

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

YOKSULLUK OLGUSUNUN RADİKALLEŞME
SÜRECİNE ETKİLERİ

EMİNE ÇELİK

DOKTORA TEZİ

PROF.DR. ÖNDER KUTLU

KONYA-2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine ÇELİK		
	Numarası	17810401045		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	*	
	Tezin Adı	Yoksulluk Olgusunun Radikalleşme Sürecine Etkileri		

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Emine ÇELİK

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine ÇELİK		
	Numarası	17810401045		
		Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	*	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Önder KUTLU		
	Tezin Adı	Yoksulluk Olgusunun Radikalleşme Sürecine Etkileri		

Terörizmin taktikleri gruptan gruba ve bireyden bireye değişmekle birlikte, terör örgütlerinin ve terörist bireylerinin belli bir dereceye kadar repertuarlarıyla riskten kaçınma eğiliminde oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla da terörist gruplar ve bireyler büyük oranda eylemlerinde ateşli silahlar, bıçak gibi teknolojisi düşük denenmiş ve test edilmiş geleneksel yöntemleri kullanma eğilimindedirler. Geleneksel eylem taktiklerini benimsemiş olsalar bile gerçekleştirilen terör eylemleriyle ilgili tarihsel akış incelendiğinde terörizm kavramının durağan olmadığı ve siyasi, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda da terörizmin ilk olarak küreselleşme akabinde de bilgi iletişim teknolojilerinin yanı sıra internet ve ona bağlı sosyal medya araçları ile büyük bir değişim yaşadığı mutlak bir gerçekliktir. Grupların ve bireylerin terör eylemleri gerçekleştirmesine giden süreci izah eden radikalleşme kavramı ise değişen ve dönüşen terörizm eylemlerinin nedenlerini izah etmede güçlü bir anahtar olarak görülmektedir. Bireylerin ve grupların radikalleşerek terör örgütlerine katılmalarının yanı sıra terör örgütlerinin bireyleri radikalleştirmesine yönelik hamleleri özellikle 11 Eylül ABD saldırısı, 2004 Madrid ve 2005 Londra’da gerçekleştiren saldırılar sonrasında daha sık tartışılmaya başlanmıştır. Terör örgütlerinin aktif olarak Ortadoğu ve Afrika kıtasında yer alması ve söz konusu bölgelerde yoksulluğun hakim olması terörizmin genel olarak yoksulluk ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla da yoksulluk, terörizm ve radikalleşme ilişkisi, radikalleşmenin şiddete uzanarak terörizm eylemine dönüşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda da bu tezde bireylerin radikalleşerek terörizme uzanan süreçlerinin izahında yoksulluk olgusunun etkisi ele alınmıştır. Örneklem olarak seçilen PKK terör örgütüne ve IŞİD terör örgütüne katılan bireylerin neden ve nasıl radikalleştiklerinin yanı sıra örgütlerin bireyleri neden ve nasıl radikalleştirdikleri radikalleşme teorileri içerisinde yer alan göreceli yoksunluk teorisi, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisi bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Terörizm, Radikalleşme, Radikalleşme Teorileri, IŞİD, PKK

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Emine ÇELİK		
	Student Number	17810401045		
	Department	Political Science and Public Administration		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	*	
	Supervisor	Prof. Dr. Önder KUTLU		
	Title of the Thesis/Dissertation	Effects of The Phenomenon of Poverty on The Radicalization Process		

Although the tactics of terrorism vary from group to group and from individual to individual, it is known that terrorist organizations and terrorist individuals tend to avoid risk with their repertoire to a certain extent. Therefore, terrorist groups and individuals tend to use tried and tested traditional methods, such as firearms and knives, in their actions to a large extent. Even if they have adopted traditional tactics of action, when the historical flow of terrorist acts is examined, it is possible to say that the concept of terrorism is not static and is shaped by political, cultural, economic and technological developments. In this context, it is an absolute reality that terrorism has undergone a great change with the internet and social media tools connected to it, as well as information and communication technologies, after globalization. The concept of radicalization, which explains the process leading to groups and individuals committing terrorist acts, is seen as a powerful key in explaining the causes of changing and transforming acts of terrorism. In addition to the radicalization of individuals and groups and their participation in terrorist organizations, the moves of terrorist organizations to radicalize individuals have started to be discussed more frequently, especially after the September 11 attacks in the USA, the attacks in 2004 Madrid and 2005 London. The active presence of terrorist organizations in the Middle East and Africa and the prevalence of poverty in these regions cause terrorism to be associated with poverty in general. Therefore, the relationship between poverty, terrorism and radicalization plays an important role in the transformation of radicalization into an act of terrorism by extending to violence. In this context, in this thesis, the effect of the phenomenon of poverty in the explanation of the processes of individuals from radicalization to terrorism is discussed. In addition to why and how the individuals who joined the PKK terrorist organization and the ISIS terrorist organization selected as the sample become radicalized, why and how the organizations radicalize individuals are discussed in the context of the theory of relative deprivation, social identity theory and push and pull factors, which are included in radicalization theories.

Key Words: Poverty, Terrorism, Radicalization, Radicalization Theories, PKK, ISIS.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

TEZİN ANA HATLARI

1.1. Giriş.....	13
1.2. Tezin Temel Soruları.....	15
1.3. Tezin Önemi ve Özgünlüğü.....	16
1.4. Araştırma Yöntemi.....	17
1.5. Tezin Kısıtlamaları.....	19
1.6. Tezin Bölümleri.....	20
1.7. Literatür Taraması.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: YOKSULLUK, TERÖRİZM VE RADİKALLEŞME

2.1.Yoksulluk Genel Çerçeve.....	47
2.1.1. Yoksulluk Kavramı.....	48
2.1.2. Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi: Uluslararası Kuruluşların Yoksulluk Tanımı.....	50
2.2. Yoksulluk Boyutları.....	54
2.2.1. Mutlak/ Aşırı Yoksulluk.....	55
2.2.2. Göreli (Göreceli) Yoksulluk.....	56
2.2.3. İnsani Yoksulluk.....	57

2.2.4. Objektif ve Sübjektif Yoksulluk.....	58
2.2.5. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk.....	59
2.3. Terörizm Genel Çerçeve.....	60
2.3.1. Terörizm Tanımı.....	60
2.3.1.1. Terörizmi Kavramsallaştıran Akademisyenler.....	62
2.3.1.2. Uluslararası Kuruluşlar ve Devletlerin Terörizm Tanımlamaları.....	65
2.4. Terörizm Türleri.....	70
2.4.1. Devlet Terörizmi.....	70
2.4.2. Etnik Kökenli Terörizm.....	72
2.4.3. Din Kökenli Terörizm.....	72
2.4.4. Teknolojik Terörizm ve Diğer Bilinen Terörizm Türleri.....	73
2.5. Terörizmin Ortaya Çıkış Nedenleri.....	76
2.6. Radikalleşme Genel Çerçeve.....	80
2.6.1. Radikalleşme Tarihsel Kökenler ve Kavramsal Bir Tartışma.....	81
2.6.2. Radikalleşme ve İlişkili Kavramlar.....	86
2.6.2.1. Aşırıılık (Extremism).....	88
2.6.2.2. Fundamentalizm.....	88
2.6.2.3. Şiddete Varan Aşırıılık.....	89
2.7. Radikalleşme Süreçleri ve Modelleri.....	91
2.7.1. Radikalleşme Modelleri.....	92
2.7.1.1. Moghaddam'ın Merdiven Modeli.....	92
2.7.1.2. Sageman: Dört Aşamalı Radikalleşme Modeli.....	95
2.7.1.3. Taarnby'nin Sekiz Aşamalı Modeli.....	96
2.7.1.4. NYPD: Silber ve Bath'ın Dört Aşamalı Radikalleşme Modeli.....	96
2.7.1.5. Paul Gill: İntihar Eylemine Giden Radikalleşme Modeli.....	98
2.7.1.6. Pretch Dört Aşamalı Radikalleşme Modeli.....	99
2.7.1.7. Wiktorowicz: Al-Muhajiroun İslamcı Radikalleşme Etkileri.....	100
2.7.1.8. Moskalenko ve McCauley'in 12 Aşamalı Radikalleşme Modeli.....	101
2.7.1.9. Moskalenko ve McCauley: İki Piramit Modeli.....	106

3.7.1.10. Randy Borum: Dört Aşamalı Radikalleşme Süreci.....	107
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RADİKALLEŞME TEORİLERİ: YOKSULLUK, RADİKALLEŞME VE TERÖRİZM İLİŞKİSİ

3.1. Radikalleşme Teorileri.....	110
3.1.1. Psikolojik Teoriler Işığında Radikalleşme ve Terörizm.....	112
3.1.1.1. Psikanalitik Teori.....	113
3.1.1.2. Hayal Kırıklığı- Engellenme- Saldırganlık Teorisi.....	114
3.1.1.3. Sosyal Kimlik Teorisi.....	115
3.1.2. Sosyolojik ve Siyasi Teoriler.....	119
3.1.2.1. Görelî Yoksunluk Teorisi.....	119
3.1.2.2. Sosyal Hareket Teorisi.....	121
3.1.2.2.1. Gerilme Teorisi.....	123
3.1.2.2.2. Kaynak Mobilizasyon Teorisi.....	126
3.1.2.2.3. Çerçeveleme Teorisi.....	127
3.1.2.3. Rasyonel Seçim Teorisi.....	128
3.1.2.4. İtici ve Çekici Güçler Teorisi.....	131
3.2. Yoksulluk Nedeni Olarak Radikalleşme ve Terörizm.....	133
3.2.1 Yoksulluk ve Radikalleşme İlişkisi.....	133
3.2.2. Yoksulluk ve Terörizm İlişkisi.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ETNİK VE DİNİ TERÖR ÖRGÜT ÖRNEKLERİ BAĞLAMINDA RADİKALLEŞME – YOKSULLUK İLİŞKİSİ

4.1. Yoksulluk ve Radikalizm İlişkisi Bağlamında Ortaya Çıkan Terörizmin Örneklendirilmesi.....	143
4.1.1. Ayrılıkçı- Etnik Kökenli Radikalizm ve Yoksulluk: PKK Örneği.....	144
4.1.1.1. PKK Terör Örgütünün Ortaya Çıkışı.....	144
4.1.1.1.1. 1970-1999 Dönemi: PKK'nın Ortaya Çıkışı, İdeolojisi, İlişkileri ve Eylemleri.....	145
4.1.1.1.2. 1999- 2021 Dönemi: Demokratik Konfederalizm ve Jineoloji.....	153

4.1.1.2. PKK ve Radikalleşme: Görelî Yoksunluk Teorisi ve Sosyal Kimlik Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi.....	159
4.1.1.2.1. PKK Radikalleşmesinin Görelî Yoksunluk Teorisi Perspektifinden Analizi.....	161
4.1.1.2.1.1. PKK'nın Bireyleri Radikalleştirmek İçin Kullanmış Olduğu Argümanların Görelî Yoksunluk Teorisiyle Analizi.....	161
4.1.1.2.1.2. Bireylerin Radikalleşerek PKK'ya Katılmasının Görelî Yoksunluk Teorisiyle Analizi.....	168
4.1.1.2.2. PKK Radikalleşmesinin Sosyal Kimlik Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi.....	169
4.1.1.2.2.1. PKK'nın Bireyleri Radikalleştirmek İçin Kullanmış Olduğu Argümanların Sosyal Kimlik Teorisiyle Analizi.....	171
4.1.1.2.2.2. Bireylerin Radikalleşerek PKK'ya Katılmasının Sosyal Kimlik Teorisiyle Analizi.....	176
4.1.2. Dini Radikalizm ve Yoksulluk: İŞİD Örneği.....	178
4.1.2.1. İŞİD Terör Örgütü.....	180
4.1.2.1.1. Ebu Mus'ab El- Zerkavi Dönemi: ABD'nin Irak İşgali ve Sünni - Şii Çatışması.....	181
4.1.2.1.2. İŞİD'in Yükselişi ve Düşüşü.....	185
4.1.2.2. İŞİD Radikalleşmesi: İtici Çekici Güçler Teorisi ve Görelî Yoksunluk Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi	189
4.1.2.2.1. İŞİD Radikalleşmesinin İtici ve Çekici Güçler Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi.....	189
4.1.2.2.2. İŞİD Radikalleşmesinin Görelî Yoksunluk Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi.....	198

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA.....	217

KISALTMALAR

ARGK: Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu (Arteşa Rizgariya Gele Kurdistane)

BM: Birleşmiş Milletler

çev.: Çeviren

der.: Derleyen

ed: Editör

ETA: Bask Yurdu ve Özgürlük (Euskadi ta Askatasuma)

FARC: Kolombiya Devrimci Silahlı Gücü (Fuerzas Armadas Revolucionaries de Colombia)

FÖK: Filistin Kurtuluş Örgütü

GTD: Global Terörizm Veritabanı (Global Terrorism Database)

HDP: Halkların Demokratik Partisi

HPG: Halk Savunma Güçleri (Hezen Parastina Gel)

IEK: Irak El Kaidesi-İki Nehir Arası El Kaide

IRA: İrlanda Cumhuriyet Ordusu (Irish National Liberation Army)

ISD: Irak İslam Devleti

İŞİD: Irak Şam İslam Devleti

KCK: Kürdistan Demokratik Toplum Konfederalizmi (Koma Civaken Kurdistan)

KONGRA-GEL: Kürdistan Halk Meclisi (Kongra Gele Kurdistan)

PKK: Kurdistan İşçi Partisi (Partiya Karkaren Kurdistan)

PYD: Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekitiya Demokrat)

SDG: Suriye Devlet Güçleri

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (United Nations Development Programme)

YPG: Halk Koruma Birlikleri/ Halk Savunma Birlikleri (Yekîneyên Parastina Gel)

YPJ: Kadın Koruma Birlikleri (Yekîneyên Parastina Jin)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. OECD Ülkelerinin Terörizm Tanımlamaları.....	66
Tablo 2.6.2.3.1. Şiddete Varan Aşırı cılığa İten Faktörler.....	90
Tablo 2.7.1.8.1. Şiddete Giden Yollar: Birey, Grup ve KitleseL Düzeyde Siyasi Radikalleşme Mekanizmaları.....	101
Tablo 3.1.1. 2012 Tarihi Öncesi ve Sonrası Bilimsel Radikalleşme Söylemlerinin Tipolojisi.....	111
Tablo 3.1.3.4.1. İsveç Güvenlik Servisi: İtme ve Çekme Faktörleri.....	132
Tablo 3.2.2.1. Terör Olaylarında İlk On Ülke: GSYİH ve Kalkınma Endeksleri.....	138
Tablo 3.2.2.2. Terörizm Nedeniyle Can Kayıplarının En Çok Olduğu On Ülke - GSYİH ve İnsani Gelişme Endeksleri.....	139
Tablo 4.1.1.2.1.1. PKK'nın Radikalleştirmesi ve Birey Radikalleşmesinin Göreli Yoksunluk Teorisiyle Analizi.....	161
Tablo 4.1.3.1.1. İŞİD: Kronolojik İsim Değişikliği.....	180
Tablo 4.1.2.2.1.1. İŞİD Militanı Olmanın Olası Maliyeti.....	191
Tablo 4.1.2.2.1.2. İŞİD'e Katılmadan Mevcut Bulunan Ülkede Kalmanın Olası Faydaları.....	192
Tablo 4.1.2.2.1.3. İŞİD Militanı Olmanın Potansiyel Faydaları.....	192
Tablo 4.1.2.2.1.4. İŞİD'e Katılmadan Mevcut Bulunan Ülkede Kalmanın Olası Maliyeti.....	193
Tablo 4.1.2.2.2.1. İŞİD'e Katılan Yabancı Terörist Savaşçılar ve Ülkeleri.....	198
Tablo 4.1.2.2.2.2. Ülkelerdeki Müslüman Nüfusa Göre İŞİD Yabancı Terörist Savaşçıların Sayısı (Milyon).....	200

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Terörizm Nedenleri.....	76
Şekil 2.6.2.1. Radikalizm Kavramsal Kategorisi.....	87
Şekil 2.7.1.1.1. Moghaddam’ın Radikalleşme Merdiven Modeli.....	93
Şekil 2.7.1.5.1. İntihar Bombacı Yolu.....	98
Şekil 2.7.1.6.1. Pretch Radikalleşme Aşamaları.....	100
Şekil 2.7.1.9.1. Fikir Piramidi.....	106
Şekil 2.7.1.9.2. Faaliyet Piramidi.....	106
Şekil 2.7.1.10.1. Borum’ın Dört Aşamalı Terörist Zihniyet Modeli.....	107

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışma yoksulluk, terörizm ve radikalleşme kavramlarının muğlaklarının yanı sıra yoksulluk boyutları, terörizm türleri ve radikalleşme modellerinin incelendiği akabinde de radikalleşme teorileri içerisinde yer alan göreceli yoksunluk teorisi, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisi ile PKK ve IŞİD terör örgütlerine katılan bireylerin neden ve nasıl radikalleştiklerinin yanı sıra söz konusu örgütlerinin bireyleri neden ve nasıl radikalleştirdiklerinin analizi ortaya koymaktadır. Söz konusu radikalleşme teorisiyle PKK ve IŞİD terör örgütlerinin incelendiği, ayrıca hem örgüt hem de birey düzeyinde radikalleşme ve radikalleştirme analizini içeren ulusal ve uluslararası bir çalışmanın olmamasıyla neticesinde literatüre önemli bir katkı sunmasını beklediğim bu tezin ortaya çıkmasında yüksek lisans eğitimim itibarıyla akademik bilgi ve birikiminden faydalanmama fırsat sağlayan, akademik çalışmalarında beni koşulsuz destekleyen ve cesaretlendiren danışmanım Prof. Dr. Önder KUTLU hocama teşekkürlerimi sunarım. Doktora eğitimim boyunca her zaman beni destekleyen Prof. Dr. İsmail SEVİNÇ'e, tez savunma jürimde yer alarak beni onurlandıran Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU ve Doç. Dr. Sefa USTA'ya katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Doç. Dr. Yusuf SAYIN ve Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ'ye katkıları için teşekkür ederim.

Doktora eğitimimde elde etmiş olduğum büyük kazanımlardan birisi olarak ifade edebileceğim ve aynı zamanda da çalışma disiplini, ahlakı, etik değerleriyle akademi ile ilgili bakış açımın değişmesinde ve gelişmesinde büyük katkı sahibi Doç. Dr. Göktaş SÖNMEZ hocama minnettarım. Biliyorum ki onun gibi bir değer ile yollarım kesişmeseydi bugün elde etmiş olduğum akademik çalışma disiplinine, vizyonuna ulaşmam çok zordu. Benim gibi nicelerini yetiştireceğine şüphem yok.

Birlikte büyüdüğüm, yol aldığım dostlarım Vildan ARSLAN'a, Gülfem EROĞLU'na ve Rabia Özden GÖKŞİN'e, doktora eğitimim boyunca yorulduğumu, eksik kaldığımı hissettim her anda dostluklarını esirgemeyen, kendimi hatırlamama yardımcı olan Arş. Gör. Dr. Selçuk KAHRAMAN ve Arş. Gör. Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bu zamana kadar beni koşulsuz destekleyen, ellerini üzerimden hiç çekmeyen, aileme teşekkür etmek isterim. Eğitimimizin, geleceğimizin, hayatımızın en iyi şartlarda olması için her türlü fedakarlıkta bulunan, sevgisini, ilgisini bir an bile eksiltmeyen canım annemin; azmiyle, çalışkanlığıyla ve onuruyla bugünlere gelmemi sağlayan canım babamın hakkını ne yapsam ödeyemem. Ailemizin en küçük üyesi, hayatımın neşesi canım kardeşim Emincan GÜVENİLİR'e; uzakta kalan ailemizin yokluğunda her daim yanımda olan ablam Esra YUSUFOĞLU'na; üzerimde büyük emeği olan, yolumu her kaybettiğimde sığındığım liman canım ablam Ferda GÜVENİLİR'e, zorlu süreçlerimde desteğini esirgemeyen eşim Mehmet ÇELİK'e ve bu tezin bitmesinde en büyük pay sahibi, hayatımı anlamlı kılan canım kızım Ayşe Serra ÇELİK'e sabırları, destekleri ve sonsuz sevgileri için teşekkür ederim.

1.BÖLÜM

TEZİN ANA HATLARI

Bu bölüm tezin ana hatlarının, temel sorularının, özgünlüğünün ve ortaya çıkmasındaki temel argümanlarının yanı sıra tezin sınırlılıklarının belirlendiği bölüm olarak dizayn edilmiştir. Ayrıca bu bölümde tezin bölümleri ile ilgili ana hatlarının çerçevesi çizilmiştir. Son olarak ise literatür taramasında tez içerisinde sıklıkla kullanılan çalışmalara yer verilmekle birlikte, ilgili literatürde yer alan önemli eserlerin analizleri yapılmıştır.

1.1. Giriş

Sosyal bilimlerde birden fazla disiplinde literatürde yer alan ve tartışılan yoksulluk kavramı; ülkelerin ekonomik gelişmiş düzeylerinin yanı sıra coğrafi konumları, sosyal ve kültürel toplum yapısıyla da ilişkilendirilmektedir. Nitekim dünya üzerindeki ülkelerdeki adaletsiz gelir dağılımı, yoksulluğun her ülkede farklı boyutlarda ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda da Adam Smith'in keten gömlek örneğinden yola çıkıldığı taktirde yoksulluğun aslında temelde göreceli bir kavram olduğu aşikardır. Göreceli kavram olarak ele alınan yoksulluğun ise günümüzde güvenlik ile ilgili alanlarda da sıklıkla nedeni ya da sebebi olduğu radikalleşme ve radikalleşme sürecinin şiddet eylemine dönüştüğü terörizm kavramları ile ilişkilendirilmektedir.

Terörizm genel olarak sivilleri hedef alan şiddet eylemleri olarak tanımlanan, ortaya çıkışından günümüze kadar dünya konjektöründe yaşanan gelişimlere göre şekillenen, devletlerin ve uluslararası kuruluşların siyasi, ekonomik, sosyal ve hatta kültürel çıkarları, hedefleri doğrultusunda tanımlanan bir kavram olarak tasvir edilmektedir. Kabul gören tüm tanımlarda suç unsurlarını içerisinde barındıran terörizm kavramı, bilinen tüm uluslararası hukuk normlarını ihlal etmektedir. Terörizmin ise neden ve nasıl ortaya çıktığı, hangi süreçlerden sonra bireylerin ve grupların terörizm eylemine başvurduğu radikalleşme kavramı ile izah edilmeye çalışılmaktadır. Ancak söz konusu perspektifte dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus ise her radikal düşünce ve hareketin terörizm ile ilişkilendirilemeyeceğidir.

Radikalleşme kavramının iki farklı perspektif ile sosyal bilimler literatüründe yer aldığı, kavramın “olumlu” ve “olumsuz” tanımlamalarına göre nedenlerinin farklılık gösterdiği tez kapsamında ortaya konmuştur. Nitekim kavramın olumlu ve olumsuz tanımlamaları bağlamında da “aşırıcilık”, “fundemantalizm” ve “şiddet içeren aşırıcilık” kavramları ile özdeşleştirilerek kullanımında da yanlışlıklar söz konusudur. 11 Eylül saldırıları sonrasında ise radikalleşme ilgili literatürde; şiddet içeren aşırıcilığın terörizme uzanan süreçleri şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu sürece ilişkin ise ampirik çalışmalarda dahil olmak üzere birden fazla radikalleşme modeli sunulmuştur. Radikalleşme süreçlerinin analizinde ise kavramın multidisipliner olmasından kaynaklı olarak farklı disiplinlerde ele alınan teorilerden faydalanılmıştır.

Yoksulluk, radikalleşme ve terörizm kavramlarının muğlaklıkları, multidisipliner kavramlar olmaları, tanımlanma sorunsalları ve en önemli faktör olarak birbirilerinin nedenleri ya da sebepleri olarak görülmeleri büyük bir açmazı neden olmaktadır. Dolayısıyla da yoksulluk nedeni olarak radikalleşme ve akabinde ortaya çıkan terörizm eylemi ise göreceli bir tartışma alanı olarak sosyal bilimler literatüründe, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra daha sık tartışılmaktadır.

Tez kapsamında, yoksulluk, radikalleşme ve terörizm kavramları tanımlanmış ve söz konusu kavramlar arasındaki ilişki izah edilmeye edilebilmesi için radikalleşme süreçlerini ortaya koyan radikalleşme modelleri ve radikalleşme teorileri incelenmiştir. Akabinde de örneklem olarak seçilen PKK ve IŞİD terör örgütlerinin radikalleşmeleri analiz edilmiştir. Bu bağlamda da tezin temel amacı olarak: tezin ortaya çıkmasını sağlayan temel sorular perspektifinden PKK ve IŞİD terör örgütlerine katılan bireylerin neden ve nasıl radikalleştiklerinin yanı sıra örgütlerin bireyleri neden ve nasıl radikalleştirdiklerine odaklanılmıştır. Genel bir çerçeve ile PKK ve IŞİD örnekleri üzerinden analiz edilen radikalleşme iki farklı perspektiften değerlendirilmiştir: İlki bireylerin radikalleşme süreci; ikincisi ise örgütlerin bireyleri radikalleştirmesidir. Söz konusu radikalleşme eyleminin gerçekleşmesinde ise radikalleşme teorileri içerisinde yer alan göreceli yoksunluk teorisi, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisinin etkisi analiz edilerek PKK ve IŞİD terör örgütleri ele alınmıştır.

1.2. Tezin Ortaya Çıkmasını Sağlayan Temel Sorular

Tarihsel olarak insanlar yaşanan savaşlarla, çatışmalarla, darbelerle birlikte çeşitli evrelerden geçmiş, yaşanan her bir gelişme küresel ölçekte dünya konjektöründe değişimler meydana getirmiştir. Aynı zamanda yaşanan sanayi devrimi, teknoloji devrimi ve kitle iletişim araçlarındaki gelişimler toplumsal ve sosyal yaşamda kolaylıklar sağlamakla birlikte ulusal ve uluslararası sistem içerisinde de bir takım problemleri beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz en önemli sorun ise toplumsal ve sosyal hayat içerisinde bireylerin yaşam şekillerinde yoksulluk ile meydana gelen farklılıklar olmakla birlikte güvenlik alanında da kendisini göstermektedir.

Uluslararası sistem içerisinde kapitalist sistemin yadsınamaz etkisiyle meydana gelen gelir eşitsizlikleri bireyler arasındaki ekonomik ve sosyo-kültürel ayrışmaya başlamış, küreselleşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve internet tabanlı teknolojinin giderek artması ise bireyler arasındaki söz konusu ayrışmanın daha da derinleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda da bireyler, toplumlar, devletler ve uluslararası kurum ve kuruluşlar yoksulluk olgusunun çok boyutlu unsurlarıyla mücadele etmeye başlamışlardır.

Uluslararası sistem içerisinde devletler ve bireylerin yüzleşmek zorunda kaldığı bir diğer sorun ise terörizm ve radikalleşme olarak ifade edilmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında; terörizm bir olgu olarak 1. yüzyılda, kavramsal olarak Fransız Devrimi'nde ve radikalleşme 17. yüzyılda kavramsal olarak ortaya çıkmış olsa bile 1. ve 2. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş dönemi ve son olarak 11 Eylül 2001 ABD saldırıları ile form değiştirmiştir. Dolayısıyla da anlamsal olarak tanımlanmalarında farklılıkların ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Yoksulluk ve radikalleşme, yoksulluk terörizm ilişkisine dair literatürde çalışmalar bulunsa bile özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında yoksulluk – radikalleşme ve yoksulluk - terörizm ilişkileri daha çok tartışılmaya başlamıştır. Eski ABD Başkan'ı Bush'un mutlak yoksulluğun istikrarsız devlet mekanizmalarına sahip ülkelerde (özellikle Afrika ve Ortadoğu'da) terörizme neden olduğuna dair görüşleri OECD, BM ve Avrupa Birliği'nin politikalarında kendisini göstermeye başlamıştır. Söz konusu kurum ve kuruluşlar başta Afrika ve Ortadoğu olmak üzere birçok coğrafyada mutlak yoksullukla mücadele eden ülkelere

yardım paketleri hazırlamakla birlikte sözde siyasi ve sosyal gelişim programları düzenlemişlerdir. Ancak 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide üyelerinin ekonomik düzeylerinin OECD'nin belirlediği mutlak yoksulluk sınırının üzerinde ve hatta zengin sayılabilecek ailelere sahip olmaları, sosyo-kültürel gelişmişlik düzeylerinin yüksek seviyede olması ve El-Kaide üyelerine dair yapılan çalışmaların birçoğunda örgüt militanlarının lisans ve hatta yüksek lisans derecelerine sahip olması Bush ve onun izinden kurum ve kuruluşların yoksulluk terörizm ve radikalleşme teorilerinin eksik olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda da yoksulluğun çok boyutlu yapısı ve söz konusu gelişmeler ile birlikte terörizm ve radikalleşme ile ilgili yeni ve çetrefilli sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu bağlamda tezin ortaya çıkmasını sağlayan temel sorular şunlardır:

- Yoksulluk, terörizm ve radikalleşme kavramlarının ortak bir tanımlanmasının yapılamamasının sebepleri nelerdir?
- Yoksulluk olgusunun terörizm ve radikalleşmeye etkileri doğrudan mı dolaylı mıdır?
- Yoksulluk olgusunun çok boyutlu yapısı ele alındığında hangi boyutu terörizm eylemlerine ve bireylerin ve/veya grupların radikalleşmesine etki etmektedir?
- PKK ve İŞİD radikalleşmesinde hangi radikalleşme teorileri etkili olmuştur?

Söz konusu sorular bağlamında tezde yoksulluk olgusu ile terörizm ve radikalleşme ilişkisi incelenmiştir. Akabinde de bu ilişkilerin PKK ve İŞİD terör örgütleri üzerinden radikalleşme teorileri ile örneklemlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda da ulusal ve uluslararası literatürde yer alan ikincil kaynaklar ve PKK ve İŞİD'e ait örgüt dokümantasyonları analiz edilmiştir.

1.3. Tezin Önemi ve Özgünlüğü

Tezin araştırma konusu ve hipotezleri bağlamında araştırıldığında Ulusal Tez Merkezi'nde 1984 yılından günümüze (2021 tarihi itibarıyla) kadar çalışılmış herhangi bir teze rastlanmamaktadır. Tez kapsamında ele alınan radikalleşme teorilerinin detaylı analizi ile ilgili Ulusal Tez Merkezi ve Türkçe literatürde çalışma bulunmamasıyla birlikte İngilizce literatürde kısıtlı radikalleşme teorilerinin ele alındığı çalışmaların varlığı tespit edilmiştir. Nitekim yoksulluk, terörizm ve radikalleşme

kavramlarının birlikte ele alındığı ve son dönem içerisinde dünya konjektöründe yaşanan gelişmelere paralel olarak güncel çalışmaların varlığı söz konusu değildir. Ayrıca, göreceli yoksunluk teorisi terörizm ve radikalleşme ile ilgili ilişkisinin ele alındığı Türkçe ve İngilizce literatürde makale, araştırmaya da rastlanmamıştır. Bununla birlikte radikalleşme teorileri olan göreceli yoksunluk teorisi, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisi kapsamında PKK ve IŞİD terör örgütünün analiz edildiği Türkçe ve İngilizce güncel çalışmaların varlığının söz konusu olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla hazırlanan bu tez literatüre önemli bir katkı sağlamakla birlikte, analiz etmiş olduğu unsurlarla da tezi özgünlüğünü yansıtmaktadır.

Tez kapsamında yoksulluk, terörizm ve radikalleşme kavramlarının hazırlanan kapsamlı literatür taramasına dair üretilen “Literatür Taraması” başlığı Türkçe ve İngilizce literatürde yer almamakla birlikte, çalışmanın özgün bir diğer yanı olarak görülmektedir. Ayrıca söz konusu literatür taramasındaki analiz edilen eserlerin gelecekte yapılacak olan çalışmalara referans olacağına şüphe yoktur.

Son olarak ilgili radikalleşme teorileri ışığında bireylerin radikalleşerek PKK ve IŞİD’e katılmasının yanı sıra PKK ve IŞİD’in bireyleri radikalleştirerek örgüte eleman olarak devşirmesine yönelik ortaya konan analizin Türkçe ve İngilizce literatürde yer almaması çalışmanın bir diğer özgün yanını ortaya koymaktadır.

1.4. Araştırma Yöntemi

Çalışmada ana eksen olarak belirlenen “yoksulluk”, “terörizm” ve “radikalleşme” kavramları çerçevesinde radikalleşmenin iki boyutu olarak; etnik radikalleşme ve dini radikalleşme analiz edilmiştir. Söz konusu analizler: ayrılıkçı-etnik radikalleşme ve PKK ve dini radikalleşme ve IŞİD bağlamında örneklemeler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Belirtilen örneklemelerin radikalleşmelerine giden süreçlere dair teorik bilgiler ilgili literatür taramalarından, grupların ve kişilerin radikalleşme süreçleri ise uluslararası kurum ve kuruluşların raporları, ilgili istihbarat birimlerinin raporları, haber kaynaklarından elde edilmeye çalışıp nitel bir çalışma ortaya konulmuştur. Çalışmada öncelik ve birincil kaynak olarak radikalleşen grupların ve bireylerin radikalleşmeye giden süreçlerindeki söylemleri incelenmiştir. Bu kısımda ise söylem analizinden hareket edilmiştir. Söylem analizi nicel

araştırmadan ziyade nitel araştırmalarda kullanılan bir analizdir. Söylem çözümlenmesi olarak da ifade edilen analiz biçimi 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerde hem bir araştırma hem de bir uygulama biçimi olarak ortaya çıkmış ve nitel ve yorumlayıcı bir analiz biçimi olarak kullanılmaktadır (Gür, 2013: 186). Söylem analizinin öncülerinden olan Philips ve Hardy sosyal bilimlerin yalnızca bir şeyleri saymaktan, kaydetmekten ve kalıplaşmış istatistiksel bilgilerden ibaret olmadığı dilbilimin anlamsal yanının sosyal bilimlerde giderek önem kazandığını ve araştırmacıların giderek daha çok söylem analizini kullandıklarını ifade etmektedirler (Gür, 2013: 187). Parker'ın söylem analizi yöntemindeyse metni merkeze koyarak metnin çözümlenmesinin çok iyi yapılması yöntemin birincil basamağı olarak değerlendirilir. Blanche ve Durrheim'in söylem analizi yöntemine göre metin çözümlenmesinde kültürel boyutlar, amaçlar ve bağlamsal olarak üç boyutun olduğunu ifade etmişlerdir (Gür, 2013: 195).

Söylem analizi yöntemiyle birlikte ayrıca tezde yeni yöntem geliştiren araştırmacılardan biri olarak belirtilen Van Dijk yöntemi kullanılmıştır. Van Dijk araştırmacının anlamsal metinlerde çözümlmeleri daha iyi yapabilmesi adına söylemin sosyal yapı içinde ortaya çıktığını ifade etmiştir. Van Dijk'e göre; söylem üreticileri bulundukları toplumdaki soyutlanamaz ve söylem çözümlemecileri "anlam"la ilgilenerek özellikle iki soru türü üzerinde yoğunlaşır: "Bu durumda bunun anlamı ne?" ve "Neden bunu söyledi" gibi çeşitli ilkeler belirlemiştir (Gür, 2013: 190). Van Dijk söylem analizini başat olarak toplumsal güç kullanımından kaynaklı ortaya çıkan suistimal ve tahakküm süreçleri ile toplumda meydana gelen ve her gün yeniden üretilen toplumsal eşitsizliklere dair bir yandan toplumsal diğer yandan da siyasal bağlamda direnç göstermekte olan metin incelenmesine yönelik bir çözümleme biçimi olarak tanımlamaktadır (Arslan, 2014: 5; Van Dijk, 2008). Bu bağlamda da insanların düşüncelerini oluşturan sözlerden yola çıkacak olursak; tezde grupların ve bireylerin radikalleşmeye giden süreçlerdeki söylemlerinin, radikalleşen grup ve bireylerin fikrîsel alt yapıları, radikalleşmelerindeki nedenler hakkında hiç şüphesiz önemli ipuçları vereceği ortaya konmuştur. Buradan hareketle de söylem analizinin söylemin niyetinin dolayısıyla da toplumsal bağlamın niyetini anlaşılmasında anahtar rolü oynamaktadır. Bu bağlamda da örneklemelerin radikalleşme serüvenlerine giden yolda

ifadelerinin hangi radikalleşme söylemine dayandırılarak yapıldığına ya da yoksulluk, kültürel etki, aile içi etkilenme, sosyal çevre, sosyal medya gibi hangi söylemlere dayanak gösterildiğine dair önemli ipuçları vermektedir. Kısaca çalışmada kullanılan söylem analizi bağlamında nitel araştırma ve yorumlayıcı yöntemlerden biri olarak günümüzde insanla ilgili her bilimsel alanda kullanılmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2008: 113).

Tezin ortaya çıkmasını sağlayan ve cevabı aranan sorular göz önünde bulundurulduğunda keşfedici bir araştırma şeklinde kurgulanacaktır. Radikalleşen örneklemelerin radikalleşmeye akabinde de teröre yönelen kriminal radikalleşme süreçlerine etki eden olgular içerisinde yoksulluğun tüm boyutlarının incelenmesine dayanarak yürütülen bu tez amaçları itibarıyla keşfedici bir araştırma olarak tanımlanabilmektedir.

Nitel araştırma bir sosyal olayı doğal ortamından ve doğal oluşumu içerisinde tasvir eder. Deneysel nicel araştırmalar gibi olayın değişkenleriyle oynamaz ve dolayısıyla da nitel araştırma bir durumu ilişki bağlantıları içinde anlamaya çalışmaktadır (Türk, 2011: 12).

Sonuç olarak örneklem kişilerin radikalleşme süreçlerine dair standart bir prosedür/ çerçeve olmadığından, grubun ya da bireyin radikalleşme sürecine, grubun ya da bireyin radikalleşmeye iten çeşitli parametrelerin analizi bu çalışmanın hedeflenen ana unsurlarındandır. İlgili sınıflandırma yapılırken radikalleşme teorileri kullanılması hedeflenmiştir. Farklı boyutlarda radikalleşen PKK ve IŞİD içerisindeki birey ve grupların göreceli yoksunluk teorisi, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisi bağlamında ortak bir çıkış noktası bulunması halinde ortak bir perspektif çizilmesi hedeflenmiştir.

1.5. Tezin Kısıtlamaları

İlk olarak bu tezin amaçları göz önüne alındığında tez içerisinde kavramsallaştırılması yapılan yoksulluk, göreceli yoksulluk olarak diğer temel kavramlar olan terörizm ve radikalleşme ile birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışma içerisinde yoksulluk - terörizm ve yoksulluk - radikalleşme ilişkilerinin geniş bir alana yayılması, tezin ana kapsamının dışına çıkılmaması bağlamında 11 Eylül

2001 ABD saldırıları ve 17 Temmuz Londra saldırısı sonrası göreceli yoksulluk - terörizm ve göreceli yoksulluk – radikalleşme ilişkileri incelenmiştir.

İkinci olarak radikalleşme teorileri neo-klasik dönem ve modern dönem olarak ayrılarak geniş bir literatüre yayılması sebebiyle tezin ana amaçlarından uzaklaştırılacağı savından tez içerisinde radikalleşme teorileri modern dönem teoriler çalışmaları bağlamında izah edilmiştir.

Üçüncü olarak ise tezin dördüncü bölümünü olan “Etnik ve Dini Terör Örgüt Örnekleri Bağlamında Radikalleşme – Yoksulluk İlişkisi” radikalleşme ve yoksulluk ilişkisi örneklerinin ortaya konmasında:

- Etnik ve ayrılıkçı radikalizm; göreceli yoksulluk teorisi ve sosyal kimlik teorisi bağlamında ele alınan radikalleşme örneklenmesinde PKK terör örgütü,
- Dini radikalizm; itici çekici güçler teorisi ve göreceli yoksulluk teorisi bağlamında ele alınan radikalleşme örneklenmesi ise IŞİD terör örgütü ile ele alınmıştır.

1.6. Tezin Bölümleri

Tez, kapsamındaki her bir bölüm kendi içerisinde bir gelişim sıralaması takip etmekle birlikte beş bölümden oluşmaktadır.

“*Tezin Ana Hatları*” olarak isimlendirilen tezin birinci bölümünde çalışmanın ana perspektifi çizilmeye çalışılmıştır. İlk olarak çalışmanın araştırılması ve ortaya konmasının ana kaynağı olan temel sorulara dair bir izahat yapılmıştır. İkinci olarak çalışma içerisinde yapılan araştırmalar neticesinde söz konusu sorulara verilecek olan cevapların önemi ve özgünlüğü vurgulanmıştır. Akabinde de çalışmanın ilerleyeceği bilimsel method olarak araştırma yöntemine yer verilmiştir. Çizilen ana hattın akabinde tezin ortaya çıkmasını sağlayan temel soruların amaçlarının dışını çıkmasını engellemek amacıyla tezin kısıtlamaları belirtilmiştir. Akabinde de tez içerisinde yer alan kısaltmalar, şekiller ve tabloların yer almış olduğu sıralı listelere yer verilmiştir. Yine birinci bölümde “tezin bölümleri” başlığı altında, tez içerisindeki bölümlerin kısaca analizleri, bölümlerde yer alan konuların neler olduğu ele alınarak, çalışmaya dair bir

kılavuzun ortaya çıkması hedeflenmiştir. Son olarak tez içerisinde kullanılan ana kaynakların literatür taraması yapılmıştır.

“*Kavramsal Çerçeve: Yoksulluk, Terörizm Ve Radikalleşme*” isimli tezin ikinci bölümünde tez içerisinde kullanılacak olan ana kavramların tanımları geniş bir perspektifte ele alınırken aynı zamanda kavramların gelişimlerine de değilmiştir. Yoksulluk kavramının tanımlanması yapılırken kavramın coğrafi, kültürel, demografik olduğu kadar sosyal, ekonomik, siyasi ve psikolojik olarakta şekillendiği bulgusu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda da kavramın ortak bir tanımlaması söz konusu olmamış netice itibariyle de yoksulluğun kavramsal çerçevesi çizilirken tarihsel gelişimi ile birlikte ele alınmıştır. Yoksulluğun birden fazla disiplinde çalışılması, çok geniş bir perspektifi kapsamı kavramın anlamının daraltılması bağlamında yoksulluğun tanımlanması ve boyutlarının incelenmesinde sosyoloji, siyaset bilimi ve iktisat ağırlıklı eserler incelenmiştir.

Terörizmin ortaya çıkışı, tanımlanması ve terör gruplarının varlıkları birden fazla terörizm türünün ortaya çıkmasına zemin hazırladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda da tez kapsamında devlet terörizmi, etnik kökenli terörizm, din temelli terörizm, teknolojik terörizm, siber terörizm ve diğer bilinen terörizm ve alt başlıkları olarak; radyoaktif terörizm, nükleer terörizm ve biyolojik terörizm ele alınmıştır. Radikalleşme kavramına ışık tutabilecek terörizm nedenleri ise derinlemesine incelenmiştir. Yine ikinci bölümde radikalleşmenin tanımlanması; ilgili literatürde önde gelen akademisyenlerin, uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra özellikle istihbarat örgütlerinin kavramsallaştırılması ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Radikalleşmenin tanımlanmasının akabinde, radikalleşme süreçleri radikalleşme literatüründe yer alan on model ile izah edilmiştir.

Radikalleşmeyi süreçler ile tanımlamak ise radikalleşmenin nasıl geliştiğine dair bir sorunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Radikalleşme süreçlerinin “neden” ve “nasıl” olduğu “*Radikalleşme Teorileri: Yoksulluk, Radikalleşme ve Terörizm İlişkisi*” başlığı altında tezin üçüncü bölümünde yer alan radikalleşme teorilerine dayandırılmıştır. Bu bağlamda da psikolojik, sosyolojik ve siyasal teoriler

incelenmiştir. Yine aynı bölüm içerisinde yoksulluk - radikalleşme ve yoksulluk-terörizm ilişkisinin varlığı tartışılmıştır.

“Etnik ve Dini Terör Örgüt Örnekleri Bağlamında Radikalleşme – Yoksulluk İlişkisi” başlığı altında tezin dördüncü bölümünde ise ilk olarak ayrılıkçı-etnik radikalleşme örneği olarak PKK terör örgütü ve ikinci olarak ise dini radikalizm ve örnekleminde IŞİD terör örgütü analiz edilmiştir.

Sonuç başlığı altındaki beşinci bölümde ise tez içerisinde tartışılan, analiz edilen konulara dair geniş bir çerçevede özet yapılmış, akabinde de yoksulluk-radikalleşme, yoksulluk-terörizm ilişkilerinin sonuçlarına odaklanılmıştır.

1.7. Literatür Taraması

Tezin araştırması yapılırken ikincil kaynaklardan faydalanılmış ve literatür kapsamında yoksulluk, terörizm ve radikalleşme tanımları, kapsamaları ve gelişimleri; yoksulluk - radikalleşme ve yoksulluk - terörizm ilişkileri; söz konusu ilişkiler bağlamında siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji ve psikoloji literatüründe yer alan çalışmaları kapsayacak şekilde analiz edilmiştir. İlgili literatür taranırken kapsamdaki ana odak noktası ise göreceli yoksulluk teorisi, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler - radikalleşme ve göreceli yoksulluk- terörizm ilişkisi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda da literatürdeki çalışmalara odaklanırken siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji ve psikoloji bilim dallarından yararlanarak disiplinler arası İngilizce ve Türkçe literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu taramalarda yoksulluk, terörizm ve radikalleşmeye dair ikincil kaynaklardan elde edilen bulguların ülkelerin iç ve dış siyasetinin yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişliklerine göre farklılık arz etmesi ilgili kavramlara dair şüpheli bakış açısının ortaya çıkmasına neden olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda da özellikle terörizm ve radikalleşme ile ilgili İngilizce literatüre ağırlık verilmiş, dünyada yaşanan konjektürel değişimlere göre nasıl şekillendiği vurgulanmak istenmiştir.

Literatür incelenmesi; tezin ana kavramları olan yoksulluk, terörizm ve radikalleşmeye dair literatürde bulunan İngilizce akabinde de Türkçe kaynakların taranması olarak kategorize edilmiştir. İngilizce literatüre ağırlık verilmesinin temel nedeni ise terörizm dışında yoksulluk ve radikalleşme ile ilgili Türkçe literatürün

İngilizce literatüre göre eksik yanlarının varlığından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yoksulluk bağlamında uluslararası literatürün taranmasındaki temel nedenler aşağıda sıralanmıştır.

- Türkçe kaynaklarda yoksulluk ile ilgili çalışmalar incelendiğinde söz konusu çalışmaların genel olarak İngilizce literatüre dayandırılması,
- Yoksulluğun kavramsallaştırılması ve boyutları ile ilgili derinlemesine analizlerin yer almaması ve mevcut analizlerinde İngilizce kaynaklardan atıf yapılarak kullanılması,
- Türkçe literatürde ağırlıkla yoksulluğun sosyo-kültürel boyutlarından ziyade gelir yoksulluğu ve yoksulluğun ölçülmesi yer alarak yoksulluğun iktisat ağırlıklı değerlendirilmesi olarak ifade edilebilmektedir.

Radikalleşme ile ilgili literatürde İngilizce literatüre ağırlık verilmesinin nedenleri ise;

- Yoksulluk literatüründe olduğu gibi radikalleşme literatüründe Türkçe araştırmalarda İngilizce literatüre dayandırılarak örneklem olaylara son dönemlerde FETÖ ile ilgili analizlerin yapıldığının anlaşılması,
- Radikalleşme süreçlerine dair modellerin geniş bir perspektifte ele alınmaması,
- Radikalleşme teorilerinin Türkçe literatürde analizlerinin yeterli ve kapsamlı bir şekilde ele alınmamış olması,
- Türkiye'nin jeopolitik konumunun yadsınamaz etkisiyle Ortadoğu'daki IŞİD, El-Kaide gibi terör örgütlerinin yanı sıra 2016 FETÖ'nün darbe girişiminin akabinde radikalleşmenin esas olarak teolojik olarak ele alınması sosyo-kültürel radikalleşme şekillerine yer verilmemesi şeklinde sıralanabilmektedir.

Son olarak literatür taraması bağlamında her kavram için ayrı bir şekilde makale, rapor, kitap, tez ayırımı yapılmamış incelenen eserlere isimleri ile yer verilmiştir.

Yoksulluk ile ilgili yukarıda da bahsedildiği üzere ilk olarak İngilizce yayınlar taranmış ve söz konusu literatürde yoksulluk ile ilgili; Caterina Ruggeri Laderchi, Ruhi Saith ve Frances Stewar'ın (2013) *"Does It Matter That We Do Not Agree on The Definition of Poverty? A Comparison of Four Approaches"* isimli çalışma analiz edilmiştir. Söz konusu çalışmada kavramın tarihsel gelişimi ele alınırken, Adam

Smith, Karl Marx ve Peter Joseph Rowntree'nin yoksulluğa bakış açıları da değerlendirilmiştir. Ayrıca Laderchi ve arkadaşlarının eserinde kavramın boyutlarının da derinlemesine tartışıldığı da ifade edilebilmektedir. Bunun temel nedeni ise kavramın çok boyutlu yapısının açığa çıkarılmasıdır.

Robert Chambers (1995) "*What Is The Poverty? Concepts and Measures*" isimli çalışmasında ise yoksulluğun ne olduğu konusu odaklanılırken, kavramın tanımlanması yapılırken yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğu vurgulanmıştır. Chambers yoksulluğun ölçülmesinin sınıflandırılması adına bir yöntem olabileceğinden de söz etmiştir.

Amarta Sen'in (1983) *Poor Relatively Speaking* isimli çalışmasında, yoksulluğun tüm dünyada tartışılan uluslararası bir sorun olduğunu ve çözülmesi gereken temel sorunlardan biri haline dönüştüğünden bahsetmiştir. Özellikle politika yapıcıların üzerinde sıklıkla tartıştığı bir konu olan yoksulluğun ortadan kaldırılması için nasıl bir yöntem izleneceği de ayrı bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Sen'e göre yoksulluk sorunun çözülmesi için belirlenecek yöntemin önündeki temel engelin kavramın tanımlanması ve kavramın mutlak yoksulluk mu yoksa göreceli yoksulluk olarak mı ele alınacağı olmuştur.

David Gordon (2005) "*Indicators of Poverty and Hunger*" isimli çalışmasında yoksulluğun mutlak yoksulluk dışında temel insani ihtiyaçların karşılanmasını sosyal yoksulluk olarak nitelendirmiş, kişinin yaşamış olduğu toplum içerisindeki statüsünün düşük olmasının insani ihtiyaçlarını gideremediği yoksulluk ortamını oluşturduğunu savunmuştur. Gordon'ın söz konusu yoksulluk çalışmasında göreceli yoksulluk ön plana çıkmaktadır.

Abdurrahman Benli ve Bora Yenihan'ın (2018) "*Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi*" isimli çalışmaları, yoksulluk kavramının tanımlanması ve tanımlanmasında ortaya çıkan yoksulluğun çoklu bir boyuta sahip olduğu gerçeğinin üzerine kurgulanmıştır. Bu bağlamda da çalışmada yoksulluğun mutlak, göreceli, objektif-subjektif, gelir-insani, kırsal-kentsel, yapabilirlikten yoksunluk boyutları genel hatları ile ele alınmıştır. Akabinde de yoksulluğun tek bir nedenden ötürü ortaya çıkmadığı vurgusu ile yoksulluk nedenlerine kısaca değinilmiştir.

Yıldıray Öztürk'ün (2015) “*Sivil Toplum Örgütleri ve Yoksulluk*” çalışması sivil toplum örgütlerinin tarihsel olarak ortaya çıkışı, gelişimi ve yoksulluk ile olan ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Yoksulluk kavramının, boyutlarının ve nedenlerinin genel çerçevesi çizilmekle birlikte Türkiye’de yoksulluk boyutlarına ve nedenleri de ayrı bir bölümde değerlendirilmiştir. Öztürk’ün çalışması yoksulluğun tanımlanması, gelişimi ve boyutlarının farklı bir perspektiften değerlendirilmesi bağlamında tez içerisinde farklı bir bakış açısının yakalanmasını sağlamıştır.

Doğa Başar Sarıipek’in (2018) “*Yoksulluğun Tanımlanmasında Yeni Boyutlar; Karşılaştırmalı Bir Analiz*” çalışmasını yoksulluğun bilim insanları, devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından farklı tanımlandığı vurgusu üzerine inşa etmiştir. Yoksulluğun en çok bilinen, tartışılan ve mukayese edilen mutlak ve göreceli yoksulluk boyutlarının tek başına yoksulluğu açıklamada yeterli olmadığı ileri süren Sarıipek, söz konusu savını yoksulluğun tarihsel gelişimi, çağdaş yazarların yoksulluğa bakışları, çağdaş küresel örgütlerin yoksulluk tanımlamaları, tek boyutlu ve çok boyutlu yoksulluk tanımlamaları ve ortaya çıkan yeni teorik yaklaşımlarla desteklemeye çalışmıştır.

“*Yoksulluğun Ölçülmesi*” isimli çalışmalarında Rengin Ak, Armağan Türk ve Berna Ak Bingöl (2018), yoksulluk ile ilgili literatüre katkı yapan her bilim insanı gibi yoksulluğun tarihte ve günümüzde de insanların karşı karşıya kaldıkları en önemli sorunlardan biri olduğu vurgusunda bulunmuşlardır. Çalışmalarını; yoksulluk kavramının tanımlanması gerçekleştirilirken kavramın yalnızca gelir ile mi yoksa sosyal, kültürel ve siyasi olarakta değerlendirilmesinin doğru olacağı tartışması üzerine inşa etmişlerdir. Bu bağlamda da yoksulluk ile ilgili kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmış, akabinde de yoksulluğun mutlak, göreceli, insani boyutları ele alınmıştır. Son olarak ise yoksulluğun neden ölçülmesi gerektiği, ölçülürken nelere dikkat edilmesi ve hangi verilerin esas olarak alınması gerektiği üzerinde durmuşlardır.

Tolga Kabaş’ın (2010) “*Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*” isimli çalışmada yoksulluk iktisat ağırlıklı ele alınmıştır. Çalışmada yoksulluğun iktisadi nedenleri derinlemesine incelenirken

yoksulluk ölçümlerinin analizleri de ele alınmıştır. Aynı zamanda kurumlar demokrasi ve yoksulluk başlığı altında bazı ülkelerin diğerlerine oranla neden daha fazla yoksulluğa maruz kaldığı sorusuna cevap aranmakla birlikte yoksulluğuna neden olan demokrasinin eksikliği, iktisadi kalkınmanın yetersizliği, plansız hızlı nüfus artışı gibi iktisadi paradigmaların önemine değinilmiştir. Kabaş BM tarafından belirlenen “*Bin Yıllık Kalkınma Programı*”nı temel alarak gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk durumlarını ve mücadelelerini analiz etmiştir. Çalışmasının sonunda ise Türkiye’deki yoksulluğa, mücadele yöntemlerine, yoksulluğun nedenlerine ve sonuçlarına odaklanmıştır. Netice itibariyle de Türkiye’deki yoksulluğun ortadan kalkması için politika tavsiyelerinde bulunmuştur.

Fikret Şenses’in (2014) “*Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk: Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler*” isimli çalışması Türkçe literatürdeki kapsamlı çalışmalardan biridir. Çalışma yedi temel bölümde ele alınmıştır. İlk bölümünde çalışmanın ana hatları çizilmiş, ikinci bölümde yoksulluk araştırmalarına dair artan ilginin sebepleri İkinci Dünya Savaşı öncesi dönem ile 2000’li yılları kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Neoliberal politikaların ülkelerde oluşturmuş olduğu adaletsiz gelir dağılımı ve yoksulluk ile ilgili analizi yer veren Şenses yoksulluğa ilgin; ülkelerin iktisadi kalkınmaları, uluslararası kurum ve kuruluşların yoksulluğu iktisadi bir sorun olarak ele almaları üzerinden izah etmiştir. Son dönemlerde ise yoksulluğun yalnızca ekonomik ve/veya iktisadi bir sorun olmadı sosyal ve siyasi bir sorun olduğu analizine yer vermiştir. Ayrıca yoksulluğa dair yürütülen tartışmalarda; yoksulların “*kötü alışkanlıklara sahip, şiddete meyilli insanlar*” olduğu yönündeki yaygın kanı nedeniyle toplumdan tecrit edilmelerinin, yoksulluk sorunun görmezden gelinen eksik bir parçası olarak nitelenmiştir. İkinci bölümde ise Şenses yoksulluk kavramının tanımlanmasın akabinde ve yoksulluk ölçümlerini analiz etmiştir. Yoksulluk ölçümünün mutlak yoksulluk bağlamında değerlendirildiği gerçeğinden hareket ile Şenses tek boyutlu yoksulluk ölçümünün yoksulluk kavramını izah etmede yetersiz kalacağını, gelişen ve değişen dünya konjektöründe küreselleşmenin yadsınamaz etkisinin göz ardı edildiğini özellikle vurgulamıştır. Artık dünyada tek boyutlu mutlak yoksulluğun yerini siyasi ve sosyal boyutları olan yoksulluk türlerinin de varlığı söz konusudur. Bu bağlamda da yoksulluğun gelir/tüketim kıstasından daha geniş bir

alandan tanımlanması yoksulluk sorunun çözülmesine önemli katkılar sunacaktır. ABD, Çin, Güney Asya ve AB ülkeleri bağlamında temel yoksulluk eğilimleri ve yoksulluk profillerinin ele alındığı dördüncü bölümde iktisadi ağırlıklı verilerin eksik ve yetersiz olduğu izah edilmiştir. Bu bağlamda da devletlerin ve ona bağlı kurum ve kuruluşların yanı sıra yoksullukla mücadele eden OECD, UNDP gibi kuruluşların yoksulluk verilerini titizlikle analiz edip objektif sunumlar ortaya koyması, yoksullukla mücadele konusunda ülkelere ivme kazandıran bir etken olarak görülmektedir. Dördüncü bölümde ele alınan yoksulluk eğilimlerinin analizleri ve ortaya konulan yoksulluk profilleri Şenses'in çalışmasındaki diğer bölümlerde yer alan yoksulluk nedenlerine referans olmaktadır. Beşinci bölümde Şenses yoksulluğun nedenlerini analiz etmeye çalışmıştır. Şenses, söz konusu analizini iktisat bağlamlı yoksulluk ölçümleri temel olarak ele almış olsa bile yoksulluğun kültürel, siyasi, sosyolojik olarak ortaya çıktığından söz etmiştir. Ayrıca, bireylerin ve grupların yaşamış olduğu hane halkı durumu, fiziki ve kültürel coğrafyanın da yoksulluğun ortaya çıkmasında önemli bir neden olduğu vurgusunda bulunmuştur. Yoksullukla mücadelenin izah edildiği altıncı bölümde ulusal ve uluslararası boyutları ve hanehalkı durumu analiz edilmiştir. Büyüme verileri, yoksulluk ile mücadelede yapılan reformlar ve kamu politikalarının etkileri, kamu harcamaları, uluslararası yoksullukla mücadele programları bağlamında yoksullukla mücadelenin ana hatları çizilmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise yoksullukla nasıl mücadele edilmesine dair analizler yapılmaya çalışılmıştır. Birçok ülke örneğinin yer aldığı bölümde yoksullukla mücadelenin nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiğine dair somut örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda da; kredilerin kullanımı ve kredi piyasaları, neoliberal politikaların negatif-pozitif etkileri, sosyal politika yaklaşımları, insan hakları, ırkçılık, ayrımcılık gibi yoksulluğa neden olan temel etkenlerle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Netice itibarıyla; ülkeler ve uluslararası kurum ve kuruluşların yoksulluk ile mücadele ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için ortak ekonomik, siyasi bir politika perspektifinden hareket etmeleri yönündeki görüş hakim kılınmıştır.

David Rapoport (2004) *"The Four Waves of Modern Terrorism"* isimli çalışması terörizm ve onunla ilişkili kavramlara dair yapılan çalışmalarda kullanılan temel referans çalışmalardan biridir. Rapoport'un dört dalga teorisi terörizmin zaman

içerisinde değişen doğası ve karakterine dair geniş bir analiz sunmaktadır. Rapoport terörizmi dört dönemde incelemiş ve her dönemde meydana gelen terörizmin ve terör gruplarının amaçlarına ulaşmak için farklı motivasyonlardan beslendiğini, farklı taktikler denediğini öne sürmüştür. İlk dönem; 1880-1914 tarihleri arasında motive edici gücün anarşizm olduğu, hedef ise monarşilerin ve aristokrat rejimlerin değişmesi olarak tanımlanmıştır. İkinci dönem kabaca 1920-1960 aralığında Arşidük Fransız Ferdinand'ın bir Sırp tarafından öldürülmesiyle ardından anarşizmin yükselişinin yerini milletçilik dalgasının yer almasıyla başlamıştır. Woodrow Wilson'ın 14 maddelik bildirgesi, azınlık gruplarda büyük bir etki yaratmış ve söz konusu bağımsızlıkları, millet olma bilinçleri bağlamında birçok terör eyleminde bulunmalarıyla sonuçlanmıştır. Üçüncü dalga terörizmi ise milliyetçilik duygularının halen devam ettiği ancak ideolojik unsurların da yer almaya başladığı 1960-1990 aralığında meydana gelmiştir. ETA, IRA, RAF gibi terör örgütlerinin eylemlerinin sıklıkla görüldüğü bir dönem söz konusu olmuştur. Ayrıca FKÖ'nün terörizm eylemlerini uluslararası düzeye taşıması, uçak kaçırma, adam kaçırma gibi eylemler bu dönemde ilk kez karşılaşılmıştır. 1990'dan günümüze uzandığı iddia edilen dördüncü dalgada ise terörizm motivasyonunun dramatik bir şekilde değiştiğinden söz edilmiştir. Rapoport, dini dalganın 11 Eylül saldırıları ile küresel bir fenomene dönüştüğünü ve günümüzde de bu dalganın şiddetini arttırarak devam ettiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda da Rapoport'un söz konusu kategorizasyonlar terörizm literatüründe geniş ölçüde etkili olmuş ve birçok çalışmanın yapılmasını sağlamıştır.

Devlet terörizmini inceleyen Ruth Blakeley (2010) "*State Terrorism in The Social Sciences: Theories, Methods and Concepts*" isimli çalışmasında, mevcut terörizm tanımlamalarının devlet terörünü kapsayacak şekilde yapılmadığını ileri sürmektedir. Blakeley;18. yüzyıldan beri sıklıkla karşılaşılan bir terörizm biçimi olan devlet terörizminin tanımlanmasındaki engelleri devletin niyetlerinin belirlenmesindeki güçlükler; gerçekleştirilen terörizm eylemlerine dair sağlıklı verilerin elde edilememesi ve bu bağlamda da ortada terörizmi gerçekleştiren failerin bulunamaması olarak sıralamıştır. Ayrıca Blakeley, devlet terörizminde devlet temsilcileri tarafından mağdura karşı uygulanan tehdit ve şiddet neticesinde korku atmosferi oluşturulduğunu, bu bağlamda da hedef kitle olarak belirlenen birey ya da

bireyler davranışlarını ve tutumlarını bir şekilde değiştirmek zorunda kaldıklarından söz etmektedir. Sonuç itibariyle Blakeley çalışmasında devlet terörizminin sistemli ve kasıtlı bir şekilde tehdit ve/veya şiddet eylemi içerdiğini iddia etmektedir.

Daniel Byman'ın (1998) *“The Logic of Ethnic Terrorism”* çalışmasında incelemiş olduğu etnik terörizmin araştırmacılar tarafından yönelmiş olduğu hedefler bağlamında değerlendirilmediğini, daha açık bir ifadeyle etnik terörizmin politik şiddetin materyalist hedeflerinden ziyade sembolik hedeflere yöneldiğini söylemektedir. Ayrıca etnik terörizmin çoğu zaman ideolojik ve ekonomik terörizm ile birleştirildiğini ve söz konusu bu iki durumdan dolayı etnik terörizm çalışmalarının sınırlandırıldığını iddia etmektedir. Birçok araştırmadan bağımsız ve farklı olarak Byman etnik terörizminde ele almış olduğu kimlik oluşturma kıstasını dil olarak betimlemiştir. Byman'a göre siyasi hedeflerinden önemli bir basamağı olan dil birçok halkın ulus olma iddiasını dil üzerinden geliştirmektedir. Bu bağlamda gelişen etnik terörizm sonucunda ise söz konusu dil üzerinden oluşturulan kültür siyasetin malzemesi olmaktadır. Oluşturulan kimlik ile birlikte siyasi alanda aktif söylemler geliştiren etnik terör destekçileri ve teröristler söz konusu kimlik oluşturma'nın devlet tarafından karşı şiddet ile cevap verilmesini, hayata geçirecekleri terörizm eylemlerden daha kullanışlı olduğunu fark etmişlerdir. Netice itibariyle devletler ortaya çıkan terörizm sorununu çözmekle mükelleflerdir, ancak bu çözümü aşırı şiddet ile uygulamaları halinde etnik teröristlerin mağdur rolüne bürünmeleri yüksek olasılıktır.

Y. Furkan Şen'in (2018) *“Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet ve Terörizm: Nedenlere ve Sonuçlara İlişkin Kavramsal Bir Çözümleme”* isimli çalışması terörizm ve siyasal şiddete odaklanan, kavramsallaştırılan terörizm, şiddet ve siyasal şiddetin nasıl, neden, hangi şekillerde, etki alanları ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Çalışma içerisinde akademik literatürde ve ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların şiddet, terörizm ve siyasal şiddet tanımlamalarına yer verilmiştir. Terörizm türleri ve terörizm ile ilgili kavramlarda aynı bölümde ele alınmıştır. Şen, terörizm literatüründe 11 Eylül 2001 ABD saldırısı ve 17 Temmuz Londra saldırısı sonrası popüler olan terörizm algısı üzerine detaylı bir analiz gerçekleştirmiş, analizinde literatürde sıklıkla kullanılan: Michael J. Stevens *“What is Terrorism and Can Psychology Anything to Prevent*

It? ”(Stevens 2005); Louise Lemyre, Michelle C. Turner, Jennifer E.C. Lee ve Daniel Krewski “*Public Perspection of Terrorism Threats and Related Information Sources in Canada: Implications for the Management of Terrorism Risk*” (Lemyre vd, 2006); Robin Goodwin, Michelle Willson, Stanley JR. Gaines “*Terror the Threat Percepiton and Its Consequences in Modern Britain*”(Goodwin vd, 2005); Zuhall Yeniçeri ve Ali Dönmez’in “*Terörizm ve Terörist Algısı: Silahı Kimin Tuttuğu Ne Kadar Etkili?*”(Yeniçeri ve Dönmez, 2008) gibi çalışmalara yer vermiştir. Akabinde de ETA, IRA, PKK gibi terör örgütleri aktif oldukları ülkeler bağlamında ele alarak demokrasi başlığı altında incelemiştir. Terör örgütlerine dair gerçekleştirilen engelleme çalışmaları ve terörizmin engellenmesine ilişkin değerlendirmesinde ise ülkelerin kendi iç ve dış politikaları bağlamında hareket ettiklerini vurgulamış, terör örgütlerinin ve terörizmin engellenmesi için ortak bir paydada buluşulması konusunun önemini izah etmiştir.

Abdülkadir Çevik’in (2008) “*Politik Psikoloji*” isimli çalışması, Türkiye’deki terör örgütü PKK’nın kimlik, aidiyet, kültür ve dil bağlamında ele alınarak terör örgütünün psikolojik olarak nasıl eleman devşirdiği, psikolojik nedenlerden ötürü bireylerin PKK’a neden ve nasıl katıldığı incelenmiştir. Çalışma da terör örgütlerine katılımın ve terörizmin nedenlerini psikolojik nedenlerle açıklamış, akabinde de çalışmasını bireyin baskılanan kimliği üzerine bina etmiştir. PKK özelinde ilerleyen çalışma, örgütün sıklıkla kullanıldığını psikolojik veriler ışığında ilerlemektedir.

Tez kapsamında radikalleşme literatürü 21. yüzyıl bağlamında ele alınmış, söz konusu çalışmalar içerisinde elde edilen veriler ile de kısa tarihsel arka planına değinilmiştir. Yeni radikalleşmenin kurucularından sayılan Peter Neumann’ın (2013) “*The Trouble With Radicalization*” isimli çalışmasında, radikalleşmenin kök nedenlerinin tarih içerisinde 17. yüzyıla kadar uzanabileceğini ancak 11 Eylül 2001’de ABD yapılan saldırılar sonrasında radikalleşmenin kökleri hakkında konuşmanın birden bire zorlaştığını vurgulamaktadır. Literatürde radikalleşmenin birçok varyasyonu bulunmakla birlikte Neumann araştırmacılarının radikalleşmeyi tanımlarken temel fay hatta olarak nitelendirdiği iki nokta arasında sıkıştıklarını iddia etmektedir. Bunlar bilişsel radikalleşme ve davranışsal radikalleşmedir. Bu bağlamda da Neumann çalışmasını bilişsel radikalleşme ve davranışsal radikalleşmeye dair

yapılan çalışmaların analizi üzerine bina etmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde söz konusu inşa üzerinden kavramın tanımlamalarına yer vermiş, ikinci bölümünde radikalleşmenin hangi düzeyde bilişsel hangi düzeyde davranışsal olduğunu üzerine sürdürmüştür. Özellikle bilişsel radikalleşme ve davranışsal radikalleşme üzerine Borum ve Horgan'ın çalışmalarına referans veren Neumann; bilişsel radikalizasyonun terörizme uzanan radikalleşmede yalnızca bir basamak görevi gördüğünü belirtmiştir. Davranışsal radikalleşmede ise Horgan ve Borum'un çalışmasında bireyleri terörizme uzanan radikalleşmeye iten temel nedenleri olarak inançlar ve ideolojileri işaret etmiştir. Neumann ise Horgan ve Borum'un her iki radikalleşme biçiminde ortaya koydukları argümanları sorunlu ve eksik bulmaktadır. Her zaman bilişsel radikalleşme ve davranışsal radikalleşmedeki inanç ve ideolojiyi tek başına terörizme uzanan radikalleşme olmayacağını iddia etmiştir. Son bölümde ise Anglo-Sakson radikalleşme yaklaşımı ve Avrupa-ABD radikalleşme yaklaşımını karşılaştırmaktadır.

Radikalleşme ile ilgili literatürde sıklıkla başvurulmuş önemli bir diğer kaynak Mark Sedgwick'in (2010) *"The Concept of Radicalisation As A Source of Confusion"* isimli çalışmasıdır. Çalışmanın girişinde Sedgwick, radikalleşme kavramının her yerde sıklıkla kullanılmasının, kavrama dair bir fikir birliğinin ortaya çıkmadığını, aksine bir anlam kargaşasının yaşandığını iddia ederek başlamaktadır. Sedgwick'e göre özellikle radikalleşmenin güvenlik, entegrasyon bağlamı ve dış politikada kullanılması kavram karmaşasının ortaya çıkmasındaki önemli etkeni olarak belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada radikalleşme kavramının 11 Eylül sonrası İslamcı terörizm inşasında kullanılması kavramın yanlış kullanımındaki bir diğer unsur olarak ifade edilmiştir. Radikalleşme tanımlamaları yapılırken birçok akademisyen radikalleşmenin olumlu ve olumsuz anlamlara evirildiğin yerlere dikkat çekmişlerdir. Sedgwick ise radikalleşmeyi tanımlarken; *"ılımlı"* ve *"radikal"* i karşılaştıran ve aynı zamanda *"mutlak"* ve *"görelî"* radikalleşme ayrımı yapan bir perspektif çizmeye çalışmıştır. Sedgwick, radikalleşmeyi tanımlanırken, kavramın şiddete evirilen yanının ne zaman olduğu, nerede başladığı gibi muğlak soruların ortaya çıkardığı kafa karışıklığını gidermek için radikalleşme ile ilgili tanımlarda, kavramın mutlak ve görelî yanlarına değinerek, kavramın tanımlanmasındaki mutlaklığın ortadan kaldırılmasını tavsiye etmektedir. Son olarak kavramın güvenlik, entegrasyon ve dış

politika aracı olarak kullanımı radikalleşme çalışmalarının objektifliğini maskeleyebileceğini ileri sürmektedir.

Sedgwick gibi Sophia Moskalenko ve Clark McCauley (2010) ise *“Mobilization: The Distinction Between Activism and Radicalism”* isimli çalışmalarında “radikalizm” ve “aktivizm”i karşılaştıran bir tanım ortaya koymaktadırlar. Moskalenko ve McCauley ilk olarak radikalizmi bireylerin yasal olmayan ve şiddet içeren siyasal eylemlere katılma durumları olarak tanımlarken, aktivizmi bireylerin yasal sınırlar ile çevirili şiddet içermeyen eylemlere katılmaya hazır olmaları durumu olarak tanımlamaktadırlar. Moskalenko ve McCauley aktivizm ve radikalleşmenin ayrımı yönündeki söz konusu çabası literatüre yeni bir bakış açısı geliştirmiş olsa bile akıllara hangi standartların yasal olup olmadığı sorusunun getirmiştir. Söz konusu ayrım uluslararası hukuka dayanmadığı için devletlerin aktivizm ve radikalleşme ile ilgili yapmış olduğu tanımlar ve her iki kavrama karşı oluşturmuş olduğu tutumlar farklılıklara kapı aralamaktadır. Çalışmalarında radikalleşmeyi bireysel, grup ve kitle olarak ele alan Moskalenko ve McCauley; bireysel radikalleşmeyi incelerken ideolojinin radikalleşmeye neden olabileceğini öne sürmekle birlikte ideoloji içermeyen birçok radikalleşme türünün varlığından da söz etmişlerdir. Özellikle bireysel radikalleşmede kişilerin toplum içerisinde farklı siyasi görüşe ve inanışa sahip olmaları toplum içerisinde dışlanmış hislerini tetiklediğini ve kendileri gibi hisseden gruplarla temasa geçerek radikalleşebildikleri gibi aile ya da yakın arkadaşların kaybı ile de radikalleştiklerine değinmişlerdir. Grup radikalleşmesinde ise bireylerin aynı siyasi görüş ve inanca sahip olmalarının yanı sıra dışlanmışlık hislerinin, grup aidiyetlerinin de radikalleşmeye etkili olduğundan bahsetmişlerdir. Moskalenko ve McCauley kitle düzeyinde radikalleşme de ise milliyetçilik ve vatanseverlik gibi duyguların ağır bastığını öne sürmektedirler. Bireysel, grup ve kitle düzeyinde radikalleşmeyi 12 mekanizmada inceleyen yazarlar netice itibarıyla radikalleşmenin yalnızca ideoloji ya da diğer literatüre katkı sağlayan bilim insanlarının varmış olduğu genel kanı olan teoloji ile açıklanamayacağı, radikalleşmenin farklı türlerinin yanı sıra farklı tür etkileşimlerle de meydana gelebileceğini vurgulamışlardır.

Randy Borum radikalleşme literatürüne birden fazla çalışma ile katkıda bulunmuş ve çalışmalarında kavramın psikolojik, ideolojik yanlarının yanı sıra şiddete varan aşırıcılığa dönüşümlerini incelemiştir. Borum (2012) "*Rethinking Radicalization*" isimli çalışmasında ana amacını popüler radikalleşme kavramının yeniden şekillendirilmek olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda da çalışmasını iki ayrı bölümde inceleyen Borum, ilk bölümde çeşitli analistler ve bilim insanlarının radikalleşmeye yönelik tanımlama yollarını ve ortaya çıkan tanımlamaları incelemiştir. İkinci bölümde ise; 11 Eylül sonrasında analistlerin ve bilim insanların radikalleşme modellerinin gelişmiş ve gelişmemiş yanlarını değerlendirmiştir. Genel olarak Borum; El-Kaide'nin ABD'de de gerçekleştirmiş olduğu terör saldırısı sonrasında radikalleşme kavramının İslam radikalleşmesine evirildiğini, ancak radikalleşmenin teolojik ve ideolojik yaklaşımlarla izahının tam manasıyla radikalleşmeyi açıklamadığını öne sürmüştür. Ayrıca terörizm ve radikalleşme kavramlarının birbiri yerine kullanımı radikalleşme sorunu karmaşık hale getirdiğini vurgulamış ancak, radikal inançlara sahip bireylerin ise terör ve terörizmden uzak ya da ilgisiz olmadığından bahsetmiştir. Sonuç olarak Borum çalışmasında radikalleşmeyi terörizme uzanan süreçte bir vekil ya da gerekli bir öncü olarak görmemektedir. Borum radikalleşme üzerine ortaya konulan modellerin daha detaylı bir şekilde geliştirilerek radikalleşmenin şiddete evirilen yerlerin önyargısız, politika dışı bir alan olarak değerlendirilmesinin gerekliliğinden söz etmiştir. Ayrıca terörizm ve radikalleşmenin doğası gereği değişen ve dönüşen kavramlar olarak kabul edilmesinin, dünyadaki konjonktürel gelişmelerin baskısı altında kalmadan söz konusu her iki kavrama olan yaklaşım ve tanımlamalarının daha sağlıklı olabileceğini vurgulamıştır.

Borum'un 2011 ve 2012 yılında yayınlanan ve tez içerisinde kullanılan diğer çalışmaları ise "*Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories*" ve devamı niteliğindeki "*Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research*" dır. Borum'un (2011) bahsedilen ilk çalışmasında radikalleşme kavramının tanımlanmasındaki sorunlu yanlar analiz edilmiş ve bununla birlikte radikalleşmeyi izah etmek için kullanılan sosyal teori içerisindeki hareket teorisi, sosyal psikolojik ve dönüşüm teorileri

incelenmiştir. Borum, radikalleşme kavramının tanımlamalarını incelerken sıklıkla şiddet içeren aşırıcılık ve terörizm ile radikalleşmenin birbiri yerine kullanıldığı, dolayısıyla da kavramların birbiri yerine kullanımının radikalleşme kavramının tanımlanmasındaki temel sorunlardan biri olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda da Borum çalışmasında radikalleşmeyi aşırılıkçı ideolojileri ve inançları geliştirmek için ortaya çıkan bir süreç olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda Borum sıklıkla her radikal bireyin terörizme uzanan davranışsal düzeye erişmediğini yani her radikalın terörist olmadığını öne sürmektedir. Ancak bir bireyin şiddeti meşrulaştırarak ve/veya benimseyerek radikalleşmesinin sonucunda terörizme karışmasını kesin olarak belirtmektedir. Nitekim Borum incelemiş olduğu teoriler ve radikalleşmedeki öncü süreç modellerinin şiddet içeren radikalleşmeye kendi başına bir cevap sunmadığı sonucuna ulaşmıştır. İlk çalışmasının devamı niteliğindeki “*Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research*” isimli çalışmasında Borum (2012) radikalleşmenin terörizm ile eş anlamlı olmadığını altını çizmektedir. İlk çalışmada radikalleşme süreçlerinin gelişimlerine odaklanan Borum ikinci çalışmasında radikalleşme süreçlerinin incelendiği modellerinin geniş bir analizine yer vermiş, referans olarak Moghaddam’ın Merdiven Modeli, Sibert ve Bhatt tarafından kaleme alınan NYPD Cihatlaştırmının Modeli, Pretch’in Tipik Radikalleşme Modeli, Joint Military Information Support Center (JMISC) Modeli, McCauley ve Moskalenko’nun Siyasal Radikalleşme ve İki Piramit Modeli’ni karşılaştırmıştır. Borum çalışmasının neticesinde Borum radikalleşmenin kararlı olduğu, ideolojilerin ve dinin radikalleşmede etkili birer araç olabileceği, farklı yolların ve nedenlerin radikalleşmeye kapı arayabileceği sonuçlarına ulaşırken her radikalleşen bireyin terörist olmayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte radikalleşip terörizm eyleminde bulunan her bireyin farklı düzeylerde motivasyonlara sahip olup terörizm eylemi gerçekleştirebileceğini de vurgulamıştır.

Radikalleşme kavramının tanımlamasına üzerine literatürde yer alan bir diğer önemli çalışma ise Arun Kundnani’nin (2012) “*Radicalisation: The Journey of A Concept*” isimli çalışmadır. Kundnani’nin radikalleşme ile ilgili yapmış olduğu çalışma radikalleşme ile ilgili akademik literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. Kundnani çalışmasında radikalleşme kavramı ve gelişimini 2004 öncesi ve sonrası

olarak ele alınmaktadır. Kundnani'ye göre radikalleşme 11 Eylül 2001 ABD saldırıları sonrasında terörizm literatüründe sıklıkla yer almakta ve özellikle İslam ile özdeşleştirilmiş bir kavram haline dönüşmektedir. Bu bağlamda da radikalleşme 2001 sonrasında olarak literatürde yükselen bir trend yakalamıştır. Çalışma içerisinde bulunan ve 1990-2011 aralığında 30 farklı hakemli dergide yayınlanan radikalleşme çalışmalarının istatistiksel bilgisine yer veren Kundnani, radikalleşmenin söz konusu yükselen trendini açığa çıkarmıştır. Kundnani, 2001 sonrasında terörizmin bir nedeni olarak radikalleşme değerlendirilmesine atıflarda bulunmuştur. Aynı zamanda radikalleşme ile mücadele eden kolluk güçleri ve aynı zamanda birçok bağımsız araştırma kurum kuruluşları, sivil toplum örgütlerine de radikalleşme ve radikalleşmeyi önlemeye dair farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Kundnani; Marc Sageman, Daveed Gartenstein-Ross, Laura Grossman, Peter Neuman, Quintan Wiktorowicz, Mitchell D. Silber ve Arvin Bhatt ve Olivier Roy gibi isimlerin çalışmalarındaki radikalleşme tanımlamalarını incelemiştir. Bu bağlamda da 2004 yılına kadar radikalleşme kavramının tanımlanmasına yönelik ortaya konan çalışmalarda dört sürecin radikalleşmenin kavramsallaştırılmasında etkili olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu süreçleri;

- Kültürel- psikolojik süreç,
- Teolojik süreç,
- Teolojik ve psikolojik süreç,
- Güvenlik birimlerinin ortaya koymuş oldukları süreç şeklinde maddeleştirmiştir.

Netice itibariyle de değerlendirmiş olduğu eserlerden elde etmiş verilerde; psikolojik süreçlerden geçen ya da geçmeyen radikalleşen bireylerin teolojik alanda İslam ile radikalleştiği verisinin çalışmalardaki yansımalarına ulaşmıştır. Kundnani ise incelemiş olduğu eserlere karşın teoloji açısından Selefi İslam'ın kendi başına şiddete neden olduğuna dair kanıtların yeterli olmadığını vurgulamaktadır.

Alex P. Schmid (2013) *“Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review”* isimli çalışmasında; güncel radikalleşme çalışmalarını incelemiş, radikalleşme, karşı radikalleşme

kavramları ve tarihsel kökenlerine değinmiştir. Ayrıca Schmid; şiddet içeren aşırıcılık ve terörizm ile radikalleşmenin ilişkisine de değinmiştir. Çalışmasını radikalleşmenin tam olarak hangi anlama geldiği, kavramın neden popüler olduğu, radikalleşmeye tam olarak neyin sebep olduğu, radikalleşmenin terörizme evirilen sonuçlarının neler olduğu ve şiddet yanlısı birey ya da grupların nasıl sınıflandırılacağı gibi soruların cevaplandırılması üzerine kurgulanmıştır. Schmid'e göre radikalleşme tarihsel bağlamda değişimlere uğrayan bir kavramdır. Aynı zamanda radikalleşme de dahil olmak üzere kavramlar bireylerin ne gördüğü, ne tanımladığı çoğu zaman bireylerin kim, nerede ve ne olduğuna bağlıdır. Bu bakış açısından Schmid'e göre radikalleşme göreceli bir kavramdır. Özellikle radikalleşme kavramının aşırıcılık ile birbirinin yerine kullanımı iki kavram arasında ayrım yapılmaması radikalleşmenin tanımlanması, radikalleşme süreçlerinin ortaya çıkarılması ve radikalleşme ile mücadeleyi engellemektedir. Netice itibariyle Schmid incelemiş olduğu çalışmalar sonucunda; radikalleşmeye dair kavramsal netliğin, ortak bir payda da mücadele şeklinin, radikalleşme ve siyasallaşmanın izahının eksikliğinin literatürdeki en büyük eksiklik olduğunu bulgusunu ortaya koymuştur.

Kees van den Bos'un (2020) "*Unfairness and Radicalization*" isimli çalışması radikalleşmeyi bireylerin adaletsizlik hisleri ve radikalleşme süreçlerine evirilen yanlarını incelemek üzere yedi ayrı bölümde kurgulanmıştır. Birinci bölümde bireylerin hissetmiş oldukları adaletsizlik hisleri neticesinde çeşitli radikalleşme süreçlerine sürüklenebileceğini açıklayan Bos bireylerin içerisinde yaşadıkların toplumun adaletsizliğinden yakınlıkla kendilerine haksızlık yapıldığı ve bu bağlamda da ben-merkezci davranışlarını kontrol edemediklerini vurgulamıştır. İkinci bölümde radikalleşmenin tanımlanmasının bir süreç sonrasında ortaya çıktığı ifade edilerek radikalleşme modelleri bireylerin adaletsizlik hisleri bağlamında incelenmiştir. Bu bağlamda da Moghaddam'ın merdiven modeli ilk sırada incelenmiştir. Netice itibariyle Moghaddam'ın merdiven modelinde ilk basamağını görelî yoksulluk oluşturmaktadır. Moghaddam'ın görelî yoksulluk algısı ile Bos'un "adaletsizlik" teması birçok noktada örtüşmektedir. Aynı doğrultuda Feddes ve arkadaşlarının çalışmalarına da yer veren Bos radikalleşme süreçlerinin tetikleyici yanlarının görelî yoksulluk, dışlanma ve aşağılanma duyguları ile birlikte suç ve ırkçılığında eşlik

ettiğini belirtmiştir. Kruglanski ve arkadaşlarının çalışmasını değerlendiren Bos; hedef- başarı yaklaşımı içerisinde bireylerin toplum içerisinde kendilerinin önem arayışının olumsuz sonuçlanmasının adalet duygusunu zedeleyeceğini ve bu bağlamda da bireylerin toplumdan uzaklaşarak radikalleşme süreçlerine girebileceklerini ifade etmiştir. Moskalenko ve McCauley çalışmasına da atıfta bulunan Bos, söz konusu on iki siyasi mekanizmanın adaletsizlik deneyimleri ve/veya adaletsizlik algılarıyla doğrudan ilişkili olmadığını, ancak bireylerin kişisel mağduriyet, siyasi hoşnutsuzluk gibi bazı kısımların adaletsizlik ile ilişkili olabileceğini ifade etmiştir.

Literatürde de radikalleşmenin bir süreç sonucunda meydana geldiği kabul gören hakim anlayıştır. Bu bağlamda da süreçlerini inceleyen birden fazla modelleme söz konusudur. Tez içerisinde kullanılan radikalleşme modellerine dair literatür incelemesi aşağıda detaylandırılarak sunulmuştur.

Paul Gill'in (2008) "*Suicide Bomber Pathways Among Islamic Militants*" isimli çalışmasında radikalleşme dört aşamalı intihar bombacısı radikalleşme yolu modeli olarak tasvir edilmiştir. Modelde radikalleşen bireyin intihar bombacısına dönüşüm süreci ele alınmaktadır. Gill söz konusu basamakların her birinin birbirini tetiklediğini ancak yapısal ya da kişisel kısıtlamalar ile son basamağa ulaşmadan da radikalleşme zincirinin kırılabileceğini öne sürmektedir.

Cihatçı- Selefi radikalleşme sürecinin önemli modellemelerinden biri olan New York Polis Departmanı'nın istihbarat bürosu tarafından ortaya konmuştur. Mitchell D. Silber and Arvin Bhat (2007) "*Radicalization in the West: The Homegrown Threat*" isimli raporda radikalleşmeyi dört aşamalı cihadi-selefi islamcı radikalleşme süreci olarak tasvir etmişlerdir. Raporda bireyin ya da grubun Selefi İslam'ı keşfetmesi ile başlayan radikalleşme süreci eylem yerine kullanılan cihatçılık kavramı ile son bulmaktadır. NYPD'nin söz konusu modeli bireyin dönüşümüne odaklanmakta ve radikalleşmenin aşağıdan yukarıya doğru olduğu varsayımından hareket etmektedir. Söz konusu rapor FBI'nın radikalleşme ile ilgili bakış açısıyla benzerlik göstermekle birlikte farklılaştığı tek nokta ise NYPD'nin radikalleşen bireylerin dava adına hareket etmelerini bireysel görev olarak gördüklerini iddia ettiği kısımdır. Son olarak ise

NYPD'nin ortaya koymuş olduğu söz konusu raporun kolluk kuvvetleri arasında popüler bir yer edindiği bilinmektedir.

Fathali M. Moghaddam'ın (2005) "*Understanding Terrorism: Psychosocial Roots, Consequences, And Intervention*" isimli çalışması radikalleşme süreçlerini merdiven modeli olarak tasvir eden ve radikalleşmenin terörizm eylemine dönüşen sürecini inceleyen önemli modellemelerden biridir. Moghaddam söz konusu modellemesini merdiven basamaklarına benzetmekte ve basamaklar aşağıdan yukarıya doğru bir hareket kabiliyetinde olmakla birlikte yukarıya çıkıldıkça basamaklar daralmaktadır. Merdivenin ilk basamağı tez içerisinde radikalleşme ile ilgili ilişkisinin tartışıldığı göreceli yoksulluk ile başlamaktadır. Moghaddam terörizme uzanan radikalleşme merdivenindeki ilk basamakta yer alan göreceli yoksulluğu; bireylerin hayatlarında hoşnutsuz oldukları bir durumu hafifletmek için arayışta oldukları durum olarak tasvir etmektedir. Bireyin hoşnutsuzluk hissini giderme çabalarındaki başarısızlıklar zaman içerisinde saldırganlığa dönüşmekte ve nitekim basamağın en sonunda terörizme uzanan eyleme dönüşmektedir. Moghaddam basamaklarda ilerleyen bireylerin terörizm eylemini gerçekleştirmeden önce radikalleşme merdivenini terk edebileceklerini öne sürmüştür. Bu açıdan bakıldığında radikalleşmenin şiddete yani terörizme uzanan eyleme dönüşmeden önce durdurulması mümkün olarak belirtilebilmektedir.

Quintan Wiktorowicz'in (2004) "*Joining The Cause: Al-Muhajiroun and Radical Islam*" isimli çalışmasında Al-Muhajiroun'un İslamcı radikalleşme etkileri modeli ortaya konmuştur. Wiktorowicz'in tanımlamış olduğu model dört aşamalı olarak tasvir edilmiş ve radikalleşme üzerindeki sosyal etkileri değerlendirilmiştir. Wiktorowicz ikincil literatürün yanı sıra deneysel bir çalışmada gerçekleştirmiştir.

Clark McCauley ve Sophia Moskalenko'nun (2008) "*Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism*" isimli çalışmasında, siyasal radikalleşme mekanizmaları ele alınmıştır. Söz konusu modellemede radikalleşmeyi bireysel, grup ve kitle olarak ele alan McCauley ve Moskalenko 12 farklı mekanizma tanımlamışlardır. Çalışmada radikalleşme; bireyin/ grubun /kitlenin inançlarında, duygularında ve davranışlarında giderek artan yönde meydana gelen değişiklikler

olarak tasvir edilmiştir. .Söz konusu 12 mekanizmalı modelde McCauley ve Moskalenko özellikle gruplar arası çatışmalardan ve grup içi şiddetin varlığından söz etmiştir. Genel olarak 12 mekanizmaları model gruplar arasındaki çatışmalar etrafında şekillenen bir model olarak tasvir edilebilmektedir.

McCauley ve Moskalenko'a (2017) ait bir diğer radikalleşme modellemesi ise *“Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model”* isimli çalışmalarında ortaya koydukları iki piramit modelidir. Sosyal psikoloji alanından yararlanılarak ortaya konulan modelde, radikalleşmenin kolayca eyleme dönüşmediği ifade edilmiştir. Bu bağlamda da McCauley ve Moskalenko radikalleşmeye uzanan süreci fikir piramidi ve faaliyet piramidi olarak modellenmiştir. Her piramitten dörder sekme bulunmaktadır. Fikir piramidi bireyin ve/veya grubun radikalleşmeye uzanan sürecinde düşünsel dünyasının şekillendirildiği alan olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca fikir piramidin tabanında tarafsız bireyler, bir üst sekmede sempaticianlar, inandıkları ve/veya aidiyet hissettikleri davayı savunmak için şiddet kullanımını meşru gören doğrulayıcılar ve piramidin en üst katmanında ise inanılan, savunulan davayı için şiddet eyleminin hayata geçirilmesini meşru gören ahlakçılar yer almaktadır. İkinci piramit olan faaliyet piramidinde ise düşünsel düzeyin ötesine geçerek şiddet eylemine doğru hareket eden bireylerin durumları ele alınmaktadır. Piramidin tabanında siyasi bir grup ve/veya dava için herhangi bir aksiyonda bulunmayan bireyler yer almaktadır. Piramidin üst kısmında yasal çerçeveler ile sınırlandırılmış aktivistler, bir üst sekmede siyasi bir görüş ve/veya dava için yasadışı eylemlere yönelen ve yasa dışı eylemlerde bulunan radikaller yer alırken piramidin en üst noktasında ise siyasi hedef ve/veya amaçları için terörizm eylemi gerçekleştiren bireyler yer almaktadır. McCauley ve Moskalenko'ya göre iki piramit modelinin Moghaddam'da olduğu gibi merdiven sürecini kapsamadığını yani aşamalı gerçekleşmediğini ifade etmektedirler. Bireyler ve/veya gruplar söz konusu piramitlerde sekmeleri atlayabilir ve aşağı yukarı hareket edebilmektedirler.

Marc Sageman'ın (2012) *“Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century”* isimli çalışmasında radikalleşme dört aşamalı İslamcı radikalleşme süreci olarak modellenmiş ve Sageman söz konusu çalışmasında; medya başta olmak üzere açık kaynaklardan elde etmiş olduğu veriler ile El-Kaide ya da bağlantılı

bireylerin radikalleşme süreçlerini incelemiştir. Veriler neticesinde Sageman radikalleşen bireylerin bazılarının vasatın üzerinde bazılarının ise iyi düzeyde koleji eğitimi almasına, birçoğunun göçmen olmasına ve yirmili yaşlarda radikalleştiklerine dikkat çekmektedir. Adli bir psikiyatrist ve eski bir CIA çalışanı olması verilere hem psikiyatr hem de kolluk gücü ile bakmasını sağlamış, bu bağlamda da radikalleşen bireylerin ahlaki bir öfkeye sahip oldukları ve aynı zamanda da anti-Amerikan duygulara sahip olduklarını öne sürerek radikalleşmenin aşağıdan yukarıya doğru olduğunu savunmaktadır.

Thomas Pretch (2007) “*Home Grown Terrorism and Islamist Radicalisation in Europe*” isimli çalışmasında dört aşamalı radikalleşme modelini ortaya koymuştur. Pretch, model sonucunda terörizme uzanan radikalleşmeyi; aidiyet, kimlik grup gibi konuların ele alındığı sosyolojik bir terör olarak görmektedir. Özellikle din unsurunun radikalleşmeye uzanan terörizmde önemli bir unsur olduğunu vurgulayan Pretch, radikalleşen bireylerin birçoğunda amaçlarını gerçekleştirmek için dinin bir araç olarak kullanıldığından söz etmektedir. Radikalleşen bireylerin ortak paydasını ise; hayatlarının anlamlarını bulmaları için bir yol ve sebep aradıkları olarak belirtmektedir.

Michael Taarnby (2005) “*Recruitment of Islamist Terrorists in Europe: Trends and Perspectives*” çalışmasında radikalleşmeyi sekiz aşamalı bir süreç olarak ele almıştır. Taarnby modeli Sageman’ın dört aşamalı modelinin gelişmiş olarak tasvir edilmektedir. Hamburg hücresi üzerinden ortaya konulan sekiz aşamalı modelleme tek bir vaka üzerinden ilerlediği için diğer radikalleşme modellerine göre daha kısıtlı kalmaktadır. Bu bağlamda da radikalleşme süreci modelde derinlemesine işlenmemiştir. Taarnby’in Hamburg hüccresini tek bir vaka çalışması olarak kullanmasından dolayı, söz konusu sekiz aşamalı radikalleşme modelini diğer şiddet içeren radikalleşme için kullanmak zor olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bu model, bir bakıma Sageman’ın dört aşamalı sürecinin bir evrimi olarak görülebilir. Model, radikalleşme sürecinin ne olduğu spesifik bir şekilde detaylandırmaz, çalışmada vurgulanan sürecin başındaki bireyin sürecin sonunda kişileri, varlıkları ve değerleri riske atacak şiddet eylemi gerçekleştirecek bir tehdit haline nasıl geldiğidir.

Yukarıda izah edilen modeller uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji ve psikoloji literatüründe radikalleşme süreçlerini açıklayan güncel ve geçerliliğini koruyan modeller olarak değerlendirilmektedir

Radikalleşme kavramının ve süreçlerinin ortaya çıkışının temel noktası olarak tez içerisinde radikalleşme teorileri incelenmiştir. Bu bağlamda da sosyoloji, psikoloji ve siyaset bilimi içerisinde radikalleşme süreçlerine iten neden olarak görülen teoriler ile ilgili literatür incelemesi aşağıda sıralanmıştır.

Asta Maskaliūnaitė (2015) *“Exploring The Theories of Radicalization”* isimli çalışmasında radikalleşme tanımını siyasi amaçlara ulaşmak için süreç bağlamında ele almış akabinde de bireyin ya da grubun radikalleşme süreçlerine iten motivasyonlarını içsel ve dışsal olarak iki parametrede değerlendirmiştir. Söz konusu parametrelerin izahını ise sosyolojik, psikolojik ve siyaset bilimi bağlamında radikalleşme teorileri ile değerlendirilmiştir. Maskaliūnaitė çalışma içerisinde ilk olarak radikalleşme kavramının birden fazla kelimeyle (aktivizm, fundamentalizm ve aşırıcılık)yakınlığından söz etmiştir. Söz konusu kelimeler ile radikalleşme kavramı arasındaki sınırın çizilmesine vurgu yapan Maskaliūnaitė, Moskalenko ve McCauley, Borum ve Sedgwick’in çalışmalarına atıflarda bulunarak kavramın ılımlı ya da şiddete meyilli yönleri arasındaki sınırları belirlemeye çalışmıştır. radikalleşme kavramının tanımlanmasındaki güçlüklerle değinen Maskaliūnaitė radikalleşmenin süreçler sonunda tanımlanan bir olgu olduğundan söz etmiştir. Söz konusu süreçleri ise radikalleşme teorileri ile izah etmiştir. Psikolojik teorilerin sosyal hareket teorileri, rasyonel seçim teorisine değinmiştir. Çalışmasının sonucunda radikalleşme kavramının tanımlanması, süreçleri ve teorilerinin birden fazla disiplinde ele alındığını bu bağlamda da tek bir yargıya ulaşmanın zorluğundan söz etmiştir.

Tez kapsamında ana çıkış noktası olarak ele alınan görelî yoksulluk (yoksunluk) ile terörizm ve radikalleşme ilişkisini ele alındığı temel referans çalışmalardan biri Ted Gurr’a (2016) ait *“Why Men Rebel”* isimli çalışmadır. Kitabın ana kapsamı; insanların neden siyasi şiddete (isyanlar, darbeler, çatışmalar) katıldığını ve rejimlerin nasıl tepki verdiğini inceleyen 1970 yılında ilk baskını yapan klasik bir kitaptır. 21. yüzyıldaki mevcut gelişmeler isyanlar, şiddetler, darbeler ve radikalleşmelerin görelî yoksunluk

ile ilişkisinin popülerliğinden hiçbir şey yitirmediği ancak bazı hususlarda farklılıklar ile yeniden baskısı yapılmıştır. Gurr'ın siyasi şiddetin kaynağı olarak mutlak ve/veya nesnel yoksunluğa odaklanmamaktadır. Ona göre insanlar kötü bir duruma alıışabilir; bireyler açlıktan ya da tedavi edilebilir hastalıklardan ve/veya kaynaklara erişimin kısıtlılığından ölmek üzere oldukları durumlarda bile tepki göstermeyebilirler. Ancak bireylerin hak ettiklerini düşündükleri ile elde edeceklerini düşündükleri arasında önemli bir farklılık varsa, isyan, şiddet olasılığı ortaya çıkmaktadır. Gurr bireyin ya da grubun temel ihtiyaçlarının karşılanacağına dair hiçbir şüphe olmasa bile bu durumun değişmeyeceğini varsaymaktadır. Gurr'ın söz konusu varsayımı; kişinin mutlak yoksulluğu umutsuz bir durum olabilir ancak sinir bozucu olan görelî yoksunluktur. Gurr'a göre bireyde ya da grupta psikoloji bilminde ele alınan hayal kırıklığı nasıl saldırgan davranışlara yol açıyorsa, görelî yoksunlukta da bireylerin ya da sosyal grupların toplu şiddetini öngörülebilir.

Radikalleşme teorilerinde önemli bir alanı kapsayan Sosyal Kimlik Teorisi ve Sosyal Hareket Teorisi ile ilgili öncü çalışmalardan biri Anders Strindberg'in (2020) *"Social Identity Theory and the Study of Terrorism and Violent Extremism"* isimli çalışmasıdır. Çalışma temelinde Sosyal Kimlik Teorisi'nin radikalleşme ile ilişkisinin izahı üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca toplumlar arasında ve ulus çatışma gruplar arasındaki çatışma ve iş birliğine odaklanmaktadır. Strindberg'e göre Sosyal Kimlik Teorisi ayrımcılık kalıplarının yanı sıra önyargının da anlaşılması için tasarlanan bir model olarak teorileştirilmiştir. Çalışma içerisinde Sosyal Hareket Teorisi ve Sosyal Kimlik Teorisi'nin karşılaştırılmasını da içermektedir. Kapsamlı bir Sosyal Kimlik Teorisi ile radikalleşme, terörizm ve aşırıcılık analizi yapılan çalışmada Moghaddam'ın Merdiven Modeli sosyal kimlik yaklaşımında kullanılan bir prototip olarak incelenmiştir. Strindberg'e göre Moghaddam'ın merdiven metaforu radikalleştirici bir olaydan ziyade herhangi bir olay ne kadar sıradan olursa olsun radikalleşebileceği bir radikalleşme sürecini tanımlamaktadır.

Dina Al Raffie (2013) ait *"Social Identity Theory for Investigating Islamic Extremism in the Diaspora"* isimli çalışmada Avrupa'daki Müslüman diasporasındaki radikalleşme literatürüne genel bir kimlik bakış açısının yanı sıra şiddet içeren İslamcı gruplar tarafından kimliğin nasıl ve neden manipölasyon edildiğine dair örnekler

sunmaktadır. Bu bağlamda da çalışmada Sosyal Kimlik Teorisi'nin radikalleşmeye katkısını incelemektedir. Ayrıca Al Raffie radikalleşme üzerine yapılan çalışmaları incelemiş ve netice itibariyle radikalleşmeye giden süreçte kimliğin önemli bir unsur olduğu sonucuna ulaşmıştır. Al Raffie'e göre literatürdeki kimlik ile ilgili ana görüş; radikalleşmenin ana nedenlerinden birinin dini kimliğe yönelik algılanan bir tehdidin anahtar olduğu dışsal faktörler tarafından tetiklenen bir kimlik krizi olduğuna yönelik ortak görüş etrafında şekillenmektedir. Çalışmada Avrupa'daki Müslümanlar'ın dini kimlik krizi ile baş başa kaldıklarında aşırılık yanlısı gruplar ve/veya terör örgütleri tarafından daha hızlı bir şekilde manipülasyona uğradığı vurgulanırken, Aşırılık yanlısı olmayan İslamcı grupların şiddeti kınaması, şiddete tepki göstermesi gibi önemli parametrelerin şiddet içeren aşırıcılık eylemlerine uzanan radikalleşmeleri önleyebileceğinden söz edilmiştir. Bu bağlamda da aşırılık yanlısı İslamcı grupların etki alanlarının küçümsenmemesine dair vurgular yer almaktadır.

Gerilme teorisi ile ilgili literatürde en sık kullanılan çalışmalar Robert Agnew tarafından ortaya koyulmuştur. Tez kapsamında yararlanılan çalışmaları ise; *"Foundation for a General Theory of Crime and Delinquency"*, *"Criminology, A General Strain Theory of Terrorism"* ve *"General Strain Theory and Terrori"*dir. Agnew bireylerin ilişkilerinde hissetmiş oldukları hayal kırıklıkları neticesinde ortaya bir gerilme çıkabileceğini, söz konusu gerilmenin ise saldırganlık, sapkın davranışlar, şiddet ve suça uzanan davranışlar sergileyebileceklerini öne sürmektedir. Agnew genel olarak gerginliğin birey arasındaki ilişkilere atıf vererek izah etmeye çalışmaktadır. Agnew'e göre gerilme teorisi olumsuz ilişkiler ve gerginlik üzerine açıkça odaklanması gereken başlıca kriminolojik bir teoridir. (Agnew, 1992; Agnew, 2010; Agnew, 2017).

Tez kapsamında ele alınan PKK ve IŞİD terör eylemleri radikalleşme teorileri ile birlikte incelenmiştir. Dolayısıyla ilk olarak söz konusu terör örgütleri ve teröristlere dair literatür incelemesi yapılarak, örgütlerin tarihsel olarak gelişimlerinin yanı sıra örgütlerin ve terörist bireylerin benimsemiş oldukları ideolojiler detaylandırılmıştır.

PKK ile ilgili literatürde Nihat Ali Özcan'ın (1999) "*PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntem*" isimli çalışma incelenmiştir. Özcan'ın çalışması 1999 tarihine kadar PKK'nın kuruluş, ideolojik olarak şekillendirilmesi, sözde yönetim ve askeri oluşumlarının detaylı bir incelemesini ortaya koymaktadır. Çalışmada Kürt sorunu olarak PKK'nın sıklıkla kullanmış olduğu argümanın tarihsel bağlamda ortaya çıkışı ve PKK'nın bu durumu nasıl istismar ettiği izah edilmiştir. Kürt sorunun tanımlanmasının akabinde örgüt lideri Öcalan'ın hayatının ele alındığı çalışmada, liderlik vasfından yoksun birinin çevresel faktörlerin yanı sıra üniversite yılları, katılmış olduğu dönemin sol örgütleri içerisindeki faaliyetleri ve aynı zamanda hapisane süreçlerinde çevresindeki kişileri nasıl mobilize ettiği ilgili literatürde yer alan çalışmaların yanı sıra söz konusu bireylerin yazılı basında yer alan ifadeleriyle de detaylandırılarak anlatılmıştır. Örgütün ideolojik olarak yapılanması dönemin siyasi ve toplumsal dinamikleriyle açıklayan Özcan PKK'nın kuruluşunda Sovyetler Birliği'nin yanı sıra dünyadaki kapitalizm karşıtlığının da etkisinden söz etmiştir. İdeolojik gelişmeler ile birlikte PKK'nın siyasi güç boşluklarının yanı sıra devletlerarası siyasi ilişkileri kendi lehine nasıl çevirdiğini, özellikle Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan, İran ve Avrupa'da özellikle Almanya, Fransa gibi ülkelerle birlikte ele almıştır.

Joby Warrick'in (2015) "*Black Flags The Rise of ISIS*" isimli çalışması, günümüzde dünyadaki en tehlikeli terör örgütlerinden biri olarak bilinen IŞİD'in nasıl kurulduğunu, Irak, Afganistan ve Suriye'deki izlemiş olduğu stratejilerini, El- Kaide olan ilişkisini detaylı bir şekilde alan önemli çalışmalardan biridir. Warrick IŞİD'in önemli liderlerinden olan Zerkavi'nin hayat hikayesini, Ürdün hapisanesinde başlayan radikalleşme sürecini, akıl hocası Makdisi ile olan diyaloglarını derinlemesine analiz etmiştir. Warrick 2001 yılında Afganistan ve 2003 yılında Irak'taki ABD saldırılarında Zerkavi ve örgütünün stratejilerinin yanı sıra bölgede ABD'nin stratejik hatalarından kaynaklanan ve Zerkavi'nin örgütünü büyütmesi için gerekli zeminin oluşmasını sağlayan Sünni – Şii mezhep çatışmasına da yer vermiştir. Zerkavi'nin ölümü, ABD'nin bir başka stratejik hatası olarak yorumlanan Bucca hapisanesinde El- Kaide ve IŞİD militanlarının nasıl radikalleştiklerine de

alışmasında yer veren Warrick, IŞİD'in Arap Baharı'nı da nasıl fırsata çevirdiğini gözler önüne sermiştir.

Literatür taramasında yer alan çalışmaların incelemeleri neticesinde elde edilen bulgular da tez kapsamında ele alınan yoksulluk, terörizm ve radikalleşme kavramlarının her birinin ortaya çıkışları, gelişimleri ve nedenlerinin detaylı bir şekilde ele alındığı görölmektedir. Ancak İngilizce literatürde yoksulluk – terörizm ve yoksulluk – radikalleşme ilişkisinin radikalleşme modellerinin analiz edildiği çalışmalarda çok kısıtlı bir şekilde yer almakla birlikte Türkçe literatürde bulunmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca her üç kavramında birbiri ile olan ilişkisinin yer aldığı herhangi bir çalışmanın olmaması literatürde büyük bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra terörizm ve radikalleşme ile ilgili çalışmaların Türkçe kaynaklarda son dönemlerde Türkiye'de yaşanan güvenlik odaklı gelişmelere paralel olarak FETÖ ve IŞİD gibi dini motifli terör örgütleri üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Söz konusu çalışmalar ise radikalleşme modelleri ve teorileri ele alınmadan İngilizce literatürden faydalanarak hazırlandığı görölmüştür. İngilizce literatürde yer alan çalışmalar ise Türkçe çalışmalara kıyasla radikalleşme modellerinin ve teorilerinin ele alındığı daha kapsamlı analizler ile sunulmuştur. Ancak söz konusu analizlerde de 11 Eylül sonrasında yaşanan gelişmeler ile doğru orantılı olarak teolojik radikalleşme olay örgülerinin ağırlıkta olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda da tez kapsamında ele alınan; PKK terör örgütüne katılan birey ve grupların radikalleşmesinin yanı sıra IŞİD'e katılan birey ve grupların radikalleşmesinin radikalleşme teorileri içerisindeki göreceli yoksunluk teorisi, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisi ile analiz edilmesi literatürdeki:

- Yoksulluk, radikalleşme ve terörizm ilişkisi,
- Yoksulluk, radikalleşme ve terörizmin radikalleşme teorileri ile analiz edilmesi bağlamında eksikliği giderek ölçütte bir çalışma olmuştur.

2. BÖLÜM:

KAVRAMSAL TANIMLAR VE GELİŞİMLERİ

Yoksulluk, terörizm ve radikalleşme kavramlarının tanımlamalarının yanı sıra kavramların gelişimlerine de değinilmiştir. Söz konusu üç kavramında sosyal bilimler literatüründe ve uluslararası kurumlardaki tanımlanmasında ortak tanım geliştirilememesi unsuru dikkat çekicidir. Yoksulluğun, terörizmin ve radikalleşmenin kavramsallaştırılamamasında ise birden fazla faktörün etkisi söz konusudur. İlk olarak kavramların gerek kapsam genişlikleri, gerekse sosyal bilimler içerisinde siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji ve psikoloji gibi birçok bilim dalı içerisinde yer alarak multidisipliner olarak ifade edilmeleri, ilgili kavramların tanımlanmasında ortak bir görüşün ortaya çıkamamasındaki etkendir. İkinci olarak kavramların tarihsel gelişimlerinde ortaya çıkan anlam farklılıklarının oluşması, gelişim süresi boyunca kavramların olumlu ve/veya olumsuz anlamlara bürünmesidir. Son olarak ise ele alınan kavramların uluslararası sistem içerisinde; coğrafya, kültür, ekonomik ve sosyal gelişmelerin yanı sıra devletlerin uygulamış oldukları iç ve dış politikadaki farklılıklarından dolayı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda da tezin bu bölümünde kavramların ilgili literatürdeki akademik tanımlamalarının yanı sıra uluslararası kuruluşlar ve devletler tarafından ortaya konan tanımlamaları ve akabinde de yoksulluk boyutları, terörizm türleri ve radikalleşme süreçleri ele alınmıştır.

2.1. Yoksulluk: Genel Çerçeve

İnsanlık tarihiyle birlikte var olagelen yoksulluk olgusu her ülkede kültür, sosyal gelişmişlik, ekonomik düzey, siyasi ve politik hamleler gibi çeşitli parametreyle ilintili olarak açığa çıkmıştır. Yoksulluk bir kavramdan öte olarak tarihin her döneminde toplumları etkisi altına alan, dönem dönem farklı görünümelerde ortaya çıkarak çözüm gerektiren toplumsal bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir (Benli ve Yenihan, 2018: 1). Dolayısıyla da insanlıkla birlikte varlığını sürdüren bir fenomen olan yoksulluğun, küreselleşmenin yadsınamaz etkisiyle özellikle gelişmiş toplumlarda ekonomik büyümenin yavaşlaması, toplumların küresel sermayeler ile yönlendirilmesi gibi nedenlere bağlı artan işsizlikle yeniden tartışılmaya başlandığını

söylemek mümkündür (Oktik, 2008: 21). Bu bağlamda da yoksulluk olgusunun yalnızca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için değil gelişmiş ülkeler içinde büyük bir sorun teşkil ettiği açıktır.

Tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde asgari gıda ihtiyacından sosyo-kültürel ihtiyaçlara doğru değişim gösteren yoksulluk kavramı, günümüzde beslenme ihtiyacının çok daha ötesinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gereken, insan yaşamının tümünü kapsayan bir olgu haline gelmiştir (Benli ve Yenihan, 2018: 1). Tüm dünyanın mücadele ettiği konulardan biri olarak kabul edilen yoksulluğun sebepleri, çeşitleri ve mücadele yöntemleri uluslararası siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların ortak konusudur. Tüm parametreler ile birlikte üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımı yapılamamıştır. Söz konusu kavramın ilgili literatürde yoksulluğa bakış açısına göre değişiklik göstermekle birlikte, kavramın tanımlanmasında kültürlerin, coğrafyanın da etkisini olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, yoksulluğun birden fazla kavram ile ilişkili olması da kavramın tanımlanmasında farklılıklara neden olmaktadır (Şenses, 2014: 63). Bu bağlamda da yoksulluğun kavramsal çerçevesi çizilirken tarihsel gelişimi ile birlikte ele alınmıştır. Bunun temel nedeni ise kavramın çok boyutlu yapısının açığa çıkarılma isteğidir.

2.1.1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk ilk düşünülen anlamı ve özünde yer aldığı gibi gelirlere ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda da gelir ile yoksulluğun ilişkilendirilmesi yaygın bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa yoksulluk yalnızca düşük gelir ile tanımlanamayacak kadar kompleks bir olgudur. Düşük gelir, yoksulluktan daha az sorunlu bir kavram olarak belirtilmiştir (Champers, 2006: 3). Bu bağlamda da 21. yüzyılın temel problematik kavramlarından biri olan yoksulluğun literatürde birçok bilim insanı ve uluslararası kurumlar tarafından tanımlaması yapılmıştır. Bu tanımlamalarda ise kavramın cinsiyet, yaş kültür ve diğer sosyal ve ekonomik bağlara göre değiştiği gözlemlenmiştir (World Bank Institute, 2014) Ayrıca yoksulluk sosyal, ekonomik, siyasi ve psikolojik olmak üzere birçok alanı etkisi altına alan ve sosyal bilimlerde sosyoloji, iktisat, psikoloji ve siyaset bilminde sıklıkla tartışılan bir multidisipliner bir kavramdır. Kavramın ilk olarak TDK'daki sözlük anlamı

incelendiğinde; sefillik, sefalet, fakirlik, verimsizlik, yetersizlik gibi tanımlamasının yapıldığı görülmektedir (TDK, 2021).

Literatürde yoksulluk, 1776 yılında Ulusların Zenginliği isimli eserinde Adam Smith'in yoksulluğu "satın alamama" olarak tanımlamasıyla kullanılmaya başlanmıştır (Smith, 1976). Söz konusu tanımda yoksulluğu maddi gelir ile vurgulayan Smith, kavramı detaylandırarak bireyin yoksul olmama durumunu; yaşamın desteklenmesi için vazgeçilmez olan unsurlar olarak betimlemiştir (Davis ve Martinez, 2014: 7). Böylelikle yoksul olma durumu ile ilgili Smith'in de göreceli bir yaklaşım benimsediği varsayımı ortaya çıkmaktadır.

Karl Marx yoksulluk kavramının günümüzdeki kullanımıyla mutlak yoksullukla birlikte göreceli yoksulluk boyutuna da vurgu yapmıştır. Marx'ın "ihtiyaçlarımız ve zevklerimiz toplumdan kaynaklanır. Bu nedenle bizi tatmin eden nesnelerle değil toplum ile ölçün" ifadesi bireylerin yoksulluklarının yalnızca gelir ile belirlenmediği, toplum içerisindeki yaşam standartlarının da yoksulluğun ortaya çıkmasında etken olduğu varsayımına ulaşmak mümkündür (Wood, 1988).

20. yüzyıl başlarında Joseph Rowntree tarafından önerilen yoksulluk tanımı; birincil ve ikincil yoksulluk olarak ayrılmış, birincil yoksulluğu "kazançların yetersiz olması" olarak betimleyen Rowntree yalnızca fiziksel verimliliğin sürdürülmesi için minimum gereksinimlerin elde edilmesini savunmuştur (Townsend, 1979: 160). Rowntree birincil yoksulluğun tanımını geliştirmiş ve ikincil "yoksulluğu olmayan" yoksulluk olarak nitelendirmiştir. Söz konusu tanımlamada olmayan yoksulluk "banyo bahçe sahibi olmak" olarak ifade edilmiştir. Dönem şartları içerisinde toplumda var olup bireyde olmayan nesnelere vurgu yapan Rowntree mutlak yoksulluğun salt olarak ele alınamayacağını da ortaya koymuştur (Laderchi, Saith ve Stewart, 2003: 246). Ayrıca, söz konusu yoksulluğun tanımı o zamanki sosyo-ekonomik çevre ile bağlantılı bir şekilde ortaya konmuştur.

Seebbohm Roventre yoksulluğu açık bir şekilde; toplam gelirin biyolojik varlığın devamı ve temel yaşamsal ihtiyaçların asgari düzeyde karşılanmaması olarak belirtmiştir. Bunun yanı sıra Roventre; bireylerin ve aile üyelerinin kendilerini tatmin edecek gelir düzeyine sahip olamama durumunun yanı sıra asgari yaşam

standartlarının sağlanabilmesi için yeterli miktarda gelir elde edilememesi durumunun yoksulluğa neden olduğunu vurgulamıştır (Öztürk, 2014: 40). Roventre'nin söz konusu her iki tanımı incelendiğinde; birinci tanımda yoksulluk kavramının mutlak yoksulluk ile açıklandığı; ikinci tanımda ise kavramın çok boyutlu yapısına vurgu yapılarak mutlak yoksulluk ile birlikte göreceli yoksulluğun ele alındığı görülmektedir.

Amartya Sen yoksulluk ve kalkınma ile ilgili literatüre önemli katkılar sunmuş, göreceli ve mutlak yoksulluğun savunucuların olduğu literatürde karşılaştırmalı bir analiz ortaya koymuştur (Sanchez-Martinez ve Davis, 2014). Sen; yoksulluk yapılabirlikler dünyasında mutlak bir olgu olmakla birlikte metaların elde edilmesinde ise göreceli bir ihtiyaç doğrultusunda biçimlenmekte olduğunu ifade ederek yoksulluğu kavramsallaştırmıştır (Sen, 1983: 156).

Gordon ise yoksulluğu; gıda, temiz içme suyu, sağlık, barınma, eğitim ve enformasyon gibi temel insan ihtiyaçlarından yoksun bırakılmasını karakterize eden bir durum olarak tanımlamış ve yoksulluğun yalnızca gelir değil aynı zamanda hizmetlere erişim ile de ilişkili olduğunu vurgulamıştır (Gordon, 2005). Bu bağlamda da yoksulluk yalnızca parayla ilişkili bir kavram olarak değerlendirilmemektedir. Yoksulluğa ilişkin tanımların analizi gerçekleştirildiğinde temel sonuç; zor ve karmaşık bir kavram ile karşı karşıya kalındığı gerçeğidir (Şenses, 2017: 105). Bu bağlamda da kavramın tarihsel süreç içerisindeki değişimleri, kavramın neden çoklu tanıma ve kompleks bir yapıya sahip olduğuna dair ışık tutabilir.

2.1.2. Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi: Uluslararası Kuruluşların Yoksulluk Tanımlamaları

Tarihsel bağlamda yoksulluğa bakıldığında 16. yüzyılda Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkmaya başladığı dönemde yaşam biçimi olarak önceki toplumlarda ortaya çıkan yoksulluktan farklı bir tür yoksulluk kavramı söz konusudur. Geremek'in eserinde bahsedilen yoksulluk artırıcı eğilimle ifade edilen kavram kırsaldaki kötü şartlardan dolayı kentlere akın eden kesimin yoksulluğuna vurgu yapmış ve ulaşım, ticaret ve özellikle sanayi sektöründeki düzensiz istihdamdan söz etmiştir. Ayrıca Geremek çalışmasında o dönemdeki yoksullara verilen sadakadan bahsederek yoksulluk algısının dilencilikle tanımlamış zenginlerin fakirlere vermiş olduğu gelir

kaynağı olarak betimlemiştir. Birinci yüzyıl sonra ise yoksulluk algısı tamamen boyut değiştirmiş yoksul kesimin ziyan edilmemesi gereken işgücü haline dönüştüğü bir formdan söz edilmeye başlanmıştır (Buğra, 2013: 26,39).

18. yüzyıl sonunda ise Adam Smith de dahil olmak üzere birçok düşünür, yoksulluğun işsizlikle özdeşleştirilen bir sorun olmasına karşı çıkmış, hayatını çalışarak kazanan kesiminde yoksulluk tehdidi altında olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda da 1795'te İngiltere'de temeli Gilbert Yasası'na dayanan Speenhamland Yasası bu farkındalık neticesinde kaleme alınmıştır (Buğra, 2013: 44). Speenhamland Yasası ile İngiltere'de halktan toplanan vergiler ile yoksullara yardım edilmesi kararlaştırılmış, akabinde de söz konusu uygulama Speenhamland Sistemi olarak devam etmiştir (Gaston, 1996: 561).

Yoksulluk 19. yüzyıla gelindiğindeyse devlet sorunu olarak algılanmamaktadır. Bunun nedeni ise yoksulluğun halen sosyal bir risk oluşunun ortaya konulmaması olarak açıklamak mümkündür. Bu yüzyılda toplumun yoksul kesimlerinin halen kırsal alanlarda yaşaması ve kamu yönetimi olgusunun ise istatistiksel olarak kayıt tutmanın, vergilendirmenin, toplumsal risk ölçeklerini oluşturmaktan uzan oluşuyla ilgilidir. Refah devlet anlayışının 20. yüzyılda ortaya çıkmasıyla ise yoksulluk algısına yönelim tamamen değişime uğramıştı. Refah devlet anlayışı olarak sosyal politikalara önem verilen dönemde toplumsal risklerin yani hastalıkların, yoksullukların kamusal idareye geçişi söz konusu olmuştur (Andersen, 2013: 35-39).

1970'lere gelindiğindeyse küreselleşme, teknolojik gelişmeler neticesinde yaşanan sanayisizleşme, esnek üretim, azalan doğum oranları/bebek ölümleri neticesinde dünya nüfusunun yaşlanması, kadınların iş alanlarına dahil edilmesi sonucunda aile yapısında oluşan değişimler gibi nedenler refah devlet anlayışının giderek değişmesine bu bağlamda da yoksulluk tanımının gelir statüsünden çıkıp farklı alanlarda kendisini göstermesine neden olmuştur (Buğra, 2013: 73-74).

1981'den itibaren ise Dünya Bankası yoksulluk verilerini yayınlamakta ve mutlak yoksullukla ilgili verileri analizleri yapmaktadır. Bazı araştırmacılar (Bourguignon ve Morrisson, 2002) ise bu tarihten daha da geriye giderek yoksulluğun tarihsel verilerini ortaya koymaktadırlar. Dünya Bankası'nın hane halkı verilerine göre

yapmış olduğu araştırmalarında, 1981’de dünya nüfusunun %44’ü mutlak yoksulluk içinde yaşadığı tespit edilmiştir. İlgili tarihten itibaren yayınlanan raporlar analiz edildiğinde, dünya tarihindeki yoksul insanların payı hızlı bir düşüş sergilemiştir. 32 yılda aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanların oranı 2013 yılı verilerine göre %11’in altındaki seviyelere ulaşmıştır (Roser ve Ortiz Ospina, 2017). Dünyanın 2015 yılına kadar geçen 25 yıllık sürede aşılması imkansız gibi görünen bir sürü zorlukları açtığı bilinmektedir. Dünya nüfusunun 2 milyar artmasına yani 1990’daki 5.3 milyar düzeyinden 2015’de 2,3 milyar düzeyine yükselmesine rağmen, 1 milyardan fazla insan aşırı yoksulluktan kurtulmuştur. 2.1. milyar insan daha sıhhi koşullara kavuşmuş ve 2.6 milyar insan daha temiz içme suyu kaynaklarına erişim sağlamıştır (UNDP, 2020: 3).

Yoksulluk ile gelişmelerin neticesinde çok boyutlu olduğundan bahseden UNDP ilk kez 2010 yılında yayınlanan çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (MPI)’nden söz etmeye başlamıştır. MPI bireylerin parasal yoksullukla aynı anda maruz kaldıkları yoksullukların çakışmasından yola çıkarak oluşturulmuştur. Halen MPI kapsamına giren 102 gelişmekte olan ülkedeki (nüfuslarının yaklaşık %29’u) yaklaşık 1.5 milyar insan çok boyutlu yoksulluk içinde yaşamaktadır (UNDP, 2020: 15).

OECD ve UNDP yoksullukla ilgili küresel bir bilgi kaynağı konumunda görev yapmakta ve her iki kuruluşta uluslararası yoksulluk hattını belirlemektedirler. Dünya Bankası yoksulluk sınırını 2015 yılında revize etmiş o günden bu zamana kadar bir kişi günde 1.90 ABD dolarının daha az bir miktarında yaşıyor ise aşırı yoksulluk içerisinde olduğu ifade etmektedir (Roser ve Ortiz-Ospina, 2017). Bahsi geçen uluslararası kuruluşlar ve tüm dünya devletleri tarafından yoksullukla uluslararası düzeyde ortak bir mücadele verildiğı iddiasına rağmen günlük 1.90 dolar altında geliri olan ülkelere bakıldığında yoksulluğun belirli bir coğrafiyada toplandığı görölmektedir (Dama, 2017: 4).

Dünya Bankası’nın 2017 Gelişim Raporu’nda ise son 20 yılda sosyo-ekonomik göstergelerde dünya genelinde muazzam bir ilerleme kaydedildiğinden bahsetmektedir. Teknolojinin hızla yayılması ve sermayeye ve dünya pazarlarına daha fazla erişimin ekonomik büyümeye çok büyük katkılar yaptığundan ve yoksulluğu 1

milyar insan oranında azalmasına yardımcı olduğundan söz etmektedir. Sermayenin artması, teknolojinin, fikirlerin ve insanların küresel yayılımı birçok ülkeye ve insanın ilerlemesine yardımcı olsa da raporun devamında teknolojik gelişmelerin ve ekonomik büyümenin daha büyük hassasiyetlere neden olduğundan bahsedilmektedir. Bu hassasiyetlerin temelinde ise dünyanın diğer bölgelerinde yani bahsi geçen sermaye ve teknolojik ilerlemelere erişemeyen kesimlerin geri kaldığı yerlerde savaşlar ve şiddet olayları içerisinde yoksulluğun farklı şekillerde ortaya çıktığından söz etmektedir (OECD, 2017: 2). Bunun yanı sıra yoksulluk gibi muğlak bir olgunun ölçülmesi ve analiz edilmesine dair ilerleme kaydedilmesinde uluslararası örgütlerin ve devlet dışı aktörlerin yadsınamaz bir katkısı söz konusudur. Söz konusu uluslararası örgütlerin başında ise Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gelmektedir (Sarıpek, 2018: 49). Bu bağlamda da önemli bir adım olarak, yoksulluk kavramının dünyayı tehdit eder bir hale gelmesinin akabinde amaçlarından biri de yoksullukla mücadele olan BM 22 Aralık 1992 tarihinde 17 Ekim'i Dünya Yoksullukla Mücadele günü olarak ilan edilmiştir (Dama, 2017: 1).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası gibi yoksulluğun uluslararası boyutunu vurgulayan kuruluşlar ülkelerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olarak yoksulluğu işaret etmektedirler. Dünya Bankası yoksulluk; gıda, yiyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçları elde edebilecek maddi imkanlara sahip olmamak şeklinde gelir yoksulluğu olarak ele alırken (OECD, 2017: 9), UNDP son 20 yılda yoksulluğu sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları ile birlikte değerlendirmektedir. Yoksulluk, yalnızca geçimini sağlayacak araçlardan yoksun olmakla ve/veya temel hizmetlerin faturalarını zamanında ödeyememekle ilgili olmadığı şeklinde bir tanımlama geliştirmiştir. Ayrıca yoksulluğun çok boyutlu olduğu ve gelirden daha fazlasını ifade ettiğini vurgulamıştır (UNDP, 2020). Ancak yukarıda bahsedildiği üzere her iki kurumunda ve ilgili literatürde yoksulluğa yaklaşım şekilleri farklılık arz etmektedir. Avrupa Parlamentosu Avrupa Birliği'nde Yoksulluk adı altında 2016 yılında yayınlanan raporunda bu hususa dikkat çekerek yoksulluğun tanımlanması üzerinde de fikir birliği bulunmadığı ifade edilmiştir (Lecerf, 2016: 4). Bu bağlamda da ayrışmaların ortaya çıktığı ve birçok parametre etrafında tanımlanmaya çalışan yoksulluk kavramının boyutlarının ele alınması ve incelenmesi

Ülkelerin kendi yoksulluk tanımlamalarını belirlemelerine ve sorun tespitine yardımcı olurken politika üretmelerinde yahut uluslararası örgütler tarafından belirlenen politikaları transfer etmelerinde belirleyici olacaktır. Küresel bir sorun olarak ele alınan yoksulluğun sadece grndėđ alanlarda değil, toplum içerisinde ahlaki çözülme, aile parçalanmaları, fiziksel/ruhsal kronik hastalıkların yanı sıra 21. yüzyılın başlıca sorunları haline dönüşen g, suç, terör, radikalleşme gibi önemli sorunlarla da doğrudan ve karşılıklı neden sonuç ilişkisine sahip olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda da yoksulluk boyutlarının tespiti çalışma içerisinde ilişkilendirilmeye çalışılan terörizm ve radikalizm bağlamında küresel bir soruna dönüşen terörizm ve radikalizm sorunlarının çözüme kavuşmasında da önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Yoksulluk Boyutları

Yoksulluğun, mutlak yoksulluk yaklaşımı ve ona bağlı geliştirilen sınırları tarihsel olarak bakıldığında yoksulluk yazının temelinde yer almaktadır. Ancak söz konusu bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler ve tepkiler yoksulluğun başka boyutlarının varlığının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (şenses, 2017: 105). Bu bağlamda da kavramsal ereve çizilmeye çalışırken yapılan tanımlamalar yoksulluğun yalnızca gelir ile ilişkilendirilemeyeceğini ve onun çok boyutlu bir yapısının olduğunu açıkça ifade edilmiştir. Tarihsel olarak incelenen ve günümüzdeki tanımlamalara bakıldığında yoksulluğun farklı boyutlarının olduğu anlaşılmaktadır. Her dönemde her toplumda ve her birey için ortak payda da mutabık kalınabilecek yoksullukla ilgili kriterleri bulabilmek oldukça güç gözükmektedir. Yaşanılan mekana ve zamana göre yoksulluk değişebilmektedir. Aynı zaman diliminde farklı ülkelerde hatta farklı şehirlerde farklı kriterlerle kişiler zengin yahut yoksul olarak nitelendirilmektedir (Güllüoğlu ve Es, 2004: 2). Yoksulluk düzeyi bakımından ülkeler arası veya aynı ülke içinde dönemler arası karşılaştırma yapılabilmesi için toplam nüfus içerisinde kimlerin yoksul olarak isimlendirileceğine karar verilmesi gerektirmektedir. Bu bağlamda da yaşanılan küresel gelişmeler ve uluslararası sistemdeki değişimler neticesinde yoksulluğu açıklamak için iki farklı perspektif benimsenmiştir (Kabaş, 2009: ii). Bunlar: Bretton Woods parasal yaklaşımı; BM'in yoksulluğa yaklaşımıdır. Bretton Woods yaklaşımında yoksulluk gelir yoksulluğu (temelinde mutlak yoksulluk) olarak

parasal göstergeler (kişi başına düşen milli gelir, reel ücret, işsizlik oranları ve yoksulluk sınırı) ile ifade edilmektedir. İkincisi BM yaklaşımının temeli ise Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı oluşturmaktadır. BM yaklaşımında yoksulluk insani yoksulluk olarak tanımlanmakla birlikte parasal yaklaşımın dışında eğitim, okur yazarlık oranı, bireylerin ortalama yaşam süresi, sosyal imkanlara ulaşımındaki kalite gibi parametrelerle ifade edilmektedir (Kabaş, 2009: ii). Ayrıca söz konusu yaklaşımların dışında; mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk, objektif-sübjektif yoksulluk, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, geçici yoksulluk ve kronik yoksulluk boyutları olarak sekiz başlık altında incelenmektedir.

2.2.1. Mutlak/Aşırı Yoksulluk

Mutlak ya da aşırı yoksulluk herhangi bir kişinin yaşamsal varlığını sürdürebilmesi ve en temel gereksinimlerini karşılaması için gerekli gelir düzeyine sahip olamaması şeklinde tanımlanmıştır. Mutlak yoksulluk ile ilgili yapılan tanımlamalarda bireylerin hayatta kalmaları için elde ettikleri gelir vurgusu irdelendiğinde, hayatta kalmanın temel araçlarının neleri içerdiği tartışmaları bir konu olmaktadır. Netice itibarıyla hayatta kalmak ile kalite doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda da hayatta kalmanın temel bileşenleri: ekonomik, sosyal, psikolojik ve politik araçlar olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu araçlar ise niceliksel olarak ele alınmıştır (Wagle, 2002: 156). Bu bağlamda da mutlak yoksulluk günümüzdeki rakamsal değeri ile 1,5\$ veya 2\$ gelire denk gelen bir yaşamı ifade etmek için kullanılmaktadır (Ak, Türk ve Ak Bingöl, 2018: 19). İnsanlar geçim için temel ihtiyaçlarından yoksun olduğunda, örneğin açlık çektiklerinde, temiz sudan yoksun olduklarında, yetersiz barınma koşullarına sahip olduklarında, yeterli ilaç ve kıyafet elde edemediklerinde ortaya çıkan durum olarak ifade edilmiştir (Lecerf, 2016: 3). Daha genel bir ifadeyle mutlak yoksulluk, gıda, içme suyu, sağlık tesisleri, sağlık, barınma, eğitim ve enformasyon gibi insani ihtiyaçların ciddi biçimde yoksun bırakılması ile karakterize edilen bir durumu olarak ifade edilmiştir (Gordon, 2005: 3).

Mutlak yoksulluk sınırı yukarıda da ifade edildiği şekilde bireyin minimum ihtiyaçları doğrultusunda belirlenmiştir. Bu bağlamda da gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ölçülmesinde yoksulluk sınırı esas alınmaktadır. Maddi temelli olan mutlak

yoksullukta parasal (monetary approach) yaklaşım ile mutlak yoksulluk sınırı belirlenmektedir (Thorbecke, 2013: 8). Parasal yaklaşımda mutlak yoksulluk sınırının belirlenmesinde ise minimum gıda sepeti (Food-Energy-Intake Method) ve temel gereksinimler (Cost of Basic Needs Method) yaklaşımı kullanılmaktadır. Gıda sepeti yaklaşımında tüm nüfusun birey ve aile kapsamlı olarak günlük alması gereken kalori miktarı esas alınırken, temel gereksinimlerde bireylerin ve aile üyelerinin temel gereksinimlerini giderebilmeleri için temel düzeydeki gıda, giyinme, barınma, eğitim ve sağlık harcamaları esas alınmaktadır (Kabaş, 2010: 12). Sonuç itibarıyla mutlak yoksulluk türü ölçülürken herhangi bir kişinin veya ailenin yaşayabilmesi için gereken temel ihtiyaçları belirtmekte ve bunları karşılamak adına en az gelir bütçesinin hesaplanması yoluyla açlık sınırı hesaplanmaktadır. Akabinde aile büyüklüğü, kişilerin yaşı ve cinsiyet özelliklerine göre kalori ihtiyaçları dahil edilip fiyatlandırılarak açlık sınırı belirlenmektedir (Güllüoğlu ve Es, 2004: 3)

2.2.2.Görelî (Göreceli) Yoksulluk

Görelî yoksulluk, toplum içerisindeki tüm bireylerin ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Refah düzeyi olarak ise tüketim düzeyi ve gelir düzeyi baz alınmaktadır. Oysa yoksulluk ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğunda yoksulluk ölçütü olarak gelir düzeyi incelenmektedir (Özgüler, 2014: 140). Amartya Sen ise mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluğu karşılaştırdığı eserinde yoksulluğun tamamen gelir eşitsizlik sorunu olmadığını vurgulamış ve aynı zamanda göreceli olarak bir yoksulluğun olduğunu öne sürmüştür. Sen'e göre hem mutlak yoksulluğun hem de görelî yoksulluğun tek başına yoksulluğu açıklamada yeterli olmadığını ileri sürmüş ve görelî yoksulluğun yaşamsal ihtiyaçların üzerinde bir yoksulluk olduğunu vurgulamıştır (Sen, 1983: 156). Townsend'in Sen'in görelî yoksulluğu tanımlarken eksik tanımladığını iddia ettiği çalışmasında; görelî yoksulluğun mutlak yoksulluğa karşı önerme olarak sunulan bir olgu olarak betimlemiş ve görelî yoksulluk literatürde sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Townsend mutlak yoksulluk dışında aynı gelire sahip orta gelir seviyesinin üzerindeki insanların yaşamış oldukları coğrafya, kent ve kırsal ayrımı ve kültür bağlamında yoksulluk çekebileceklerini öne sürmüştür (Townsend, 1985: 660-662). Bu bağlamda da genel olarak; insanların yaşam tarzları ve gelirleri genel yaşam

standartlarından kötüyse ve bu nedenle de ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmakta güçlük çekiyorlarsa bu durum göreceli yoksulluk olarak tanımlanabilmektedir. Bu nedenle de göreceli yoksulluk toplumda çoğunluk tarafından zevk alınan yaşam standartlarına bağlıdır (Lecerf, 2016: 3). Göreceli yoksulluk toplumun diğer üyelerinin ekonomik durumu ile ilişkili olarak tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla da göreceli yoksulluk tanımında insanlar belirli bir toplumsal bağlamda geçerli olan yaşam standartlarının altına düşerlerse yoksul olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2019). Adam Smith ise temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersiz olma durumundan dolayı genel toplumun refah düzeyi altında kalan ve toplumsal açıdan katılımları ve topluma entegreleri engellenmiş olanlar göreceli yoksullardır ifadesini kullanmıştır. Adam Smith eskiden İngiltere’de iş bulmak için bir keten gömleğin yeterli olabileceğinden bahsetmiştir, bugün ise bir kişinin iş bulmak için internet ve akıllı bir telefona ihtiyaç duyması göreceli yoksulluk bağlamında örneklendirilmiştir. Bu tanımlamalardan yola çıkılacak olur ise sosyal yönü daha ağır basan göreceli yoksulluğun bireyin gereksinimlerini karşılama derecesi yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlanmaktadır (OECD, 2017:137). Hatta yoksulluk kelimesi farklı dillerde farklı manalar bile taşımaktadır (Chambers, 2006: 4). Tüm bu bilgilerden yola çıkarak yoksulluğun göreceli bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.2.3. İnsani Yoksulluk

BM tanımına göre “*İnsani Gelişme*” kavramı yalnızca milli gelirle değil aynı zamanda toplumda içerisindeki tüm bireylerin potansiyellerini kullanmaları ve ihtiyaçları doğrultusunda üretken bir yaşama sahip olabilmeleri için gerekli koşulların oluşturulması ile ölçülmelidir (Özgüler, 2014: 141). Bu bağlamda da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1997 yılında yayınlamış olduğu raporunda ilk kez insani yoksulluk kavramını tanımlanmış, akabinde de kavram sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. UNDP göre yoksulluk; birden fazla yoksulluk boyutunun bir arada olduğu bir yoksunluğu ifade etmektedir. İnsani Gelişme Raporu’na göre insani gelişme; kişilerin seçeneklerini artırma süreci olarak tanımlanmaktadır (Ak, Türk ve Ak Bingül, 2018: 23). Dolayısıyla insani yoksulluk bireylerin kapasitelerini geliştirmesine odaklanmaktadır. Bahsedilen kapasiteler; uzun ve sağlıklı bir hayat

yaşamak, eğitimde fırsat eşitliği neticesinde kaliteli eğitime erişim olanakları, iyi yaşam standartlarına sahip olmak, bireylerin kendilerine ve başkalarına saygı duyması olarak belirtilmiştir. Bahsedilen farklı boyut ve kapasiteler ve/veya haklar arasındaki bağlantılar karşılıklı etkileşim içerisindeki bireyleri aşağı doğru bir eşiğe sürükleyebilir. Fakat, söz konusu bu kapasitelerin sağlanması durumu ortaya çıktığında bireyler bireylerin kapasitelerinin yükseltilmesi ve insan haklarının temel alınması yoksulluktan kurtulmak için önemli bir adım olarak görülmektedir (UNDP, 2000: 73).

İnsani yoksulluk tanımlanmasının yapılması ve sıklıkla kullanılmasının temel nedeni ise, küreselleşmenin yadsınamaz etkisiyle yoksulluğun dünyanın önemli sorunlarından biri olduğunun betimlenmesi ve çözüm arayışları insani yoksulluk kavramının doğmasını sağlamıştır (Öztürk, 2015: 45). Yoksulluğun yalnızca gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu olmadığı algısının karşılığında insani yoksulluk gelişmiş ülkelerin temel sorunu olmaktadır.

2.2.4. Objektif- Sübjektif Yoksulluk

Yoksulluğun bir boyutu olarak değerlendirilen objektif yoksulluk yaklaşımı (refah yaklaşımı olarakta ele alınmaktadır) yoksulluğun nedenleri ve bireyleri yoksulluktan kurtarmak için neler yapılması gerektiği konusunda normatif değerlendirmeler içermektedir (Özgüler, 2014: 141). Yoksulluğun tanımlanmasında yeni bir yol öneren Goedhart, objektif yoksulluğu; bireylerin ve hane halkının temel ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlamış ve ayrıca objektif yoksulluk anlayışını, yoksulluğun nasıl ve neden ortaya çıktığının araştırıldığı yeni bir kavram olarak betimlenmiştir (Goedhart, 1977: 505-507). Netice itibarıyla objektif yoksulluk mutlak ve göreceli olarak belirli olanaklardan geri kalmışlığı ifade etmektedir (Topgöl, 2013: 280). Yoksulluğa dair bir başka yaklaşım olarak değerlendirilen sübjektif yoksulluk ise yoksulluğun tanımlanmasında bireylerin tercihlerine yani faydacı yaklaşıma önem vermektedir (Özgüler, 2014: 141). Bu bağlamda da sübjektif yoksulluk; bireylerin ve/veya hane halkının kendilerini yoksul olarak düşünmeleriyle ortaya çıkan bir kavram olarak tanımlanabilmektedir. Objektif ve sübjektif yoksulluğun birbirine yakın anlayışlara sahip olduğu düşünülse bile, sübjektif yoksulluğun bireyin kendi

düşünceleri neticesinde ortaya çıkması, objektif yoksulluğun ise bireylerin ve hane halkının düşüncelerinin dışında kişilerin dış etkenli yaşamış oldukları yoksulluk biçimi olması her iki kavramı birbirinden ayıştırmaktadır (Benli ve Yenihan, 2018: 7). Sonuç olarak objektif ve sübjektif yoksulluk bireylerde ve hane halkında oluşturduğu psikolojik ve sosyolojik durumla ilgilidir (Öztürk, 2015: 46).

2.2.5. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Kırsal ve kentsel yoksulluk literatürde yoksulluğun mekânsal bir ifadesi olarak kullanılan boyutu olarak değerlendirilebilir (Topgül, 2013: 282). Kırsal yoksulluk kavramının izahı yapılırken öncelikle kavramın içermiş olduğu “*kırsal*”ın izahı yoksulluk ile ilişkisinin açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Benli ve Yenihan, 2018: 8). Söz konusu kırsal alan yaşanan coğrafyaya, büyük kentlere yakınlığına göre değişkenlik göstermektedir. Genel olarak ifade edildiğinde ise; ekonomisi tarıma ve/veya hayvancılığa dayanan, nüfus oranı kent yerleşim yerlerine oranla daha az olan, eğitim ve sağlık olanaklarının kısıtlı olduğu bölgeler olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda da kırsal yoksulluk, bireylerin ve hane halkının temel yaşam ihtiyaçlarının dışında; sosyo-kültürel olanaklara, eğitim ve sağlık hizmetlerine kısıtlı erişimin yaşanmış olduğu yoksulluk biçimi olarak tanımlanabilmektedir (Özgüler, 2014: 181). Kırsal yoksulluğu özellikle gelişmekte olan ve tarıma dayalı ekonomik modeli benimseyen ülkelerde daha yaygın olarak görülmektedir (Öztürk, 2015: 47).

Tarımla ve/veya hayvancılıkla uğraşan toplumun kapitalizmin ortaya çıkardığı gelir eşitsizliği, sanayileşme ve modernleşme gibi parametreler neticesinde iş istihdamı için kentlere göç etmeleri ve akabinde de düşük gelirle çalışmak zorunda kalan bu bireylerin kentlerin gettolarına yerleşerek, kentin kültürel ve siyasi dokusundan uzak kalmaları, kent yoksulluğunu ortaya çıkaran temel neden olarak görülmektedir (Öztürk, 2015: 47). Kısaca kentsel yoksulluk; bireylerin ve hane halkının kentlerin getto kısımlarında yaşamalarından dolayı temel alt yapı hizmetlerinden mahrum olmaları ve bu bağlamda da elverişsiz ve sağlıksız çevre de yaşamaları, sosyo kültürel olanaklarından toplumun diğer kesimi kadar faydalanamamaları şeklinde ifade edilebilmektedir (Özgüler, 2014: 186-188).

2.3. Terörizm Genel Çerçeve

Terörizm devletlerin ve insanların hayatında yeni bir fenomen olmamakla birlikte, tarihsel gelişiminde siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik bir çok etken bulunmaktadır. Terörizm kavramının kökenleri 1. yüzyılda günümüzde Ortadoğu olarak isimlendirilen coğrafyada faaliyet gösteren Sicariiler'in kullanmış olduğu bir yönetime kadar dayanmaktadır(Acar ve Karaağaç, 2020: 9).

Terörizm kavramının ülkeler, uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından da kullanımının farklılaşması, zaman içerisinde de birbirinden farklı anlamlar içerecek şekilde tanımlanmış kavramın tek bir tanımının yapılmasını güçleştirmiştir. Terörizm içerisinde bulundurduğu olumsuz anlamlar nedeniyle tanımı da genellikle karmaşık ve tartışmalı bir yapıya sahiptir (Jenkins, 2020). Bu durumu izah edecek şekilde; terörizm teriminin birçok bağlamda yaygın olarak kullanıldığı ve bu nedenle de neredeyse anlamsız bir hale büründüğünü ifade edilebilmektedir (Richardson, 1999: 209). Çalışma içerisinde tanımlanmaya çalışılan terörizm kavramının izahına yönelik akademik literatürde ortaya çıkan tanımlamaların çeşitliliği göz önüne alındığında söz konusu iddianın gerçekliği söz konusudur.

2.3.1 Terörizm Tanımı

Terörizm kavramı; dehşet, büyük korku, panik anlamına gelen Latince olan “terrere” kökünden türemiş (Skeat, 2005: 508) ve “dehşete yol açma niteliği” anlamında da 1520’lerden itibaren kullanılmış, 1789 Fransız Devrimi’nden sonra ise kavram 1793-1794 tarihleri aralığında “devlet/hükümdar terörizmi” ile eş anlamda kullanılmış, akabinde ise sözlüklerde terörizmin tanımlanmasına daha geniş bir perspektif ile yer verilmiştir (Laquer, 2017: 6). Oxford Advanced Learner Dictionary; terörizm siyasi hedeflere ulaşmak veya hükümeti harekete geçmeye zorlamak için şiddet eyleminin kullanılması (Oxford Advanced Dictionary, 1989: 1328) , Cambridge Dictionary; siyasi amaçlar için kullanılan şiddet eylemi (Cambridge), Collins Cobuild Dictionary; siyasi hedeflere ulaşmak veya hükümeti bir şeylere yapmaya zorlamak adına özellikle cinayet ve bombalama olmak üzere şiddet eylemlerinin gerçekleştirilmesi (Collin, 2001:1760), TDK’da ise terörizm korku salmak, yıldırım, bezdirmek, dehşete düşürmek olarak tanımlanmıştır (TDK, 2021). Etimolojik olarak

sözlük tanımlamalarının akabinde Bruce Hoffman sözlüklerde yapılan terörizm kavramının modern kabul görmüş tanımlamalarının yanında yetersiz kaldığını, tahmin edici olmadığından söz etmiştir. Aynı zamanda da Hoffman, sözlüklerde yapılan tanımların genel olarak terörizmin ne olduğunu geniş bir şekilde izah etmediği ve terörizmin işlevselliğinden de söz etmediğini devurgulamaktadır (Hoffman, 2006: 2). Kısacası sözlük tanımlamaları terörizmi belli ölçüde ifade etmiş olsa bile, tek başına ele alındığı takdirde yeterli görülmemektedir (Dilmaç, 1997: 29). Terörizm tanımıyla ilgili -1936-1981 yılları arasında- 109 farklı terör tanımı yapılmıştır (Öktem, 2007: 34). Genel itibarıyla incelenen terörizm tanımlarında bir takım unsurların ortak olduğu anlaşılmaktadır. Schmid ve Jongman (2005: 5-6) bahsi geçen 109 tanımdan 22 ortak unsur tespit etmiştir. Bunların ise sıklık derecesi;

- Cebir ve şiddet eylemi %83,5
- Siyasi %65
- Korku, terör vurgusu %51
- Tehdit %47
- Oranlı tepki ve ruhsal etki %41,5
- Kurban ve hedef kitle farklılaştırması %37,5
- Amaçlı, sistematik ve planlı bir eylem %32
- Stratejik, taktik %30,5 şeklinde oranlanmıştır.

Terörizm tanımlamasında sıklıkla kullanılan kelimeleri listeleyen Schmid kapsamlı ve iyi bir terörizm tanımlaması için bahsi geçen kelimelerinde yetersiz kalacağını da eklemiştir (Schmid vd, 1998: 7). Bu tanımlamaların yalnızca %21'inden keyfilikten ve hedeflerin rastgele seçilmiş olmasından bahsedilmekle birlikte sadece % 17,5'i sivillerin, savaşçı olmayanların, tarafsız insanların ve dışsal unsurların kurban olarak seçildiğini vurgulamaktadır (Chaliand ve Blin, 2016: 27). En genel ifade ile yukarıdaki verilerden yola çıkarak terörizmin toplumsal dengeyi bozmak ve insanların birbirilerine, devlete, kamu kurum ve kuruluşlarına olan güvenini sarsarak huzur ortamında yaşamasını güçleştirmek olarak adına ortaya konan bir faaliyet olduğu tanımlanabilmektedir. (Şen, 2018: 190)

2.3.1.1 Terörizmi Kavramsallaştıran Akademisyenler

1960'lı yıllardan itibaren terör saldırılarının dramatik bir şekilde artmasıyla birlikte terörizm olgusuna bilimsel yaklaşımlarda da bir artış gözlemlenmiştir. Terörizm kavramı sosyal bilimlerde o kadar ilgi görmeye başlamıştır ki özellikle siyaset bilimciler, sosyologlar, psikologlar kavrama ilişkin birçok tanımlamada bulunmuşlardır (Sherbini, 1990: 49-50). Dolayısıyla terörizm ile ilgili literatürde ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde birçok bilim insanı çeşitli tanımlamalarda bulunmuş, terörizm tanımlamasına yönelik çalışmalarda ortak bir tanımlamamanın olmaması, kavramın bir teori üzerine inşa edilmesi ihtiyacını ortaya koymuş, teori ile birlikte ortak bir tanım geliştirilebileceğine yönelik bakış açısı meydana gelmiştir. Özellikle David. C. Rapoport'un dört dalga teorisi terörizmin tanımlanması ve tarihsel süreç içerisindeki geçirmiş olduğu gelişimin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir.

David C.Rapoport'un literatüre kazandırdığı dört dalga teorisi ise terörizmin farklı boyutlarının varlığından söz etmekle, dört dalga metaforu; Anarşist Dalga (1880-1920), 1920-1960 Sömürge Karşısı Dalga (1920-1960), Yeni Sol Dalga (1960-1979) ve Dini Dalga (1979 - 11 Eylül 2001) şeklinde dört farklı zaman aralığında incelemiştir (Radil ve Pinos, 2019: 2). Ayrıca belirtilen tarih aralıklarındaki her bir dalganın isimlendirilmesi, dalganın baskın özelliğini yansıtmaktadır (Rapoport, 2004: 6). Rapoport, her bir dalganın terörizmin tanımlanmasında farklılara neden olduğundan söz etmektedir. Birinci dalga olarak isimlendirilen Anarşist Dalga döneminde; terörizmi ahlaki sözleşmelerin ötesinde gerçekleştirilen bir şiddet olgusu olarak tasvir edilmiş (Rapoport, 2004: 8-10), ikinci dalgada Sömürge Karşısı dönem olarak nitelendirilen tarih aralığının 2. Dünya Savaşı'na kadar olan zaman diliminde terörizmi; 1. Dünya savaşı sonrası hakim güçlerin ortaya koydukları politikalara karşı sömürülen ülkelerde ortaya çıkan direniş hareketi olarak değerlendirilmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında ise kavramın negatif bir anlama bürünerek devletler tarafından direniş hareketlerinin isyancı ve şiddete meyilli terörizm hareketler olduğu yönünde yaygın kanıyı ortaya koymuştur (Rapoport, 2004: 12-16). Vietnam Savaşı'nın siyasi bir sonucu olarak ortaya çıkan üçüncü dalga olan yeni sol dalgayı ile Amerika'da Weather Underground, Alman Kızıl Ordu Fraksiyonu, İtalyan Kızıl Tugaylar, Japon Kızıl Ordusu gibi oluşumlar milliyetçilik çatısı altında devrimci terörizm olarak

değerlendirilmiştir. Birinci dalgada olduğu gibi ancak daha güçlü bir şekilde milliyetçiler ve radikaller ön safta yer almış ancak başarı oranları birinci dalgadan daha düşük düzeyde kalmıştır. İlk dalgadan farklı olarak ise terörizm küresel bir görünüme büründüğünden bahseden Rapoport, kadınların örgüt içerisindeki rollerinin değişiminden de söz etmiştir. Kadınlar birinci ve ikinci dalgada ikincil rollerde yer alırken üçüncü dalgada aktif çatışma ve savaş alanlarında yer almışlardır. Üçüncü dalgadaki bir diğer önemli unsur ise örgütlerin adam kaçırmaya, rehin alma, üst düzey hükümet yetkililerine ve yabancı devletlerin tesislerine saldırı, terörist grupların uluslararası finansmanları gibi önemli unsurları içerisinde barındırmaktadır. Son olarak üçüncü dalgada terörist gruplar (FKÖ, PKK gibi) kendi ülkeleri dışında da terör eylemleri gerçekleştirmiş ve küresel terörizmin yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca terörist gruplar uluslararası ittifaklarda bulunarak, ülkeler arası siyasi krizlere de neden olmuştur(Rapoport, 2004:17-25). Dini dalga olarak ifade edilen dördüncü terörist dalga Rapoport’a göre uluslararası sistemi yeniden şekillendirmiştir. Din temelli terörist saldırıların yaygınlaştığı bu dalgada ırkçılıkta da gözle görülür bir artış gözlemlenmiştir (Radil ve Pinos, 2019: 3). Nitekim dördüncü dalga üçüncü dalgaya göre daha ölümcül ve yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmış ancak terör örgütü gruplarının sayısında da bir azalmanın meydana geldiği dönem olarak değerlendirilmiştir. Üçüncü dalgada 200 civarında terör örgütü grubu mensupken dördüncü dalga da bu sayı 40 olarak belirtilmiştir. Dördüncü dalgada; gelişen kitle iletişim araçları ve teknoloji ile kaçırmaya, rehin alma, üst düzey devlet yetkililerine suikast düzenleme, canlı bomba eylemlerinde artış, uluslararası düzeyde terör saldırıları tespit edilmiştir (Rapoport, 2004: 26-29). Terörizm ile ilgili tanımlamalara farklı bir bakış açısı kazandıran Walter Laquer terörizmin tarihsel analizini ortaya koymuş, terörizmin tarihinin çok eskilere dayandığını, ancak günümüzde modern tanımlamaların gölgesinde kaldığı ve hatta görmezden gelinerek terörizmin ifade edilmesinde terörizmin tarihinin bastırıldığını ileri sürmüştür (Laquer, 2017: iii-iv). Laquer (2017: 5-7) terörizmin sağ, sol ve entelektüel bakış açılarına göre farklılaştığını, terörizme yönelik tanımların tüm terörizm türlerini kapsamadığını ancak ortak payda olarak aşağıdaki maddeler şeklinde betimlemiştir.

- Terörizm yeni ve eşî görülmemiş bir fenomendir,

➤ Terörizm karşılaşılan en önemli ve tehlikeli sorunlardan biridir.

Farklı bir bakış açısı ile Charles Tilly, terörizmin tek tip bir zihniyetin çıkışı olmadığını, birçok aktör tarafından güdülere, araçları ve organizasyon şekli farklılık gösteren ve sistematik bir şekilde uygulamaya koyulmuş bir strateji olduğunu ifade etmektedir (Tilly, 2005: 21). Paul Wilkinson ise terörizmi; önceden tasarlanmış, aşırı korku veya terör iklimi oluşturmayı hedefleyen bir eylem biçimi olarak tanımlamıştır. Wilkinson'a göre terörizmin yol açtığı şiddetin doğrudan hedefi siviller ve sembolik hedeflerdir. Bu bağlamda da sivillere ve sembolik hedeflere karşı işlenen şiddet eyleminin tüm toplumu etkilediği için terörizm hedeflemiş olduğu korku iklimine ulaşmaktadır (Wilkinson, 1992: 228-229). Bruce Hoffman, terörizmin en yaygın kabul gören çağdaş kullanımının özünün politik olduğunu ve aynı zamanda da iktidarı ele geçirme, iktidar kullanımı ve iktidar arayışı perspektifinde temelde güç ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Sözlük tanımlamalarında terörizmin basit tanımlanmasının yanı sıra Hoffman terörizmin tanımlanmasının zorluğunun nedenlerinden birinin kavramın son iki yüz yıl içerisinde çok fazla değişmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. (Hoffman, 2006: 2) Hoffman'ın tanımlamasına yakın bir bakış açısıyla Brian Jenkins terörizmi; siyasi değişim getirme amacıyla ortaya çıkan, tehdit ya da operasyonel faaliyet şeklinde gerçekleştirilen bizzat güç kullanımı şeklinde ifade etmektedir (Best ve Nocella, 2004: 3). Sulhi Dönmezer terörizmin şiddetin; ulusal, ırksal, dinsel maksatlarla sınıflar arasında çatışma ya da savaş çıkarmaya yönelik tahrik etme üzerine planlı ve hukuk dışı olarak kullanması şeklinde tanımlamıştır (Dönmezer, 2005: 217). İdeoloji unsurunun ve aynı zamanda korku ve/veya korkutmak unsurunun ön planda olduğu tanımlamalarda: Noam Chomsky; terörizm şiddet ya da şiddet tehdidinin siyasi, dini veya ideolojik amaçlara ulaşma amacıyla önceden planlanmış olan bir eylemin baskı ve korku oluşturmak adına kullanılması şeklinde tanımlamaktadır (Best ve Nocella, 2004: 2). Tore Bjorgo terörizmi, tanımlanabilir bir ideoloji ya da eylemden ziyade korkunun başkaları üzerinde psikolojik bir etkisini elde etmek için bir dizi mücadele yöntemi olarak betimlemiş ve ayrıca terörizmin savaşçı olmayanlara karşı önceden planlanmış şiddet kullanımı olduğunu savunmuştur (Bjorgo, 2005: 2). Jouni Suistola ve Vamık D. Volkan terörizmi bir strateji olarak görmüş, genel amacının şiddet ve yıldırma yoluyla politik,

ideolojik ya da dini bir amaca ulaşmak için kullanılan araç olduğunu ve aynı zamanda da terörizmin politik, ideolojik ya da dini bir değişimi sağlamak adına masum sivillere şiddet uygulamak olduğunu ifade etmişlerdir (Suistola ve Volkan, 2018: 6). Terörizmi ortaya çıkışının aşağıdan ya da yukarıdan ayırımını göz önünde bulundurarak tanımlayan Abdülkadir Çevik 21. yüzyıl itibarıyla –devlet terörü dışında- günlük hayatta var olan siyasal düzeni yıkmak ve bu düzene karşı nefret belirtmek amacıyla aşağıdan gelen şiddet harekete olarak tanımlanmaktadır (Çevik, 2008: 36). Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere terörizm kavramına yönelik ortaya atılan analizlerde de kavramın karmaşık ve çok boyutlu olduğunu açığa çıkmaktadır (Schmid, 2004: 380). Ancak Hoffman kavramın aşağılayıcı bir anlam içermesinin yaygın kabul gören bir anlayış olduğunu belirtmesi, terörizm terimi ile ilgili en azından tek bir noktada herkesin hem fikir olduğunun göstergesi olabilmektedir (Hoffman, 2006: 24).

Kavramın tarihsel gelişimi, tanımlanması ve üzerine inşa edilmeye çalışılan analizlerde de ortak paydalar olmakla birlikte farklıklar ön plandadır. Bu bağlamda da küresel terörizmin 1980’ler sonrası daha çok tartışılması ile uluslararası kuruluşlar ve devletlerde terörizme yönelik önleyici tedbirlerin ve uluslararası işbirliklerin sağlanabilmesi adına kavramın yeni ve açıklayıcı tanımlamaları yapılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili Jeffrey Simon, terörizmin en az 212 farklı tanımının olduğunu belirtmekle birlikte bu tanımlamalardan 90 tanesinin devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından kullanıldığını işaret etmektedir (Spencer, 2006: 2-3).

2.3.1.2. Uluslararası Kuruluşlar ve Devletlerin Terörizm Tanımlamaları

Akademik literatüre kazandırılan terörizm tanımlamaları ve terörizm analizleri ile ilgili, terör örgütleri, terör örgütlerinin yapıları, terör taktikleri, terörizm çeşitleri gibi birçok farklı bakış açısından yaklaşılmış, her bakış açısı ve ülkelerin ve uluslararası kuruluşların ve söz konusu bakış açılarına göre ortaya koydukları hukuki, siyasi görüşler ise yeni bir terörizm kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sherbini, 1990: 49-50). Nitekim bu çoklu tanım ile de devletlerin ve uluslararası örgütlerin terör ve terörizm anlayışlarında derin ayrılıklar söz konusu olduğunu ifade etmek mümkündür. Kısaca terörizm tanımının devletler nezdinde ve uluslararası

örgütler bağlamında farklılık gösterdiğini söylenebilmektedir. Bunun nedenini ise terör bağlamında devletlerin terör olarak nitelendirdiği olayların daha çok kendi değerlerine yönelik saldırı ve şiddet olayları olarak ifade etmelerinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Ayhan, 2015: 120-121). Konuyla ilgili Schmid, terörizm kavramının geniş bir perspektiften tanımının yapılması sonucunda insanların terörizm kavramını kullanırken farklı şeyler hakkında konuştuğunu, BM terörizm ile ilgili henüz bir fikir birliğinde olamayışının nedenini ise bu durum ile izah edilebileceğini ileri sürmüştür. (Schmid, 2011: 5) Bu bağlamda da terörizme dair herhangi bir ülkenin terörizm hareketi olarak nitelendirdiği hareketi bir başka ülkenin ya da uluslararası örgütün “özgürlük hareketi, haklı meşru müdafaa” şeklinde terörizm unsurunu farklı perspektiften değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Laquer, 2017: x).

BM Genel Kurulu tarafından 9 Aralık 1994 yılında kabul edilen “*Uluslararası Terörizmin Sonlandırılmasına Yönelik Önlemler*” başlıklı kararda terörizm; politik amaçlarla genel halk, kişi grupları ya da belirli kişiler içerisinde korku yaratmak için niyetlenmiş ya da hesaplanmış, her durumda da kanunsuz olan; siyasi, felsefi, ideolojik, ırksal, etnik, dini ya da başka nedenlerle haklı çıkarılmaya çalışan cezai eylemler olarak ifade edilmiştir. 2004 yılında aldığı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1566 sayılı kararında ise; terörizm kavramı genişletilerek; genel halk, kişi grupları ya da belirli kişiler içinde korku uyandırmak, bir nüfusu korkutmak ya da bir devleti veya uluslararası örgütü bir eylemi işlemeye veya işlemekten kaçınmaya zorlamak amacıyla ölüme sebebiyet verme, fiziksel yaralanma ya da rehin alma şeklinde işlenen cezai eylemler olarak belirtilmiştir (Çelik ve Karaçuka, 2017: 22).

BM Genel Kurulu’nda 1994 yılında alınan karara göre terörizm; bireylerin ya da grupların siyasi, felsefi, ideolojik, ırki, etnik dini düşünceleri ne olursa olsun politik amaçlar ve hedefler için bir grup insanda, kamuda ya da belirli kişilerde planlanan ya da hesaplanan suç davranışları olarak tanımlanmıştır (BM, 1994). BM terörizm tanımlaması bakıldığında devlet eliyle gerçekleştiren terörizm hareketini 40/61 sayılı kararıyla; yukarıdan gelen şiddet hareketlerini insan hakları ve temel özgürlüklerini kitle halinde açıkça ihlal eden rejimler olarak nitelemekte ve terörizm kelimesini

aşağıdan gelen şiddet hareketi olarak belirtilen tanımlamasıyla sınırlamaktadır (Çevik, 2008: 36).

Avrupa Birliği Konsey'inin 13 Haziran 2002 tarihinde terörizm ile mücadele çerçevesini çizdiği konsey kararında terörizm; bir nüfusu ciddi bir şekilde korkutma, bir hükümeti ya da uluslararası kuruluşu herhangi bir eylemi gerçekleştirmeye ya da yapmaktan kaçınmaya zorlamak, bir ülkenin ya da uluslararası bir örgütün temel siyasi, anayasal, ekonomik ya da sosyal yapılarını ciddi şekilde istikrarsızlaştırmak ya da tahrip etmek şeklinde tanımlamıştır (EURO Lex, 2020).

Tablo 2.1. OECD Ülkelerinin Terörizm Tanımlamaları

Ülkeler	Terörizmin Tanımı
Avustralya	Avustralya'da, Avusturya Eyalet'inde, Avusturya Bölgeleri'nde, Avusturya Hükümeti'ne veya yabancı bir ülke halkını siyasi, dini veya ideolojik bir nedenden ötürü gerçekleştirilen eylem veya yapılan tehdit ile korkutma yoluyla zorlama veya etkilemek.
Avusturya	Şiddet eylemi veya şiddet tehdidi ile Avusturya hükümetini veya Avusturya halkını etkileyerek halkın tamamını ya da bir kısmını korku içinde bırakmak.
Fransa	Kasıtlı ve sistematik bir şekilde düzeni ve yasayı bozmak.
Almanya	Almanya Hükümeti'ni, Almanya Kamu Kurumlarını, nüfusun tamamını veya nüfusun bir kısmını etkilemek için siyasi, dini, etnik veya ideolojik amaçlarla gerçekleştirilen eylemler ile nüfusun tamamında veya bir kesiminde korku yaratmak.
Hollanda	Belirli politik ve/ veya dini ve/ veya ideolojik bir bakış açısıyla planlanmış veya gerçekleştirilmiş olası bir dizi saldırılar.
İspanya	Anayasayı bozmak veya ciddi şekilde yasa ve düzeni baltalamak amacı ile yapılan her eylem aynı zamanda da yerleşik siyasi düzeni istikrarsızlaştırmak veya insanların bulunduğu sosyal çevre içerisinde korku ve güvensizlik ortamı oluşturmak.
İsviçre	Toplumun veya toplumun bir kesimini veya hükümeti veya hükümetin herhangi bir kurumunu tehdit ederek, siyasi, dini, etnik, ideolojik veya benzer amaçları kullanarak toplumun tamamını veya bir kısmını etkileyecek eylemler.
İngiltere	Birleşik Krallık'taki hükümeti veya İngiltere Kraliyeti'ni şiddet yoluyla veya zorla devirmeye veya etkileyemeye yönelik gerçekleştirilen eylemler.
ABD	ABD toplumu, devleti veya ABD hükümetini zorla etkileme faaliyetleri.

Kaynak: (OECD, 2021; Akt. Yenel, 2020: 23)

Yukarıdaki tabloda OECD ülkelerinin terörizme yönelik bazı tanımlamaları yer almaktadır. Tabloda yer alan terörizm tanımlamalarına göre ülkelerin ortak paydada bulunduğu kanuna aykırılık ve düzeni bozma, siyasal düzeni değiştirmeye yönelik şiddet, halkta panik ve korku yaratmaya yönelik ifadelerin yer almasına karşın genel olarak bahsi geçen ülkelerin farklı dinamikler perspektifinde terörizm tanımlamaları yaptıkları anlaşılmaktadır (Yenel, 2020: 22).

ABD’de 1986’da Görev Gücü (Task Force), terörizmi; siyasal ve sosyal hedeflere varmak için kişilere veya mülkiyete karşı yasadışı şiddet kullanımı ve tehdidi olarak tanımlamakta ve buradaki amacın, bir hükümeti, bireyleri ya da grupları sindirmek ya da tutumlarını ve politikalarını değiştirmeye yönelik olduğu vurgulanmaktadır (Chaliand ve Blin, 2016: 27). FBI ise terörizmi uluslararası ve iç terörizm olarak ikiye ayırmış, uluslararası terörizmi bireyler veya ilham alınan gruplar veya bilinen terör örgütleri ve devlet destekli terör grupları tarafından işlenen şiddet ve suç eylemleri olarak tanımlarken iç terörizmi ise; bireyler veya terörist gruplar tarafından siyasi, dini, sosyal, ırksal veya çevresel nitelikli ideolojik hedefler için işlenen şiddet içeren suç eylemleri olarak tanımlamıştır (FBI). Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasayı Koruma Bürosu’nun tanımı ise; Özellikle Ceza Yasası’nın birinci bölümünün 129 (a) maddesine göre ağır suçlar olan cinayet, insan öldürme, fidye istemek için adam kaçırmak, kundaklama, patlayıcı kullanımı gibi fiileri işleyerek insanların canlarına ve mallarına karşı saldırılar gibi araçları kullanan terörizm, uzun dönemde siyasal hedeflere ulaşmak adına veya bu tür bir suç eylemlerini hazırlamaya yarayan diğer şiddet eylemleri aracılığıyla belirli zaman dilimi içerisinde yürütülen mücadele şeklinde tanımlanmıştır (Chaliand ve Blin, 2016: 27). 3713 sayılı Türkiye’deki Terörle Mücadele kanuna bakıldığında ise terör;

“Baskı, cebir, şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle Anayasada belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzenini değiştirmek, Devletin ülkesi ve milleti için bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyeti’nin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak ve yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığını bozmak

amacıyla, bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir (3713 Terörle Mücadele Kanunu, 1991: 7215).”

şeklinde ifade edilmiştir.

Yukarıdaki tanımlamalara bakıldığında zaman terörizme dair bilim adamları, uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra devletlerin kavramla ilgili ortak bir tanımlama geliştiremediği ortadadır. Dolayısıyla da evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımının gerçekleştirilmemesi terörizm araştırmalarındaki en belirsiz unsur olarak ifade edilmektedir (Sinai, 2008: 9). Ayrıca terörizme dair ortak bir tanımın formüle edilememesi terörizme karşı uluslararası anlaşmaların ve terörizmin önlenmesine yönelik gerçekleştirilecek faaliyetlerin önünü tıkayan önemli bir etken olmaktadır (Schmid, 2004: 379).

Terörizme dair ortak bir perspektifin geliştirilmemesine dair çeşitli sebepler yer almakla birlikte asıl önemli olan terörizmin ortak tanıma neden ihtiyaç duyduğu sorusudur. Bu bağlamda da Schmid (2004: 379) önemli bazı adımlar belirlemiştir:

- *Uluslararası düzeyde etkili bir strateji geliştirme:* Terörizmin nasıl bir sorun olduğu konusunda ortak bir fikir birliği geliştirebilmek için geçerli bir terörizm tanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum içinde uluslararası düzeyde etkili bir strateji geliştirilmesi gerekmektedir.
- *Terörizme karşı uluslararası seferberlik:* Terörizme dair mutabika varılmış ortak bir tanımın bulunmaması terörizme karşı ortak bir tutum sergilenememesine neden olmaktadır. Dolayısıyla terörizm ile mücadelede uluslararası seferberlik geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.
- *Terör suçları işleyen kişilere karşı mutabakata varılması:* “Terörizmin geçmişinin politik olduğu varsayımında, ülkeler arası terörizm suçlularının iadesinde, ikili ya da çok taraflı terörizm suçlarında ortak mutabakata varılamaması terörizmin ortak tanımının yapılması önündeki bir diğer engel olmaktadır.

Yukarıdaki adımlar gerçekleştirildiği takdirde terörizmin ortak bir tanımının gerçekleştirilmesi ile terörizm ile mücadelede uluslararası toplum becerilerini genişleterek daha operasyonel bir hale bürünebileceğine dair olumlu bakış açıları

mevcuttur (Schmid, 2004: 379). Bu durumu Tilly, terörizmin, nerede ve nasıl olursa olsun masum insanlara zarar verdiğini dolayısıyla da terörizmin ortak bir tanımlamasının bahsi geçen adımlarla yapılması neticesinde terörizm ile mücadelede büyük adımların atılabileceğini ileri sürmüştü (Tilly, 2005: 24-25) ve mutlak olmasa bile ortak bir tanım terörizmi ortaya çıkaran nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilmektedir.

2.4. Terörizm Türleri

Tek bir tanımı olmayan terörizminin çeşitli türleri de mevcuttur. Terörizmin türleri; hedef seçimi, terörizmi uygulayanlar ve kullandıkları yöntemler bağlamında da değişiklikler göstermektedir. Nitekim terörizmin türlerinin ortaya çıkışında da ideolojilerin yadsınamaz bir etkisi söz konusudur. Kavramın tarihsel geçmişinin yanı sıra son dönem de dünyada da yaşanan kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve internetin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla da geliştiğini ifade etmek mümkündür. Terörizmin kapsamının genişliği göz önüne alındığında çalışmada ele alınacak terörizm türleri:

- Devlet Terörizmi
- Etnik Kökenli Terörizm
- Din Kökenli Terörizm
- Teknolojik Terörizm
- Siber Terörizm
- Radyoaktif Terörizm
- Nükleer Terörizm
- Biyolojik Terörizm

şeklinde sınıflandırılmıştır.

2.4.1. Devlet Terörizmi

Devlet terörizmi yeni bir fenomen olmamakla birlikte, terörizm kavramıyla paralel bir şekilde Fransız Devrimi'ne kadar götürülmektedir (Hewit, 2020). Bugün

“terörizm” kavramından anlaşılan, uzmanların “aşağıdan yukarıya” olarak ifade ettiği terörizmden meydana gelmektedir. Oysa devletlerin uygulamış olduğu “yukarıdan aşağıya” terörizm biçimi daha baskın bir tür olarak bilinmektedir. Bu türden terörizm 20. yüzyılda totaliter rejimlerin yönetimlerde yer almasıyla başat konuma yükselmiş, dolayısıyla da kurbanlar açısından “yukarıdan” terörizm “aşağıdan” terörizme oranla daha yıkıcı etkiler meydana getirmiştir (Chaliand ve Blin, 2016: 19).

Devlet terörizmi tarihte ve günümüzde sıklıkla meydana gelen bir terörizm türüdür. İlk olarak bir eylemin devlet terörizmi olarak tanımlanabilmesi için kurucu unsurların söz konusu eylemi gerçekleştiriyor olması gerekmektedir (Blakeley, 2010: 12). Bu bağlamda da devlet terörizmi ilk anlamında devletlerin kendi sınırları içerisindeki vatandaşlarına karşı pratikte eyleme geçirmiş olduğu şiddet biçimi olarak tanımlanmaktadır.

Devlet teröründeki şiddet doğrudan ülkedeki muhalefet konumundaki vatandaşları ve grupları ortadan kaldırmaya yönelik olabileceği gibi aynı zamanda sıradan muhalefet olmayan vatandaşlara karşıda uygulanabilmektedir (Kastanidou, 2014: 18-19). Bu bağlamda da daha genelleştirilmiş bir ifadeyle devlet terörizmi şunları içermektedir: silahsızlaştırılmış düşman savaşçıların işkence görmesi ve öldürülmesi ve sivillerin yasadışı olarak hedef alınarak; adam kaçırma, yasadışı gözaltılar, işkence ve diğer aşağılayıcı muamelelerde bulunulmasıdır (Blakeley, 2010: 19). Söz konusu şiddet eylemi devlete bağlı asker, polis ve istihbarat servis elemanları tarafından hayata geçirilmekte, ülkede korku ve panik atmosfere oluşturulmaktadır. Diğer terörizm türlerinde olduğu gibi devlet terörizminin de bir amacı vardır. Devlet terörizmi yalnızca hedef alınanların yok edilmesi ile ilgili değildir; aynı zamanda başkalarını terörizme etme fırsatı tarafından yönlendirilir. Başka bir deyişle, söz konusu eylemleri birleştiren temel unsur cezalandırma olsa bile aynı zamanda yaygın olarak korkutma arzusu da taşımaktadır (Hewit, 2020).

Son olarak devlet terörizminin de diğer terörizmin biçimlerinde de olduğu gibi gelişerek çeşitli anlamlara evirildiği bilinmektedir. İlk anlamında kendi sınırları içerisindeki vatandaşlara uygulanan şiddet eylem biçimi olarak tasvir edilen devlet

terörizmi, günümüzde devletlerin terör örgütleri ya da devlet dışı silahlı aktörlere vermiş oldukları finansal yardım, askeri mühimmat desteği gibi unsurları kapsayan destek olarakta belirtilebilmektedir.

2.4.2. Etnik Kökenli Terörizm

Etnik terörizm ETA, IRA, PKK ve ASALA gibi terör örgütlerinin özerklik, parçalanmış bir vatanın yeniden birleştirilmesi, kaybedilen vatanın geri alınması için ortaya çıkan ayrılıkçı ve bağımsızlığın şiddet eylemleri ile elde edilmeye çalışıldığı bir terörizm biçimi olarak dünyanın birçok bölgesinde yaygın olarak görülmektedir (Pluchinsky, 2014: 34).

Etnik terörizm, alt-ulusal bir etnik grup tarafından kasıtlı şekilde geliştirilen ve grubun amaç ve/veya amaçlarına ulaşmak için kullandıkları şiddet olarak tanımlanabilmektedir. Bu tür şiddet biçimi genellikle ayrı bir devletin ve/veya toplumsal grubun statüsünün yaratılışı üzerine odaklanır. Bu bağlamda da etnik terörizm kimlik geliştirmek ve aynı zamanda da standart siyasi hedeflere ulaşmak için tasarlanmıştır. Etnik terörizm eylemleri genellikle sembolik hedeflere yönelik olarak ortaya çıkmaktadır (Byman, 1998: 151).

Etnik terörizme başvuran etno-milliyetçi teröristler merkezi hükümet olarak isimlendirdikleri hükümet ile silahlı mücadeleye girerek, sosyal, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ortamı oluşturarak yıpratma stratejisi yürütmektedirler. Bu bağlamda da bombalama, adam kaçırma, suikast ve diğer fiziksel ve psikolojik yıldırma biçimi kullanırlar (Pluchinsky, 2014: 34). Etnik terörizmin neticesinde etno-milliyetçi teröristler mutlak bir zafer kazanacaklarına inanmış durumdadırlar.

2.4.3. Din Kökenli Terörizm

Din temelli terörizm, temeli din ideolojisine dayanan bir terörizm biçimi olmakla birlikte dinsel terörizm aşkın karakterde bir eylem biçimi olarak tasarlanmıştır (Chaliand ve Blin, 2016: 15). Rapoport'un 1979 İran devrimi ile başlattığı ve dördüncü dalga olarak isimlendirdiği dönem din temelli terörizm olarak nitelendirilmiştir. Rapoport dalganın kalbinde İslam'ın olduğunu iddia etmiş ve İran Devrimi, Camp David Anlaşması, Afganistan'ın işgali gibi birçok nedenin İslamcı terörizm olarak

nitelendiren terör eylemlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını öne sürmüştür (Rapoport, 2004: 27). Tarihsel gelişimi göz ardı edilen din temelli terörizm; 11 Eylül saldırılarının akabinde islamfobinin ABD başat aktörlüğü ile Batı’da da yükselmesi ve El-Kaide ve IŞİD gibi medyatik terör örgütlerinin İslam’ı istismar etmeleri neticesinde de terörizm İslam ile daha fazla özdeşleştirilmiştir. Bu bağlamda da din temelli terörizm biçiminin yalnızca İslam’dan kaynaklandığına dair yanlış bir kanı ortaya çıkmıştır. Oysa terörizm ile ilgili literatür incelendiğinde, din temelli terörizmin yalnızca İslam ile ilişkilendirilemeyeceği gerçeği ortadır. Bu savı destekler nitelikte Hoffman din ile terörizm arasındaki bağlantı yeni olmadığından söz etmiştir. Rapoport ise her ne kadar dördüncü dalga metaforunda İslam’ı din temelli terörizmin kalbine koymuş olsa bile İncil’i yeniden yorumlayan fanatik grupların Hristiyan terörizmi olarak nitelendirilen terör eylemlerinde gerçekleştirdiğinden de söz etmiştir (Rapoport, 2004: 27)

Günümüzde terörizm ve ilgili kavramların gelişiminde İngilizce literatürün baskın olması teröristleri ve eylemlerini Yahudi, Hintli ve Müslüman grupları ile özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında ise iki bin yılı aşkın bir süre önce terörizm olarak tanımlanan şeyin ilk eylemleri dini fanatik gruplar tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir (Hoffman, 2006: 83). Nitekim din adına terör ve/veya kutsal terör tekerrür eden bir fenomendir (Chaliand ve Blin, 2016: 13). En bilinen örneği ise; M.S. 66-73 yılları arasında Roma İmparatorluğu’na karşı savaşan “*Aşırı partizan*” ya da “*fanatik bir meraklı*” anlamına gelen Yahudi “*zealotlar*” ya da sicarii olarak isimlendirilen teröristlerdir (Hoffman, 2006: 83).

2.4.4. Teknolojik Terörizm ve Diğer Bilinen Türleri

Sanayi devriminden sonra insanlık tarihini derinden etkileyen teknolojik gelişmeler ve aynı zamanda da kitle iletişim araçlarının yaygınlığına bağlı olarak terörizmin eylem şekillerinde de değişimler söz konusu olmuştur. Teknolojik gelişmeler ve kitle iletişim araçlarının artarak yaygınlaşması ile birlikte terörist grupların kullanmış oldukları malzeme ve ekipman olarak değerlendirilen araçların çeşitliliği artmış, bu araçların tedarikinin maliyeti düşerken erişim olanakları da artmıştır. Ayrıca terörist grupların eylem yöntemlerinde de farklılıklar meydana

gelmiştir. Bu bağlamda da günümüzdeki terörist gruplar teknolojik terörizmin her türlü kolaylaştırıcı unsurunu kullanmaktadırlar (Şen ,2018:171).

Terörizm türleri içerisinde sıklıkla devlet terörizmi, etnik kökenli terörizm, din kökenli terörizm tartışılmakta, konuyla ilgili literatürde birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Bu tür terörizmlerin yanı sıra siber terörizm, radyoaktif terörizm, nükleer terörizm ve biyolojik terörizmin dünya konjektöründe ve terör örgütlerin ve teröristlerin düşünsel yapılarındaki değişimlerin de yadsınamaz etkisiyle arttığına dair yaygın bir kanı oluşmuştur. Bu bağlamda da siber terörizm, radyoaktif, nükleer ve biyolojik terörizm giderek daha çok tartışılan bir durum haline gelmiştir.

Siber Terörizm

Sanal dünya bilgisayar programlarının çalıştığı ve verilerin hareket ettiği sembolik alan olarak ifade edilebilmektedir (Collin, 1996). Bu bağlamda da genel olarak sanal ya da daha yaygın kullanılan ifadeyle “*siber alan*” ise fiziksel dünya dışındaki alanı betimlemektedir. Savaş, suç ve terörizm fiziksel alanda ortaya çıkan, insanlık tarihi ile birlikte bilinen kavramlardır. Günümüzde ise söz konusu savaş, suç ve terörizm gibi kavramlar sanal dünyada da varlıklarını ortaya koymuşlardır. Bu bakış açısından ise fiziksel terörizm ile siber terörizmin ortak unsurlar barındırdığı gerçeğine ulaşmak mümkündür (Flemming ve Stohl, 2000: 2). Daha genel anlamda fiziksel terörizm ile siber terörizmin temel ilkeleri olan tehdit ve şiddet eylemleri ile toplum içerisindeki bireyleri korkutma, yıldırma, aynı doğrultudadır (Ahmad ve Yunos, 2012). Yalnızca terörist bireylerin ya da grupların siber alandaki faaliyetleri siber terörizm olarak isimlendirilmiştir (Lim, Eng ve Nugroho, 2010: 195-197). Genel olarak siber terörizm bilgisayarlar ve ona bağlı ağlar aracılığı ile hükümet ve toplumları politik ve/veya sosyal hedefler bağlamında zorlamak aynı zamanda da bir kişiyi/ grubu ya da toplumun tamamını korkutmak amaçlı gerçekleştirilen saldırı biçimidir (Gordon ve Ford, 2002: 637).

Radyoaktif Terörizm

Radyoaktif terörizm, radyoaktif maddenin geleneksel patlayıcılar ya da başka yollarla dağıtıldığı kirli bombalar ile gerçekleştirilen saldırılar olarak ifade edilebilmektedir (FAS, 2020). Radyoaktif maddelerin fiziksel olarak taşınması,

depolanması, etkili bir biçimde yayması tehlikeli olsa bile, maddeye erişimin kolaylığı terör örgütleri, teröristler ya da suçluları radyo aktif yayma teşebbüsünde bulunmaları konusunda teşvik edici unsur olmaktadır. Ayrıca radyoaktif maddelerin gıda, su ve hava yoluyla kolay yayılımı bir başka teşvik unsuru olarak tercih edilmektedir (Demirci, 2012: 14).

Nükleer Terörizm

Ekim 1962 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve ABD arasında yaşanan Küba Krizi, tüm dünyanın küresel ölçekte nükleer çatışmayı yakinen hissettiği önemli olaylardan biridir (Çelik, 2019: 85). Nükleer silahların devletlerin birbirleri üzerinde tehdit, baskı, yıldırma gibi nedenler ile taktiksel olarak kullanılabileceğine dair ortaya çıkan yaygın kanı zaman içerisinde terör örgütleri tarafından da kullanılan bir argümana dönüşmüştür.

Nükleer terörizm; korku durumu yaratmak, dikkat çekmek ve/veya başka toplum ve devletler üzerinde daha geniş bir etki oluşturmak için kullanılan nükleer cihazlar ve araçlar olarak tanımlanabilmektedir. Nükleer terörizm uygulamada kullanılan radyoaktif maddeler bağlamında radyolojik terörizmin bir alt kümesi olarak nitelendirilebilmektedir. Her iki türde de teknik yaklaşımlar ve hasar potansiyelleri arasında farklılıklar olmakla birlikte, kamu tehdit algısı açısından birçok özelliği benzerlik taşımaktadır (Maerli, 2002: 12).

Uzmanlar radyoaktif terörizm ve nükleer terörizmi iki tehdit kategorisine ayırmaktadır. Bunlardan ilki; bir terörist, suçlu, terör örgütü ve/veya devlet dışı silahlı bir aktörün hırsızlık, tehdit ve/veya şantaj yoluyla bir devletin cephaneliğinden radyoaktif madde ya da nükleer bir silahı temin etmesi; bir teröristin, suçlunun, terör örgütünün ya da devlet dışı silahlı aktörün yasa dışı yollar ile doğaçlama nükleer cihaz inşa etmek için yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum ve/veya plütonyum gibi yeterli bölünebilir malzeme edebilmesidir.

Biyolojik Terörizm

İnsanlarda, hayvanlarda ve/veya bitkilerde hastalığa ve/veya ölüme neden olmak için biyolojik ajanların kasıtlı olarak salınması olarak tanımlanmıştır. Bu ajanlar,

bakteri, mantar, toksin veya virüs olabilmekle birlikte, doğal yollara meydana gelebilir veya insanlar tarafından modifiye edilmiş olabilirler. Biyolojik ajanlar tipik olarak doğada bulunurlar, ancak antibiyotiklere karşı dirençlerini ve çevreye yayılım etkilerini arttırmak için bir laboratuvar da değiştirilip, geliştirilebilirler (Williams, Armstrong ve Sizemore, 2020). Biyolojik ajanlar hava, su veya yiyecek yoluyla yayılabilirler. Biyolojik ajanlar terör örgütleri, terörist bireyler ya da suçlular tarafından sıklıkla kullanılan araçlar arasında yer almaktadır. Bunun temel nedenleri ise (Williams, Armstrong ve Sizemore, 2020):

- Biyolojik ajanların tespitlerinin güçlüğü,
- Biyolojik ajanlara erişimin kolaylığı,
- Maliyetinin az olması olarak sıralanabilmektedir.

Sonuç itibarıyla radyoaktif terörizm, nükleer terörizm ve biyolojik terörizmin terör örgütleri tarafından tercih edilme nedenleri:

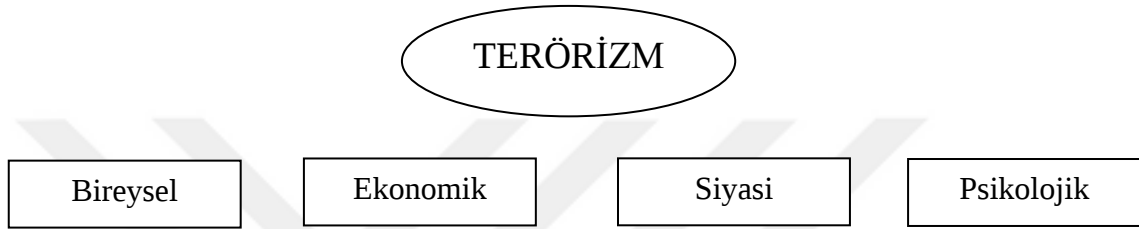
- Toplumsal, devletler nezdinde yıkıcı, korkutucu etkisinin fazla olması
- Terörizm eyleminin gerçekleştirilmesi halinde sansasyonel bir etki yaratma olasılığı,
- Nükleer terörizm haricinde radyoaktif terörizm ve biyolojik terörizm materyallerine erişimin günümüzde kolay olması olarak değerlendirmek mümkündür.

2.5. Terörizmin Ortaya Çıkış Nedenleri

Terörizm tanımı ortaya koyulurken yapılan çalışmaların çoğunda terörizmin neden ortaya çıktığı sorusunun da yanıtı elde edilmeye çalışılmıştır. Ancak terörizmin neden ortaya çıktığı, kimlerin terörist kategorisinde yer aldığı, terörizme yönelmesinin arka planında hangi unsurların bulunduğu dair ortak bir çerçeve çizilememiştir (Yenel, 2020: 25). Aynı perspektiften 11 Eylül saldırılarının akabinde terörizmin yeni bir alana evrildiği gerçeği ortada dururken devletler terörizmi ortaya çıkaran nedenleri yeniden tartışmaya başlamış ancak tıpkı tanımında da olduğu gibi ortaya çıkış nedenlerinde de ortak bir paydada buluşulamamıştır (Schmid, 2004: 13).

Terörizmin ortaya çıkış nedenine yönelik yapılan açıklamaları yapısal, bireysel ve her iki açıklamayı da kapsayacak şekilde bütünsen bir yaklaşımla ele almak mümkün gözükmele birlikte, asıl ele alınması gereken temel nokta ise terörizmin nedenlerini kaynaklandığı ölçütler üzerinden değerlendirildiği savıdır. Bu ölçütler, aktör bazlı (psikolojik-ahlaki) olabileceği gibi konjonktürel, çevresel, siyasi ve ekonomik bazlı da olabilmektedir (Şen, 2018: 159).

Şekil 2.1. Terörizm Nedenleri

Bir başka bakış açısıyla Bjorgo terörizmin ortaya çıkış nedenini; yapısal, kolaylaştırıcı (hızlandırıcı), motivasyon ve tetikleyici nedenler olarak dört ana hat çerçevesinde değerlendirmiştir. Söz konusu nedenler (Bjorgo, 2005: 3-4):

- **Yapısal nedenler:** Demografik dengesizlikler, küreselleşme, hızlı modernleşme, geçiş toplumları, köksüzlük ve atomizasyonla artan bireysellik, göreceli (göreceli) yoksunluk, sınıf yapısı gibi faktörler insanların yaşamlarını etkileyen faktörlerdir.
- **Kolaylaştırıcı (hızlandırıcı) nedenler:** Kolaylaştırıcı ya da hızlandırıcı nedenler arasında; modern haber medyasının evrimi, ulaşım, silah teknolojisi, zayıf devletlerdeki alan boşlukları sayılabilmektedir. Bu bağlamda da terörizmi mümkün ve yapılabilir/gerçekleştirilebilir kılmaktadır.
- **Motivasyon:** İnsanların deneyimledikleri şikayetlerin temel alındığı bu adımda ideologlar ve siyasi liderler insanların terörizme iten yapısal nedenlerin motivasyona çevrildiğinde harekete geçip terörizm eylemlerini ortaya koyacaklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla motivasyon terörizm nedenleri arasında önemli bir yer edinmektedir.

- **Tetikleyici nedenler:** Terör eylemlerinin doğrudan tetikleyici olarak bahsedilen nedenler arasında; yaşanan önemli ya da kışkırtıcı olaylar, siyasi bir felaket, muhalifler gruplar arasındaki çekişmeler sayılabilmektedir.

Terörizme neden olan faktörlerin birçoğunda terörist kişi ya da grupları cesaretlerin nedenlerin olduğu, dolayısıyla da terörizm eylemlerinin gerçekleştirilmesinde söz konusu nedenlere hangi hususların etkili olduğunun belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Söz konusu nedenler (Aldırmaz, 2016):

- Dini
- Siyasi ve kültürel baskılar,
- Tarihsel sebepler (Tarihsel perspektiften siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri anlamda azınlık grupların kendilerinin haksızlığa uğradıklarını düşünmeleri)
- Uluslararası hukuk ihlalleri (Temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi, bu ihlallerin uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından da onay alması),
- Yoksulluk (İlk dönem terörizmde etkili olan mutlak yoksulluğun yanı sıra post modern terörizm döneminde görece yoksulluğun etkili olduğu kişinin ve/veya kişilerin yoksulluğun tüm boyutlarına ve/veya bir boyutuna maruz kalmaları)
- Ekonomik ve sosyal hegemonya,
- Irkçılık,
- Finansal amaçlı,
- Sempatizan toplamak amaçlı,
- Dinin istismar edilerek ölümün yüceltilmesi
- Narsizim,
- Propaganda amaçlıdır.

Terörizmin neden gerçekleştirildiğine Schmid ise (Schmid, 2004: 378-379):

- Terörizmin uluslararası kabul gören ortak bir tanımının olmaması,

- Terörizmin temel nedenlerine ilişkin uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra devletlerin uyuşmazlık yaşamaları,
- Siyasetin din ile ilişkilendirilerek dinin sömürülmesi,
- Medyanın sömürülmesi,
- Terörizme karşı hükümetler tarafından etkili karar alma ve eyleme geçme refleksinin ortadan kalkması,
- Demokrasilerde ortaya çıkan güvenlik maliyetleri,
- Teröristlere verilen cezaların yetersizliği,
- Bazı millet ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından terörizm eylemleri gerçekleştiren gruplara yönelik çifte standart uygulanması,
- Modern toplumların karmaşıklığı,
- Uygulanan çifte ahlaki standartların terörizme neden olan faktörler arasında yer aldığını belirtmektedir.

Bjorgo, Schmid ve Aldırmaz'ın sınıflandırmaların akabinde Şen'de (2018: 162-163) literatürde yer alan terörizm nedenleri aşağıdaki şekilde sıralamıştır.

- **Nispi ekonomik geri kalmışlık:** Mutlak yoksulluğun olduğu kadar, insanların sahip olmalarına inandıkları ile sahip oldukları arasındaki fark yani yoksulluğun bir boyutu olan göreceli yoksulluğun ortaya çıkması terörizme neden olmaktadır.
- **Modernizasyon:** Ekonomik, demografik, sosyal ve psikolojik baskılarının artmasına neden olan modernizasyon sebebiyle terör örgütleri modernizasyonun getirmiş olduğu faaliyetlerden faydalanabilmektedir.
- **Siyasi ve Kurumsal Düzen:** Demokrasinin benimsenmiş ve kurumsal yapının hakim olduğu sistemlerde farklı düşüncelerin varlıklarının meşru bir zemine oturmasına yardımcı olmakta ancak aynı zamanda terör örgütleriyle mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Kısmi demokrasinin bulunduğu sistemler ise terör ile mücadelede en dezavantajlı ülkeler olarak görülmektedirler.

Dolayısıyla söz konusu kısmı demokrasi sistemleri terörizmin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

- **Siyasi Dönüşüm ve Siyasi İstikrarsızlık:** Ülkelerdeki hukuk sisteminin eksikliği, siyasi yapısının değişim/dönüşümlerdeki refleksif yetersizliği terörizme neden olan önemli faktörlerdendir.
- **Medeniyet Farklılıkları:** Siyasi, kültürel, etnik ve dini farklılıklar çatışmalara neden olabilmektedir. Bireyler kendi etnik kimliğini toplumdaki diğer bireylerden üstün görebilmekte ve bu bağlamda da dini, etnik kimlik terör eylemleri gerçekleştirebilmektedir.

Literatürde yer alan terörizmin nedenlerine ilişkin çalışmalar incelendiğinde, terörizmin nedenleri her bölgede ve ülkede farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Terörizme neden olan söz konusu faktörlerden bazıları diğerlerinden daha fazla etkiye sahip olabilmekte ve hatta durumsal açıklamalar terörizmin nedenini izah etmede de eksik kalabilmektedir.

2.6. Radikalleşme Genel Çerçeve

El-Kaide tarafından 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de gerçekleştirilen eş zamanlı terör saldırılarının akabinde, ABD El-Kaide ve bağlantılı gruplara karşı küresel boyutta terörizme karşı savaşı başlatmış, ABD’nin bu hamlesi ise tüm hükümetleri terörle mücadele konusunda yeni strateji arayışına yöneltmiştir (Kurum ve Avcı, 2019: 39). Yükselen yeni terörizm dalgası tüm dünyada özellikle Batı’da terörizm ve ona bağlantılı kavramların yeniden tartışıldığı bir zemin ortaya çıkarmıştır. Afganistan, Irak ve Ortadoğu’daki iç savaşlar ve ortaya çıkan yeni terör örgütleri, Avrupa ve ABD’deki “Yalnız Kurt” olarak isimlendirilen teröristlerin oluşturduğu korku atmosferi terörizmle mücadelede radikalleşme kavramı sıklıkla gündeme gelmiş ve aynı zamanda kavramın boyutları, süreçleri tartışılmaya başlanılmıştır (Kurum ve Avcı, 2019: 39).

Radikalleşme kavramının tanımlanmasındaki sorunlarından biri de kavramın İslam ile özdeşleştirilmeye çalışılmasından kaynaklandığına dair yaygın kanıdır. Kundnani, İslam’ın özellikle Avrupa’da ve ABD’de radikalleşmenin ve ona bağlı

terörizmin ana nedeni olduğu varsayımının 11 Eylül saldırıları sonrasında ön yargılı bir tutumun neden olduğundan söz etmiştir (Kundnani, 2012: 5-6). Sonuç itibarıyla özellikle Batı’da ve ABD’de radikalleşmenin İslam ile özdeşleştirilmesi birçok eleştirel görüşün ortaya çıkmasına ve İslam’ın radikalleşmesi mi radikalizmin İslamlaşması mı sorusunun gündeme getirmiştir (Trofimov, 2016).

2.6.1. Radikalleşme: Tarihsel Kökenler ve Kavramsal Bir Tartışma

Radikalizm son yirmi yılda popülerliğini kazanmış bir kavram olsa da kullanıldığı alanlar ve kavramın içeriğindeki anlam zenginliğinin kökenleri kavramın çıkışını 17. yüzyıla kadar götürmektedir (Yenel, 2020: 26). Nitekim radikalizm kavramının tarihi, neyin radikalleşme unsuru olduğu ya da olmadığı konusunda bir miktar rehberlik sağlayabilmektedir. Kavram 17. yüzyıl Fransız aydınlanması ve 18 yüzyıl ABD devrimi ile bağlantılı olsa bile 19. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamış (Schmid, 2013: 6) ve genellikle kral karşıtlığında sosyal ve politik bir reformu savunan cumhuriyetçi birçok parti aşırı bir kesimi temsil ettiği ve desteklediği için radikal olarak tanımlanmıştır (Hoskins, 2012: 3). Schmid, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki radikallerin çoğunu şiddet eylemlerinden uzak duran aktivistler olduğunu bu bağlamda da radikal kavramının “liberal”, “ruhbanlık karşıtı”, “demokrasi yanlısı”, “ilerici” gibi olumlu kavramlar ile özdeşleştirildiğini ifade etmiştir (Schmid, 2013: 7). Günümüzde ise radikal kavramı “anti-demokratik”, “anti-liberal”, “köktenci” ve “gerici” anlamlarıyla özdeşleştirilmektedir. Dolayısıyla radikal kavramının içeriğinin oldukça dramatik bir şekilde değiştiğini ifade etmek mümkündür (Schmid, 2013: 7-8). Bu değişimin nedenleri ise kavramın askeri, siyasi, ekonomik, kültürel, psikolojik ve sosyolojik kapsayıcılığıdır (European Commission, 2008: 7).

2001 ABD saldırısı sonrasında radikalleşme ile ilgili literatürde radikalleşme kavramının olumsuz anlamı ile birlikte gelişim yaşanırken bu durum 2004 Madrid ve 2005 Londra saldırıları ile giderek daha fazla çalışmanın yapıldığı dönemin başlangıcı olmuştur. 2010 Arap Baharı sonrasında ise radikalleşme kavramı yabancı terörist savaşçıların artan varlıkları nedeniyle sıklıkla tartışılan bir kavrama dönüşmüş, akabinde de Batı’da radikalleşmeyle mücadele programları kurumsallaştırılmaya başlanmıştır (Sedgwick, 2010: 480).

Avrupa ve ABD’de de gerçekleşen terör saldırılarının önemli bir kısmının yine söz konusu coğrafyada yetişmiş Müslüman kimlikli göçmen vatandaşlar tarafından gerçekleştirilmesi, söz konusu bireylerin doğup büyüdüğü, vatandaşı olduğu ülkeye karşı nasıl ve neden radikalleştikleri, şiddete başvurarak terörizm eylemi gerçekleştirebildiklerine dair konulara odaklanılmasına neden olmuştur (Muro, 2017: 46). Bu bağlamda da radikalleşme kavramı daha çok Batı merkezli çalışmalarla şekillenmiştir (Kurum ve Avcı, 2019: 40).

Siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimlerin yadsınamaz etkisiyle radikal kavramının anlamsal değişikliği, her ülkenin kültürel, siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı ve aynı zamanda da terör eylemlerine vermiş oldukları reaksiyonlarla doğru orantılı şekilde bir tanımlanmasının yapılmasına ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda da radikalleşme kavramının uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra devletler ve akademik literatürde de ortak kabul görmüş bir tanımlanması söz konusu yapılamamıştır (European Commission, 2008: 5-7).

Radikal terimi Latince radix’ten (kök) kelimesinden türemiştir. Radikalleşme ise bir şeyin temel doğasıyla ilgili ve/veya onu etkileyen anlamında “köklerine geri dönme süreci” olarak tanımlanmaktadır (Mandel, 2010: 104; Kaya, 2021). Cambridge sözlükte radikalleşme; bireyin siyasi ve dini inançlarda daha radikal (aşırı) hale bir hale gelmesi veya radikalleşme süreci olarak ifade edilirken (Cambridge), Oxford Advanced Learner sözlükte radikalleşme; birinin siyasi ve/veya sosyal konulardaki görüşlerinde aşırıcılık ve/veya radikal davranış sergileme veya radikal süreci olarak tanımlanmıştır (Oxford Advanced Learner, 1989). Sözlüklerdeki bu anlamıyla radikalleşme aşırılık yanlısı ile eş anlamlı veya ılımlı kavramına karşıt olarak kullanılabilir. Kavram bu haliyle organize bir görüş üzerinde süreklilik arz eden bir durum ve aynı zamanda da göreceli olarak yararlı bir amaca hizmet ediyormuş gibi düşünülebilmektedir. O halde göreceli anlamıyla radikal teriminin kullanımı sorunsuzdur. Ancak bu durumda da sorulması gereken iki soru vardır: ilki radikal kavramına yüklenen anlam olumlu ya da olumsuz mudur, ikincisi ise kavramın olumlu ya da olumsuz anlamlarına dair çizginin nereye çekilmesi gerektiğidir? (Sedgwick, 2010: 481) Her iki sorunun cevabı için; radikal kavramının tanımlanmasında bir çizginin çizilebilmesi için kavramın olumlu ya da olumsuz hangi anlamda

kullanıldığıının açıkça beyan edilmesi gerektiği kavramla ilgili karmaşayı azaltacaktır (Neuman, 2013: 875). McCauley ve Moskalkenko aktivizm ile radikalizm arasında iki basamaklı bir ayrım yapılarak söz konusu karmaşanın ortadan kalkacağını savunmuşlar, ilkinin yasal ve şiddet içermeyen siyasi eylem, ikincisini ise yasadışı ve şiddet içeren siyasi eylemde bulunmaya hazır olmak olarak nitelendirmişlerdir (Moskalkenko ve McCauley, 2010: 240). Daha genel bir ifadeyle McCauley ve Moskalkenko'yu destekler nitelikte radikalleşmenin literatürde iki ana eksen etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır. Borum söz konusu eksenleri (Borum, 2011: 12)

- **Şiddet içeren radikalleşme:** Belirli bir amacı elde etmek ve/veya kabulü sağlamak için aktif şiddet kullanımına başvurmadır (sonucu itibariyle terör eylemlerine evrilme olasılığı yüksektir).
- **Geniş radikalleşme:** Toplumda mevcut düzenden kaynaklanan rahatsızlıklar ve/veya belirli bir amacı elde etmek/ ve/veya kabulünü sağlamak için kontrollü şiddet kullanımı şeklinde tanımlanmıştır.

Yukarıda radikalleşme kavramına yönelik söz konusu anlamsal ayrım makul olarak değerlendirilebilecek olsa bile uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra devletler nezdinde de hangi standartlara göre “yasal” ve/veya “yasa dışı” olduğu hakkında çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır (Schmid, 2013: 7-8). Bu bağlamda da uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra devletlerinde radikalleşme ile ilgili tanımlamaları farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili bazı tanımlamalar aşağıda listelenmiştir.

AB'nin 1999'da tüm AB kurum ve kuruluşlarında kavram standardizasyonunu sağlamak ve ortak kavram kullanımını yaygınlaştırmak için kurmuş olduğu, AB'nin terminoloji veri tabanı olan IATE'ye göre radikalleşme; bir kişinin terörizme ve/veya terörizme yol açan aşırıcılık biçimlerini desteklemek için geldiği süreç olarak tanımlanmıştır (IATE, 2021). Bunun yanı sıra Avrupa Birliği Komisyonu'na ait web sitesinde radikalleşmenin yeni bir fenomen olmadığı ancak belirli bir siyasi ve/veya ideolojik amaca ulaşmak için bir bireyin ve/veya bir grubun terörizmde dahil olmak üzere şiddet içeren bir eylemde bulunması, radikal bir ideoloji ya da inancı benimsediği aşamalı ve karmaşık bir süreç olarak belirtmiştir (European Commission,

2021: 108). İngiltere İçişleri Bakanlığı ise terörizmle mücadele programında kavramsallaştırdığı radikalleşmeyi; bir kişinin terörizmi ve terörizme yol açan aşırıılık biçimlerini desteklemeye geldiği süreç olarak tanımlamıştır (U.K Home Office, 2011: 108). ABD Senatosu'nda kabul edilen “*Şiddetli Radikalleşme ve Yurt İçinde Gelişen Terörizmi Önleme Yasası*”na göre radikalleşme; siyasi, dini ya da sosyal bir değişim oluşturmak için ideolojik temelli şiddet kullanımı kolaylaştırmak ya da desteklemeyi kapsayan süreç olarak tanımlamıştır (H.R., 2007). UTSAM'ın terörle mücadeleye yönelik hazırlamış olduğu raporda radikalleşme bireysel ve grup (terör örgütleri) bağlamında iki farklı şekilde tanımlanmıştır. İlk olarak radikalleşme bireylerin dünya görüşünün sosyal, psikolojik, mekânsal ve davranışsal öğelerin harekete geçirilmesi ile düşüncelerinin değiştirilerek ya da yönlendirilerek yeniden yapılandırıldığı bir kimlik inşa süreci olarak tanımlanmıştır (UTSAM, 2010: 127-128). Grup içerisinde radikalleşmeyi ise; grup içerisinde çeşitli araç ve öğretilerle şiddet eylemlerini gerçekleştirebilecek bireyin grubun dinamiğine uygun şekilde kimlik inşa sürecine dahil edilmesi olarak tanımlanmıştır (UTSAM, 2010: 127-128).

Danimarka İstihbarat Servisi (PET) şiddet içeren radikalleşmeye odaklanmış ve radikalleşmeyi; Bir kişi ya da grubun belirli bir siyasi ve/veya ideolojik hedefe ulaşmak için demokratik olmayan ve terörizm de dahil olmak üzere şiddet içeren yöntemleri kullanması olarak tanımlarken (PET, 2009), FBI radikalleşmeyi şiddet içeren aşırıılık ile özdeştirmiş ve kavramı; siyasi, ideolojik, dini, sosyal ya da ekonomik hedeflere ulaşmak için şiddet içeren bir eylemin gerçekleştirilmesini teşvik etmek, göz yummak, haklı göstermek ya da desteklemek olarak tanımlamıştır (FBI, 2021). Dutch Security Service (AIVD) ise radikalleşmeyi; toplumda kabul gören demokratik düzene karşı demokratik olmayan araçlar ile değiştirmeye yönelik gerçekleştirilen şiddet ya da terör eylemleri olarak tanımlamıştır (Borum, 2011: 12).

Yukarıdaki radikalleşme tanımlamalarına bakıldığında devletlerin ve uluslararası kurumların radikalleşme tanımlamalarında kavram bir süreç olarak betimlenirken, istihbarat servislerinin radikalleşme ile mücadele kapsamında kavramın tanımlaması yapmışlardır. Söz konusu tanımlamalar incelendiğinde, şiddet, ideoloji, siyasi ve ekonomik hedef gibi ortak kavramlar üzerinden radikalleşme tanımlaması yapıldığı anlaşılmaktadır.

Radikalleşme ile ilgili söz konusu akademik tanımlamalara bakıldığında genel itibariyle de radikalleşmenin en temel düzeydeki tanımlanması bireylerin ya da grupların aşırıcılık yanlısı olması şeklinde ifade edilmiştir (Pick, Speckhard ve Jaunch, 2009: 111). Radikalleşme teriminin modern kurucularından sayılan Neumann kavramı en temel düzeyde bireylerin ve/veya grupların aşırılık yanlısı olarak tanımlamış, söz konusu bireylerin bir gecede şiddet içeren aşırılık yanlısı olmadıklarını süreç içerisinde radikalleştiklerini ifade etmektedir. Ayrıca radikalleşmeyi politik bir şiddet olarakta betimlemektedir (Neumann, 2013: 873, 877). Radikalleşme üzerine çok fazla çalışması bulunan Randy Borum, radikalleşmenin 11 Eylül sonrasında daha popüler halin geldiğini ve birden fazla tanımının yapıldığından bahsetmiştir. Borum radikalleşmeye geniş bir perspektifte ele almış ve radikalleşmeyi aşırı ideolojiler ve inançlar geliştirmek için ortaya konulan süreç olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Borum; eğer ki radikalleşme bir değişim süreci olarak tanımlanıyorsa, söz konusu sürecin genellikle kasıtlı ve sistematik olarak başkaları tarafından yönlendirilmeye açık olduğunu iddia etmiştir (Borum, 2011: 11-12). McCauley ve Moskalenko göre radikalleşmenin olası birçok anlamı olmakla birlikte söz konusu anlam farklılıkların çoğunun inanç, duygu ve davranışları kapsayan sosyal ve psikolojik ayrımlarla sınıflandırılabilceğini öne sürmektedirler. Nitekim McCauley ve Moskalenko genel olarak radikalleşmeyi, mağduriyetler ve aynı zamanda da gösteriler fedakârlıklar perspektifinde meşru gösteren inanç, duygu ve davranışlardaki değişiklikler olarak yorumlamışlardır (McCauley ve Moskalenko, 2008: 416). Wilner ve Dubouloz, radikalleşmeyi siyasi, sosyal ve/veya dini idealler özlemlerle belirli hedeflere ulaşmak adına ortaya çıkan şiddet davranışı olarak tanımlamıştır. Akabinde de radikalleşmenin esas itibariyle bir kişiyi şiddete başvurmaya hazırlayan ve motive eden davranış şekli olduğundan söz eden Wilner ve Dubouloz bu bağlamda da radikalleşmenin bireyin benimsemiş olduğu bir sürecin akabinde ortaya çıktığı yorumunda bulunmuşlardır (Wilner ve Dubouloz, 2010: 38). Radikalleşmeyi bir bireyin ya da grubun bir ideolojiyi, bir fikri giderek aşırı derecede benimsemeye başladığı süreç olarak tanımlayan Kees Van den Bos'a göre radikalleşme aynı zamanda da toplumda demokratik yasal düzen ile çatışan ve/veya bu düzene tehdit oluşturabilecek (gerekirse demokratik olmayan bir şekilde) radikal değişiklikler izleme ve/veya destekleme konusundaki artan isteklilik süreci olarak tanımlamaktadır (Van den Bos, 2020: 4). Stevens ve Neuman literatürde

yer alan tanımlamaların birçoğunda olduğu gibi radikalleşmenin bir süreç akabinde ortaya çıktığından bahsetmişler ve radikalleşmeyi bireyler ve grupların hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek için şiddete başvurma şekli olarak tanımlamışlardır (Stevens ve Neuman, 2009: 10). Sprinzak radikalleşmeyi, bireyin ya da grubun sosyal politikalara karşıtlığı ile başlayan ve mevcut sistemden umudunu keserek, sistemin tamamen değiştirilmesi düşüncesiyle bazı yöneticilere ya da toplumun bir kesime yönelik terörizmle sonuçlanan şiddet süreci olarak tanımlamıştır (Sprinzak, 1991: 48).

Radikalleşmenin terör eylemleri gerçekleştirilmesi ile sonuçlanan algısal ve motivasyonel öğelerin ortaya çıktığı süreç olarak tanımlayan Gun ve Demirden, radikalleşme kavramını başka bir ifadeyle de; birey ve/veya grupların kendi gruplarından olmayan ve toplumun çoğunluğu açısından sembolik olarak nitelendirilebilecek hedeflere yönelik uygulanan şiddet eylemlerini yönetme süreci olarak belirtmişlerdir (Gun ve Demirden, 2019: 33). Asta Maskaliūnaitė'e göre ise radikalleşme; bireyin şiddet kullanımını haklı çıkaran inanç sistemlerini benimsediği bir süreçtir. Maskaliūnaitė, bireyin siyasi amaçları doğrultusunda toplumsal değişimi etkilemek için şiddete başvurmayı desteklemekte bir sakınca görmediğini ve hatta söz konusu amaçları doğrultusunda şiddete de başvurabileceğini öne sürmektedir (Maskaliūnaitė, 2015: 9)

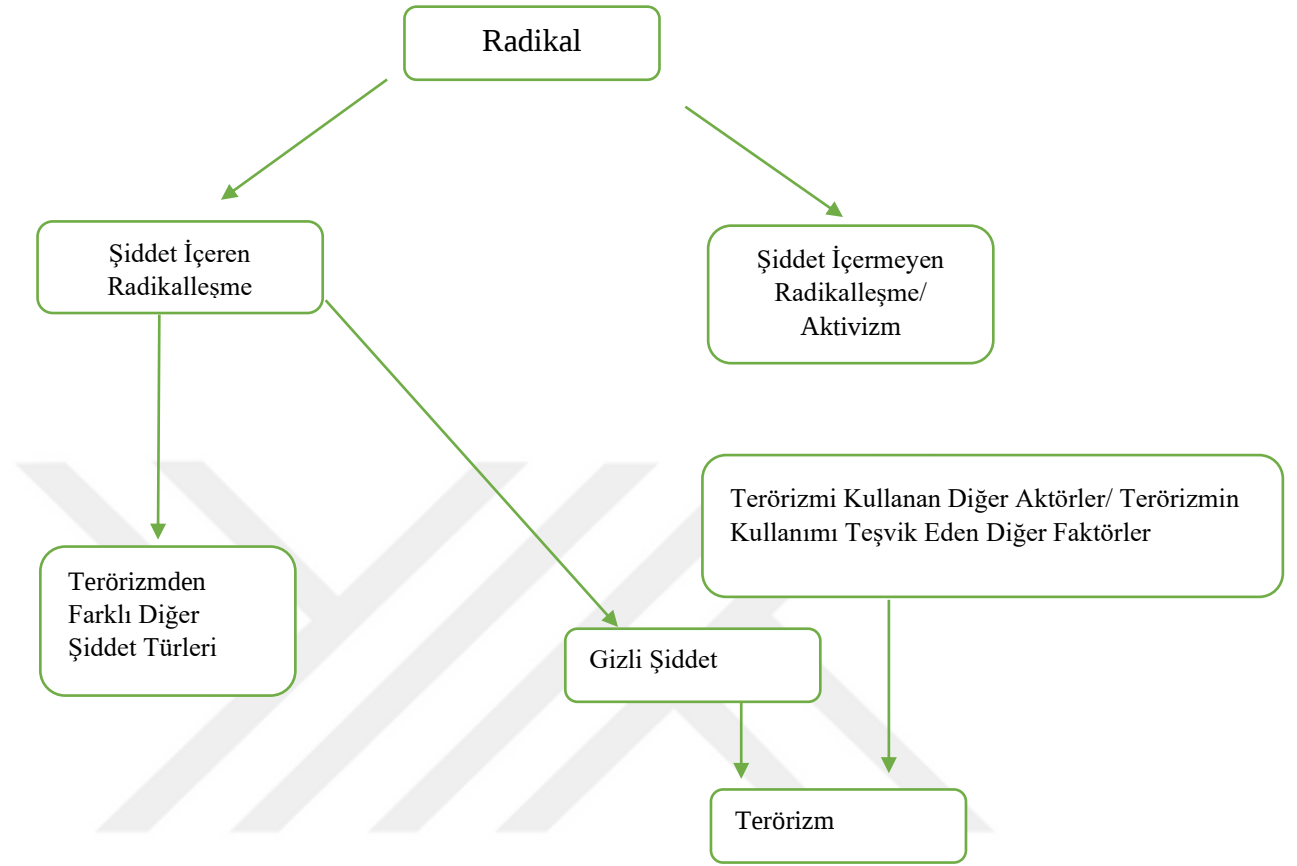
Yukarıdaki tanımlamalar ışığında radikalleşmenin bilimsel alanda daha fazla tartışıldığı ve aynı zamanda da radikalleşme ile mücadele ve radikalleşmenin önlenmesinde devletler ve kurumlar üzerindeki baskının giderek arttığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda da politika üretenler başta olmak üzere bilim adamları da radikalleşme kavramın tanımlanmasında iki unsuru temel almışlardır. Bunlar; “*şiddet kullanımı*” ve “*şiddet eylemi ile toplumda değişiklik oluşturma*”dır (Velhuis ve Staun, 2009). Tanımlamaların geneline bakıldığında da üç önemli faktör dikkat çekmektedir. İlki bireylerin aşırıcılık yanlısı olması bir anda olabilecek bir durum değildir. Bir başka deyişle radikalleşme bir sürecin sonunda ortaya çıkan bir olgu olarak tasvir edilmektedir. İkincisi ise radikalleşmenin tek bir nedeninin olamayacağı ve son olarak ise radikalleşme ile şiddetin özdeşleştirildiği görüş hakimdir (Stevens ve Neuman, 2013: 875).

Sonuç itibariyle radikalleşme kavramının ortak bir tanımının olmaması, konuyla ilgili devam eden tartışmalar tıpkı terörizm kavramında yaşanan karmaşayı hatırlatmaktadır. Nitekim uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra devletlerinde hangi eylemin terör eylemi ya da hangi grubun terör grubu olduğuna yönelik ortak bir paydada buluşamaması, terörizme nispeten sorunun ne olduğu, nasıl ve hangi ortamlarda ortaya çıktığı daha belirgin olan radikalleşme kavramında da aynı sonuca evrilmiştir. Sıklıkla dile getirilen bir kişinin ya da ülkenin teröristi (radikali) bir başka ülkenin ya da kişinin özgürlük savaşçısıdır ifadesi radikalleşme kavramının ortak bir tanımlamasının olmamasındaki önemli bir engel olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda da terörizm kavramı gibi radikalleşme kavramı da politik kabul edilmekte, netice itibariyle de hükümetler ve karar vericiler tarafından sıklıkla kullanılan bir kavram olarak nitelendirilmektedir (Neuman, 2013: 877-888).

2.6.2. Radikalleşme ve İlişkili Kavramlar

Radikalleşme kavramının akademik literatürde, uluslararası kurum ve kuruluşlarda ve devletler tarafından da yapılan tanımlamaları göz önüne alındığında tıpkı terörizm kavramında olduğu gibi ortak bir radikalleşme tanımı yapılamamış, kavramsal çerçevesi çizilememiştir (Schmid, 2013: 5). Radikalleşme kavramının içeriğinde barındırdığı farklılıkların nedenleri ise kavramın inanç, duygu ve davranış arasındaki olağan sosyal ve psikolojik ayrımlardan kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Yenel, 2020: 26).

Şekil 2.6.2.1. Radikalizm Kavramsal Kategorisi

Kaynak: (José Lorenzo-Penalva, 2018).

Yukarıdaki şekil incelendiğinde; radikalleşme süreçlerinin her birinin terörizm ile sonuçlanmaması, süreçlerin ilerleyişindeki belirsizlik ve aynı zamanda da kavramın içerisindeki çok boyutluluk ve farklılıklar radikalleşmenin tanımlanmasını güçleştirdiğine dair bir yansımadır.

Radikalleşme kavramının kapsamının genişliği, literatürde yer alan aşırıcılık, fundemantalizm ve şiddet içeren aşırıcılık gibi kavramlar ile içiçe geçmesine sebep olmaktadır. Söz konusu kavramlar radikalleşme ile ilgili literatürde sıklıkla birbirinin yerine kullanılmakta veya kavramlar farklı anlamlarda kullanılsa bile sıklıkla içiçe geçmektedir. Bilimsel yayınların ötesinde politika yapıcıların, gazetelerin ve medyanın ve hatta günlük hayat içerisinde söz konusu kavramlar çeşitli sosyal ve psikolojik fenomenleri etiketlemek için esnek bir şekilde birbirinin yerine kullanılmaktadır (Kaya, 2021). Nitekim Google Search üzerinden Mayıs 2021

tarihinde yapılan araştırma neticesinde fundemantalizm ile ilgili 155.000; aşırıcılık ile ilgili 38.300; şiddet içeren aşırılık ile ilgili 229.000; aynı tarihte radikalleşme ile ilgili 93.600 sonuç listelenmiştir. Bu bağlamda da radikalleşme ile iç içe geçmiş olan kavramların tanımlamalarının izahı radikalleşmenin belirli ölçülerde sınırlarının çizilmesi açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.

2.6.2.1 Aşırıcılık (Extremism)

Aşırıcılık ve radikalleşme sosyal bilimlerde son on yılda popüler bir araştırma sahasına dönüşürken (Kaya, 2021), medya ve ona bağlı sektörler ve çalışanları aynı zamanda da politika yapıcılar tarafından sıklıkla kullanılan kavramlar olmuşlardır. Bu bağlamda da iki kavramın birbirinden ayırt edilmesi, anlamsal sınırların çizilmesine katkı sağlayacaktır. Aşırıcılık; (1)siyasi bir fikri, talihsiz yansımalar, pratiklere, argümanlara ve aksi yöndeki hislere aldırmadan, sadece muhalefetle yüzleşmek için değil aynı zamanda ortadan kaldırmak amacıyla da sınırları çekmek; (2)kişinin kendisinininki dışındaki tüm görüşlere karşı hoşgörüsüzlüğü; (3)kabul gören davranış standartlarını göz ardı eden, özellikle başkalarının yaşamına, özgürlüğüne ve insan haklarına saygısızlık gösteren, siyasi amaçlara yönelik araçların benimsenmesi olarak tanımlamıştır (Scruton, 2007: 237). Schmid radikaller ile aşırılık yanlısı arasındaki ayrımı tarif ederken; radikallerin ideolojilerine sıkı sıkıya bağlı aşırılık yanlılarına göre daha demokratik ve daha açık fikirli olabileceğini vurgulamıştır (Schmid, 2013: 10). Van De Boss ise; aşırılık kişinin siyasi ve ideolojik meselelere (dindarlık dahil) ilişkin inançlarının kapsamını ifade ederken, radikalleşme aşırı inançlar üreten veya bunların neden olduğu mekanizmalar ile ilgilidir diyerek iki kavram arasındaki ayrımı ifade etmiştir (Van De Boss, 2020: 8). Netice itibarıyla standart bir referans inancına ilişkin aşırılık, prensipte benzer ölçüler kullanılarak değerlendirilebilirken; radikalleşme mefhumunun kendisi, karmaşık kavramsallaştırmalara yol açan çeşitli tarihsel, sosyal, politik ve ekonomik faktörlerden etkilenmektedir (Kaya, 2021).

2.6.2.2.Fundamentalizm

Radikalizm ile ilgili anlam karmaşasına yol açan bir diğer kavram ise “fundamentalizm”dir (Kurum ve Avcı, 2019: 43). Fundamentalizm kelimesi Latince temel anlamında “fundamentum” kökünden türetilmiş bir kavramdır. Türkçeye

kavram “kökten dinci” olarak geçmiştir. Kavram ilk kez 20. yüzyılda ABD protestanlığı tartışmalarında kullanılmış, güncel anlamında ise İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm ile bağlantılı olarak çok dinli bir hareketin ve/veya projenin bir türü olarak görülmektedir (Heywood, 2011: 281). Söz konusu bazı fundametalistler şiddet içeren eylemleri kabul ederken bazıları şiddetten uzak durmaktadırlar (Heywood, 2011: 281-283). Şiddeti benimseyen dini fundamentalistler devlet merkezli bir siyasi görüşü benimserken enerjik, militan ve bazen de şiddet içeren bir siyasi eylem tarzını benimsemişler ve aynı zamanda da dini fundamentalistler kendilerini militan olarak görmekten memnuniyet duyan kişilerdir (Heywood, 2011: 289). Fundamentalist kişiler manik bir dünya görüşüne sahip olmakla birlikte, kendilerini Tanrı iradesi ile seçilmiş kişiler olarak betimlemekte, “biz” ve “onlar” hakim görüşü altında onlar olarak nitelendirdikleri kişilere düşmanca bir tavır içerisindeyler. Fundamentalistler için siyasi çatışma bir savaş ve/veya çatışmadır ve mutlak olarak sonunda inanlar ya da kafirler hakim olmalıdır (Heywood, 2011: 289). Bu bağlamda da radikalleşen bireyler ile fundamentalistlerin birbirine karıştırıldığı nokta oluşmaktadır. Radikalleşme yolundaki bireyin köktenci inançları benimsemesi ile fundamentalizm temelde radikalleşmenin bir sonucu olarak görülmektedir (Maskaliünaité, 2015: 13).

2.6.2.3. Şiddete Varan Aşırıılık

Radikalizm kavramsal olarak geniş bir alana yayılmaktadır. Radikalleşmenin sıklıkla terörizm yerine kullanılması nedeniyle kavramı kullanırken dikkatli olunması gerekmektedir. Radikalleşme kavramının içerisinde, hem şiddete başvuran hem de şiddet içermeyen kişilere yer vardır. Şiddete varan aşırıılık/radikalleşme terörizme neden olan bir faktör olmakla birlikte kesinlikle bir güvenlik sorunudur (Lorenzo-Penalva, 2018). Şiddete varan aşırıılık (ŞVA) “İdeolojik, dinî ya da siyasi amaçlar için şiddetin kullanılması ya da desteklenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. (European Commission, 2017).

Radikalleşmenin terörizme evirildiği yani şiddete varan aşırıılık kavramının ortaya çıktığı süreçte ise bireylerde ve/veya grupları eyleme iten nedenler aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 2.6.2.3.1. Şiddete Varan Aşırıclığa İten Faktörler

Kimlik çatışması yaşamak
Birey ve/veya grubun hayatta bir anlam eksikliği hissetmesi/hissetmeleri
Ait olma isteği
Aksiyon ve macera arama hissi
Travma yaşamış olmak
Ruh sağlığı sorunları ve/veya duygusal olarak dengesiz/sorunlu olmak
Kırılgan ruh haline sahip olmak
Din ve ideoloji hakkında çok az bilgiye sahip olmak
Güçlü dini inançlara sahip olmak
Sorunlara çözüm arayışı olarak şiddet ve/veya yasadışı eylemi gerçekleştirmek
Tehdit altında hissetmek
“Onlar ve biz”, “onlara karşı biz” dünya görüşüne sahip olmak
Daha önceden suç faaliyetinde bulunmuş olmak
Stresörler (Aile içi bir kriz, işten kovulma, ani terkedilme hissi)
Toplumsal ayrımcılık ve/veya adaletsizlik hissi
Şiddet yanlısı aşırılık yanlısı gruplara ve/veya bireylere maruz kalmak
Şiddet içeren aşırılıkçı inanç sistemlerine ve/veya anlatılara maruz kalmak
Aile üyeleri içerisindeki şiddet içeren aşırılık yanlısı bireylere ve/veya şiddet içeren aşırılık yanlısı kişilere maruz kalmak

Kaynak: (Attorney, Mason ve Rodriguez, 2015: 5)

Yukarıdaki tablodan yola çıkarak küresel düzeyde birçok etnik, dini ve kültürel nüfus topluluğunun kutuplaşma eğilimleri radikalleşme süreçlerinin temellerini oluşturabilmektedir. Yaygın eşitsizlik ve adaletsizlik duyguları ile karakterize edilen çok kesin bir marjinalleştirme ve aşağılama radikalleşme modelleri içerisinde incelenen süreçlerinin dinamiklerini derinden etkilediğini söylemek mümkündür (European Commission's Expert Group on Violent Radicalisation, 2008: 8-9).

2.7.Radikalleşme Süreçleri ve Modelleri

Radikalleşme süreçlerine incelendiğinde herhangi bir radikal grubun bilgi iletişim teknolojilerinden önce yüz yüze ya da grup içi temasları neticesinde bireysel olacağı gibi bilgi iletişim teknolojilerinin gelişiminin akabinde ise basın-yayın ve internet faaliyetleri ya da artan oranlarda medya faaliyetlerinin takibi ile gerçekleşebilmektedir. Süreci yöneten konumdaki bilgiyi yayan aktör ve/veya aktörler bir yandan kendi fikirlerinin meşruiyetinin altını çizmekte ve olumlama sürecini işletirken, diğer yandan düşman kavramının hatlarını keskinleştirme ve karşı tarafta konumlandığı fikrin/ bireyin/ grubun meşruiyetini ve söz konu eylem pratiğini olumsuzlama yönünde planlı bir strateji izlemektedir (Sönmez, 2017: 3).

Radikalleşme tanımları ve modellerine bakıldığında radikalleşmeyi en iyi anlatan söylem kişinin ya da grubun kişisel ve politik bir dönüşüm süreci geçirmesi olarak ifade etmek mümkündür. Söz konusu tanımlama ve literatürde radikalleşme ile ilgili yapılan tanımlamalarda, radikalleşmenin birçok birey ve grup için kademeli süreç ve farklı aşamalarda gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Horgan, 2005: 46-47). Radikalleşme süreçlerinin analizini yapan birden fazla modelleme söz konusudur: Paul Gill'in Dört Aşamalı İntihar Bombacısı Radikalleşme Yolu Modeli (Gill, 2008), New York Polis Departmanı Dört Aşamalı Cihadi-Selefi İslamcı Radikalleşme Süreci (Silber ve Bhatt, 2005), Fathali M. Moghaddam'ın Merdiven Modeli (Moghaddam, 2005), Quintan Wiktorowicz'in al-Muhajiroun İslamcı Radikalleşme Etkileri Modeli (Wiktorowicz, 2004), Michael Taarnby Sekiz Aşamalı Bir Radikalleşme Süreci (Taarnby, 2005), Clark McCauley ve Sophia Moskalenko'nun Siyasal Radikalleşme Mekanizmaları (McCauley ve Moskalenko, 2008) ve İki Piramid Modeli, Marc Sageman'ın Dört Aşamalı İslamcı Radikalleşme Süreci (Sageman, 2008), Thomas Pretch (2007) modellemelerden bazılarıdır.

Radikalleşme ile ilgili yapılan modellemelerin ortay paydası ise farklı aşamalardan geçerek bile olsa bir süreç sonunda ortaya çıktığından söz etmektedirler (Neumann, 2013: 874). Modellerde ve tanımlamalarda yer alan ortak kanı kişinin ya da grubun radikalleşmeyi düşünsel bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir (Sönmez, 2017: 3).

Radikalleşme sürecinde, süreci başlatan motivasyonların ne olduğu dair çeşitli tartışmalar söz konusu olmakla birlikte ortak bir fikir birliğine ulaşılamamaktadır. Radikalleşen bireyler ve/veya grupların yaşamış olduğu coğrafyada meydana gelen güncel gelişmeler ve bunlar neticesinde ortaya çıkan çatışma ve/veya savaşlar, sosyo-ekonomik sıkıntılar, ırkçılık ve/veya milliyetçilik söylemleri neticesinde sistemden dışlanma, marjinalleşme, temel sarsıntılar öncesindeki döneme dair nostalji hisleriyle desteklendiği ifade edilebilir (Sönmez, 2017: 3). Detaylandırıldığında ise: Ahlaki çöküş (Bandura, 2004), ahlaki kopukluk ve ahlaki muhakeme (Ginges vd, 2011), heyecan ve meşhur olma isteği (Cottee ve Hayward, 2011), aşağılama ve intikam hissi (Juergensmeyer, 2001), aidiyet hissi (Borum, 2004), kişinin kimlik arayışı (Kruglanski, 2009), mevcut yaşantıya, sisteme karşı duyulan öfke (Sageman, 2008), toplumdaki adaletsizlik hissi (Moghaddam, 2005), kişilerin hissetmiş oldukları hayal kırıklıkları (Davies, 1973), ekonomik nedenler (mutlak yoksulluk) (Victoroff, 2005) radikalleşmede temel motivasyon nedenleri olarak sıralanabilmektedir.

2.7.1. Radikalleşme Modelleri

Geçtiğimiz son yirmi yıl radikalleşme süreçleri ile ilgili önemli çalışmaların literatürü kazandırıldığı bir dönem olmuştur. Radikalleşme süreçlerine dair yapılan çalışmalarda ise radikalleşen bireyin ya da grubun farklı aşamalarda radikalleştiğine dair bulgular ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda da tez içerisinde radikalleşme süreçlerini izah eden on farklı model incelenmiştir.

2.7.1.1. Moghaddam'ın Merdiven Modeli

Radikalleşme ile ilgili olarak 2005 yılında Fathali Moghaddam'ın Merdiven Modeli radikalleşme süreçlerini izah eden ilk detaylı model (Moghaddam, 2005: 161) olarak bilinmektedir. Moghaddam söz konusu modelini, radikalleşmeyi terörizme giden katlı bir metafor olarak biçimlendirmektedir. Merdiven modeli radikalleşmeyi altı aşamalı bir süreç olarak sunmaktadır. Her aşama bir merdiven basamağı olarak tasvir edilmiş ve söz konusu modeldeki her katta belirli bir psikolojik süreçle kategorize edilmiştir (Christmann, 2012: 16). Merdiven modeli sürecinde bireyler yol alırken her bir üst basamağa ulaşan kişi sayısı giderek azalmaktadır (Silke ve Brown, 2016: 3).

Şekil 2.7.1.1.1. Moghaddam’ın Radikalleşme Merdiven Modeli

Kaynak: (Moghaddam, 2005: 161)

Zemin kat bireylerin büyük bir çoğunluğunun bulunduğu basamak olarak tasvir edilmektedir. Modelin zemin seviyesi algılarla başlamakta ve bireyin hoşnutsuzluk ve kendi durumlarını iyileştirme çabaları ile sürmektedir (Moghaddam, 2005: 162). Zemin katta bireylerde ortaya çıkan adaletsizlik, dışlanmışlık hissi, kimliklerine karşı algıladıkları tehditler ve toplumdan ayrıştırıldıklarına dair yaygın kanılar düşüncelerine hakim olmaktadır (Christmann, 2012: 16). Düşük eğitim seviyeleri ve yoksulluk gibi parametrelerin tamamen radikalleşmeye ve akabinde de terörizm ile ilişkilendirilmelerinin hatalı olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Moghaddam, radikalleşmenin terörizme evirildiği noktada söz konusu mutlak yoksulluğun terörizmi açıklamadığını, terör eylemlerinin birçoğunun en yoksul bölgelerde yaşayan en yoksul bireyler tarafından gerçekleşmediğini ve dolayısıyla terörizme giden radikalleşmede mutlak yoksulluk terörizm ilişkisinin doğrudan olmadığını vurgulamıştır. Yapılan psikolojik araştırmalarda yoksulluk algısının öneminden söz eden Moghaddam, yoksulluk boyutları içerisinde yer alan göreceli yoksulluğun bireyin radikalleşmesinde önemli bir etken olduğunu belirtmiştir (Moghaddam, 2005: 163). Birinci katta bulunan bireyler zemin katta hissetmiş oldukları adaletsizlik, kendilerinin sosyal hareketliliğinin ve siyasi karar alma haklarının engellendiğini düşünmektedirler (Christmann, 2012: 17). Genel bir ifadeyle, zemin katta karşı karşıya kaldığı veya kaldığına inandığı zorluğu yenme çabası başarısız olan birey, birinci basamakta bu zorluklarla mücadele için çeşitli seçenekleri değerlendirmeye girişir (Çelik, 2019: 310).

İkinci katta birey yerinden edilmiş saldırganlık ile karakterizedir. Bireyin düşünce dünyasında biz ve onlar şeması yerleşmektedir. Ayrıca ikinci kattaki bireyler söz konusu haksızlığın sorumlusu olarak gördükleri kişilere, gruplara ya da kurumlara karşı öfke, nefret gibi negatif duyguları yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar. Negatif duyguları yoğunlaşan bireyler yıkıcı ahlaki görüşleri benimseyerek bir üst kat basamağa doğru ilerlerler (Demirden, 2019: 154). Kısacası salt düşünce dünyasında yer alan şiddete başvurma bir basamak sonrasında ahlak alt yapıyı oluşturmaya başlayacaktır (Moghaddam, 2005: 164).

Terör örgütleri kendi mücadeleleri ve idealize ettikleri toplum anlayışlarını ulaşmak için paralel ya da gölge bir dünya olarak ortaya çıkmaktadırlar (Moghaddam, 2005: 165). Üçüncü basamak, bireyin zemin kattan başlayarak hissetmiş olduğu hayal kırıklıkları, adaletsizlik ve utanç duygularını kendileri ile aynı düşünce ve hislerde olan kişilerle paylaştığı bir alana dönüşmüştür. Söz konusu basamaktaki bireyler terörü meşru bir ahlak görüşü olarak benimseyen kişilerden oluşmakta ve bazıları şiddete başvurarak terör eylemlerinde bulunmaya hazır hale gelerek bir üst basamağa tırmanmaktadırlar (Moghaddam, 2005: 166; Demirden, 2019: 155).

Dördüncü basamakta birey ahlaki olarak şiddete başvurmanın ve terör eylemi gerçekleştirmenin amaçları doğrultusunda meşru olabileceği görüşünü savunmaya başlamaktadır. Bu basamakta birey biz ve onlar algısını kesin bir çizgi ile çekmekte, toplumun sahip olduğu ahlaki değerlerden tamamen kopmaktadır (Lygre, Eid ve Larsson, 2011: 610). Ayrıca bu basamak bireyin dahil olduğu grup içerisinde terör eylemi gerçekleştirme ya da gruptan tamamen ayrılmalarına yönelik baskı ortamının hakim olduğu bir alan olarak tasvir edilmektedir (Christmann, 2012: 17). Bu bağlamda da bazı bireyler terör eylemi gerçekleştirmeye hazır hale gelerek son basamağa doğru hareket ederler (Demirden, 2019: 154). Birey merdivenin her bir basamağını çıktığında derinleşmeye başlamıştır. Beşinci basamaktaki birey psikolojik ve ahlaki olarak bir teröriste dönüşmüş ve “biz” ve “onlar” algılarına göre sivil ya da sivil olmayan ayrımı gözetmeksizin karşılarında olan her bir bireye şiddet uygulamayı meşru görmeye başlamışlardır. Bu basamaklardaki bireyler karşısındaki herkesi “onlar” olarak nitelendirmelerinden dolayı özellikle ses getiren sivillere yönelik eylemlerinde sivilleri düşmanın bir parçası olarak değerlendirmekte ve eylemlerinden

ötürü kendilerini suçlu hissetmemektedirler (Moghaddam, 2005: 166). Çalışma içerisinde izahı yapılan bazı modellerin aksine Moghaddam basamaklar arasındaki hiyerarşinin takip edilmesi gerektiği, radikalleşme sürecinde safhaların sırasıyla gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır (McCauley ve Moskalenko, 2017:208).

2.7.1.2. Sageman: Dört Aşamalı Radikalleşme Modeli

Marc Sageman El-Kaide üzerinden modellediği radikalleşmeyi sürecini dört aşamada tanımlamıştır. Bunlar (Sageman, 2012: 72):

1. **Ahlaki öfke duygusu:** Bosna ve Çeçenya’da Müslümanların öldürülmesi, Ebu Gureyb hapishanesinde yaşananlar olaylar ve genel olarak Müslümanlara yönelik yapılan aşağılamalar
2. **Dünya’da yaşanan olayları algılama biçimi:** Küresel düzeyde özellikle Batı menşeli olarak İslama karşı bir savaşın yürütüldüğü düşüncesi.
3. **Kişisel deneyimlerdeki rezonans:** Bireyler ya da grupların günlük yaşam içerisinde Müslüman kimliğe sahip bireylere karşı sosyal, politik, ekonomik ve dini önyargı ve ayrımcılık uygulandığı düşüncesinin hakim olması.
4. **İnternet ve sosyal ağlar üzerinden seferberlik:** Müslüman gençlerin öfke ve hayal kırıklıklarını paylaştıkları sohbet odaları, internet formları vb online platformlarındaki etkileşimlerinin radikalleşme eğilimlerini arttırmasıdır.

Sageman, radikalleşme sürecinde söz konusu birbirini tekrar eden 4 aşama olduğunu ancak bunların sırasının farklılık gösterebileceğinden söz etmiştir. Sageman’ın El-Kaide üzerinden analiz ettiği dört aşamalı radikalleşme sürecini, aşırı İslamcıların süreçlerini ve dinamiklerini ortaya koymaya çalışarak temelde dini nefret söylemi içeren İslamcı bir radikalleşme sürecine odaklanmıştır (Groom, 2020: 2). İslamcı radikalleşmenin akabinde söz konusu analiz ile Kanada’daki beyaz milliyetçilerin radikalleşmelerinin açıklanmasında da kullanılmıştır (Groom, 2020: 10).

2.7.1.3. Taarnby'in Sekiz Aşamalı Radikalleşme Modeli

Michael Taarnby sekiz aşamalı bir radikalleşme süreci önermektedir. 11 Eylül 2001'den önce Hamburg hücresinin yapısını inceleyerek ortaya konulan analizde radikalleşme (Taarnby, 2005: 22):

1. Bireysel yabancılaşma ve ötekileştirme,
2. Manevi bir arayış,
3. Radikalleşme süreci,
4. Benzer düşünen insanlarla tanışma ve ilişki kurma,
5. Kademeli tecrit ve hücre oluşumu,
6. Şiddetin meşru ve siyasi araç olarak kabul edilmesi,
7. Bilgi sahibi olan bir gatekeeper (bekçi) ile temas ,
8. Faaliyete geçme olarak listelenmiştir.

Taarnby'in Hamburg hücresini tek bir vaka çalışması olarak kullanmasından dolayı, söz konusu sekiz aşamalı radikalleşme modelini diğer şiddet içeren radikalleşme için kullanmak zor olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bu model, bir bakıma Sageman'ın dört aşamalı sürecinin bir evrimi olarak görülebilir. Model, radikalleşme sürecinin ne olduğu spesifik bir şekilde detaylandırmaz, ancak ilginç bir nokta ise modellemede bitiş noktasının nasıl çerçevelendirdiğidir. Sürecin başlangıcında sadece bir bireyin sürecin sonunda kişileri, varlıkları veya değerleri riske atabilecek bir tehdit haline nasıl geldiğini vurgulamaktadır (Lorenzo ve Lucas 2018).

2.7.1.4. NYPD: Silber ve Bhat'ın Dört Aşamalı Radikalleşme Modeli

New York Polis Departmanı (NYPD)'nın sistematik olarak El-Kaide'den etkilenen 11 vakayı (Silber ve Bhat, 2007: 5)¹ derinlemesine incelemiş ve akabinde de

¹ Söz konusu vakaların listesi ve neden seçildiğine dair detaylı bilgi için bkz; Mitchell D. Silber and Arvin Bhat (2007) Radicalization in the West: The Homegrown Threat, The New York City Police Department (NYPD), s.5

Batı özelinde değerlendirdiği dört aşamalı radikalleşme sürecini modellemiştir. Söz konusu model; radikalleşme öncesi, kendini tanımlama, telkin etme ve cihat olarak belirlenmiştir (Silber ve Bhat, 2007: 6). Yukarıda modellenen sürecin kesin olarak kaçınılmazlığı yoktur. Radikalleşme aşamalarına başlayan her birey modelde tüm aşamalar boyunca ilerleyip durabilir veya aşamaları farklı noktalarda terk edebilir (Silber ve Bhat, 2007: 19).

1. **Radikalleşme ncesi:** Radikalleşme ncesi bireyler için başlangıç noktası kabul edilmektedir. Bireyler bu aşamada kendi düşüncelerinden kopuş yaşayarak cihatçı-selefi İşlam'ı kendi ideolojileri olarak kabul etmektedirler (Silber ve Bhat, 2007: 6).
2. **Kendini Tanımlama:** Bireylerin etkilenmeye başladığı aşamadır. Hem iç hem de dış faktörler tarafından Selefi İşlam'ı keşfetmeye başlamakta ve yavaş yavaş eski kimliklerinden uzaklaşarak yeni edindikleri fikirleri kendileri ile ilişkilendirmektedirler. Bu diniş arayış ile bireyin önceden sahip olduğu inançlardaki kesinliği sarsan bir dizi katalizörün neden olduğu bir açılım ve krizin etkisiyle, kişi söz konusu ideolojiyi içselleştirmeye başlamıştır.

Aşağıdakiler de dahil olmak üzere katalizör görevi görebilecek birçok tetikleyici unsur olabilir (Silber ve Bath, 2007: 7):

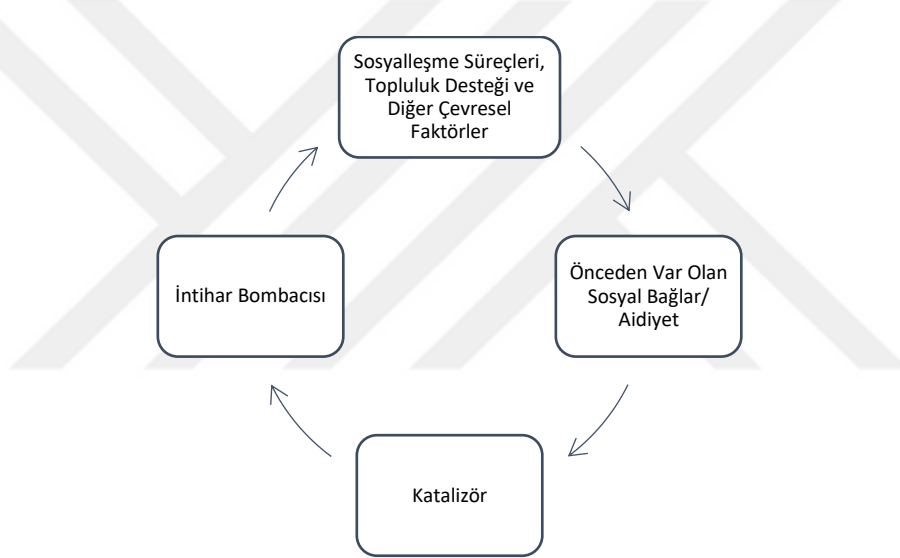
- Ekonomik (iş kaybetme, yoksulluk),
 - Sosyal (yabancılaşma, ayrımcılık, ırkçılık(gerçek ya da algılanan)),
 - Siyasi (Müslümanları ilgilendiren uluslararası çatışmalar),
 - Kişisel (yakın aile bireylerini ya da arkadaşları kaybetme).
3. **Telkin Etme:** Bir birey aşamalı olarak inançlarını yoğunlaştırır, cihatçı-Selefi ideolojiyi bütünüyle benimser ve destek olmak için eylemin gerekli olduğu koşulların ve koşulların mevcut olduğu inancı ile eyleme hazırlık aşamasına düşüncel anlamda hazırlanmıştır. Bu aşama manevi bir yaptırımcı tarafından yönlendirilmektedir.

4. **Cihat:** Bu aşama radikalleşmenin son operasyonel aşamasıdır. Bireyler bu aşamada kendilerini cihada katılmak için hazır hissetmekte ve verilen görevi kabul etmektedirler. Bireyin kendisini kutsal savaşçı ilan ettiği cihatta planlama, hazırlık ve yürütme safhaları ile terörizm eylemi kaçınılmazdır (Silber ve Bhat, 2007: 7).

2.7.1.5. Paul Gill: İntihar Eylemine Giden Radikalleşme Modeli

Gill'in dört aşamalı rol modelinde ise radikalleşme ile birlikte aşamanın sonunda intihar eylemine giden yol modellenmiştir.

Şekil 2.7.1.5.1. İntihar Bombacı Yolu

Kaynak: (Gill, 2008: 414)

Yukarıdaki şekil incelendiğinde (Gill, 2008: 414):

- **Geniş bir sosyalleşme süreci ve propagandaya maruz kalma:** Toplum içerisinde şiddete meyilli olan bir alt grup bireyi şiddete yatkın hale getirmektedir.
- **Bir katalizör olay deneyimi:** Bireyi terörizm olayına motive edecek bir olay örgüsüne maruz bırakma.
- **Önceden var olan grup aidiyeti:** Radikal aile ve/veya yakın arkadaşlar bağları bireyin radikalleşmesini kolaylaştıran birer hücre görevini görmektedir. Dolayısıyla birey hızlı bir şekilde radikalleşme sürecine girer.

- **Grup içi radikalleşmeyi kolaylaştıran sosyal bağlar:** Grubun normları ve değerlerini içselleştirip diğer düşünce ve değerlere karşı katı bir kutuplaşma sergilenmesi neticesinde radikalleşmesidir.

Söz konusu dört aşamanın gerçekleştirilecek eylemin niteliği ile ilgili olarak sıralamasının farklılaştığını öne süren Gill aşamaların her birinin ise birbirini güçlendirdiğinden bahsetmektedir (Chirstmann, 2012: 14). Ayrıca Gill, bir intihar bombacısının bu dört aşamanın her birini yaşaması gerektiğini savunmaktadır (Gill, 2008: 414).

2.7.1.6. Pretch Dört Aşamalı Radikalleşme Modeli

Thomas Pretch radikalleşmeyle ilgili bir model ortaya koymak için uzun soluklu bir araştırma gerçekleştirmiştir (Lorenzo ve Lucas, 2018). Pretch'e göre tipik radikalleşme modelinin birbiriyle örtüşen dört aşamaya söz konusudur (Pretch, 2007: 5):

1. Radikalleşme öncesi,
2. Dönüşüm ve radikal İslam ile özdeşleşme,
3. Telafi etme ve artan grup bağları,
4. Fiili terör eylemleri ve artan planlı komplolardır.

Pretch'in söz konusu dört geleneksel aşamayı çalışmasında temel olarak ele almış akabinde de geleneksel yapıdan farklı olarak kendi modellemesini genişletmiştir. Pretch modeli aslında bir grafik değil, şiddetli radikalleşme sürecinin dört aşamasını içeren bir zaman çizelgesini sunmak için oluşturulmuş olan bir tablodur (Lorenzo-Penelva, 2018).

Şekil 2.7.1.6.1. Pretch Radikalleşme Aşamaları

Kaynak: (Lorenzo-Penalva, 2018).

Precht radikalleşmenin genellikle bireylerin hayatlarında, toplum içerisinde veya hükümetlerin iç ve dış politikalarına karşı hissetmiş oldukları hayal kırıkları ile ortaya çıktığını savunmaktadır. Precht nihayetinde bu bireylerin kendileri ile benzer düşüncelere sahip insanlarla etkileşimde bulunarak birlikte bir dizi süreçten geçip radikalleşerek sonucu terörizmle sonuçlanan eylemlerde bulunduklarını ifade etmektedir (Precht, 2007: 5).

Precht ve NYPD tarafından ortaya atılan modeller kesinlikle birbiri ile tutarlı ve bazı kolluk kuvvetleri için radikalleşme hattının tanımlanmasında temel argüman olarak görülmektedirler. Ortaya konulan modele göre radikalleşme bir süreç ya da yol değil bir aşama dizisi olarak hazırlanmıştır (Borum, 2011: 41). Ancak Precht'in modelinin bazı dezavantajları mevcuttur. Modelin grafik olarak sunulmasına rağmen, model saf bir metinden ibarettir. Dolayısıyla radikalleşme ve şiddete varan aşırıcılık ilişkisini anlamlandırabilmek için tüm metini okumak gerekmektedir. Bir diğer önemli dezavantaj ise Pretch'in çalışmasını yalnızca İslam üzerine modellemesidir. Dolayısıyla da söz konusu modelleme diğer radikalleşme (sağ/sol kanat) olaylarında daha az uygulanabilir hale getirmektedir (Pretch, 2007: 16; Lorenzo ve Lucas, 2018).

2.7.1.7 Wiktorowicz: Al-Muhajiroun İslamcı Radikalleşme Etkileri

Quintan Wiktorowicz'in ulus ötesi ve İngiltere'nin El-Kaide'si olarak isimlendirilen İslamcı bir hareket olan al-Muhajiroun İslamcı Radikalleşme Etkileri modelinde radikalleşmenin üzerinde sosyal etkinin oynadığı role vurgu yapmaktadır. Modelde al-Muhajiroun üzerinden İslami radikalleşmeyi analiz eden Wiktorowicz söz konusu süreci:

1. **Bilişsel Açılım:** Bireyin yeni fikirler ve dünya görüşlerinin gelişimi.
2. **Dini Arayış:** Dini arayışın bireyde gelişmesi, derinleşmesi.
3. **Çevreye Uyum:** Grup içerisinde arayışını bulduğuna inan birey bu seviyede grup ile birlikte hareket etmeye başlar.
4. **Sosyalleşme ve Katılım:** Birey istekli bir öğrenci haline dönüşerek grup içi faaliyetlerinde ideolojik tartışmalar, sosyal etkinlikler, protestolar gibi eylemler ile aktifleşmektedir (Wiktorowicz, 2004). Wiktorowicz'in modeli çalışma içerisindeki diğer modellerin çoğunun aksine radikalleşme üzerinde deneysel temelli bir modelleme şeklindedir.

2.7.1.8. Moskalkenko ve McCauley'in 12 Aşamalı Radikalleşme Modeli

Moskalkenko ve Moskalkenko gerçekleştirmiş oldukları birçok araştırmanın ortak sonuç olarak radikalleşmenin farklı seviyelerde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Bireylerin kişisel şikayetleri, kimlik aidiyetleri gibi konularda kitle iletişim araçları ve söylentiler ile bir araya gelen küçük gruplarında radikalleştiklerini, siyasi gruplar ve kitlelerin ise halklar, devletler ya da diğer siyasi gruplarla çatışarak radikalleştiklerini ileri sürmüşlerdir (McCauley ve Moskalkenko, 2008: 417). McCauley ve Moskalkenko siyasi radikalleşmeyi 12 basamaktan oluşan üç seviyeli: birey, grup, kitle olarak ele almışlardır (McCauley ve Moskalkenko, 2017: 209).

Tablo 2.7.1.8.1. Şiddete Giden Yollar: Birey, Grup ve Kitleler Düzeyinde Siyasi Radikalleşme Mekanizmaları

Radikalleşme Seviyesi	Mekanizma
Bireysel	1. Kişisel Mağduriyet 2. Siyasi Şikayet 3. Radikal Bir Gruba Katılmak (Kaygan Zemin) 4. Radikal Bir Gruba Katılmak (Sevginin Gücü) 5. Benzer Fikirlerle Sahip Gruplarda Aşırılık Kayması

Grup	6.Tecrit ve Tehdit Altında Aşırı Uyum
	7.Aynı Destek Temeli İçin Rekabet
	8.Devlet Gücüyle Rekabet (Yoğunlaşma)
	9.Grup İçeri Rekabet (Bölünme)
Kitle	10.Jijutsu Siyaseti
	11.Nefret
	12.Şehitlik

Kaynak: (McCauley ve Moskalenko, 2008: 418)

- 1. Kişisel Mağduriyet:** Bireylerin kişisel mağduriyetleri sonucunda terörizme uzanan eylemleri 1800'lerin sonundaki Rus teröristlere uzandığından bahseden McCauley ve Moskalenko söz konusu tarihten itibaren bireylerin mağduriyet ile ilişkili olarak terör eylemi gerçekleştirdiğinden bahsetmektedirler. Bu bağlamda da kişisel mağduriyeti bireyin radikalleşme sürecindeki ilk mekanizma olarak değerlendirmektedirler. Söz konusu mağduriyet; sevilen birinin kaybı ya da fiziksel, psikolojik olarak zarara uğratılması ve aynı zamanda da bireyin kendisine ya da sevdiği birine karşı adaletsiz davranılması gibi parametreleri içermektedir (McCauley ve Moskalenko, 2008: 418).
- 2. Siyasi Şikayet:** McCauley ve Moskalenko bazen bireylerin siyasi eğilimleri ya da maruz kaldıkları siyasi bir şiddet sonucunda şiddete yöneldiklerinden bahsetmişlerdir. Aynı zamanda yazarlar, siyasi bir şiddete karşı bireylerin radikalleşme vakalarının, grup dışı olmaksızın tek başlarına bireysel şiddet eylemi gerçekleştirmelerinin nadir olduğu, bireyin daha büyük entelektüel hareketle bir miktar ilişkisinin olduğunu vurgulamışlardır (McCauley ve Moskalenko, 2008: 419).
- 3. Radikal Bir Gruba Katılmak (Kaygan Zemin):** Siyasi şikayette mekanizmasında da ele alındığı üzere bireyin sempatican olduğu bir durumdan radikalleşme safhasına geçişinin ani olduğu durumlar bireyin büyük bir risk alıp, fedakarlık yapması gerektireceği için nadir olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda da McCauley ve Moskalenko bireyin radikal bir gruba

katılmasının yavaş ve aşamalı bir süreç olacağını ileri sürmüşlerdir. Stanley Milgram'ın deneyi ve Philip Zimbardo'nun hapishane deneyini ele alan yazarlar, bireylerin söz konusu deneylerde süreç ilerledikçe düşünce ve duygularının ortama uyum sağlayarak şiddet eğilimlerinin arttığını, söz konusu bu davranışlarını hakla çıkarmak için kendilerini ikna ettikleri izah etmişlerdir. Bu bağlamda da deneylerden yola çıkarak bireylerin aşırı davranışlarının zaman içerisinde radikalleşebileceği ve sonuç olarak yavaşça artan bir radikal davranış kalıbının olduğu bulgusuna ulaşmışlardır (McCauley ve Moskalenko, 2008: 421).

4. Radikal Bir Gruba Katılmak (Sevginin Gücü): Radikalleşmeye giden söz konusu bu yol kişisel bağlantılarla oluşmaktadır. Bireyler aile, yakın arkadaş, sevgili gibi kişisel bağlantı yoluyla bir terörist gruba dahil olmaktadır. McCauley ve Moskalenko, güven, aşk, yoldaşlık gibi psikolojik temelli güçlü kavramların bireyleri terörist gruba dahil eden önemli etkenler olduğunu belirtmektedirler. Aynı zamanda güven kavramının radikallerin ve teröristlerin dahil olduğu ağı belirleyebilen etken olduğunu, aşk ve yoldaşlık kavramlarının ise bireyleri terör örgütlerine taşımada siyaset kadar etkili bir unsur olduğunun altını çizmektedirler (McCauley ve Moskalenko, 2008: 421).

5. Benzer Fikirlerle Sahip Gruplarda Aşırılık Kayması: McCauley ve Moskalenko Grup radikalleşmesinin “riskli değişim”, “grup ekstremite kayması” veya “grup kutuplaşması” gibi çeşitli şekillerde deneysel bir modelinin varlığından söz etmektedirler. Yazarlar siyasi, sosyal, ekonomik ve hatta kültürel bir alanda tartışmaya giren bir grubun uzlaşma sağlandıktan sonra görüşlerinde daha aşırı bir görüş benimsedikleri belirtmişlerdir (McCauley ve Moskalenko, 2008: 422).

6. Tecrit ve Tehdit Altında Aşırı Uyum: McCauley ve Moskalenko'nun değerlendirdiği bu tür radikalleşme küçük savaş gruplarından esinlenerek ortaya atılmıştır. Çatışmada küçük grup askeri birlikler içerisinde bulundukları arkadaş grubu haricinde genel birlikten koparılmışlardır. Bu tecrit, terör örgütlerinin hücre yapılanmalarının da karakteristik özelliğidir. Söz konusu

grupta düşman ile mücadelede bireyler hayatta kalabilmek için birbirilerine aşırı bağımlı oldukları için grup uyumu üretirler. Tehdit altındaki küçük gruplar, yüksek düzeyde uyum, davranışsal baskıyı arttıran uyum ve içselleştirilmiş fikir birliği gibi belirli özellikleri gösterme eğilimindedirler (McCauley ve Moskalkenko, 2008: 423).

7. Aynı Destek Temeli İçin Rekabet: Yazarlar bu mekanizmayı, radikal grupların daha geniş bir destek tabanı elde edebilmek adına başka gruplar ile rekabet etmesinin yanı sıra daha radikal eylemlerde bulunması olarak betimlemişlerdir. Rekabet ile ilgili analizlerini ETA, IRA, FHKC üzerinden analizler ile sürdüren McCauley ve Moskalkenko bir grubun aşırı radikal hale gelmesiyle de taban desteğini kaybedebileceğini, aynı zamanda da aşırı radikalleşme ile birlikte grup içi şiddetin de artabileceği de öne sürmüşlerdir.

8. Devlet İktidarıyla Rekabette Grup Radikalleşmesi: Yoğunlaşma: Bu radikalleşme biçimi sosyal hareket kuramının araştırmasının odak noktası olmuştur. McCauley ve Moskalkenko; zayıf ve yaygın halk desteğini sağlamış grupların yeterli organizasyona ulaşmalarının akabinde halka açık bir şekilde düzenlemiş oldukları miting, protesto yürüyüşü, oturma eylemi ya da başka bir sivil itaatsizlik durumu karşısında devletin grup içerisinde ayırım gözetmesinin tamamına insan ve medeni haklara aykırı muamelede bulunması, şiddet uygulamasının sonucunda devlet “kurbanlarına” artan sempati şeklinde yorumlamışlardır. Devletin radikal bir gruba karşı göstermiş olduğu reaksiyon neticesinde üyelerin bazılarının şiddete alan bağlılığı artmakta ve devlete şiddetine karşı misilleme yapmaktadırlar. Bu bağlamda da genel olarak yoğunlaşma dinamiği; bir reaksiyon ve karşı döngüyü ifade etmektedir. Yoğunlaşma yoluyla radikalleşme, bireyler arasındaki duygusal bağın gücüne bağlı olmakla birlikte, özellikle devletin tepkisinden muzdarip bireyleri birbirine kenetlemektedir (McCauley ve Moskalkenko, 2008: 424-425).

9. Grup İçi Rekabette Grup Radikalleşmesi: Bölünme: Bu radikalleşme sosyal karşılaştırma kuramı içerisinde değerlendirilmektedir. Temsil edilen statü için grup içi rekabet yoğun çatışma ortam oluşturmaktadır. Bu türde

kişisel ve politik aynı görüşte olan bireylerin bir araya gelmesinin dezavantajı yaşanmakta, kişisel düşmanlıklar ortaya çıkabilmektedir. Yazarlar bu mekanizmada IRA ve ETA gibi örgütlerin görüş ayrılığı neticesinde bölünmelerinden bahsetmekte, grup içi rekabetin grup üyelerinin birbirilerini öldürmeleri ile sonuçlandığını belirtmektedirler (McCauley ve Moskalenko, 2008: 425).

10. Bir Dış Grupla Çatışmada Kitlesele Radikalleşme: Bu radikalleşme biçimi, grup teorisi zaten tanımlanmış grubun bir genellemesi olarak ifade edilmektedir. Küçük ve yüz yüze gruplarda dış grup tehdidine karşı grup içinde artan uyuma, iç grup liderlerine saygının artmasına yol açmaktadır. Dış saldırı ile kitlesele radikalleşme o kadar güvenlidir ki, bu bir strateji olarak kullanılabilir. Yazarlar 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD’de Başkan ve hükümetin her kurumuna artan destekle birlikte fikir birliğine karşı gelen Amerikalılara karşı ortaya koyulan yaptırımların şiddetli bir şekilde “vatanseverler” tarafından destek verilmesini örneklendirmektedirler (McCauley ve Moskalenko, 2008: 426).

11. Bir Dış Grupla Çatışmada Kitlesele Radikalleşme: Nefret: Çatışma halinde grupların, çatışma anında şiddeti en yüksek seviyede hissetmeleri ve uygulamaları, karşıdaki bireyleri insan olarak görmemelerine neden olmaktadır. Bu eğilim öyle insandışılaştırılma haline dönüşür ki karşıdaki bireyleri “köpekler”, “domuzlar” olarak betimlenmeye başlar. Genel olarak başka bir gruba karşı yüksek düzeydeki kategorik düşmanlık nefret olarak tanımlanmaktadır (McCauley ve Moskalenko, 2008: 427).

12. Bir Dış Grupla Çatışmada Kitlesele Radikalleşme: Şehitlik: Yazarlar radikal grupların şehitlerin anısını öldükleri günü her yıl düzenli olarak kutlayarak, grup içerisindeki dökümanlarda sıklıkla isimlerine yer vererek; afişler, heykeller hazırlayarak ön plana çıkardıklarını, böylelikle de grup içerisindeki dinamiği canlı tuttuklarını ifade etmişlerdir. Nitekim şehitliğin sosyal inşası yeterince teorize edilmemiş ve ampirik olarak geliştirilmemiş olsa bile kitle

izleyiciler üzerindeki etkisi yadsınamaz şekilde yüksektir (McCauley ve Moskalenko, 2008: 429).

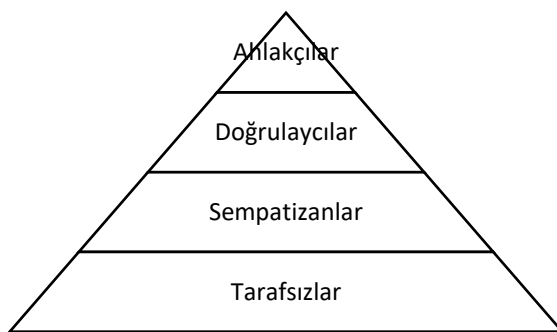
McCauley ve Moskalenko'nun da vurguladığı gibi 12 mekanizma büyük oranda reaktiftir. Yani bir muhalefete bağlıdır. Yalnızca iki grup radikalleşme mekanizması görece özerk durumdadır. İlki bir radikal gruba katılmada bireysel radikalleşme, ikincisi ise geçmiş davranışları anlamak için yeni inanç ve değerleri benimsemeyi içermektedir (Christmann, 2012: 21).

2.7.1.9. Moskalenko ve McCauley: İki Piramit Modeli

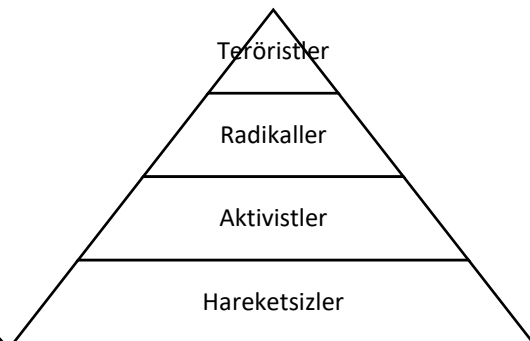
McCauley ve Moskalenko'nun 2017'de yapmış oldukları Siyasi Radikalleşmeyi Anlamak: İki Piramit Modeli isimli çalışmada önceki modellemeleri olan 12 mekanizmalı radikalleşmenin aşamalı bir model olmadığından söz etmişlerdir. On iki basamaklı mekanizma daha ziyade; kitle düzeyindeki mekanizmaların bireyleri ve grupları etkileyebildiğini, bireysel düzeydeki mekanizmaların da grupların ve kitlelerin görüşlerini etkileyebilecek şekilde iç içe geçmiş bir sarmal olduğundan bahsetmişler ve yalnız kurt terörizminde olduğu gibi bireysel düzeydeki radikalleşmelerin de terörizm eylemleri ile sonuçlandığını vurgulamışlardır (McCauley ve Moskalenko, 2017: 209).

McCauley ve Moskalenko'nun sosyal psikolojideki araştırmalar ışığında tutumların kolayca eyleme dönüşmediği savından hareket ederek iki piramit modelini geliştirmişlerdir.

Şekil 2.7.1.9.1. Fikir Piramidi

Şekil 2.7.1.9.2. Faaliyet Piramidi

Kaynak: (McCauley ve Moskalenko, 2017: 211, 212)

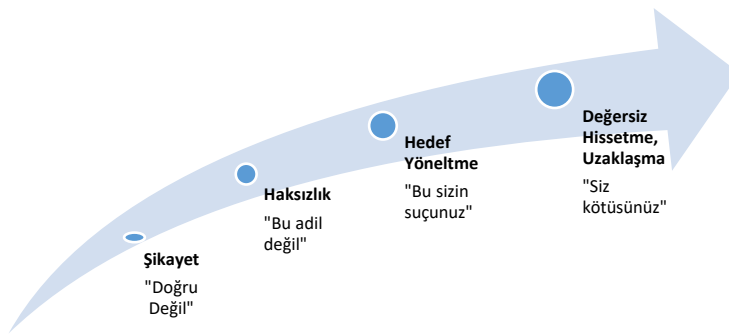
Fikir piramidinin tabanında siyasi bir nedeni umursamayan (tarafsız) bireyler; piramidin üst katmanında yer alan kişilere inan (sempatizanlar) bireyler; inandıkları davayı savunmak için şiddeti meşru gören (doğrulamacı) bireyler; piramidin en üst katmanında ise inandıkları dava için şiddetin eyleme geçirilmesini meşru gören (ahlakçı) bireyler yer almaktadır (McCauley ve Moskalenko, 2017: 211-212).

Faaliyet piramidinin tabanında ise siyasi bir grup ve/veya dava için hiçbir şey yapmayan kişiler; piramidin bir üst kısmında yasal çerçeve içerisinde siyasi bir görüş ve/veya dava için eylemlerde bulunan aktivistler; daha yüksek seviyedeki grup siyasi bir görüş ve/veya dava için yasadışı eylemlerde bulunan radikalleri kapsamakta; ve piramidin en tepesinde siyasi amaç ve/veya davaları için sivilleri hedef alan eylemler gerçekleştiren teröristler yer almaktadır (McCauley ve Moskalenko, 2017: 212). McCauley ve Moskalenko söz konusu faaliyet piramidinin bir merdiven olmadığı, kişilerin söz konusu piramit basamakları arasında aşağı ve yukarı hareket ederken seviyeleri atlayabileceğinden söz etmişlerdir (McCauley ve Moskalenko, 2017: 212).

2.7.1.10. Randy Borum: Dört Aşamalı Radikalleşme Süreci

Randy Borum'ın dört aşamalı radikalleşme modeli, kolluk kuvvetlerine radikalleşme süreci ile ilgili bir fikir vermek için tasarlanmıştır. Modelin temel teorik dayanağı, şikayetlerin belirli bir gruba karşı nasıl nefrete dönüştürülebileceğini göstermektir (Borum, 2011: 37). Bu bağlamda da “şikayet”, “haksızlık”, “hedef yöneltme” ve “değersiz hissetme/ uzaklaşma” olarak radikalleşme sürecinin terörist zihniyetin açığa çıkma sürecini ortaya koymaya çalışmıştır.

Şekil 2.7.1.10.1. Borum'ın Dört Aşamalı Terörist Zihniyet Modeli

Kaynak: (Borum, 2003; Borum, 2011: 39)

Borum'ın terörist zihniyetin ortaya çıkması için önermiş olduğu modelde radikalleşmeden şiddete uzanan tüm süreçlerin ortak bazı unsurları olduğu vurgulanmaktadır. Model, şikayetlerin ve kırılganlıkların nasıl bir hedef grubun nefretine dönüştüğünü ve nefretin şiddet için bir gerekçeye veya itici güce nasıl dönüştüğünü açıklamaktadır. Dört aşamalı süreç; ilk süreçte göreceli yoksunluğun ortaya çıkarmış olduğu tatmin edici olmayan bir olay, durum veya şikayeti “doğru değil!” söylemi ile ikinci aşamasında “bu adil değil!” diyerek adaletsiz olarak çerçeveleyerek ilerlemektedir. Üçüncü aşama ise, adaletsizliği hedeflenen bir politikaya, kişiye veya ulusa “bu senin hatan!” söylemi ile yüklenmeyi içermektedir. Dördüncü ve son aşamada ise saldırganlığın gerekçesi veya itici gücü ile sorumlu tarafı “sen kötüsün!” söylemi ile tanımlamayı, kötülemeyi ve hatta düşmanlaştırmayı içermektedir (Borum, 2003; Borum, 2011: 38,39).

Radikalleşme kavramı, düşünsel alt yapısı ve modellerine bakıldığında: sonuç olarak terörizm eyleminin ortaya çıkmasının düşünsel alt yapısını oluşturan radikalleşme ile ilgili elde edilen bulguların genel analizi aşağıda sıralanmıştır:

- Radikalleşmenin birden fazla disiplinde incelenen multidisipliner bir kavram olduğu açığa çıkmaktadır.
- Radikalleşme kavramı aktivizm, fundamentalizm, aşırıçılık, şiddet içeren aşırıçılık ve terörizm ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu ilişkilendirmeler neticesinde kavramın olumlu ya da olumsuz olarak tanımlanmasında sınırlarının nasıl çizileceğine dair tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.
- Radikalleşmenin ilgili literatürlerde akademisyenler, uluslararası kurum ve kuruluşlar ve devletler tarafından mutabık varılan bir tanımlaması olmasa bile kavramın bir süreç ile ortaya çıktığı konusunda ortak bir kanı söz konusudur.
- Radikalleşme süreçlerinde bireyleri ve/veya grupları radikalleşmeye iten farklı motivasyonların ve/veya etkilerin olduğu anlaşılmıştır.
- Radikalleşen bireylerin ve/veya grupların radikalleşme süreçleri yaşamış oldukları coğrafya, ait oldukları kimlik ve/veya aidiyet hissettikleri kimlik, kültür, ekonomik düzey, aile bağları, çevresel faktörler gibi birçok parametreye bağlı şekilde farklı düzeylerde ve farklı şekillerde gelişmektedir.

- Radikalleşme süreçlerine dair modeller incelenirken modellerin birçoğunda radikalleşmenin kademeli bir süreç olduğu ve herhangi belirli bir adımda durabilen bir süreç olduğu anlaşılmıştır.

Yukarıdaki maddelerin yanı sıra literatürde yer alan radikalleşme modellerinin birçoğuna bakıldığında radikalleşme sürecinin karmaşık bir yapıda olduğu dikkat çekmektedir. Aynı zamanda da birçok faktörün ve nedenin radikalleşme sürecini etkilediğini yukarıdaki incelenen radikalleşme modelleri ortaya koymuştur. İncelenen radikalleşme süreçleri bağlamında ise her bir modelin özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında siyasi ve kültürel etkiler ile şekillendiği de açıktır. Bu şekillenme ise son dönemlerde Batı’da artan aşırı sağ hareketler ve Ortadoğu’da yaşanan iç savaşlar neticesinde ortaya çıkan yabancı terörist savaşçı kavramıyla da dönüşüme uğramış durumdadır. Uluslararası sistem içerisinde yaşanan ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal ilişkilerin yanı sıra yaşanan ve muhtemel yaşanacak olan savaşlar, iç savaşlar, çatışmalar, terörizm ve artan ırkçılık gibi parametreler radikalleşme süreçleriyle ilgili yeni çalışmaların ve muhtemel yeni modeller ortaya çıkmasını sağlamakla birlikte var olan modellerinde güncellenmesini sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RADİKALLEŞME TEORİLERİ VE TERÖRİZM – YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Radikalleşme kavramının ortaya çıkışından günümüze değin birçok tanımlaması yapılmış, söz konusu tanımlamaların akabinde kavrama olumlu ve olumsuz anlamlar yüklenmiştir. 20. yüzyıl sonrasında ise kavram olumsuz anlamına bürünmüş akabinde de 11 Eylül saldırıları ile kavram terörizm ve şiddet içeren aşırıcılığa uzanan süreç olarak literatürde daha sık yer almaya başlamıştır. Richardson'ın terörizmin olası nedenlerini ortaya koyması ve Neuman'ın radikalleşme kavramını kullanması kavramın popülerliğini daha da arttırmıştır. Sosyoloji, psikoloji, uluslararası ilişkiler ve güvenlik alanının yanı sıra siyaset bilimini de kapsayan, multidisipliner bir kavrama dönüşen radikalleşme kavramı, radikalleşme süreçlerine dair modellemeler ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Kavramın ortaya çıkış nedenleri tanımlanmasında olduğu gibi multidisipliner bir şekilde sosyal bilimlerde psikoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi içerisindeki teoriler ile izah edilmiştir. Bu bağlamda da radikalleşme teorileri, radikalleşme kavramı, radikalleşme süreçleri ve radikalleşen birey ve grupların analiz edilmesinde önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Tezin bu bölümünde ilk olarak radikalleşme teorileri ele alınmıştır. Akabinde de tezin ana çıkış noktası olan göreceli yoksulluk-radikalleşme ve göreceli yoksulluk-terörizm ilişkilerine değinilmiştir.

3.1. Radikalleşme Teorileri

Uzun dönem boyunca akademisyenler; şiddete yol açan dinamik süreçler, birey ve terörist gruplar arasındaki ilişki, şiddet içeren çatışmalarda kimliğin rolü, din ve siyaset arasındaki bağlantılar ve aynı zamanda da aşırılığı destekleyen ideolojik motivasyonlar ile ilgili literatürde yer alan birçok çalışmaya imza atmışlardır (Crenshaw, 2006). Özellikle radikalleşme teorilerinin yer aldığı akademik literatür 11 Eylül saldırıları ile genişlemeye başlamış ve Arap Baharı sonrası yaşanan iç savaşlar, göçler, ortaya çıkan yeni terör örgütleri neticesinde ise büyük bir sıçrama gerçekleştirmiştir. İlgili literatürde yapılan araştırma neticesinde radikalleşme ile ilgili atıf alan çalışmaların eğilimleri 2012 öncesi ve sonrası olarak aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 3.1.1. 2012 Tarihi Öncesi ve Sonrası Bilimsel Radikalleşme Söylemlerinin Tipolojisi

Eğilimler	2012 Öncesi	2012 Sonrası
Kültürel-Psikolojik	248	90
Teolojik	27	6
Teolojik-Psikolojik	32	55
Politik	7	13
Kritik Çalışmalar	2	23

Kaynak: (Derek, 2018:4)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2012 tarihi öncesinde yapılan akademik yayınlar genel olarak kültürel-psikolojik eğilim düzeyinde gerçekleştirilmiş ve çoğunlukla da politik ve psikolojik dönüşümlere atıfta bulunulmuştur. Ek olarak radikalleşme süreçlerini teolojik bağlamda ele alan bilimsel yayınlar ağırlıkta olmakla birlikte teolojik ideolojilere dayanan ve bireysel psikolojik süreçlere dayalı çalışmalar dikkat çekmektedir. 2012 sonrasında ise radikalleşme ile ilgili bilimsel söylemlerde dikkate değer değişiklikler söz konusu olmuştur. Akademik çalışmaların birçoğunda kültürel ve psikolojik temelli yayınlar ortaya çıkmış, aşırılık yanlısı şiddete geçişlerde de önemli bir artıştan söz edilmeye başlanmıştır. Başta IŞİD olmak üzere terör örgütlerine yurtdışından katılımların söz konusu olması ile de sosyal psikolojik ve teolojik psikolojik çalışma alanlarındaki artış şaşırtıcı olmamaktadır (Derek, 2018: 5). Yapılan çalışmalar ve temellendirildikleri alanlar neticesinde radikalleşme teorileri de geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu bağlamda da uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra devletlerinde ortaya koydukları tanımlardan birçoğu mevcut literatürde yer alan radikalleşme teorilerinden birine yapmış oldukları vurgu ile ayırt edilebilmektedir (Neuman, 875). Bu bağlamda da radikalleşme teorilerinin izahı ile uluslararası kurum ve kuruluşlarla birlikte devletlerin radikalleşmeye yönelik tutumları ve stratejilerinin nasıl şekillendiğine dair önemli bir analiz ortaya çıkmaktadır. Akademik literatürün incelemesi neticesinde radikalleşme ile ilgili çok fazla teorinin varlığının ortaya çıkmıştır. Bunlar genel olarak ise şu şekilde sınıflandırılmaktadır: Psikolojik teoriler, sosyolojik teoriler ve siyasal bilimlerdeki teorileri kapsamaktadır.

3.1.1. Psikolojik Teoriler Işığında Radikalleşme ve Terörizm

Radikalleşme çalışmalarıyla ilgili literatür incelendiğinde radikalleşmeye uzanan sürecin psikolojik etkileri yadsınamaz düzeyde olduğu görülmektedir. Hem bireyin/grubun içinde yaşamış olduğu siyasal sistem ve/veya ülke hem de bireyin/grubun toplumdaki yaşam şartları ve/veya karşılaşmış oldukları zor durumlar neticesinde birey/gruplar şiddet içeren eylemlere başvururken bazıları ise durumu içselleştirip yaşanılan durumu yaşamlarının bir parçası gibi görebilmektedirler (Şen, 2018: 161). Bu bağlamda da psikoloji ve radikalleşme ilişkisi ise iki farklı düzeyde ilerlemektedir. İlk olarak psikoloji ve radikalleşme bağlamında yapılan eski çalışmalar, bireylerin radikalleşerek şiddet içeren eylemlerde bulunmasını akıl sağlığında ortaya çıkan sorunlardan, yani bireyin anormal olarak değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıktığı kanısına dayanmaktadır (Yeniçeri ve Us, 2020: 263). İkinci olarak güncel çalışmalarda ise; psikolojinin radikalleşme süreçlerine etkili olduğu ancak şiddet içeren aşırıcılık eylemlerine ulaşmasında tek başına yeterli olmadığı yönündedir. 1970’lerde terörist faaliyetlerde bulunan sol gruplar ve bireyler üzerine yapılan araştırmalar, diğer siyasi olarak aktif olanlardan psikolojik olarak belirgin bir şekilde farklı olmadığı ortaya konmuş ve güncel çalışmalarda da söz konusu durum doğrulanmıştır (Maskaliūnaitė, 2015: 15). Daha genel bir ifadeyle kişilik özelliklerinin, psikolojik bozuklukların veya psikopatik eğilimlerin teröristlerin toplumdaki sağlıklı bireylerden ayırdığına dair net bir kanıt bulunmamaktadır (Horgan, 2005). Ancak, bahsi geçen niteliklerin farklı türleri veya teröristlerin ayırt edilebileceğine dair bazı kanıtlar söz konusudur. Örneğin yalnız kurt teröristler (özellikle komuta ve kontrol bağlantıları söz konusu olmayan “gerçek” yalnız kurtlar) bir grup içerisinde faaliyet gösterenlerden daha yüksek oranda akıl hastalığına sahip olduklarına dair semptomlar göstermektedirler (Corner ve Gill, 2015; Gill ve Devkert, 2014; Gruenewald, Chermak ve Freilich, 2013; Hewitt, 2003). Yine de yalnız kurtlar arasında bile, akıl hastalığına sahip olanlar azınlıkta bulunmaktadır (Yapılan literatür taramasında; %22 ile %40 arasında değişkenlik göstermektedir). Ayrıca, teröristler arasında eylem gerçekleştirme şekli olarak en uç nokta olarak belirtilen intihar bombacılarının bile depresif semptomlar veya intihar düşüncesi sergilemediği ileri sürülmektedir (Webber ve Kruglanski, 2017: 33).

Radikalleşme ve psikoloji ilişkisini izah eden, 2012 öncesi ve 2012 sonrasında dair sınıflandırılması yapılan çalışmada toplamda 338 psikoloji-kültür ve radikalleşme ilişkisinin olduğu çalışma literatürde yer alırken; teoloji-psikoloji ve radikalleşme ilişkisine dair 87 çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda da psikoloji ile ilgili teorilerin incelenmesi radikalleşmeye uzanan süreçlerinin temel alt yapısının izahında önemli bir yer edinmektedir.

Bütün bir grubun davranışını etkileyen faktörleri vurgulayan sosyolojik teorilerin aksine, psikolojik terörist davranış teorileri öncelikle bireysel faktörleri vurgulamaktadırlar (Senzai, 2003: s,142). Yirminci yüzyıl başlarından bu yana, bireysel psikolojik araştırmalara yönelik Freudyen teorinin türevi olan psikanalitik yaklaşımların psikanalitik olmayan yaklaşımlardan ayrılması, psikiyatri camiasında derin bir ayrışmanın yaşanmasına neden olmuş ve birden fazla teorinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Victoroff, 2005: 22). Bu bağlamda da tez kapsamında psikanalitik teori ve hayal kırıklığı- engelleme- saldırganlık teorisi ele alınmıştır.

3.1.1.1. Psikanalitik Teori

Psikoloji ve radikalleşme ilişkisi bağlamında ve şiddet biçimlerinin kökeninde en bilinen teori psikanalitik teoridir. Psikanalitik yaklaşım aslen psikolojinin babası olarak kabul edilen Sigmund Freud'a dayanmaktadır. Bu yaklaşım, daha az bilinçli dürtü ve ihtiyaçlardan (id) ve içsel eleştiri ve ideallerden (süperego) etkilenen (ego) vurgulamaktadır. Teori, kişinin çocukluk deneyimleri ile yetişkinlerin yaşadığı olaylar arasından doğrudan bir bağlantı olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca psikanaliz, insan zihnindeki mevcut gerilimleri yorumlamayı amaçlamaktadır (Benevento, 2020: 8). Başlangıcından itibaren psikanalizin temel amacı; ilkel, yaygın ve psişik işleyiş için kabul edilen şiddet biçimlerinde saldırganlığı anlamak ve azaltmak olmuştur (Cohen, 2019: 217).

Freud saldırganlığı genel olarak doğuştan gelen ve içgüdüsel bir insani özellik olarak görmekte ve insan gelişiminin normal seyri içinde büyüdüğünü öne sürmektedir. Freud'un psikanalitik yaklaşımına göre bireyin, çocukluk sürecinde yaşamış olduğu güçsüzlük ve çaresizlik durumu ilerleyen yaşlarda korunma ve gözetilme ihtiyacını açığa çıkarmaktadır (Özeren, Sözen ve Başbüyük, 2012: 62).

Benzer bir bakış açısına vurgu yapan Çevik, yaşanan güvensizlik ortamını, uzun süre devam eden umutsuzluk ortamlarının kişiyi depresyona sürükleyeceği ve bu ıstırap verici hissiyattan kurtulmak için bireyin kendisini bu durumdan kurtaracak her türlü umuda sarıldığını ifade etmektedir (Çevik, 2009: 39).

Teorik olarak, psikanaliz “normal”i çalışmakla/ analiz etmekle ilgilenmez ve her zaman geriye doğru çalışır, bu da işin, sürecin sonu olarak kabul edilen şeyden başladığı anlamını gelmektedir. Şiddet içeren düşünce, duygu ve davranışların hem doğrudan etkilenenler hem de birey için zarar verici olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, psikanalitik yaklaşıma göre, şiddet içeren biçimlere dönüşen radikal düşünce, duygu ve davranışlar anormal olarak tanımlanabilmektedir. Şiddet içeren radikal etkinliğin açıkça “anormal” etkinlik biçimi olarak tanımlanabileceği varsayımından, psikanalitik teori şiddet içeren radikalleşmenin izahına önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. (Benevento, 2020: 8,9).

3.1.1.2. Hayal Kırıklığı-Engellenme-Saldırganlık Teorisi

Hayal kırıklığı (bir amaca ulaşmak ve/veya davranışta bulunmaktan engellenme) ve saldırganlık psikolojide yarım yüzyıldan fazla bir süredir tartışılmakla birlikte bir adım ötesinde, insanların şiddete başvurusundaki ana etken olduğuna dair yaygın bir kanı da mevcuttur (Borum, 2004: 12). Bu bağlamda da hayal kırıklığı-engellenme-saldırganlık radikalleşme ve psikoloji ilişkisini açıklamada sıklıkla başvuru bir teoridir. Söz konusu teori 1939 yılında John Dollard ve arkadaşlarının araştırmaları neticesinde literatüre kazandırılmıştır. Dollard ve arkadaşları teoriyi; saldırgan davranışın ortaya çıkması her zaman hayal kırıklığının- engellenmenin varlığını ortaya koymakta, hayal kırıklığının-engellenmenin varlığı ise her zaman bir tür saldırganlığa yol açmaktadır şeklinde belirtilmiştir (Dollard vd., 1939: 1). Bu bağlamda da hayal kırıklığı- engellenme- saldırganlık teorisinin temel önermesi iki yönlüdür: Saldırganlık her zaman hayal kırıklığı-engellenme ile ortaya çıkmaktadır; hayal kırıklığı ve engellenme ise her zaman saldırganlık yaratmaktadır (Borum, 2004: 12). Hayal kırıklığı-engellenme-saldırganlık teorisi, toplum yanlısı davranışa dayalı kimlik oluşturmadaki başarısızlığın insanları fanatizme ve başkaları üzerinde muhalif güce yönelttiğine dair neoanalitik görüşlerde örtük bir halde bulunmaktadır (McGregor,

Hayes ve Prentice, 2015: 2). Dollar ve diğer araştırmacıların çalışmada özellikle vurgulamış oldukları; hayal kırıklığı- engellenme davranışının doğuştan olmadığı, duygusal bir olgu olarak değerlendirilerek dürtüsel olarak ortaya çıktığıdır (Breuer ve Malte, 2017: 1). Söz konusu teorinin aslında Freud'un ortaya atmış olduğu saldırganlığın doğuştan geldiği kuramına karşı geliştirildiği bilinmektedir (Şen, 2018: 80)

Hayal kırıklığı-engellenme- saldırganlık teorisine dair karşıt bir görüş olarak; saldırganlığın her zaman hayal kırıklığının bir sonucu olmadığı savunulmakta ve bu bakış açısının yanlış bir varsayıma dayandığı görüşü ortaya atılmaktadır. Dolayısıyla da birçok bilim insanı hayal kırıklığı, engelleme ve saldırganlık teorisini basit bularak reddetmişlerdir (Hudson, 2018: 44). Bu bağlamda da Dollar ve diğer araştırmacılar çalışmalarını 1941 yılında hayal kırıklığı-engellenmenin saldırganlığı kışkırttığı ancak bunun tek kışkırtma yöntemi olmadığı şeklinde revize etmişlerdir (Miller vd. 1941: 339). Akabinde de bu teori şiddet içeren davranışlar ve hareketler konusunda uzman olan ve Robert Gurr'un görelî yoksunluk hipotezinin arasındaki boşluğu gidermek amacıyla JC Davies tarafından yeniden formüle edilmiştir (Hudson, 2018: 44).

Tüm revizelere rağmen, bu teorinin terörizm çalışmalarında uygulanması çeşitli gerekçelerle eleştirilmiştir. İlk olarak dünyada milyonlarca insan sinir bozucu koşullarda yaşamakta ancak birçoğu terörizm eylemi gerçekleştirmemektedir. Ayrıca birçok terörist, hayal kırıklıklarını dile getirdiklerini iddia ettikleri çaresiz alt sınıflarda bulunmamakta, sosyo-ekonomik olarak orta sınıfta yer almaktadırlar. Bir başka bakış açısından ise; 1970'lerin Avrupa'sındaki devlet destekli sol terörizmin, öncelikle ayrıcalıklı olarak belirtilen sınıfların üyelerine karşı uygulandığı bilinmektedir. Sonuç olarak, hayal kırıklığı- saldırganlık- engelleme teorisi bazı siyasi şiddetin oluşumunda makul bir şekilde rol oynayabilmektedir, ancak bu teorinin tek başına terörizmi açıklamak için yeterli olmadığına dair yaygın bir görüş literatürde hakimdir (Victoroff, 2005: 19).

3.1.1.3. Sosyal Kimlik Teorisi

Geleneksel olarak, sosyal psikoloji davranışı bireyler arasındaki etkileşim olarak açıklanmıştır (Abrams ve Hogg, 2006: 3). Ancak daha sonra söz konusu bu yaklaşımın

bireylere sağlamış olduğu kimliği açıklamada yetersiz olduğu için bir zayıflık olarak kabul edilmiş ve akabinde de sosyal kimlik teorisi grubun bireyleri nasıl etkilediğini açıklamak için Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirilmiştir (Abrams ve Hogg, 2006: 3). Sosyal kimlik teorisinin kalbinde sosyal kimliğin manipölasyonu yatmaktadır (Stringberg, 2020: 17). Kimlik, sosyal kimlik ve rol kimliği kavramları, bireylerin kendilerini nasıl algıladıkları, hangi gruba ait oldukları ve bir grubun üyesi olarak nasıl davranacaklarını açıklayan önemli, temel nüanslar taşımaktadırlar. Bahsi geçen sorular radikalleşme sürecinden geçen ve şiddet içeren aşırılık yanlısı davranışlarda bulunan bir birey için cevaplanması gereken temel sorulardır. Kimlik, sosyal kimlik ve rol kimliği sosyal kimlik teorisinin tam olarak anlaşılabilmesinin gerekli arka planı sunmaktadır (Aghabi, 2017: 5). Bu bağlamda da sosyal kimlik teorisinin tanımlanmasının yanı sıra radikalleşme ile ilişkisinin daha anlaşılır kılınabilmesi için “kimlik”, “sosyal kimlik” ve “rol kimliği” kavramlarının kısa bir izahının yapılması gerekmektedir (Aghabi, 2017: 5). İlk olarak kimlik kavramı belirsiz bir kavram olmakla birlikte akademik literatürde bir kombinasyon olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda da kimlik; bireylerin başkalarıyla paylaştığı ve/veya paylaştığı varsayılan sosyo-kültürel özellikler bir grubun diğerlerinden ayırt edilebileceği bir unsur olarak tanımlanabilmektedir (Alubo, 2009: 9). Daha basit bir ifadeyle, kimlik; bir bireyin kendisini nasıl algıladığının yanı sıra bireyin bağlı olduğu/ aidiyet hissettiği ilişkilerin tümü olarakta ifade edilebilir. Bir bireyin sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi, dini ve etnik olmak üzere birden fazla bağlantısı söz konusudur ve herhangi bir zaman diliminde söz konusu bağlantılar bireysel davranışının belirlemede öncelik sahibi olabilmektedir (Aghabi, 2017: 4). Ayrıca sosyal bağlantılar başkalarıyla ilişkilerin ve kimliğin şekillenmesinde aynı zamanda da bireylerin kim olduğuna dair öğrenme sürecinin merkezinde yer almaktadır (Stringberg, 2020: 17). Buradan hareketle de bireyin kimliğini şekillendiren sosyal bağlantıların içeriğinin anlamlandırıldığı yeni bir kavram olarak sosyal kimlik ortaya atılmıştır (Stringberg, 2020: 17). Bu bağlamda da kimlik kavramının bireyler arası çatışma dinamiklerindeki yerini inceleyen bilim insanları gruplar arası çatışmanın dinamikleri incelemeye başladıkça da sosyal kimlik tanımlamaları gelişmiştir (Abrams ve Hogg, 2006: 3). Sosyal kimlik kavramı genel anlamda bireylere kim oldukları ve sosyal bir grubun üyeleri olarak nasıl davranmaları gerektiğine dair ortak/ kolektif

bir temsil sağlamaktadır (Abrams ve Hogg, 2006: 3). Söz konusu ortak temsildeki başlangıç noktası; bireyin belirli bir sosyal gruba ait olduğu bilgisi ile birlikte grup üyeliğinin kendisi için bir miktar duygu ve değer önemi olarak ifade edilmiştir (Tajfel, 1972: 292). Radikalleşme bağlamında sosyal kimlik; bireyin kendisine gurur ve öz değer sunan bir sosyal gruba üyeliğini ifade etmekle birlikte yabancı gruplara karşı kabul edilebilir davranışların ne olduğunu belirlemektedir (Aghabi, 2017: 3). Üçüncü olarak ele alınan rol kimliği ise genellikle sosyal kimlik ile karıştırılmaktadır. Aralarındaki en anlaşılır ve kesin çizgi ise rol kimliğinin bireyin toplumdaki işlevine vurgu yapması olarak ifade edilebilir. Bir birey toplum içerisinde birden fazla rol kimliğine sahip olabilmektedir; “anne/ baba”, “avukat”, “yazar”, “arkadaş”, “kabile büyüğü”, “dini lider” vb (Hogg vd., 1995: 256). Radikalleşme bağlamında rol kimliğinin sosyal kimlikten ayrılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda da sosyal kimlik ve rol kimliğini birbirinden ayıran üç temel esas söz konusudur. İlk olarak; sosyal kimlik anlamsal bir yapı teşkil ederken, rol kimliği bireye işlevler atamaktadır. Örneğin radikal bir grup, grup üyeliğine vermiş olduğu değer ile kolektif kimliğinden dolayı kendisini inşa edebilmekte ve bireyin sosyal kimliğini ve dünya görüşünü şekillendirebilmektedir. Bununla birlikte bir bireyin rol kimliği, radikal bir grup içerisinde bireye işlevsellik katabilmekte ve eyleme geçişi hızlandırabilmektedir (Castells, 1997: 7). İkinci olarak sosyal kimlik ve rol kimlik arasındaki fark radikalleşme sürecindeki bireyin grup üyeliğinin önemini de açıklamaktadır. Stets ve Burke, bireylerin kendilerini grup içi prototipin bir düzenlemesi olarak gördüklerini ve bundan dolayı duyarsızlaştıklarını ileri sürmektedirler. Bu bağlamda da birey bürünmüş olduğu rol kimliği ile gruba hizmet edebilmek için çekinmeden kendisini feda edebilecek düzeye erişmiş hale gelebilmektedir (Stets ve Burke, 2000: 230).

Sosyal kimlik teorisinin ayrıca gruplar arası ilişkiler ve gruplar arası çatışmayı incelemek üzere tasarlandığı da bilinmektedir. Bu bağlamda da teori dört süreç ile formüle edilmiştir. Bunlar (Turner, 1985; Aghabi, 2017: 6):

- **Sosyal kategorizasyon:** Bireyin bir sosyal grup ile kendisini tanımlaması.
- **Grup içi olumluluk:** Bireyin gruba dahil olduktan sonra grup üyeliği ile meydana gelen olumlu duygular, benlik saygısı.

- **Gruplar arası karşılaştırma:** Farklı gruplar arasındaki karşılaştırma ve bunun oluşturmuş olduğu grup statüsüne ilişkin algılar.
- **Grup dışı düşmanlık:** Gruplar arası karşılaştırmadan ve toplumdaki gruplar arası güç ilişkilerinin meşruiyetine ilişkin algılardan kaynaklanan diğer gruplara karşı düşmanlıktır.

Sosyal kimlik teorisi genel itibariyle “terör teorisi” olarak ele alınmamıştır. Daha ziyade, grup üyeliğinin bireyin algılarını ve davranışını nasıl etkilediğine odaklanan ve birey ve grup arasındaki ilişkiyi açıklayan bir teoridir. Aslen, ilgili bölümde detaylandırıldığı üzere sosyal psikoloji içinde gruplar arası önyargı ve ayrımcılık kalıplarının anlamak için geliştirilmiştir (Strindberg, 2020: 13). Dolayısıyla radikalleşme modelleri genellikle sosyal kimlik ile ilgili faktörleri içermekte ve kimlik radikalleşme modellerinde olumsuz bir kavram olarak odak noktasında yer almaktadır. Kimlik ve grup üyeliği ve/veya grup aidiyeti, benlik saygısı, başka kimlikliklere karşı duyarsızlaşma gibi faktörler bireylerin ve/veya grupların radikalleşmelerine etki eden önemli bir sosyal psikolojik alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda da bireylerin ve/veya grupların radikalleşme süreçlerine giden yol araştırılırken sosyal kimlik teorisi ile birlikte; dini ve etnik çatışmalar bağlamında gruplar arası ilişkiler ve ayrıca terörizm ve grup dinamikleri arasındaki bağlantılar hakkında zengin bir literatürün gelişmesi sağlanmıştır (Aghabi, 2017: 2).

Sosyal kimlik teorisi, kimlik sürecini vurgulayarak, kimliklerin radikalleşmeye uzanan yoldaki çeşitli etkilerini anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu teori için önemli olan birey ve daha da önemlisi grup ve/veya topluluğun kimlik oluşumu ve dönüşümü sürecinin çevreye nasıl etkide/ katkıda bulunduğu (Stringberg, 2020: 17). Söz konusu etki bireyin dahil olduğu grup ile dışında kaldığı/aidiyet hissetmediği toplumsal gruplar arasında kendisini keskin olarak göstererek “biz” ve “onlar” ayırımını ortaya çıkarmakta ve hatta derinleştirmektedir (Woolf ve Hulsizer, 2005: 116). Bu bağlamda da sosyal kimlik teorisi; bireyin kendi grubu olarak nitelendirdiği iç grup haricindeki dış (muhalif gruplar) grubun fiziksel ve/veya psikolojik alanına tecavüz ettiği dair tehdit algılarının ortaya çıkabileceğini savunmaktadır (Stevens, 2005: 510). Sosyal kimlik teorisinde tehdit temel belirleyici unsur olarak ifade edilmektedir. Bu tehdittin yalnızca fiziksel güvenliğe yönelik olması gerekmez.

Aslında psikolojik ve kültürel tehditler de en az fiziksel tehditler kadar belirgin ve etkili olabilmektedir (Schwartz, Dunkel ve Waterman, 2009: 544). Radikalleşen birey ve gruplar sosyal kimlik teorisi bağlamında ele alındığında iç ve dış grup arasındaki keskin ayrım iç gruptaki bireylerin ve/veya grupların diğer grup üyelerini ve/veya grupları “kafir”, “düşman” gibi insanlıktan çıkarılan, nesneleştirilen olgular olarak görmelerine neden olabileceği iddia edilmektedir (Brown, 2000: 748; Schwartz, Struch ve Bilsky, 1990). Bu tür keskin ayrımı içselleştiren birey ve/veya gruplar radikalleşme süreçlerinde dış grup birey ve/veya gruplara karşı öfkelerini şiddet eylemlerine dönüştürebilecek potansiyele ulaşabilmektedirler (Woolf ve Hulsizer, 2005: 116,117).

3.1.2. Sosyolojik ve Siyasi Teoriler

Radikalleşme ve onun şiddet içeren eyleme dönüştüğü terörizm olgusu, sosyolojik ve siyasi yaklaşımlar içerisinde zayıf grupların tek mümkün strateji olarak seçmiş oldukları grup temelli fenomen olarak görülmektedirler. Bu yaklaşıma göre azınlık ve/veya dezavantajlı gruplar terörizmi haklarını savunmak için bir yöntem olarak kullanmakta ve dolayısıyla da terörizmi uygulanacak tek seçenek olarak görmektedirler (Derin ve Öztürk, 2019: 1127). Bu bağlamda da radikalleşme süreçlerinin akabinde terörizme uzanan eylemlerin altında yatan nedenleri açıklamak için yıllar boyunca sayısız sosyal bilim teorisine başvurulmuştur. Toplu olarak söz konusu bu teoriler anahtar kavramları ve ayrımları belirleyerek ve/veya netleştirerek radikalleşme ve terörizm tartışmalarını çerçevelemeye yardımcı olmuşlardır. Ayrıca teoriler birey, grup ve kitle düzeyindeki süreçlerdeki ortak kalıpların yanı sıra varyasyonları açıklamak için de yardımcı olmuşlardır (Borum, 2017: 19).

3.1.2.1. Göreli Yoksunluk Teorisi

Sosyoloji de şiddet ve terörizm ile sık sık ilişkilendiren göreli yoksulluk teorisinin kökleri sosyolog Samuel A. Stouffer’ın çalışmalarına dayanmaktadır. (Flynn, 2011: 102) 1970 yılında ise göreli yoksunluk; erkeklerin neden isyan ettiğini açıklamaya çalışırken, beklenen ve elde edilen refah seviyesi arasındaki boşluktan kaynaklanan kitlesel hoşnutsuzluğu açıklamak için Ted Gurr’un tarafından şekillendirilmiştir (Gurr, 1970). Gurr’un çalışmasını yayınlamasının üzerinden onlarca

yıl geçmesine rağmen şiddet ve görelî yoksunluk ilişkisi popülerliğini kaybetmemiştir. Bu bağlamda da görelî yoksunluk ile radikalleşme, şiddet ve terörizm ilişkisi halen radikalleşme teorileri ve modelleri arasında en sık başvurulandır. Bu bağlamda da Gurr çalışmasını güncelleyerek yeniden yayınlamıştır.

Görelî yoksunluk teorisinin merkeze yerleştirmiş olduğu ana tema; bireylerin ve/veya grupların mevcut koşullarını (ekonomik, politik, sosyal, kültürel vb.) diğer birey ve/veya grupların koşullarıyla “olumsuz bir şekilde karşılaştırdığında” yoksunluk yaşamasıdır (Flynn, 2011: 108). Bu bağlamda da görelî yoksunluk, aktörlerin değer beklentileri ile değer yetenekleri arasındaki tutarsızlık algısı olarak tanımlanmaktadır. Değer beklentileri, insanların hak ettiklerine inandıkları mallar ve yaşam koşullarıdır. Değer yetenekleri ise elde edebileceklerini ve muhafaza edebileceklerini düşündükleri mallar ve koşullardır. Gurr’un hipotezinin vurgusu yoksunluk algısı üzerinedir. Objektif bir gözlemci insanların muhtaç olduklarına hükmetmese de, insanlar beklentilerine göre öznel olarak yoksun kalabilirler. Benzer şekilde, gözlemcinin “sefil yoksulluk” ya da “mutlak yoksunluk” olarak yargıladığı şeyin varlığı, onu deneyimleyenler tarafından mutlaka adaletsiz ya da onarılamaz olarak düşünülmemektedir (Gurr, 2016: 24). Gurr’un görelî yoksunluk teorisinin altında yatan iddia; isyanlar ve şiddet insanların kendi kaderlerinin sefaletine dayanamadıklarına ortaya çıkmaktadır (Senzai, 2003: 141). Bu bağlamda da Gurr’a göre isyan, şiddet ve radikalleşme için görelî yoksunluk temel ön koşullardan biridir. Gurr çalışmasının son baskısının ön sözünde şikayet etme terimi ile görelî yoksunluğu aynı anlamda kullandığını itiraf etmiştir. Bu bağlamda da şikayet teriminin ortaya çıkardığı adaletsizlik duygusu görelî yoksunluk ile özdeşleştirilebilmiştir (Maskaliūnaitė, 2015: 20). Netice itibarıyla de görelî yoksunluk bireylerin beklentileri ve çevrelerinin kendi değerleri arasındaki tutarsızlık algısı, adaletsizlik hissi olarak tanımlanabilmektedir (Hudson, 2018: 45). Görelî yoksunluk bireysel olduğu gibi toplu bir şekilde grupları da kapsayabilmektedir (Hudson, 2018: 45). Gurr, gruplarda görelî yoksunluğu toplu bir hoşnutsuzluk ve küskünlük durumu olarak tanımlamaktadır. Söz konusu bu hoşnutsuzluk ve küskünlüğün temel kaynağını ise; toplumun bir kesimin de hissedilen kültürel ve / veya sosyo-ekonomik düzeyde algılanan eksiklikler (Gurr, 1970: 76).

Görelî yoksunluk barındırmış olduğu hoşnutsuzluk ve küskünlük durumları ile sosyal dışlanma ve sosyal hareketlere odaklanmakta, dolayısıyla da kapsamlı bir şekilde literatürde yer almaktadır. Kapsamlı bir ifadeyle görelî yoksunluk teorisi; konsolide eşitlik teorisi, ekonomik eşitsizlik ve ırksal çatışmanın karışımı olan, adaletsizlik duygularının keskin bir şekilde arttığı agresif bir tepki gerektiren kompleks bir teori olarak ele alınmaktadır. Görelî yoksunluk teorisinin odak noktası ve temel önermesi bireylerin ve / veya grupların sahipler ve sahip olmayanlar arasındaki ırksal eşitsizlik üzerinde durmasıdır ve bu teori ile ilgili tek endişe sonucunun şiddet içeren bir eyleme dönüşebileceği yönündeki iddiasıdır (Gurr, 1970: 8). Tüm eşitsizlikler şiddete yol açmaz, fakat görelî yoksunluk teorisi algılanan eşitsizliğin veya gerçek eşitsizlik nedeniyle radikalleşme gibi beklenmeyen sonuçlara yol açabileceği gerçeğini işaret etmektedir. Görelî yoksunluğun genç nüfusta daha yaygın olduğuna dair ortak bir görüş olmakla birlikte, bu eğilimin teknolojik gelişmelerin yanı sıra kitle iletişim araçlarının da yadsınamaz etkisiyle ortaya çıktığı bir gerçektir. Nitekim genç işsizlik, eksik istihdam, eğitim ve olanaklara eşit olmayan erişim, kötü yönetim, zayıf siyasi katılım, cinsiyet temelli eşitsizlikler ve sosyalleşememe gibi temel faktörler gençlerin toplumdan uzaklaşmasına ve kopmasına etki eden faktörlerden bazıları olarak görülmektedir. Söz konusu faktörlere maruz kalan gençler kendi akranlarına baktıklarında da görece bir yoksunluk duygusu hissederek radikalleşebilmekte ve şiddete uzanan terörizm eylemlerinde bulunabilmektedirler (Hilker ve Fraser, 2009: 12-14).

3.1.2.2. Sosyal Hareket Teorisi

Sosyal hareket teorisi, sosyoloji ve siyaset bilimi içinde geniş ve heterojen bir alan olmakla birlikte sosyal hareketler içindeki farklı dinamikleri keşfetmek için kullanılan ve çok çeşitli analitik çerçeveler içeren bir teoridir (Gunning, 2009: 173). Toplumsal bir hareketin hegenomik bir tanımı yoktur (Andersen ve Sandberg, 2018: 3). Zald ve McCarthy (2009: 20) sosyal hareket teorisini; bir toplumun sosyal yapısının veya ödöl dağılımının veya her ikisinin bazı öğelerini değiştirme tercihlerini temsil eden bir nüfustaki bir dizi görüş ve inanç olarak tanımlamışlardır. Sosyal hareket teorisi kısmen de görelî yoksunluk teorisinden doğduğu öne sürülmekle birlikte, Mario Diani (1992: 5), bir sosyal hareketi ortak bir kolektif kimlik ile bağlı, siyasi veya

kültürel bir çatışmaya giren çok sayıda birey, grup ve/ veya kuruluş arasındaki gayri resmi etkileşimler ağı olarak ifade etmektedir. Ayrıca Diani (1992: 5); söz konusu kimliğin ortak bir dayanışma oluşturarak, dış gruplara karşı ayırt edici bir özellik olarak işlev görmekte ve içerisinde bulunan grubun homojen olarak kalmasını sağlamaktadır. Burada açık olarak hedeflenen, Klumpp'ın radikalleşme tanımlamasındaki gibi “biz” ve “onlar” arasında bir ayrım çizgisini çekmektir (Klumpp, 1973: 150).

Sosyal hareket teorisi, bir hareketin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını açıklamaya yardımcı olmak için kaynakları, siyasi fırsatları ve toplumun bir kısmını harekete geçirmeyi içeren üç yönlü bir yaklaşım etrafında bir araya gelmektedir (McAdam, McCarthy ve Zald, 1996: 12). ABD ve Batı Avrupa perspektifinden bakıldığında, bu teori, kolektif eylemle ilgili olduğu ve aynı zamanda da göreceli yoksunluğun ötesine geçtiği için bir şikayet perspektifi içermektedir McAdam, McCarthy ve Zald, 1996: 13). 1960'lardaki Sivil Haklar, Occupy Wall Street'i İşgal Et ve Arap Baharı gibi sosyal hareketler, göreceli yoksunluk yaşayan veya yoksun bırakılmış grupları temsil eden ve şikayetlerini bildirmek için toplu eylemde bulunan çok sayıda birey ve grubu içermektedir. Göreceli yoksunluk, bir bireyin veya grupların para, siyasi katılım, istihdam, eğitim, sosyal kurumlar veya statü gibi alanlarda yoksunluk yaşadığı ve değişim aramak ve sosyal eylemlerde bulunmak için sosyal hareketlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Flynn, 2011: 102). Netice itibarıyla bireyler veya gruplar, bazen şiddet içeren bazen de içermeyen toplu eylemlerde bulunmaktadır. Kolektif eylemlerde öfke ve hayal kırıklıklarının ifade edildiği araçlar olarak görülmektedir.

Sosyal hareket teorisi, sol ve milliyetçi terörizm ile ilgili bir dizi çalışmada uygulanmıştır. Terörizm literatüründen sonra siyasi seferberlik süreçlerini daha geniş dinamiklerle ve açık bir şekilde ele alan sosyal hareket teorisi ilerleyen süreçte şiddetli radikalleşmeyi incelemeye yarayan bir yol olarak görülmüştür. Sosyo-psikolojik yaklaşımlar bireylere ve küçük gruplar içindeki grup dinamiklerine odaklanırken, sosyal hareket teorisi daha büyük gruplar ve birey ve grup arasındaki toplumsal ilişkiye daha geniş bir perspektiften incelemektedir. Sosyo-psikolojik yaklaşımlar psikolojik ihtiyaçlar ve sunulan ödüller bağlamında radikalleşmeyi incelerken, sosyal hareket

teorisi radikalleşmede kilit faktörler olarak toplumsal hareketleri ve onların siyasi bir gündem ve/veya bir dizi siyasi amaçlar tarafından yönlendirilen rasyonel aktörler olarak alt grupları incelemektedir (Porta, 1992:31; Wiktorowicz, 2004: 3).

Bir sosyal hareket örgütü genel olarak kendi içinde hareket kabiliyeti kazanmış, mevcut otoritelerle yüzleşen ve mevcut sosyal düzene meydan okuyabilen bilinçli bir grup olarak düşünülmektedir. Sosyal hareket teorisine göre örgüte katılım ve seferberlik hissedilen şikayetlerin açığa çıkarılması ve muhatabına iletilmesi için kilit araçlar olarak görülmektedir. (Porta, 1992: 12-14). Dolayısıyla bu bakış açısına göre teröristler, daha büyük karşı kültürler içindeki küçük azınlıklar olarak anlaşılmalı ve incelenmelidir. Ayrıca radikalleşme bağlamında da yapısal arka plan faktörleri ve/veya doğuştan gelen bireysel özelliklerden ziyade toplumsal ilişkilerin bir sonucu olarak görülmelidir (Porta, 1992: 12-14). Radikalleşme bağlamında değerlendirilen sosyal hareket teorisi içerisinde farklı yaklaşımların mevcut olduğu bilinmektedir. Bunlar gerilme teorisi, kaynak mobilizasyon teorisi ve çerçeveleme teorisidir.

3.1.2.2.1. Gerilme Teorisi

Gerilme teorisi; olumsuz ilişkilerin suç ve suçluluğa karşı nasıl etki ettiğine dair çalışmaların yapıldığı zorlama teorisi üzerine Robert Agnew tarafından inşa edilmiştir (Agnew, 1992). Gerilme teorisi, zorlamanın belirli maddi hedeflere ulaşamamaktan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bunun üç kısmı vardır (Rajakumar, 2013: 20):

- Olumlu olarak değerlendirilen ürünlere ulaşamama,
- Olumlu olarak değerlendirilen uyarıcıların ortadan kaldırılması,
- Olumsuz uyarıcıların sunulmasıdır.

Genel olarak gerilme teorisi; olumsuz uyarıcılar (sözlü ve fiziksel istismar vb.), olumlu uyarıcılar (arkadaş, aile ya da bir yakının ölümü/kaybı vb.) ve değerli hedeflere ulaşamama da (ekonomik, sosyal statü, psikolojik etkenler bağlamında erkeklik/kadınlık hedefleri) dahil olmak üzere bir dizi stres etkeninin suça katkıda bulunduğunu öne sürmektedir (Agnew, 2017: 121).

1992 yılındaki Agnew tarafından teorinin orijinal açıklaması; sapkın tutumlar, sapkın akranlar ve dış etkenlerin kişisel ve sosyal kaynaklar tarafından

koşullandırılarak zorlamaya yönelik bilişsel, davranışsal ve duygusal uyarlamaları işaret etmektedir. 2001 yılında Agnew tarafından güncellenen teoriye algılanan adaletsizlik gibi koşullandırıcı bir faktör daha eklenmiştir (Horton vd., 2012: 260).

Agnew, gerilme teorisi ile zorlamanın suçluluk üzerindeki etkisini koşullandıran bir dizi faktörü geliştirmiştir. Bunlar; bir bireyin ya da grubun suçlu ya da suçlu olmayan davranışlar üzerinden gerginliğe uyum sağlayıp sağlamadığını etkilen faktörler olarak belirtilmiştir (Horton vd., 2012: 260). Bu doğrultu da Agnew, bireylerin stres, akran etkisi, geçmiş deneyimler, sosyo-ekonomik durumlar ve finansal koşullarla başa çıkma konusunda değişen ve saldırgan olabilecek yeteneklere sahip olduğunu kabul etmektedir. Bunlarla birlikte etnik azınlık statüsü ve birey ile yaşlıları arasındaki dinsel, kültürel ve dilsel farklılıklar bireyde öyle ya da böyle gerginlik yaratacağından da söz etmektedir (Rajakumar, 2013: 20). Örneğin, bir bireyin sosyo-ekonomik statüsü ya da etnik ya da dini bir azınlık olması nedeniyle ayrımcılığa uğraması sonucunda bireyin bir üniversite diplomasına sahip olma yeteneği sınırlandırılabilen ve bu durum bireyin maddi arzularını gerçekleştirebilmek için iyi bir iş bulma fırsatını azaltabilmektedir (Rajakumar, 2013: 20).

Gerilme teorisi bireyin istediği gibi davranılmadığı ilişkilerde olumsuz duyguların (öncelikle öfke, ama aynı zamanda korku, suçluluk veya depresyon) davranışlarını etkileyerek olası suç eyleminin meydana gelmesini tetiklediğini ileri sürmektedir (Horton vd., 2012: 260). Daha genel bir ifadeyle haksız muameleyi öfkeyle ilişkilendiren, duygu ve adalet literatürüne bakıldığında öfkeyle suç ilişkilendiren özgü veriler göre, öfkenin suçu teşvik ettiği düşünülmektedir. Çünkü öfke, bireylerin içine düşmüş oldukları durumu çözmeye yardımcı olabilecek bilgileri göz ardı etmesine yol açar ve mevcut durumlarından dolayı hissetmiş oldukları şikayetlerini açıkça ifade etme yeteneğini azaltmaktadır. Örneğin, öfkeli bireylerin maruz kaldıkları adaletsizliğin suçu haklı çıkardığına inandıkları için gerçekleştirmiş oldukları suçlu davranışlardan dolayı suçluluk hissetme olasılıkları daha düşüktür (Agnew, 2001: 237).

Genel gerilim teorisi nesnel ve öznel suçlar arasında ayırım yapmaktadır. Nesnel gerilimler, belirli bir toplumdaki çoğu birey; incelenen belirli bir kişi veya kişiler tarafından hoşlanılmayan olay ve koşullara atıfta bulunmaktadır. Ayrıca bireyler bazen aynı nesnel olaylara ve koşullara karşı öznel tepkilerinde farklılık gösterirler. Örneğin bazı kişiler mensup oldukları dinlerine eleştirilerde büyük ölçüde rahatsızlık hissederken, diğerleri sadece hafif derece rahatsız olabilir. Ek olarak, bazı kişiler gerçek olmayan olaylar ve koşullardan hoşlanmayarak “hayali gerilimler” olarak adlandırılabilen şeyler yaşarlar (Agnew, 2017: 122).

Son olarak bazı akademik çalışmalar suçların terörizme katkıda bulunabileceğini öne sürmektedirler. Bu, özellikle terörist grupların vaka incelemelerinde geçerli olmaktadır. Bu tür çalışmalar tipik olarak, suç türlerinin söz konusu terörist grupları terörizm eylemlerinde harekete geçirmede kilit bir rol oynadığı sonucuna varmaktadır (Agnew, 2010: 140). Ancak, başka grupların da benzer baskılar yaşaması ve terörizm eylemlerinde bulunmaması da olasıdır. Bir dizi nicel çalışma bu konuyu araştırmış ve bu tür çalışmalar gerilim teorisini açıklamakta zayıf veya karışık önermelerde bulunmaktadır (Agnew, 2010; LaFree ve Ackerman, 2009; LaFree ve Bersani, 2014; McAllister ve Schmid, 2011; Piazza, 2006; Gruenewald, Chermack ve Freilich, 2013). Hem bireysel hem de makro düzeydeki araştırmalar maddi yoksulluk ve terörizm arasındaki ilişkiye odaklanmış ve her iki kavram arasındaki ilişkinin en iyi ihtimalle zayıf olduğunu yönünde çalışmalar ortaya konmuştur. Lakin, yoksul bireylerin terörizme karışma olasılıkları yoksul olmayanlara göre daha yüksek değildir; aslında, bazı bölgelerde terörizme karışma ihtimalleri daha düşüktür. Ve dolayısıyla maddi yoksulluk önlemleri, bir ülkede meydana gelen terör eylemlerinin sayısı ile ilgisiz veya zayıf bir şekilde ilgilidir. Maddi yoksulluk dışındaki türler üzerine gerçekleştirilen araştırmalar da dahil olmak üzere bu bölümde daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu bağlamda da Agnew, terörizmin açıklanmasında zayıf kalan yönlerin en azından bir kısmının gerilim teorisi ile açıklanabileceğini öne sürmektedir (Agnew, 2017: 124). Dolayısıyla da gerilim teorisi, bazı bireylerin neden diğerlerine göre terör örgütlerine katılma veya terör örgütü oluşturma ve terör eylemlerini gerçekleştirme olasılığının daha yüksek olduğunu açıklayabilmektedir. Aynı zamanda gerilim teorisi bazı toplulukların terör örgütü oluşturma, geliştirme ve

terör eylemlerine katılma olasılıklarının neden daha yüksek olduğunu açıklamak içinde kullanılabilmektedir (Agnew, 2010: 132).

3.1.2.2.2. Kaynak Mobilizasyon Teorisi

Kaynak mobilizasyon teorisi, ara değişkenlerin gerginlik ve hoşnutsuzluğun nasıl siyasi eyleme dönüştüğüne odaklanarak, gerilme teorisine yönelik eleştirileri ele almaya çalışmıştır. Genel olarak kaynak mobilizasyon teorisi; hareketlerin aktif olarak destek toplamaya ve grup üyelerinin sayısını genişleterek sosyal ağlara nasıl katıldığına; kiliseler, camiler, sinagoglar, okullar ve hayır kurumları gibi orta düzeydeki kuruluşların şikayetlerini tanımlamaya ve yaymaya nasıl hizmet ettiğine odaklanmaktadır (Dalgaard-Nielsen, 2008: 4-5).

Kaynak mobilizasyon teorisi çerçevesinde ortaya konan analizler genel olarak toplumsal hareket örgütlerini merkeze almaktadır. Söz konusu hareketlerinin kaynaklarına, kaynak yönetimi kararlarına, örgütsel dinamiklerine ve hareketlerin içinde bulundukları siyasal bağlam ve değişikliklerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda da; bir toplumsal hareketi oluşturan etkili olaylar ve aktörler verili olarak ele alınırken, aktörlerin kendi çıkarlarını takip etmek için stratejilerini nasıl geliştirdiklerine ve bağlı ve/veya etki altına almak istedikleri çevre ile nasıl etkileşim kurdukları üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla kaynak mobilizasyon teorisi toplumsal hareketleri izah ederken amaçsal bir model kullanmakta ve hareketlerin stratejik- araçsal yönüne referans vermektedir (Demiroğlu, 2014: 135).

Örneğin Robert White'ın İrlanda Cumhuriyeti'ndeki IRA destekçileri üzerine yapmış olduğu araştırmada, kaynak mobilizasyon teorisinin örgüt içindeki elemanların kendi şikayetlerinden değil, örgüt ağı tarafından tasarlandığını iddia etmiştir. Çalışmada görüşülen örgüt elemanlarının sadece yarısı eyleme uzanan süreci tetikleyen şikayetlerin bilincinde olduğu öne sürülmüştür (White, 1992: 82-83).

Kaynak mobilizasyon teorisine yönelik eleştiri yöneltten birçok akademisyen her ne kadar gerilim teorisinin temel ilkelerinin kaynak mobilizasyon teorisi ile nitelendirildiğini ve detaylandırıldığı yönünde ortak görüşe sahip olsalar bile, birey ve grupları eyleme teşvik edecek kadar yeterli motivasyonu sağlamadığını ve bir toplumsal hareketin, eylemin ortaya çıkışı ve devamlılığı kaynakların mevcudiyeti ve

siyasi fırsatlarla ilgili olmadığını ayrıca iddia etmektedirler. Akademisyenlere göre kaynak mobilizasyonuna yönelik şikayetlerin objektif yorumlanmasıyla ilgili sosyopsikolojik meseleye daha fazla vurgu yapmak gerekmektedir (Dalgaard-Nielsen, 2008: 5). Kaynak mobilizasyon teorisi iddia edildiği gibi, insanların bireysel durumlarına yükledikleri öznel anlamlardaki esaslı değişkenliği gözden kaçırmaktadır. Kaynak mobilizasyon teorisinin eleman temini için sosyal ağlara odaklanması hareketin yapısını, büyümesini ve bazı süreçlerin büyümesini sağlasa bile, söz konusu harekete eleman temin eden birey ve/ veya grupların potansiyel elemanlar ile kurmuş oldukları ilişkilerindeki kişilerarası süreçleri açıklayamamaktadır (Snow vd., 1986: 466).

3.1.2.2.3. Çerçeveleme Teorisi

Çerçeveleme teorisi; doğru ve yanlış hakkındaki değerler ve dünya hakkındaki varsayımlar ve nesnelerin nitelikleri ve nedenselliklerine dair mekanizmalarını inceleyen sosyolog Erving Goffman'ın çalışmasına dayanmaktadır (Dalgaard-Nielsen, 2008: 6). Aynı zamanda çerçeveleme teorisi genel olarak Benford, Snow veya Jonston, Tarrow ve Zald gibi sosyal hareket teorisyenlerinin çalışmalarından da yararlanmaktadır. Bu geleneğe göre çerçeveleme teorisinin arkasındaki anlam inşası seferberlik için nedenlerin ve gerekçelerin nasıl inşa edildiği üzerine bina edilmektedir. Bahsi geçen akademisyenler tarafından da kabul edildiği gibi, protesto ve çatışmanın arkasındaki dinamikler farklı değildir. Aynı zamanda da çerçeveleme teorisi çekişmeyi anlamak için geliştirilmiş olsa da, kimlik temelli şiddet araştırmalarına katkı sunacağı çok fazla argüman üretmektedir (Desrosiers, 2015: 128).

Çerçeveleme teorisi sosyal hareketlerin söylemini ve dilini incelemektedir (Goffman, 1974: 15). Söz konusu inceleme, sosyal hareketlerin öznel arası anlamın gelişimi ve yayılmasına odaklanmaktadır. Çerçeveleme teorisinde, toplumsal hareketin retorik, kolektif eylem çerçeveleri olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ayrıca Snow ve Benford'un versiyonunda (Snow ve Benford, 1992: 15), toplu eylem çerçeveleri, tahmin edilen bir sorunun teşhisi ve çözümü için eylem çağrısını da kapsamaktadır (Cress ve Snow, 2000: 1071).

Çerçeveleme teorisi; bireylerin kendilerini bir grup içerisinde nasıl kavramsallaştırdıklarına odaklanmaktadır. Temel ilkesi ise grup içerisindeki bireylerin nadiren kendileri ile ilgili konuşmasıdır (Dalgaard-Nielsen, 2008: 6). Bu bağlamda da değişen bilgi seviyeleri, bireysel yanlılığın varlığı, aldatma girişimleri ve/veya bir durum veya olaya ilişkin daha fazla rekabet halindeki “yetkili bireylerin” yorumlarının varlığı gibi durumlar toplumsal “gerçekliğin” birbiriyle rekabet halinde olan birden çok versiyonunun var olma ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Söz konusu ortaya konan bu şema bireyin kendi deneyimini anlamlandırır ve aynı zamanda organize ederken eylemine de rehberlik etmektedir (Snow, 1986: 464). “Çerçeveleme” anlamın aktif inşası ve yayılması anlamına gelmekle birlikte çerçeveleme teorisine göre bir sosyal hareketin kaynakları harekete geçirme, taraftar kazanma ve taraftarı çekme konusundaki başarısı, büyük ölçüde hareket elitinin çerçeveler oluşturma ve yayma yeteneğine bağlıdır (Crenshaw, 1992: 31; Porta, 1992: 31).

Sosyal hareket araştırmalarında çerçeveleme teorisi, farklı siyasi aktörlerin söylemlerini karşılaştırmak için ayrıntılı ve özel bir araç sunmaktadır. Teorik çerçeve, aktörlerin düşünme biçimini, gerekçesini ve motivasyon şeklini vurgulamaktadır. Örneğin daha önce Avrupa ve ABD’de El- Kaide ve ırkçı milliyetçiliği araştırmak için kullanılmıştır. Çerçeveleme teorisi, bireysel psikoloji, sosyal faktörler, politik fırsatlar veya teröristlerin varoluşsal çekiciliğine duyulan heyecan ve diğer duygular gibi faktörleri dışlamaz. Aksine, söz konusu bu çeşitli yönler bir araya geldiğinde çağdaş terörizmin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunabilir (Berntzen ve Sandberg, 2014:761).

3.1.2.3.Rasyonel Seçim Teorisi

Rasyonel seçim teorisi sosyoloji ile ilgili bir teori olarak ortaya çıkmış olsa bile, ilerleyen süreçlerde başta ekonomi, felsefe, hukuk ve güncel terörizm çalışmaları bağlamında psikoloji, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerde de kullanılan multidisipliner bir teoriye dönüşmüştür.

Rasyonel seçim teorisine yönelik ilk eleştiri, bireylerin ve grupların seçeneklerinin beklenen sonuçlarını hesapladığı ve içlerinden en iyisini seçtiği varsayımındaki gerçeklik eksikliğine odaklanmaktadır. Çok sayıda sosyal araştırma,

bireylerin ve grupların genellikle dürtüsel, duygusal veya yalnızca alışkanlık gücüyle hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Bireylerin işler, eşler ve çocuklarla ilgili almış oldukları kararların bazen acıya ve hayal kırıklığına neden olduğu yaşam içerisinde karşılaşılan bir gerçektir. Bireyler ve gruplar rasyonel seçim teorisyenlerinin varsaydıkları gibi bilgili ve hesaplayıcı failler olsaydı, söz konusu acı verici kararlar meydana gelmemeliydi. Bu bağlamda da bireylerin ve grupların yapmış oldukları seçimlerle genellikle duygusal bir bedel ödemesi rasyonel seçim teorisinin mantık dışı olduğu yönünde tartışmalarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Hechter ve Kanazawa, 1997: 192). Ancak bu sonuç, rasyonel seçim teorisinin doğası hakkında yaygın olarak görülen yanlış bir kanıya dayanmaktadır. Teori, rasyonel bir kişinin belirli bir duruma ne yapacağını açıklamayı amaçlamaz. Bu soru kesin olarak karar teorisi alanının yetki sınırı içindedir. Gerçek rasyonel seçim teorisi, bireysel sonuçlardan ziyade yalnızca toplumsal sonuçlar ile ilgilenmektedir. Her bireyin rasyonel davrandığı göz önüne alındığında, toplam sonuç “rasyonel” mi yoksa arzu edilen mi olacaktır? Nitekim bu durum şart olarak görülmemelidir. Diğerlerinin davranışları göz önüne alındığında, faillerin kendi hareket tarzlarından sapmaya teşviklerinin olmadığı istikrarlı bir denge olarak kabul edildiğinde, sosyal sonuçlar istenmeyen olabilmektedir (Hechter ve Kanazawa, 1997: 193). Bir başka bakış açısıyla rasyonel seçim teorisyenleri bu nedenle psikolojik özelliklerden çok davranışla ilgilenmektedirler. Teorisyenler bireylerin rasyonel olduğunu ve maliyet ve faydaların hesaplanmasına dayalı seçim yaptıklarını varsaymaktadırlar (Maskaliünaité, 2015 :21). Netice itibarıyla rasyonel seçim teorisyenleri, sosyal bilimlerdeki diğer teorilerin aksine, rasyonel seçim teorisinin iyi gelişmiş, oldukça tutarlı ve yaygın olarak paylaşılan çekirdek varsayımlarla karakterize edilebileceğini sıklıkla ileri sürmektedirler (Coleman, 1990). Rasyonel seçim teorisi artan bir sayıda bilim insanı tarafından kullanılmakla birlikte, sosyal bilimlerin alt dallarında daha fazla bilim insanı rasyonel seçim teorisinin kullanım alanının yaygınlaştırmaktadırlar. Bu bağlamda da rasyonel seçim teorisi; piyasaların modellenmesinden, göç asimilasyonuna, etnik girişim ırk ilişkilerinden, güven araştırmalarına, radikalleşme ve terörizm çalışmalarına kadar sosyal ve davranış bilimlerinin neredeyse tüm alt disiplinlerinde yer alan fenomen çalışma alanlarına uygulanan tek paradigmadır (Witteck, Snijders ve Nee, 2013: 2). Dolayısıyla da, Goldthorpe’un rasyonel seçim

teorisi için; bahsi geçen alanlar için oluşturulacak yeni teoriler yerine rasyonel seçim teorisine odaklanmanın daha mantıklı olduğunu ileri sürmektedir (Goldthorpe, 2007: 134). Bu bağlamda da radikalleşme teorileri incelenirken birçok bilim insanı, özellikle siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanındakiler, diğer birçok siyasi davranış türünde de olduğu gibi terörizmin de en iyi rasyonel seçim teorisi yoluyla anlaşılabilirliğini savunmuşlardır (Senzai, 2003: 144). Ayrıca bazı bilim insanları radikalleşme teorileri arasında, süreci bir dizi rasyonel seçime kararına bağlayan en umut verici teoriyi rasyonel seçim teorisi olarak görmektedirler. Bu tür bir çıkarım, bir bireyin herhangi ciddi bir faaliyetle ilgili olarak yürüttüğü fayda – maliyet analizinin neticesinde terörizm eylemini gerçekleştirmesine dayanmaktadır. Örneğin; Martha Crenshaw’a göre bir grup, kolektif olarak rasyonel bir karar alarak bir eylemin fayda ve maliyetlerini değerlendirdikten sonra terörizm eylemi gerçekleştirdiğini öne sürmektedir (Crenshaw, 1998: 40) Ronald Wintrobe ise intihar bombacıları ile ilgili yapmış olduğu çalışmada, eylemi gerçekleştiren bireylerin tamamen rasyonel olduğunu ve intihar eylemlerinin hepimizin dahil olduğu genel bir davranış yapısının uç bir örneği olan bir tür rasyonel faaliyet olarak görülebileceğini savunmaktadır (Wintrobe, 2006: 120).

Radikalleşmeye yönelik rasyonel seçim teorisinin sosyal ağ teorisiyle de bağlantılı olduğunu bilinmektedir. Radikalleşmenin algılanan ilk aşamasında, tesadüfi karşılaşmalar çok şeyi ifade etmektedir. Ancak bunun sonucunda radikal siyasi eyleme katılımın çoğu sosyal ağlara giriş ile bağlantılıdır. Daha sonra bu sosyal ağlar, eyleme odaklanmayı sürdürmeye yardımcı olurken gruptan ayrılmayı da zorlaştırmaktadır (Maskaliünaité, 2015: 22).

Rasyonel seçim teorisi radikalleşme ile ilgili bir dizi sorunun cevabını vermiş olsa bile her sorunu açıklayabilecek yetiye tek başına sahip değildir. En basit örneği ile rasyonel seçim teorisi neden bazı insanların terörist neden bazılarının olmadığına açıklayıcı bir cevabı sunamamaktadır (Pisiou, 2012: 49). Bireyleri terörist olmaya teşvik eden kişisel bir özellik var mıdır sorusu rasyonel seçim teorisinin tek başına cevaplayabileceği bir soru olmaktan uzak görünmektedir. Bu bağlamda da kişilerin terörist olma seçiminin ne kadar rasyonel olduğu tartışmalı bir hale gelmektedir. Örneğin beş kişilik bir arkadaş grubu cihatçı terörist olmaya karar verirse ve bu beş

kişiden ikisi bu fikre çok bağlıyken, diğerlerinin fikre yönelik bazı şüphelerinin olmasına rağmen terörist olmaya karar veren arkadaşlarını takip etmeleri söz konusu fikrin rasyonalitesi hakkında tartışmaların yaşanmasına zemin hazırlamaktadır (Maskaliünaité, 2015: 22). Rasyonel seçim teorisi ise bu durumda önemli olanın dayanışma faktörü olduğunu savunmaktadır. Bu tür sapmalar, rasyonel seçim teorisinin zayıf yanlarını açığa çıkarmakla birlikte, teorinin tek başına radikalleşme ve terörizme uzanan süreci açıklamayacağı yönünde tartışmaların yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

3.1.3.4. İtici ve Çekici Güçler Teorisi

Göç olgusunun açıklanması için kullanılan itici çekici güçler teorisinin literatürdeki öncüleri E. G. Ravenstein ve E. S. Lee'dir. Teorinin temeli ise Raventein'in çalışması olan Göç Kanunları'na dayanmaktadır (Oberai, 1990: 37). Göç teorisinin izahı için kullanılan itici çekici güçler teorisi, radikalleşme ve şiddete uzanan terörizm çalışmalarında da son dönemlerde sıklıkla kullanılmaktadır.

Radikalleşme süreçlerini etkileyen faktörler üzerine yapılan araştırmalar, bireysel psikolojik özellikler, sosyal ve politik faktörler, ideolojik ve dini boyutlar, kültürel kimlik, travmatik deneyimler ve grup dinamikleri arasındaki arayüzün altını çizmektedir (Ranstorp ve Hyllengren, 2013: 85,87). Söz konusu bu faktörler mikro, mezo ve makro seviyelerde kümülatif bir süreç içinde hareket etmektedirler. Daha açık bir hale getirmek için ise genellikle itici çekici faktörler teorisinden faydalanılmaktadır (Ranstorp ve Hyllengren, 2013: 85,86). İtici faktörler, bireyleri aşırılık yanlısı propagandaya daha duyarlı hale getirmekte ve kişinin radikalleşme riskini arttıran bireysel ve sosyal durumla ilgilidir. İtici faktörler genellikle kişisel veya politik koşullarla ilgili derin memnuniyetsizlikten kaynaklanmaktadır (Ranstorp ve Hyllengren, 2013: 86).

İtici faktörler, bireyleri aşırılık yanlısı propagandaya daha duyarlı hale getirir ve kişinin radikalleşme riskini arttıran bireysel ve sosyal durumla ilgilidir. İtici faktörler genellikle kişisel veya siyasi koşullarla ilgili derin memnuniyetsizlikten kaynaklanmaktadır. Öte yandan, çekici faktörler, pozitif teşviklerle bireyleri şiddetli aşırılıkçı ideolojilere üye olmaya çekmektedir. Bunlar, sosyal akrabalık özelemleri,

kimlik bulma, kontrol ve şiddetin yanı sıra güç kullanma, sosyal statü kazanma ve macera arama olarak belirtilmektedir (Löfven, 2015: 5). Bu nedenle çekme faktörü İŞİD gibi terör örgütlerine bireylerin çekişlerini güçlendirmektedir.

Cazip teklifler, bireyleri göçe, şiddet eylemlerine veya diğer destek türlerine teşvik etme yeteneğine sahiptir. Hangi itici ve çekici faktörlerin hayal kırıklığından şiddete uzanan eylem gerçekleştirmede etkili olduğu ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanmaya neden olduğuna yönelik soruların cevapları itici ve çekici faktörler ile izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda da radikalleşme ile ilgili literatürde bireylerin ve grupların radikalleşme sürecinin hangi etkilerle ortaya çıktığını anlamak açısından itme ve çekme faktörleri önemli bir yer edinmiştir (Ranstorp ve Hyllengren, 2013: 87).

İsveç Güvenlik Servisi (Säkerhetspolisen) ampirik araştırma ve gözlemlere dayanarak bireyleri şiddet içeren aşırılık yanlısı gruplara yönelten genel faktörleri sıralamıştır (Löfven, 2015: 5).

Tablo 3.1.3.4.1. İsveç Güvenlik Servisi: İtme ve Çekme Faktörleri

İtici Faktörler	Çekici Faktörler
Algılanan küresel adaletsizlikler	Güç veya kontrol duygusu
Algılanan baskı	Grup durumunun önemi
Kendine veya başkalarına karşı ayrımcılık	Sosyal akrabalık
Kendine veya başkalarına yabancılaşma	Aidiyet
Kimlik arayışı	Bir amaç duygusu
Zor veya yıkıcı aile durumu	Güvenlik duygusu
Aktif vatandaşlık	Uyulması gereken net yaşam kuralları
Kişisel travmalar veya trajediler	Çekici ideolojik argümanlar
Şiddet karşısında büyülenme	Grup üyeleri arasındaki sadakat
Düşük benlik saygısı	Macera ve heyecan arayışı
Bir fark yaratma isteği	Kötülükle savaşan iyi olduğuna inanma durumu

Değişimin demokrasi ile olmayacağına dair hissedilen hayal kırıklığı	Saygı arayışı
--	---------------

Kaynak: (Löfven, 2015)

Yukarıdaki tabloda yer alan söz konusu itme ve çekme faktörleri ne gruba ne de cinsiyete özgüdür. Bu nedenle, neo- faşist, etnik milliyetçi sol kanat ve İslamcı aşırılık yanlısı gruplarında dahil olduğu çok çeşitli şiddet yanlısı aşırılıkçı örgütlere katılan hem kadın hem de erkekleri kapsamaktadır (Löfven, 2015: 6-10). Ayrıca yukarıdaki faktörlerin farklı düzeylerde ve ideolojik yaklaşımlarla birlikte sosyal ve siyasi ilişkiler gibi çeşitli alanlarla ilgilidir. Dolayısıyla radikalleşme sürecinin gerçekleşmesi için gerekli risk faktörleri veya koşulları olarak düşünülmelidir. Ayrıca radikalleşme sürecini başlatmak için bu faktörler arasında etkileşime ihtiyaç vardır (Sageman, 2004: 135).

3.2. Yoksulluk Nedeni Olarak Radikalleşme ve Terörizm

Radikalleşme sosyal bilimlerde popüler bir kavram haline dönüşmeden önce, terörizmin nasıl ve neden ortaya çıktığının temellerini anlamak ve benimsemek için gerçekleştirilen tartışmalar, etkili bir terörle mücadele ve radikalleşmeyi önlemeye yönelik politikaların üretilmesini gölgede bırakmıştır. Nitekim 11 Eylül sonrası ABD'nin iç ve dış politikasındaki terörle mücadeledeki değişiklikler, terörizm ve radikalleşme kavramlarının farklı boyutlarda ele alınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda da sosyal bilimlerde yoksulluk ve terörist faaliyetlerde bulunma eğilimi arasındaki ilişkiye dair literatürde çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu teorik argümanların birçoğunu ise yoksulluk ve radikalleşme süreçleri ile yoksulluk ve terörizm ilişkisi üzerinden üretilmiştir. Bu bağlamda da ilk olarak yoksulluk ve radikalleşme ilişkisi akabinde de yoksulluk ve terörizm ilişkisi ele alınmıştır.

3.2.1. Yoksulluk ve Radikalleşme İlişkisi

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında eski ABD başkanı Bush'un radikalleşme ve terörizm ile ilgili yoksulluk vurgusu mutlak yoksulluk ile daha sık ilişkilendirilmiştir. Ancak ABD saldırı ve akabinde Batı'da gerçekleştirilen terörizm eylemlerinin analizi sonrasında teröristlerin birçoğunun eğitilmiş, orta gelir ya da daha üst seviye gelire

sahip bireyler olması mutlak yoksulluk ve radikalleşme ilişkisinin yeniden tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca görelî yoksulluk teorisi terörizm literatüründe sıklıkla bahsedilen ve tartışılan bir faktör olması radikalleşme modellerinde de önemli bir rol oynamasının önünü açmıştır (Davis ve Cragin, 2009: 28). Radikalleşme modelleri arasında sıklıkla başvurulana Borum ve Moghaddam radikalleşme modellerinde, görelî yoksunluğu radikalleşme sürecinin ilk aşamalarına yerleştirmiştir (King ve Taylor, 2011: 609). Özellikle Moghaddam'ın radikalleşme modelinde görelî yoksunluğu ikili ilişkileri / durumları analiz ederken de kullanmaktadır. Bireyin karşıdaki bir birey ya da içerisinde bulunduğu toplum ile kendi ait olduğu toplumu karşılaştırdığında yoksun hissettiği durum neticesinde şiddete uzanan merdiven basamağına adım attığını ileri sürmektedir. Söz konusu her iki modelde de bireyler kendi sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarının yanı sıra ait oldukları grup ile diğer grupların durumlarını karşılaştırarak sahip olamadıklarını adaletsizlik olarak düşünüp görelî yoksunluk duygusu yaşamaktadırlar (King ve Taylor, 2011: 609). Sageman'ın 172 selefi-cihatçıyı incelemiş olduğu çalışmada terörün mülksüzlerin, güçsüzlerin ve eğitim seviyesi düşük bireylerin bir seçimi olduğuna dair yaygın kanı ortadan kalkmıştır. 172 kişinin %60'ı üniversite eğitimi almışken, söz konusu kişilerin %88'i üniversiteyi bitirdiği belirtilirken %20'si doktora derecesi almıştır (Sageman, 2004: 76). Sonuçlardan akademik başarı ve ekonomik refah toplum içerisinde bireylerin sosyal bütünleşmeleri için yeterli kriterler olmadığı, dolayısıyla da mutlak yoksulluk ile terörizmin ilişkisinin günümüz dünyasında tek başına terörizme iten bir neden olmadığının görelî yoksunluğun da bireyleri ve grupları radikalleştirebileceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Söz konusu argümanı El- Kaide militanlarının birçoğunun yüksek eğitilmiş olduğu ayrıca Bin Ladin'in de zengin bir aileden geldiğini belirten Yossef Bodansky'nin çalışması da desteklemektedir. Borum, Moghaddam ve Sageman'ın yanı sıra tez içerisinde yer alan diğer modellerde de açıkça belirtilmese bile görelî yoksunluğun radikalleşme sürecine olan etkisine değinilmiştir (King ve Taylor, 2011: 609).

Yukarıdaki örneğin akabinde kişisel yoksunluk kavramı daha sonra bir grup bağlamında değerlendirilmiş ve daha sonra kişisel koşullardan hoşnutsuzluk –kişisel görelî yoksunluk- kişinin grubun koşullarını karşılaştırmasından kaynaklanan

hoşnutsuzluktan ya da grup görelî yoksunluktan ayrılmıştır (Runciman, 1966). Bu ayrım önemli bir teorik gelişme olmakla birlikte farklı nüanslara da yol açmıştır. Örneğin, kişisel görelî yoksunluk; azalan benlik saygısı ve depresyon gibi daha içe dönük duygularla bağlantılıyken, grup temelli görelî yoksunluk, toplum eylem ve diğer gruplara karşı önyargının daha güçlü bir biçimde açığa çıkmasına sebep olmuştur (Smith ve Ortiz, 2002; Pettigrew, 2008).

Radikalleşme modellerinin birçoğunda bulunmasına rağmen görelî yoksunluğun radikalleşme için tetikleyici bir faktör olup olmadığı önemli bir tartışma konusu olmuştur (Davis and Cragin, 2009: 26). Özellikle radikalleşme ile görelî yoksunluk arasındaki asıl çekişme noktası, görelî yoksunluğun etkisiyle radikalleşen birey ve veya grupların terörizm eylemlerine yönelip yönelmediği konusundadır. Argümanları desteklemek için demografik bilgilerin kullanıldığı birçok çalışmada terörizme uzanan radikalleşme süreçlerinde birey ve/ veya grupların çoğunun orta sınıftan geldiği, dolayısıyla görece yoksun görünmediğinin altı çizilmektedir (Sageman, 2004; Silke, 2008). Ancak söz konusu bu gözlem terörizme uzanan radikalleşme sürecine özgü olmamakla birlikte görelî yoksunluk teorisine ve onun herhangi bir tür toplu eylem öngörüsüne karşı yöneltilen ana eleştiriyi yansıtmaktadır (Walker ve Heather, 2002: 30). Yani, potansiyel olarak görelî yoksunluk yaşayan insanların büyük çoğunluğu toplu eylemlerde bulunmazken, toplu eylemlerde bulunanlarda zorunlu olarak yoksun görünmemektedir (King ve Taylor, 2011: 610).

Görelî yoksunluk deneyimi öznelidir. Bu bağlamda da görelî yoksunluk durumunun nesnel bir analizinden değil, sosyal karşılaştırmalardan kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Jost ve Kay, 2010). Bir kişiyi eyleme motive edecek olan gerçek yoksulluk değil, yoksunluk algısıdır. Dolayısıyla, görelî yoksunluğun varlığını doğrulamak ya da yok saymak için teröristlerin sosyo-ekonomik durumuna atıfta bulunmak, görelî yoksunluğun psikolojik boyutunu göz ardı ettiği için yanıltıcı olabilmektedir (Wayne, Iyer ve Pedersen, 2007: 194). Bu bağlamda da, görelî yoksunluk; kişinin sosyo- kültürel ve sosyo-ekonomik yapısından bağımsız olarak öznel bir psikolojik durum olarak kabul edildiği ölçüde radikalleşmeye etki eden bir faktör olarak göz ardı edilmemelidir (King ve Taylor, 2011: 610). Ayrıca, sosyal psikolojik araştırmalardaki radikalleşme ile ilgili bulgular, görelî yoksunluğun

radikalleşmeye etki eden önemli faktör olduğunu öne sürmektedir. Bu, grup temelli adaletsizlik duygularının toplu eylemi güvenilir bir şekilde öngördüğüne dair düzinelerce ampirik çalışmadaki sağlam bulgularla desteklenmiştir (Zomeren, Postmes ve Spears, 2008: 520). Ancak burada iki özellik vurgulanmalıdır. İlk olarak, kolektif eylemi öngören adaletsizliğin ortaya çıkardığı duygulardır (yalnızca adaletsizliğin bilişsel farkındalığı değil). İkincisi ise toplu eylemi öngören kişisel yoksulluğun aksine grup temelli görelî yoksunluktur (Smith ve Ortiz, 2002: 30).

Kolektif eylem araştırmalarından elde edilen bulguları terörizm çalışmalarında genelleştirdikten sonra uzmanların görelî yoksunluğu radikalleşmede bir faktör olup olmadığının anlaşılması için ampirik desteğin yeterli olması gerekmektedir. Görelî yoksunluk ile ilgili en olası katkı ise birey yerine grubun duygusal bileşeni olarak öne çıkmaktadır. Ancak ilgili literatürde radikalleşme çalışmalarının birçoğu söz konusu nüansları içermemektedir.

İnsanların radikalleşmeleri ile ilgili sıklıkla atıfta bulunulan ayrımcılık, bireylerin adil muamele gören diğer insanlarla kendilerini karşılaştırırken kişisel yoksunluk olarak yorumlanabilmektedir. Bununla birlikte, diğer grup üyelerinin benzer kötü muamelesine odaklanıldığında söz konusu ayrımcılık, grup yoksunluğu olarak da yorumlanabilmektedir (King ve Taylor, 2011: 610). Ancak görelî yoksunluk ile radikalleşme ilişkisini incelenirken karşılaştırmaların nasıl, ne zaman ve hangi kişi veya grupla yapılacağı henüz tahmin edilemediği için görelî yoksunluk teorisi ile ilgili eleştiriler adil olmamaktadır. Bir grubun üyelerinin karşılaştırma amacıyla kimi ve hangi koşullar altında seçileceğine dair bir analiz ortaya koymak görelî yoksunluk için temel bir konu olmaya devam etmektedir (Taylor ve Moghaddam, 1994: 135). Söz konusu belirsizlik, grup görelî yoksunluğu ve onun duygusal bileşeni göz önüne alındığında karmaşık görünmüş olsa bile radikalleşen bireylerin psikolojik dönüşümleri ile ilgili araştırmalarda önemli bulguların ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

3.2.2. Yoksulluk ve Terörizm İlişkisi

Uluslararası sistemde terörizm ve yoksulluk ilişkisi akademisyenler, uluslararası kuruluşlar ve devletler nezdinde uzun dönemdir tartışılmaktadır. İlgili kavramların

birbiriyle iç içe geçen ilişkisi bazen terörizm ve yoksulluk sorunun çıkış noktası olarak gösterilirken bazen de nedeni olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra terörizm ve mutlak yoksulluk ilişkisi bağlamında ilgili literatür incelendiğinde iki farklı bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Bunlar;

- Mutlak yoksulluk ve terörizm ilişkisinin doğrudan olduğu,
- Mutlak yoksulluk ve terörizm ilişkisinin dolaylı olduğu,

şeklinde ifade edilebilmektedir. Mutlak yoksulluk ve terörizmin doğrudan ilişkisi; konuyla ilgili akademisyenlerin terörizmin kaynaklarını incelerken, sosyolojik ve siyasi olarak terörizmin kaynağının temel sebeplerinden birinin yoksulluk ve ekonomi ilişkisine dair yapılan vurgu öne çıkmaktadır. Bu bağlamda da özellikle kötü ekonomik koşulların ülkelerde siyasi darbe olasılığını arttırması, mutlak yoksulluğun terörizmin temel nedeni olarak görülmesinde önemli bir etken olmaktadır (Alesina vd., 2003: 161). Konuyla ilgili; Paul Collier ve Anke Hoeffler (2004) ekonomik değişkenlerin siyasi değişkenlere oranla iç savaşlarda güçlü bir risk faktörü olduğunu vurgulamaktadırlar (Collier ve Hoeffler, 2004: 570). Edward Miguel ve arkadaşlarının (2004) çalışması bir Afrika ülkesinde ekonomik büyümedeki olumsuz koşulların iç çatışma olasılığını arttırdığını ortaya koymaktadır (Miguel vd., 2004: 733). Terörizm, siyasi çatışmanın bir tezahürü olduğu gerçeğinden hareketle, söz konusu bu sonuçlar, yoksulluğun ve olumsuz ekonomik koşulların terörizmi açıklamada önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir (Abadie, 2004: 50). 11 Eylül sonrasında politikacılar ve politik uzmanlar terörizm ile yoksulluk arasında sezgisel bir çizginin varlığından söz etmeye başlamışlardır. Konuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların birçoğuna göre yoksulluğun siyasi darbe ve iç savaş olasılığını arttırdığı, dolayısıyla da terörizmin zayıf ekonomik koşullarla birleştirilmesinin mantıklı olduğu yönünde düşünceler ortaya konmuştur (Lozada, 2005). Kahn ve Weiner yoksulluğun terörizmi oluşturduğunu ileri sürmüşler ve özellikle ekonomik olarak gelişmemiş ülkeler ve/veya sanayileşememiş toplumlardaki yoksulluğun azaltılarak terörizmin engellenebileceğinden söz etmişlerdir (Kahn ve Weiner, 2003: 3). Bu görüşü destekler nitelikte ABD Ticaret Temsilcisi (U.S. Trade Representative) Robert Zoellick, terörle mücadele de etkin bir araç olarak uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve bu yolla

da yoksulluğun azaltılmasının gerekliliği konusunda uyarıda bulunmuştur (Lozada, 2005). Bununla birlikte birçok devlet, uluslararası kuruluşlar ve devlet adamları yoksulluğun terörle doğrudan ilişkisi olduğu yönünde görüş bildirmeye başlamışlardır. ABD eski Başkanı G. W. Bush 11 Eylül sonrasında 22 Mart 2002’de Meksika’da yapmış olduğu konuşmasında; yoksulluğu kullanan terör örgütlerine karşı ABD başta olmak üzere tüm ülkelerin savaşmasının gerekliliğinden söz etmiştir. Konuşmasının devamında ABD’nin yoksul ülkelere yardımı %50 arttıracığından ifade ederek, “*yoksulluğu ortadan kaldıracamız, bu teröre karşı bir umut olacak*” sözlerinin ardından yoksulluk ve terörizm ilişkisinin önemine vurgu yapmıştır (Bush, 2002). Ancak ABD’nin yardımı daha çok terörizme neden olan ülkelere yaptığı ve terörizmin oranlarının yüksek olduğu ülkelerde terörizmi azaltacak yoksulluk yardımların yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Kısacası ABD ve Batı’lı bazı ülkelerin terörizmle mücadele etme için yaptıkları dış yardımların bir ironiden ibaret olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumu da bazı terörizm analistleri, ABD yardımı alan ülkelere yaşayan vatandaşlar kendi yöneticilerini ABD’nin kuklaları olmakla suçlamakta ve bundan dolayı terörizm saldırılarına başvurmaktadırlar, şeklinde yorumlamaktadırlar (Sandler, 2018). Aynı zamanda son ampirik çalışmalar, mutlak yoksulluğun terörizmi oluşturduğu fikrine meydan okumaktadır. Alan B. Krueger ve David D. Laitin (2003) ile James Piazza (2006) ABD Dışişleri Bakanlığı’nın ulus ötesi terör saldırılarını ilişkin verileri inceleyerek ortaya koydukları çalışmalarda, mutlak yoksulluğun terörizmi doğurabileceğine dair yeterli düzeyde kanıt bulamamışlardır. Özellikle Krueger ve Laitin’in çalışmasındaki sonuçlar, fakir ülkelerin sivil özgürlüklere sahip zengin ülkelere daha fazla terör üretmediğini göstermektedir. Konuyla ilgili Piazza GSYİH oranları ile kalkınma endekslerini incelemiştir.

Tablo 3.2.2.1. Terör Olaylarında İlk On Ülke: GSYİH ve Kalkınma Endeksleri

Ülke	Tarih Aralığı 1986 – 2002	Derece	Ortalama Kişi Başı (GSYİH)	2001 İnsan Gelişim İndeks Sıralaması
Hindistan	237	1	2.358	115 (Orta)
Kolombiya	129	2	5.615	62 (Orta)

Yemen	59	3	1.608	133 (Düşük)
Türkiye	56	4	5.805	82 (Orta)
Yunanistan	48	6	11.862	23(Yüksek)
İsrail / Filistin	48	6	12. 651	49 (Yüksek)
Angola	45	8	2.510	146 (Düşük)
Peru	45	8	4.622	73 (Orta)
Pakistan	40	9	1.928	138 (Düşük)
Fransa	39	10	22.297	13 (Yüksek)

Kaynak: (Piazza, 2006: 160)

Tablo 3.2.2.2. Terörizm Nedeniyle Can Kayıplarının En Çok Olduğu On Ülke - GSYİH ve İnsani Gelişme Endeksleri

Ülke	Tarih Aralığı 1986 – 2002	Derece	Ortalama Kişi Başı (GSYİH)	2001 İnsan Gelişim İndeks Sıralaması
Kenya	5.365	1	1.211	123 (Orta)
ABD	4.011	2	27.816	6 (Yüksek)
Hindistan	2.779	3	2.358	155 (Orta)
İsrail / Filistin	2.257	4	12.651	49 (Yüksek)
Sri Lanka	1.815	5	3.365	81 (Orta)
Irak	1.646	6	3.413	106 (Orta)
Rusya Federasyonu	1.314	7	8.377	60 (Orta)
Suudi Arabistan	1.037	8	10.348	68 (Orta)
Birleşik Krallık	984	9	19.627	14 (Yüksek)
Kolombiya	835	10	5.615	62 (Orta)

Kaynak: (Piazza, 2006: 161)

Yukarıdaki her iki tabloda yer alan veriler incelendiğinde: İlk tabloda yalnızca üç düşük sosyoekonomik düzeye sahip ülke yer alırken diğer ülkelerin kalkınma düzeyinin yüksek ve orta olduğu ve aynı zamanda da sanayileşmiş gelişmiş ülke olduğu görülmektedir. İkinci tabloda ise insani gelişim endeksi düşük olan ülke yer almamaktadır. Bu bağlamda da tarih aralıkları itibarıyla her iki tabloya göre edinilen sonuç mutlak yoksulluğun terörizme direk neden olmayacağıdır (Piazza, 2006: 162). Ayrıca başka bir bakış açısıyla sivil özgürlüklere sahip zengin ülkelerin ulus ötesi terör saldırıları için tercih edildiği bilinen bir gerçektir (Abadie, 2004: 50). 11 Eylül saldırıları sonrası 2004 Madrid saldırıları ile başlayan ve Avrupa'nın birçok ülkesinde meydana gelen El- Kaide, IŞİD gibi terör örgütlerinin gerçekleştirmiş oldukları bu saldırılar söz konusu durumu kanıtlar niteliktedir.

Mutlak yoksulluk ile terörizm ile ilgili ilişkiye bakıldığında terör eylemi gerçekleştirilen birey ve/ veya grupların en düşük ya da en yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip olanların değil, orta sınıf sosyo-ekonomik standartlara sahip birey ve/ veya grupların gerçekleştirdiğine dair ortak bir görüş açığa çıkmıştır (Rosemary, 2012: 155). Nitekim Dünya Bankası tarafından 2018 verileri bağlamında üç milyardan fazla insan, coğrafyalar ve ülkelerin gelişmiş düzeyine göre minimal farklılıklar gözetmekle birlikte, günde 5,50 dolardan az kazandıkları için yoksul kabul edilmiş, aynı raporda 1.3 milyar ise günde 3,20 dolardan az kazandıkları için aşırı yoksulluk içerisinde yaşadıkları belirtilmiştir (Rodríguez, 2020: 4). Bu bağlamda da yoksulluk terörizmin doğrudan bir nedeni olarak görülmüş olsaydı, gelişmemiş ülkelerdeki milyarlarca insan terörizm eylemleri gerçekleştirerek tüm dünyayı bir korku sarmalı içerisine sürüklemiş olmalıydılar. Yoksul bireyler terörist ideolojileri dikkate almak yerine hayatta kalmak ile meşgul iken, seçkin zengin bireyler yaşam standartlarından memnundurlar, oysa orta derece sosyo-ekonomik şartlar ile yaşamlarını sürdüren bireyler şiddet içeren eylemlere yönelerek bir şey kaybetmeyeceklerinden emin oldukları için terörizme yönelme eğilimleri yüksektir (Rosemary, 2012: 158). Bu bağlamda da ABD ve Avrupa'da gerçekleştirilen son dönem terör eylemlerini gerçekleştirilen kişilere dair veriler incelendiğinde, saldırıların yoksulluğun ekonomik boyutu olarak nitelendirilen mutlak yoksullukla dolaylı olarak ilişkisinin olabileceği, yoksulluğun bir diğer boyutu olan göreceli yoksullukla ilintili olduğu kanatı yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca

Gurr'un yoksulluk ile siyasi ve sosyal eşitsizliği ilişkilendirmesi, görelî yoksulluk nedeni olarak terörizmin dair ilgili literatürün artmasına katkı sağlamaktadır. (Piazza, 2006: 163). Netice itibariyle mutlak yoksulluk seviyeleri uzun dönemdir terörizm çalışmalarında dolaylı etken olarak ele alınmakta, bir birey veya grubun beklentilerine göre sosyo-ekonomik yani görelî yoksunluk önemli bir argüman olarak görülmektedir. Neal Smelser (2007: 15), soyların mutlak yoksulluk düzeyinin yalnızca nesnel koşullar olarak tanımlanamayacağını, her zaman bir tür beklentiye göre değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ayrıca Smelser'e göre söz konusu görelî yoksunluk ilkesi hoşnutsuzluğun evrensel bir özelliği olarak belirtilmiştir (Smelser, 2007: 15). Göreceli yoksunluk kavramının, yoksulluğun doğrudan terörizmi körüklediği iddiasından ayırt etmek önemlidir, çünkü yabancılaşmayı körükleyen, radikalleşmeyi tetikleyerek terörizme uzanan süreçte yoksulluğun kendisinden ziyade eşitsizlik algısı ağır basmaktadır. Smelser'in de iddia ettiği gibi sosyo-ekonomik eşitsizliğin farkındalığı bir başka ifadeyle görelî yoksunluk durumu bireyler ve/ veya gruplar arasında dışlanmayı daha görünür ve ağırlaştırıcı hale getirmeye hizmet etmektedir (Smelser, 2007: 15,16).

Teorik çekiciliğinin ötesinde, görelî yoksunluk ilkesi ampirik bir desteğe sahiptir. Piazza'nın çalışmasında azınlık ekonomik ayrımcılık ve terörizm arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Piazza, azınlıkların ekonomik ayrımcılığının ülkelerdeki yerel terörizm olaylarında belirleyicisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ülkelerdeki azınlık ekonomik ayrımcılığın olmamasının ve bu ayrımcılığın giderilmesinin yerel terörizmin önemli belirleyicisi olduğu sonucuna da ulaşmıştır (Piazza, 2011: 329). Piazza (2011: 341) çalışmasında, görelî yoksunluğa neden olacak, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren şikayetlerin ortaya çıkarabileceği terörizm sonucunun önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Piazza, genellikle istihdam ayrımcılığı, kamu kurum ve kuruluşlarının sağlamış olduğu sağlık, eğitim veya sosyal hizmetlere eşit olmayan erişim ve toplumun geri kalanı için mevcut ekonomik fırsatların eksikliğinin ortaya çıkardığı kombinasyonunu içeren azınlık ekonomik ayrımcılığın, azınlık grupların şikayetlerinin gelişmesi için bir katalizör görevi gördüğünü öne sürmektedir.

Sonuç itibariyle 11 Eylül sonrasında eski ABD Başkanı Bush'un mutlak yoksulluğun terörizme iten temel neden olduğuna dair görüşleri, mutlak yoksulluk ve

terörizm ilişkisine dair ortaya konan ampirik çalışmalar ile çürütülmüştür. Mutlak yoksulluk tek başına terörizme neden olmadığı, göreceli yoksunluğun terörizme uzanan radikalleşme süreçlerinde katalizör görevi gördüğü kabul gören bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ETNİK VE DİNİ TERÖR ÖRGÜT ÖRNEKLERİ BAĞLAMINDA RADİKALLEŞME – YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Tez kapsamında ele alınan radikalleşme teorilerinin temel amacı radikalleşebilecek birey ve/veya grupların nasıl radikalleştiklerini izah etmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda da terörizme uzanan süreçte bireylerin ve/veya grupların teorik olarak motivasyonlarının ve etkilendikleri alanlarının analizi büyük bir önem arz etmektedir. Tezin bu bölümünde terörizm eylemine uzanan radikalleşme safhaları bağlamında PKK terör örgütü ve IŞİD terörizm örneklemeleri göreceli yoksunluk teorisi, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisi bağlamında ele alınmıştır

4.1. Yoksulluk ve Radikalizm İlişkisi Bağlamında Ortaya Çıkan Terörizmin Örneklendirilmesi

Yoksulluk ve ekonomik yetersizliğin şiddete uzanan eylemlere itici bir güç oluşturduğuna dair yaygın kanının sınırlandırılması özellikle son dönemlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Daha yalın bir ifadeyle mutlak yoksulluğun şiddete uzanan radikalleşme süreçleri ile ilişkilendirilmesi, ekonomik şartların düzeltilmesi ve refahın artırılması ile söz konusu şiddet tehdidinin azalmasıyla sonuçlanabileceği kanısıdır. Ancak, kolaycı olan bu yaklaşım akademik çalışmalar ile sınandığında doğrulanması güç bir durumu ortaya çıkarmaktadır (Demir, 2017: 107)

Sosyal veya ekonomik baskının gerçek durumunu veya belirli bir dini gruba veya mezhebe bağlıların somut düzeyini radikal şiddet patlamalarının göstergesi veya olası durumu olarak almak yerine, çok sayıda çalışma, göreceli yoksunluğun 'orta seviye' mekanizmalarının, Riskli değişim veya belirli radikal grupların neden olduğu bilişsel uyumsuzluk, şiddetli radikalleşmenin ortaya çıkışını açıklamaya daha elverişli olduğunu öne sürmektedir (Graaf ve Van de Bos, 2021: 57). Bu bağlamda da yoksulluğun neden olduğu radikalleşme sürecinin terörizme dönüşmesi mutlak yoksulluğun ötesinde göreceli yoksunluk ile ilişkilidir.

4.1.1. Ayrılkç- Etnik Kökenli Radikalizm ve Yoksulluk: PKK Örneği

1970'lerin sonundan beri Türkiye'nin mücadele ettiği PKK terör örgütü kurulduğu ilk dönemde kendisini Marksist Leninist-Maoist ekseninde tanımlasa da, aslında etnik milliyetçi bir terör örgütü olarak da değeriendirilebilmektedir. Dolayısıyla PKK propagandası ile gerçekleşen radikalleşme, ağırlıklı olarak etnik radikalleşme sınıfında ele alınmaktadır (Çakır vd., 2017: 9). Bu bağlamda da PKK, ortaya çıkışından günümüze kadar faaliyet göstermiş olduğu Türkiye, Irak, Suriye ve İran'da farklı propagandalar ortaya koymuş olsa da temel ortak nüanslar söz konusudur. Söz konusu nüanslar ise bölgedeki yoksulluk ve Kürt milliyetçiliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda da etnik milliyetçilik ile meydana gelen ayrımcılık ve yoksulluk ile oluşan kuramsal bir çerçeve çizmek PKK'a katılan bireylerin radikalleşmesinin ana hattının çizilmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Balcı, 2019: 8). Örgütün tarihsel olarak ortaya çıkışı, gelişimi ve günümüzdeki durumunun derinlemesine analizin yapılması, PKK katılan bireylerin radikalleşme süreçlerinin yanı sıra PKK'ın bireyleri radikalleşmesi için kullandığı propaganda söylemlerinin anlaşılması açısından önemlidir.

4.1.1.1. PKK Terör Örgütünün Ortaya Çıkışı

PKK terör örgütünün ulusal ve uluslararası platformdaki temel iddiası; sözde sömürülen, hakları ellerinden alınan, ulus bilinci silinmiş Kürtlerin haklarının savunucusu olduğudur (Demir, 2017: 265). Bu bağlamda da Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de bağımsız bir Kürt devleti kurmayı hedeflemektedirler. Hedefleri doğrultusunda güvenlik güçlerinin yanı sıra sivillere yönelikte intihar saldırıları, silahlı eylemler, adam kaçırma, suikast düzenleme, özellikle Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde kamu kurum ve kuruluş binalarına hizmetlerin aksaması adına saldırılar düzenlemektedir. PKK terör örgütünün kuruluşu ilgili literatürde 1978 yılında Abdullah Öcalan liderliğinde Diyarbakır Lice'de gerçekleştirilen kongreye dayandırılmaktadır. Oysa örgütün ideolojik olarak ortaya çıkışı Öcalan ve etrafındaki destekçileri ile 1970 tarihine kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda da örgütün ortaya çıkışı, gelişimi, ideolojik bağlamda örgüt içerisindeki değışimler, hedef ve amaçlarının şekillenmesine ilişkin gelişmelerin izahı için tez içerisinde;

Öcalan'ın doğrudan ve dolaylı liderliği bağlamında 1970 – 1999 Dönemi, 1999 – 2021 Dönemi olarak iki ayrı bölümde ele alınmıştır.

4.1.1.1.1. 1970-1999 Dönemi: PKK'nın Ortaya Çıkışı, İdeolojisi, İlişkileri ve Eylemleri

Kürtçülük konusunda yaşanan siyasi ve toplumsal hareketlenmeler 1970'li yıllarda sol görüşlü üniversite öğrencileri üzerinde etkili olmuş ve bu öğrenciler çeşitli dernekler altında gruplaşmaya başlamışlardır (Demir, 2019: 274). Kürtçülük hareketinin hızla ivme kazanması ile ilgili çalışmalar devam ederken 12 Mart darbesi sonrasında kurulan ve içinde Abdullah Öcalan'ında bulunduğu ilk sosyalist öğrenci derneği olan Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği (ADYÖD) ortaya çıkmıştır. ADYÖD Öcalan'ın çevresini genişletmesine ve yeni ilişkiler kurmasına katkı sağlamıştır (Özcan, 1999: 32). PKK, 1970'li yılların başında Abdullah Öcalan ve arkadaşları (Cemil Bayık, Duran Kalkan gibi PKK'da şu anda üst düzey konumda yer alan isimlerinde aralarında bulunduğu) tarafından oluşturulan bir gruptan doğmuştur. Örgüt aşaması ise; Öcalan liderliğinde 1971 yılında Ankara'da gerçekleştirilen bir toplantıda sözde Kürdistan için ulusal mücadele başlatma fikri üzerinden hayata geçirilmiştir (İmıl, 2019: 224,225). Söz konusu tarihlerdeki çalkantılı siyasi dönemden yararlanmaya çalışan Öcalan taraftar kazanmakta çokta zorlanmamıştır (Özcan, 1999: 36). Örgütlü mücadelenin gereğine inanan Öcalan 1973 yılında Çubuk'ta yakın çevresiyle bir araya gelmiştir. Öcalan söz konusu bu buluşmayı PKK'nın kuruluş tarihi olarak görmektedir (Demir, 2019: 274). Akabinde 1974 yılında Ankara Tuzluca'yı'daki Rıza Altun'un evinde aralarında Kesire Yıldırım, Cemil Bayık, Kemal Pir ve Haki Karaer gibi Türk kökenli kişilerinde bulunduğu yedi kişilik grupla yapılan toplantıda PKK'nın örgüt yapılanmasının temellerini atmıştır (Demirel, 2007: 464; İmıl, 2019: 224). 1976 yılında Ankara'da Öcalan'a ait evde gerçekleştirilen Dikmen toplantısında ise (örgüte ait propaganda metinlerinde Dikmen Toplantısı olarak anılmaktadır) profesyonel olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde faaliyetlere başlanma kararı alınmıştır (Özcan, 1999: 36). Dikmen'deki toplantı sonrasında Apocular olarak anılan grup Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine dağılarak silahlı bir mücadelede halkın vereceği muhtemel tepkileri ölçmeye başlamışlardır (Demir,

2019: 275). Bu bağlamda da PKK örgüt üyelerinin ilk faaliyet alanları olarak Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep'i seçmiştir. Söz konusu şehirlerin seçilme nedenleri olarak ise Diyarbakır'ın geçmişte birçok isyanın merkezi konumunda olması, Şanlıurfa'da hakim feodal yapının kırılmaması dolayısıyla da yoksul olarak görülen kırsalda yaşayan kesim ile devlete yakın aşiret reisleri arasında yaşanan çekişmeler, Gaziantep'te ise söz konusu dönemde yaşanan sanayileşme neticesinde işsiz kalan birçok vasıfsız işçinin varlığından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Demirel, 2007: 464, 465). Örgüt üyelerinin akabinde Öcalan söz konusu bölgelere altı hafta süren bir dizi seyahat gerçekleştirmiş, bölgede örgüte katılımın artması için yoğun çaba sarf etmiştir. Seyahatlerinde örgütün ideolojisini Marksist Leninist çizgide olduğunu belirtmiştir. Ankara üniversitesindeki öğrencilik yıllarında okumuş olduğu Marksist ve Leninist ideolojiler üzerine okumalar yapan Öcalan, Marx, Engel ve Mahir Çayan'dan oldukça etkilenmiş, Marx, Engel ve Çayan'ın eserlerinden siyasal devrim, toplumsal devrim ve sürekli devrim olmak üzere üç esas almıştır (Marcus, 2007: 39; Sökmen, 2012: 112). Öcalan PKK'nın ideolojik olarak şekillenmesine büyük önem atfetmiş ve 1974 – 1978 yılları arasında PKK'nın etkinliğinin artması için zamanın devrimci teorilerini inceleyerek geçirmiştir (Criss, 2008: 18). PKK'nın örgütlenmesine yönelik 1977 yılında Diyarbakır'da düzenlenen toplantıda Öcalan'ın örgüt ideolojisini ince ince işlemiş olduğu Kürdistan Devrimin Yolu (Manifesto) PKK'nın hem temel ideolojik yayını hem de kuruluş bildirgesi kabul edilmekle birlikte, ilerleyen yıllarda örgütün parti programı olarak ilan edilmiştir (Kurubaş, 2004: 26). Öcalan, manifestosunda PKK'nın ideolojisini Marx tarafından kurulan bilimsel sosyalizme dayandığını belirtmektedir (Öcalan, 1978: 12). Marx'ın bilimsel sosyalizm düşüncesinde sınıflar, sınıf mücadelesi neticesinde ortaya çıkan çatışmalar ile birlikte diyalektik değişim ve evrimden geçmektedirler, sonuç itibarıyla de bu değişim ve evrim işçi sınıfı için küresel devrimin kapısını aralamaktadır (Marx ve Engels, 1848). Özellikle Marx'ın Yabancı Emek isimli çalışmasından esinlenen Öcalan Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki insanları üç farklı kategoride değerlendirmektedir: Hükümet, toprak sahipleri (toprak ağaları) ve sömürgeleştirilmiş halk. Öcalan'ın düşünce yapısına göre hükümet, kendi çabaları ve mevcut toprak ağalarının desteğiyle Kürtlere ait olan toprakları ele geçirerek

sömürgeci bir tutum sergilemiş ve bu tutumla da sınıf mücadelesinin bölgede hakim olmasını sağlayarak toplumu baskı altına almıştır (Öcalan, 1978: 15; Özcan, 2006: 121). Öcalan, sömürgecilik yani kolonizasyon kavramını iç kolonizasyon ve dış kolonizasyon olarak iki farklı perspektiften ele almıştır. Öcalan’a göre iç kolonizasyon, işçi sınıfının emeklerinin elinden alınması ve elinde hiçbir şey kalmaması ile gerçekleşmekle birlikte, dış kolonizasyon toplumun üzerinde bir dış gücün toplumun bir tamamına, bir kısmına ya da bir gruba karşı uygulamış olduğu asimilasyon çabasıdır (Öcalan, 1978: 17,18). Marx kadar Engel’in Anti- Duhring isimli çalışmasında da esinlenen Öcalan, yukarıda bahsedilen sömürgecilik biçimlerini kırmanın tek yolunun, hükümet için çalışan, sömürgeciliği destekleyen komploculara karşı “güç kullanmak” ve bizzat sömürgeci devletin kendisi ile savaşıma olduğunu ileri sürmüştür (Öcalan, 1983: 142,144). Çayan’ın devrimci fikirlerinden de esinlenen Öcalan özellikle Mahir Çayan’ın Kesintisiz Devrim I- II- III başlıklı yazılarında yer alan devrim biçimleri üzerinde durmuştur. Çayan, Milli Demokratik Devrim modeli ile Türkiye’deki devrimin proletarya ve burjuvazi ile değil, yerel halk ve Amerikan emperyalizmi ile ilgili olduğunu savunmuş, ona göre sosyalistler olarak kendini tanımlayanlar Türkiye’yi Amerikan emperyalizminden temizlemek için devrimi mutlak suretle ilerletmek zorundalardır. Bu bağlamda da Çayan, anti- emperyalist ve anti- oligarşik bir devrimi amaçlamıştır (Sökmen, 2012: 111-114). Çayan’ın düşüncelerinden ilham alan ve Türkiye’de bir devrim yapmak isteyen Öcalan, Çayan’ın devrim fikrinde yanlış bir yaklaşımının olduğunu vurgulamıştır. Öcalan’a göre Çayan Türkiye’de devrimi bir bütün olarak gerçekleştirmeye çalışmış ve hata yapmıştır. Öcalan ise devrim ateşini sözde Kürdistan bölgesinde küçük bir alandan geniş bir coğrafyaya yaymayı hedeflemiştir (Akkaya, 2005). Stratejik farklılıkla birlikte Öcalan Çayan’ın sürekli devrim anlayışından yararlanarak PKK’yı sürekli devrim ilkesi ile temellendirmiştir (Özcan, 1999). Söz konusu ilkeler; şehir gerillası oluşturmak, şehir gerillasını geliştirmek (psikolojik savaş ile birlikte güç kullanımı), şehir gerillasının yaygınlaştırılması ve kır gerillasının kurulması, son olarak ise kır gerillasının yaygınlaştırılmasıdır (Çayan, 216: 321).

Yazmış olduğu manifesto, psikolojik etki ve silahlı güç mücadelesi için oluşturmuş olduğu temel ilkelerin akabinde Öcalan ve ekibi Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde 27 Kasım 1978 tarihinde düzenlenen, daha sonra partinin 1. Kongresi olarak anılan, toplantıda PKK'yı partileştirmişlerdir (Kurubaş, 2004: 26, Marcus, 2007: 46).

PKK 1978 tarihi sonrasında Güney ve Doğu Anadolu bölgesinde yer alan diğer Kürt gruplar ile şiddetli çatışmalar yaşamış akabinde de birçoğunu tasfiye etmiştir (Marcus, 2007: 39). Silvan ve Siverek'te de aşiret ağaları ile girmiş olduğu çatışmalarda siyasi kazanımlar elde etmiş olsa bile militanlarının tecrübesizliği, yanlış saldırı taktikleri yüzünden ağır kayıplar vermiştir. Bu durum örgüt içerisinde rahatsızlıklara neden olmakla birlikte, PKK propagandaya ağırlık vererek militan devşirmeye çalışmıştır (Demirel, 2007: 465). PKK'nın kurulmuş olduğu dönemde Türkiye siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan ciddi sorunlar ile yüzyüze gelmiştir. Öcalan mevcut konjektörün askeri darbe ile sonuçlanacağını düşünmüş ve 1978 yılında Suriye'ye kaçmıştır. Bölge aşiretler ile süren şiddetli çatışmalar PKK'ı dağılma noktasına getirmekle birlikte Türkiye'deki 1980 darbesi öncesi güvendiği militanlarına haber vererek tutuklamalardan ve diğer sol grup ve aşiretlerin suikastlarından kaçmaları için Suriye'ye gelmelerini emretmiştir (Marcus, 2007: 48, Demir, 2017: 275). Suriye'ye geçen PKK'lılar Suriye istihbaratından kaçmak için Arap isimlerini kullanmışlardır. Öcalan, Beyrut'ta Naif Havatme'nin "Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi" ile irtibata geçmiş ve örgütün Bekaa vadisinde yerleşmesini sağlamıştır (Demir, 2017: 275). Öcalan ve örgüt üst düzey yetkililerinin önceden anlaşmış olduğu bazı sol gruplardan PKK'lı militanlara askeri eğitimleri aldırılmışlardır (Marcus, 2007: 48, 55). PKK etkinliği arttırmak için bölgedeki devletlerde yer alan Kürt ve/veya sol gruplarla irtibata geçmeye başlamıştır. 1983 yılında Irak'ta Kürdistan Demokratik Partisi lideri Mesut Barzani ile PKK arasında bir protokol imzalanmıştır. Aynı dönemde Türkiye Irak arasında Sınır Güvenliği İşbirliği anlaşması imzalanmış, bu bağlamda da Türkiye Kuzey Irak'a sınır ötesi operasyonlar düzenlemiştir. Söz konusu operasyonlar ve Barzani'nin desteğini de alan PKK'nın Irak'taki propagandası bölgedeki Kürtler üzerinde etkili olmuş akabinde de örgüte yoğun bir katılım gerçekteleşmiştir. Suriye

ve Irak'taki işbirlikleri ve aynı zamanda da eleman temini açısından da yeterli düzeye eriştiğini düşünen PKK eylem hazırlıklarına başlamıştır (Demir, 2017: 276). Söz konusu parametreler ile birlikte militan eğitimlerinin silahlı bir eylem için yeterli olduğunu örgüt içerisinde yüksek sesle dile getiren Öcalan, bir an önce harekete geçiş konusunda ısrarlı davranmıştır. Nitekim bu ısrar örgüt içerisinde ayrılıkçı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazı örgüt militanları Irak'taki kamplarda zor şartlar altında yaşadıklarını, Öcalan'ın ise Şam'da lüks içerisinde olmasından duydukları rahatsızlık söz konusu görüşlerin temellerini oluşturmaktadır. Öcalan ve çevresi ise devam eden Irak – İran savaşı neticesinde Türkiye'nin Musul'a gireceği yönündeki endişesi örgütün silahlı eyleme başlaması için itici bir güç olmuştur. 1984 Şubat ayında Helve kampında Öcalan'ın Botan bölgesine girilerek üs kurulması yönündeki ısrarı karşılık bulmuş, bunun üzerine Irak ve Suriye'deki militan kadro Irak'ın kuzeyinde toplanmış, önceden Türkiye'ye giren gruplar silahlı saldırı için keşif ve hazırlık yapmaya başlamışlardır (Özcan, 1999: 85-97). PKK'nın ilk şiddet eyleminin gerçekleştiği 1984 tarihine kadar ki dönem özetlenecek olur ise; 1978-84 tarih aralığı PKK'nın örgütlenme, cephe, askeri eğitimler ve ittifaklarını kapsamaktadır (Öcalan, 1981). 1978-1984 tarih aralığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde PKK'nın etkisinin yoğun olarak hissedildiği, örgütün bölgedeki diğer sol örgütlerin tasfiye ederek kendisine alan açtığı bir dönem olarak da ifade edilebilir. Aynı zamanda Öcalan, PKK'yı dizayn ederken örgütün ideolojik olarak biçimlendirilmesine büyük önem atfetmiş ve 1980-1984 tarihleri arasında PKK'nın ideolojik yapısını Marksist Leninist ve bir bakıma da Maoist bir terör örgütü olarak pekiştirmeye çalışmıştır. Nitekim 15 Ağustos 1984 tarihinde Siirt / Eruh ve Hakkari / Şemdinli ilçelerinde terör saldırısı düzenlenmiş bir asker şehit olmuş, dokuz asker ve dört sivil yaralanmıştır (Criss, 2008: 18; Özcan, 1999: 96). 1984 tarihi itibarıyla PKK'nın askeri kolu olan ERNK (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) kurulmuş, ancak istenilen etkiyi ortaya koyamamıştır. PKK ise bu durumun temel nedenini bölgesel desteğin yetersizliğine bağlamıştır. Bu bağlamda da bölgede ARGK (Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu) vur kaç faaliyetlerini üstlenmeye başlamıştır. 10.000'den fazla (çoğunluğu Kürt vatandaşlar olmak üzere) kişiyi öldüren örgütün söz konusu kanlı eylemleri ile vermeye çalıştığı mesaj: İlk olarak; bölge halkına PKK'nın güçlü ve etkili olduğu,

ikinci olarak Türk devletine karşı örgütün varlığının ne kadar büyük olduğu, üçüncü olarak ise Türk devletinin yanında örgüte karşı yer alanlarının cezalandırılacağıdır. Bu bağlamda da özellikle köy korucuları ve ailelerine yönelik saldırılar şiddetli bir şekilde devam etmiştir (Criss, 2008: 19). Türkiye genelinde gerçekleştirilen terör saldırılarının akabinde PKK liderinin Şam'da bulunması Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuş dönemin Türkiye Başbakan'ı Turgut Özal Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirerek güvenlik iş birliği protokolü için baskı yapmıştır. Şam yönetiminin Öcalan'ı koruması ise örgütün Suriye'deki varlığını pekiştirmiştir. Nitekim ikircikli ilişkilerin yaşandığı Suriye'de Hafız Esed'in Kürtlere karşı acımasız tutumu Kürt nüfusun hızla PKK sempatisini olmaya başlamışına neden olmuş, örgütte bu durumu değerlendirerek Suriye'den onlarca Kürdü kendi saflarına katmayı başarmıştır. Derin bir kimlik krizi yaşayan genç Kürt nüfus PKK'nın sözde Kürdistan vaadi ve kendilerine yeni bir ulus inşa edilmesinin heyecanı ile örgütün eğitim kamplarına katılmışlardır (Marcus, 2007: 97-100). PKK yapısal sorunların üstesinden geldikten sonra özellikle 1987 yılından itibaren terör eylemlerini arttırarak devam etmiştir (Demir, 2017: 277). PKK, güvenlik güçlerinin yanı sıra özellikle köy korucuları ve aileleri ve devlet ile iyi ilişkileri olan bölge halkına yönelik kanlı eylemler gerçekleştirilmiştir. PKK, 20 Haziran 1987 tarihinde köy korucuları ve ailelerinin yoğun olarak yaşadığı Mardin'in Pınarcık ilçesi Ömerli köyünde 16'sı bebek ve çocuk, 6'sı kadın olmak üzere toplam 30 sivil katletmiştir (Sarı ve Tınas, 2018:14). 1987 – 1988 yılları PKK'nın Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde Kürt halkını tehdit ederek varlığının meşrulaştırmaya çalıştığı dönem olmuştur. Kanlı eylemlerinin neticesinde bölgede koruculuk faaliyetlerinin artarak devam ettiğini anlayan örgüt bölgedeki iletişim zayıflığından da faydalanarak hiçbir zaman Kürtlere karşı bir eylem gerçekleştirmek istemediklerini, söz konusu eylemlerin PKK içerisindeki bazı militanların hataları olduğuna dair propagandaya başlamışlardır. Nitekim 26-31 Aralık 1990 tarihinde Irak'ta düzenlenen PKK'nın 4. kongresinde sivillere karşı gerçekleştirilen eylemlere örgütün tamamen karşı olduğu ilan edilmiş ve bölge halkının sempatisinin kazanılmasının altı çizilmiştir (Demirel, 2007: 472). Ayrıca örgüte karşı olan köy korucularının silahlarını bırakmaları halinde PKK tarafından affedileceklerine dair propaganda metinleri hazırlanmıştır (Marcus, 2007: 118-

121). Dördüncü kongrede alınan bir diğer karar ise örgütün siyasi olarak faaliyet göstererek tabana yayılmasına yönelik stratejik hamlesidir. Böylelikle 1991 – 1992 tarih itibarıyla özellikle Güneydoğu bölgesinde kitle gösterileri ve olayları yönlendirerek provoke eden PKK siyasi faaliyetlere de ağırlık vermeye başlamıştır. 1991 yılı seçimlerinde HEP (Halkın Demokratik Partisi) ile meclise girmeyi başaran PKK, Kürtlerin Kürtlere kısıtlandığı, devletin Kürt vatandaşlara ikinci vatandaş muamelesi yaptığı propagandasını hızla hayata geçirmeye başlamıştır (Demirel, 2007: 473). Bir yandan da örgüt içerisindeki ayrışmalar bölgede farklı tutumların sergilenmesine de neden olmuştur. Bazı PKK'lılar Kürt halkına sempatik görünmek adına gerçekleştirmiş olduğu propagandadan uzaklaşarak eleman devşirmek adına genç ve çocukları kaçırmaya başlamıştır. PKK'a katılmak istemeyen genç ve çocukları ve ailelerini ölümle tehdit eden örgüt, katılım sağlayan genç ve çocukların ailelerine sözde maddi destek vereceği yönünde söylemlerde bulunmuştur. Bölgedeki aşiretlerin kan davalarından dolayı ölen tüm Kürt vatandaşların ölüm nedeni PKK tarafından devlete mal edilmesi ve dönemin şartları ile devletin sert tutumu Kürt vatandaşların güvenlik güçleri ve PKK arasında sıkışık kalmasına neden olmuştur (Criss, 2008: 21). Ayrıca Kürt vatandaşlar eğitim, ekonomik nedenler, sosyal ortamdan dışlanmışlık hissi ile örgüte katılmaya başlamıştır. Sonuç olarak 1992 yılına gelindiğinde, genel olarak; zorla, adam kaçırmayla, siyasi gruplar içerisinde kadrolaşarak kırsala çıkanlar ve propaganda yöntemiyle PKK'daki militan sayısı 10.000'e ulaşmıştır (Criss, 2008: 21). Siyasi faaliyetlere hız veren örgüt kırsal alana çok fazla militan devşirmiş olsa bile, söz konusu militanların askeri ekip ve mühimmat eksiklerinin yanı sıra tecrübesiz olmaları Türkiye'nin terörle mücadeledeki kararlı tutumu ve örgüte yönelik operasyonları neticesinde PKK zayıflamaya başlamıştır. PKK bu zayıflatmayı durdurmak adına Öcalan'ın emriyle 1993 yılında tek taraflı ateşkes ilan etmiştir (Demirel, 2007: 474). Ancak örgütün 24 Mayıs 1993 tarihinde Bingöl – Elazığ yolundaki silahsız otuz üç eri şehit etmesi ve yine aynı yıl (5 Temmuz 1993) Erzincan Kemaliye ilçesindeki Başbağlar köyünü basarak aralarında kadın ve çocukların da olduğu otuz üç sivil katletmesi örgütün sözde ateşkesini sona erdirmiştir (Demir, 2017: 277). Türkiye ise PKK'nın kırsaldaki yapılanmasına ağır bir şekilde karşılık vermiştir. Ayrıca PKK'nın terör saldırılarını meşru gören

örgütün siyasi kanadı HEP ise 14 Temmuz 1993 tarihinde kapatılmıştır. Kırsalda ve siyasi alandaki hezimetinin akabinde PKK uluslararası alanda propagandalarına hız vermeye başlamıştır. Kapatılan HEP partisinin akabinde çoğunluğu aynı kadrodan oluşan PKK bağlantılı siyasiler DEP (Demokrasi Partisi) kurmuşlardır. Partinin ilk hamlesi ABD Dışişleri'ni ziyarette bulunarak Türk pasaportları ile Türkiye'nin Kürtlere karşı yürütmüş olduğu sözde asimilasyonunu şikayet etmişlerdir. PKK uluslararası kamuoyunda kendisini Kürtlerin temsilcisi olarak göstermeyi başarmıştır (Criss, 2008: 27).

8 – 27 Ocak 1995 tarihleri arasında Kuzey Irak Haftanın kampında gerçekleştirilen PKK'nın 5. Kongre'sinde Öcalan'ın PKK'nın askeri kanadında vur kaç taktiğinden uzaklaşılması gerektiğini öne sürerek Diriliş Örgütü yerine Kurtuluş Örgütü'ne dönüştürülmesinin altını çizmiştir (Alan, 2016: 49). Nitekim alınan kararlar doğrultusunda (Alan, 2016: 50; Marcus, 2007: 203):

- Halk Kurtuluş Örgütü'nün kurulması,
- Silahlı dağ kadrosunun sayısının 50.000 çıkarılması,
- Saha komutanlıklarının yeniden dizaynı ve sözde üst düzey komutanların bazılarının tasfiyesi,
- Kadınların örgüt içerisinde daha aktif bir şekilde kullanılması hedeflenmiştir.

PKK içerisinde kadınların ikincil roller olarak atfedilen bulaşık, lojistik, yaşamsal destek rollerinden sıyrılarak birinci ön cephe rollerinde görevlendirilmesi örgüt içerisinde kopuşlara neden olmuştur. Ayrıca 20 Mart 1995 tarihinde Türkiye'nin Kuzey Irak'a düzenlemiş olduğu Çelik Harekatı ile PKK'nın Kuzey Irak'taki kampları hedef alınmış ve birçok terörist etkisiz hale getirilmiştir. Aynı zamanda Talabani'nin lideri olduğu KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) ve Barzani'nin lideri olduğu KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) ile olan ilişkileri PKK'nın Kuzey Irak'ta ağır bedeller ödemesine neden olmuştur. İlişkiler bağlamında PKK ve KYP müttefik KDP ise her ikisinin de ortak düşmanı konumundadır. KDP liderini PKK bağlamında en çok rahatsız eden Kürt milletçiliği söyleminin Kuzey Irak'taki gençlerde karşılık bulmasıdır. Bu bağlamda

da PKK'ı tasfiye etmek istemektedir. PKK ise KYP ile müttefik olarak parlamentoya girmek istemekte ve KDP söz konusu sürece engel olmaktadır. KDP saldırı başlatan PKK, KDP'nin KYP ile ateşkes imzalaması neticesinde KDP'nin yoğun bir saldırısına maruz kalmış ve binden fazla militanını kaybetmiştir. Netice iribariyle 1996 – 1997 tarihleri Kuzey Irak'ta PKK'nın yaşam mücadelesi verdiği yıllar olarak geçmiştir (Alan, 2016: 50, 51). Söz konusu durumlarla birlikte Türkiye'nin askeri ve siyasi baskısı ile 1990'lı yılların sonuna doğru PKK örgütsel anlamda ciddi sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmış (Demir, 2017: 276) ve örgüt terör saldırılarında strateji değişikliklere giderek kadınları başat aktör olarak kullanmaya başlamıştır. Bu bağlamda da ilk canlı bomba eylemi 30 Haziran 1996 tarihinde Zilan kod isimli PKK'lı terörist Zeynep Kınacı'nın Tunceli'de askerlere yönelik gerçekleştirmiş olduğu saldırı ile başlamıştır (White, 2000). Zilan'ın saldırısının akabinde 25 Ekim 1996 tarihinde Leyla Kaplan isimli kadın terörist Adana emniyet müdürlüğü önünde kendisini patlatarak üç polis bir de sivilin ölümüne neden olmuştur (Marcus, 2008: 244). PKK'nın kadınlara yönelik politikası örgüt içerisinde önemli bir figür olan Şemdin Sakık'ı rahatsız etmiş, Öcalan ile sık sık tartışma yaşamaya başlamış ve nitekim örgüt içerisinde Öcalan'ın talimatıyla tasfiye edilmek istenmiştir. Söz konusu durumdan haberdar olan Sakık örgütten kaçarak 15 Mart 1998 tarihinde KDP'li peşmergelere sığınmış (Demir, 2017: 277) 13 Nisan 1998 tarihinde ise Türkiye'nin Kuzey Irak'a düzenlemiş olduğu operasyonla yakalanarak Türkiye getirilmiştir (Marcus, 2008: 270). Şemdin Sakık'ın örgütten ayrılarak yakalanması ve akabinde Suriye'de bulunan Abdullah Öcalan'ın Türkiye'nin baskıları sonucunda 9 Ekim 1998 tarihinde ülkeden ayrılması örgüt içerisinde büyük bir paniğe neden olmuştur. İtalya'ya kaçan Öcalan'ın Türkiye'nin baskıları neticesinde Avrupa'da da barınamamasının akabinde Kenya'ya kaçmış ve 16 Şubat 1999'da Kenya'da yakalanmıştır (Demirel, 2007: 489)

4.1.1.1.2. 1999-2021 Dönemi: Demokratik Konfederalizm ve Jineoloji

2000'li yılların başlarına kadar uzanan süreçte PKK yapılanmasını Kuzey Irak'ta sağlamlaştırmaya çalışmış ancak KDP ve KYP ile ilişkilerinin çatışmalı hale dönüşmesi, Şemdin Sakık ve Öcalan'ın yakalanması örgütün Avrupa ile olan

ilişkilerinin Türkiye'nin kararlı tutumu neticesinde sekteye uğraması örgütün yapısal olarak çökmesine neden olmuştur. PKK bu süreç içerisinde gerek uluslararası konjektörün etkisi gerekse kendi içerisindeki güç boşluğunun ortaya çıkardığı zafiyet ile eylemlerine ara vermiş olsa bile eski yöntem ve taktikleri bağlamında güvenlik güçlerine ve sivillere yönelik saldırılarda bulunmaya devam etmiştir (Şen, 2018: 296). Özellikle "Fedai Eylemleri" olarak isimlendirilen saldırılar ile intihar saldırıları türünde saldırılarına devam etmesi uluslararası kamuoyundan tepki almıştır (Demirel, 2007: 489). Örgüt uluslararası kamuoyunun tepkisini azaltmak adına serhildan olarak isimlendirilen sivil itaatsizlik eylemlerini yeni bir strateji olarak benimsemiştir (Mango, 2005: 60). Kitlesele eylemleri hedefleyen bu yeni strateji özellikle öldürülen PKK'lı teröristlerin cenazelerinde kadın ve çocukların ön saflarda yer aldığı gösterilerde uygulanmıştır. Provokasyonların da etkisiyle cenazeler adete kitlesele gösterilere dönüşmeye başlamıştır (Demir, 2017: 306). Sosyal ve siyasi alanda yürütölen faaliyetler neticesinde Türkiye'ye baskı aracı olarak Avrupa'daki PKK'lı dernekler yoğun bir propaganda çalışması yürütölmeye başlamıştır. Nitekim PKK'nın sözde demokratikleşme söylemleri ile AB demokratikleşme söylemleri ve AB 2001 ilerleme raporu arasındaki talepler arasındaki benzerlik bu bağlamda dikkat çekici bir noktadadır. Söz konusu tarih itibariyle PKK daha fazla yerel ve merkez yönetimde etkili olmak adına çabalamaya başlamıştır (Demir, 2008: 76). Bu dönemdeki PKK'nın eylemlerindeki temel hedefleri şunlardır: İlk olarak; özellikle Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi Avrupa ölkelerinin yanı sıra ABD'nin de PKK'nın Kürt halkının temsilcisi olduğunun kabulü, ikinci olarak ise Türkiye'de Türk ve Kürt vatandaşları siyasi ve toplumsal olaylarda karşı karşıya getirmek ve son olarak ise Türk hükümetinin karşısına muhatap olarak çıkma isteğidir (Demir, 2017: 307).

Eylemsel faaliyetlerinin siyasi faaliyetlerine önüne geçmesini engellemek amacıyla Kandil'de 2 – 23 Ocak 2000 tarihinde düzenlenen 7. kongrede Demokratik Dönüşüm ve Birlik Manifestosu adı altında bir bildiri yayınlanmış (Demirel, 2007: 490) ve PKK Demokratik Siyasal Mücadele dediğı yeni bir strateji belirlediğini ifade etmiştir.

11 Eylül 2001 ABD saldırıları tüm dünyadaki devletlerin terör ve terörizme olan yaklaşımlarını etkilediği gibi özellikle Avrupa’da birçok merkezi olan PKK terör örgütüne dair değişimlerin yaşandığı yeni bir sürecin kapılarını aralamıştır. 2000 yılındaki kongre ile halen terör örgütü imajından sıyrılamayan PKK 4 – 12 Nisan 2002 tarihinde 8. kongresini toplamış ve PKK isim değişikliğine giderek KADEK’i (Kürdistan Özgürlük Demokrasi Kongresi) kurmuştur (Alan, 2016: 66). Öcalan Demokratik Konfederalizm isimli propaganda yayınında PKK’nın yeni stratejisini şöyle tanımlamıştır (Öcalan, 5):

“Ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi, yalnızca devlet kurma hakkı değildir. Lenin bunu mahvetti. Lenin ve Stalin’in bunu aşırı bir şekilde devlet kurma ilkesi olarak ele almaları tarihi felaketler getirdi. Kurtuluş için sahte devlet toplulukları yarattı. Ulusların kendi kaderini tayin hakkını ben şöyle algılıyorum, çünkü Kürtlerde de bunun peşine düşen bir kesim var: Bu hak kendi demokrasisini ve devlet olmayan kendi yönetimlerini kurma hakkıdır. Devlet olmayan toplulukların bütün sorunlarını kendilerinin tartışacakları, kararlaştıracakları; köylerde, mahallelerde ve şehirler çerçevesinde kendi sorunlarını kendileri tartışarak kararlaştıracakları ve çözecekleri bir model kurma hakkıdır”.

Konfederalizm ideolojisi Öcalan’ın hapisshanede Muray Bookchin’in fikirlerinden etkilenmesi neticesinde PKK’nın kuruluş ideolojisinin dışında bir paradigma değişimine yöneltmiştir (Jongerden, 2012: 4). Bookchin, 1960’lı yıllarda hem Marksizimin hem de çağdaş anarşizmin devrimci projelerinin başarısızlıkları olarak algıladığı şeylere bir yanıt olarak Sosyal Ekoloji teorisini geliştiren liberter, sosyalist bir siyaset teorisyenidir. Sosyal ekolojinin merkezinde, ekolojik krizlerin sosyal patolojilerden, özellikle siyasi hayatın ataerkil, kapitalizm ve ulus devlet gibi hiyerarşiler tarafından konsolidasyonundan ve nihayetinde de sömürgeleştirilmesinden kaynaklandığını savunmaktadır (Gerber ve Brincat, 2018: 3). Öcalan’ın Bookchin’in komünalizm ideolojisine benzer bir şekilde, Kürtlerin kendilerini komünlerde örgütleyebilmeleri ve bu komünler içinde kendilerini yönetebilmeleri fikri demokratik konfederalizm düşüncesinin temelini oluşturmaktadır (Taylor, 2014). Bu bağlamda da yeniden yapılanmaya giden PKK, KADEK’in ikinci kongresinde KADEK’i feshederek PRD (Demokratik Kurtuluş Partisi) kurmuştur (Özeren vd., 2014: 307). ABD’nin 2003 tarihinde Irak’a

düzenlemiş olduğu işgal akabinde 2005 yılında Irak'ta yapılan yeni anayasa ile Irak'ın üniter devlet yapısının federal bir devlete dönüşmesi konfederalizm fikriyatıyla bütünleşen PKK'ı özerk bir yapılanma için cesaretlendirmiştir. Söz konusu yapılanmaya gidilirken PKK'nın 16 -26 Mayıs 2004 tarihinde Kandil'de yapılan 10. kongresi örgütün terörist imajından kurtulmak için Avrupa ve ABD'ye karşı yürütmüş olduğu ezilen Kürt propagandasının terkedilmeye başlanacağını sinyalleri verilmeye başlanmıştır (Alan, 2016: 73). Bu bağlamda da “Yeniden PKK” ismiyle yeni bir örgütlenme modeline geçen PKK adeta gölge bir devlet niteliğinde, 17 Mayıs 2005'te Kürdistan Topluluklar Birliği'ni (Koma Ciwaken Kurdistan/ KCK) kurmuş ve akabinde KCK yasama, yürütme ve yargı organları olan konfederal bir sistem olarak tanımlanmıştır. KCK içerisinde siyaset akademileri, öz savunma birlikleri, kent meclisleri ve devrimci yurtsever gençlik merkezleri gibi yapılar bulunmaktadır (Demir, 2017: 293). Öcalan PKK'nın askeri, siyasi ve ideolojik şekillenmesi için kırkın üzerinde propaganda yayını ortaya koymuş, ancak son yirmi yılda en sık şekilde telaffuz edilen ise; Kürt Özgürlük Hareketi'nin hem Kürt halkının sözde sömürge hali hem de Bookchin'in sosyal ekolojisinin ilkeleri aracılığıyla sözde Kürtlerin toplumsal sorunlarını netleştirmesi olmuştur. Bookchin'in sosyal ekoloji anlayışındaki toplumsal cinsiyet sorununu merkeze alan Öcalan 2009 yılı itibariyle Kürt feminizmi adını verdiği yeni bir ideoloji türünü örgüt içerisinde gündeme getirmeye başlamıştır (Gerber ve Brincat, 2018: 5). PKK içerisinde özellikle son dönemlerde kadınların devşirilmesi ve mevcut kadın terör örgütü üyelerinin ön planda olması için yoğun çaba gösteren Öcalan feminizm türleri üzerinde araştırmalar yaptığını iddia ettiği “Demokratik Uygarlık Manifestosu 3. Kitap: Özgürlük Sosyolojisi” isimli propaganda yayınında Kürt feminizmi adı altında “kadın bilimi” olarak tanımladığı jineoloji kavramını gündeme getirmiştir (Öcalan, 2009; Dean, 2019: 8). Sözde Kürt kadın profilini analiz ettiği jineoloji kavramının analizi yapıldığında ise “Jin” Kürtçe kadın anlamında kullanılırken, jineoloji kavramının tamamında “jiyan” hayat veren anlamdaki kökten türetilmiştir. Öcalan propaganda yayınında jineolojiyi geniş bir anlamda; “(Kürt) kadınlar bilimi”, “(Kürt) kadınların bilgeliği” ve “(Kürt) kadınların bilgisi” perspektifinde değerlendirmiştir (Öcalan, 2009; Dean, 2019: 9). Örgüt içerisindeki cinsiyet temelli çatışmaların ve fikir ayrışmaların yaşandığı

bilinir bir gerçeklik iken 2009 yılında Öcalan jineolojiyi anti-kolonyal, anti-kapitalist ve anti-devlet olarak demokratik konfederalizmin hem bir parçası hem de üst bir yapısı şeklinde konsept olarak PKK içerisindeki militanlara ve sempatzanlara tanıtmaya başlatmıştır (Al-Ali ve Isabel Kaser, 2020: 12; Öcalan, 2017: 93). Öcalan, kadınların aktif sahalarda daha yaygın kullanması adına jineoloji ideolojisinin önemini sıklıkla vurgulamış, kadının ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda var olmasını, jineoloji ile tarih, din, kültür, felsefe, ekonomi, ve siyasi alanlarda kadınların aktifleşmesini sağlamak istemiştir. Netice itibariyle de Öcalan kadının cinsiyet ötesi bir varlık olduğunu iddia etmiştir (Öcalan, 2017: 93-94).

31 Temmuz 2009 tarihinde demokratik açılım ile PKK terör örgütünün eylemlerinde nispi bir azalma görülse de 2010 yılı içerisinde örgütün eylemlerinde yeniden artış yaşanmıştır (Cantaner ve Tümlü, 2016: 5). Özellikle demokratik açılım sürecini PKK terör örgütü kendisi açısından bir fırsat olarak değerlendirmiş ve devletleşme sürecini başlatmaya yönelik adımlar atmıştır. 2011 yılının ilk çeyreğinde ise şiddet eylemlerini devrimci halk savaşı söylemine dayandıran PKK alan hakimiyetini arttırmak için kırsal ve şehir örgütlenmeleri oluşturmuştur (Özer, Sözer ve Başbüyük, 2015: 61). Ayrıca ideolojik olarak yeniden şekillenmeye giden PKK'nın jineoloji ile kadınlar üzerinden yeni bir yapılanmaya gittiği bilinmektedir. YPG içerisinde 2012 yılında kurulan YPJ (Kadın Koruma Birlikleri) kadınlara özel bir birlik olarak kurgulanmış ve ideolojisi ise jineolojiye dayandırılmıştır (Perry, 2017; Demir, 2017: 329). Ancak Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı süreci ve ortaya çıkan kaotik ortam, örgütün hem demokratik konfederalizm hem de jineoloji ile kendisini yeniden bir yapılanmaya sokması ve Türkiye'nin PKK'ya yönelik düzenlemiş olduğu operasyonlar, PKK'ın eylemlerini sınırlamıştır.

21 Mart 2013 Nevruz günü Sırrı Süreyya Önder tarafından Öcalan'ın “*Bugün silahların susturulması ve düşüncelerin konuşması gereken bir noktaya geldik. Görmezden gelen, yok sayan ve dışlayan modernist paradigma çökmüştür. Türk, Kürt, Laz veya Çerkez olduğuna bakmaksızın kan, bu toprağın kalbinden akmaktadır. Silahların değil, siyasetin öne çıktığı yeni bir dönem başlıyor. Şimdi silahlı unsurlarımızın (Türkiye'nin) sınırları dışına çıkmasının zamanıdır*” (Sönmez, 2013) ifadelerinin yer aldığı mektubunun okunmasının akabinde 23

Mart'ta PKK terör örgütü tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Kürt sorunun kalıcı çözümü olarak görülen dönemde (Köse, 2017: 15) PKK terör örgütü eylemlerine ara vermiş görüntüsü çizmiştir. Ancak Suriye'deki iç savaştan faydalanarak bölgede PKK'nın Suriye kolları olarak bilinen PYD, YPG VE YPJ gibi yapılanmalarla alan hakimiyetini arttırma yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Özellikle 6-8 Ekim 2014 tarihinde ortaya çıkan şehir ayaklanmalarını çıkaran PKK terör örgütü Çözüm Sürecine yönelik iyi niyetlerin gerçekçi olmadığına bir göstergesi olmuştur. Çıkan kargaşada 50'den fazla insan ölmüş, okullar, kütüphaneler ve kamu binaları ciddi zararlar görmüştür. Vandallık ve şiddetin derecesi AK Parti Hükümeti'nde bir şok etkisi yaratmış ve Türk toplumunda da öfkeye yol açmıştır. Öte yandan PKK'lı teröristlerin Türk topraklarından çekilmesinin hiçbir zaman kayda değer bir düzeyde olmaması ve PKK terör örgütünün başından beri hazırlığını yaptığı şehir kalkışması için YDG-H ve YDG-J altında gençlik milisleri kurup eğittiği de ortaya çıkmıştır (Köse, 2017: 28-30).

7 Haziran Genel Seçimlerine giderken kırılgan bir süreçte bulunan Çözüm Süreci seçim sonrası Türkiye'deki 4 aylık iktidar boşluğu PKK'ı daha da saldırgan bir hale getirmiştir. Özellikle Güneydoğu'da bazı şehir ve ilçelerindeki silahlanmanın ise kritik seviyeye ulaşması (Köse, 2017: 31), 2015 yazında iki polisin şehit edilmesi Çözüm Sürecini bitirmiştir. PKK terör örgütünün saldırgan tutumuna karşılık devletin teröre müsaade etmeyeceğine dair kararlı açıklamasının akabinde 24 Temmuz 2015 tarihinde PKK terör örgütü saldırılarını gözle görülür bir şekilde arttırmıştır. Temmuz ayındaki saldırı ağırlığı gözdağı/korkutma eylemlerindeyken Ağustos ayında aynı saldırı türü iki katına çıkmıştır (Özçelik, 2018: 121).

Saldırılarla birlikte 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra HDF'nin %10'luk barajı geçerek meclise girmesi PYD'nin Kuzey Suriye'deki facto özerkliği PKK terör örgütünü de cesaretlendirerek PKK/KCK özerk kanton sisteminin Türk topraklarına da genişletmek istemiştir. Bu bağlamda da 12 Ağustos 2015'te Türkiye'nin 12 şehrinde özyönetim ilan etmiştir (Köse, 2017: 36).

PKK terör örgütü tarafından 13 Haziran 2015 -1 Eylül 2015 tarihleri arasında ki üç aylık dönemde 224 saldırı düzenlenmiş, saldırılarda 42 güvenlik görevlisi, 2 kamu görevlisi ve 12 sivil şehit olmuş aynı saldırılarda 68 kamu güvenlik görevlisi, 8 kamu görevlisi ve 62 sivil yaralanmıştır. Saldırıları Tunceli, Diyarbakır, Bingöl, Siirt, Şırnak, Hakkari ve Mardin gibi PKK terör örgütünün klasik eylem yaptığı yerlerin yanı sıra Gaziantep, Şanlıurfa, Osmaniye, Hatay ve İstanbul'da da görülmüştür (Özçelik ve Miş, 2018: 33).

PKK, çözüm sürecinin tamamen ortadan kalkmasının ardından 2015 yılı sonlarında başlattığı şehir merkezlerindeki çatışmaları yaygınlaştırmış, bölgesel düzeyde bir tür halk ayaklanmasını hayata geçirme stratejisini 2016 yılına kadar devam ettirmiştir. Bu strateji kapsamında özellikle Güneydoğu'da birçok şehirde mahalle aralarında kazmış olduğu hendekler ile öz savunma yapıları oluşturmak suretiyle saldırı pratiğini hayata geçirmeye çalışmıştır. Gerçekleştirdiği saldırılar neticesinde üç yüzden fazla güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiş ve bu süreçte yüzden fazla sivilin ölümüne neden olurken, bölge de yaşayan birçok kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (Yeşitaş vs., 2016: 3).

Türkiye'de Hendek operasyonları olarak bilinen PKK'nın yurt içinden temizlenmesi, örgüt militanlarının devlet mekanizmasının yoksun olduğu Suriye'ye kaçmasına neden olmuştur. Suriye'deki iç savaşın etkisi ve ABD'nin IŞİD'e karşı PKK'nın uzantıları olan PYD, YPG ve YPJ'yi proxy bir güç olarak kullanması, örgütün kendisine kendisine geniş bir alan hakimiyeti kurmasına neden olmuştur.

4.1.1.2. PKK ve Radikalleşme: Göreli Yoksunluk Teorisi ve Sosyal Kimlik Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

Bireyin terör örgütüne katılma kararı bireysel ve örgütsel faktörler olmak üzere iki temel başlık altında incelemek mümkündür. Bireyin sosyo-ekonomik durumu, ailevi şartları/ durumları ve kamu hizmetlerine erişim gibi genel koşullar bireylerin radikalleşmelerinde önemli etkenlerdir. Örgütsel düzeyde ise propaganda, bireyleri manipüle etme gibi faktörler bireylerin radikalleşmesinde önemli etken olarak görülmektedir (Özeren vd., 2014: 331). Bireylerin radikalleşmelerinde ise temelde

iki farklı durum söz konusudur. İlk olarak bireylerin radikalleşerek PKK'ya katılımını sağlayan argümanlar:

- Sosyo- ekonomik yoksunluk
- Arkadaş/ akraba etkisi,
- Sosyal dışlanmışlık hissi,
- Etnik kimlik,
- IŞİD'e karşı tepki olarak sıralanabilmektedir.

PKK gibi terör örgütleri varlıklarını devam ettirmek için sürekli bir insan kaynağına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bağlamda da bireylerin radikalleşmesine katkı sağladığı argümanlar ise:

- Stratejik şiddet kullanımı
- Sosyo-ekonomik yoksunluk (istihdam engellenmesi)
- Sosyo-kültürel izolasyon,
- Eğitim olanaklarından yoksun bırakma,
- Yazılı, görsel ve sosyal medyada yürütmüş olduğu propaganda,
- Etnik kimlik kullanımı (Kürt milliyetçiliği söylemi),
- Ataerkil aile karşıtlığı
- Jineoloji
- IŞİD'e karşı savaşan kahraman Kürt kadını şeklinde sıralanabilmektedir.

Yukarıda yer alan argümanlar ile PKK bireylerin radikalleşmelerine katkı sağlayarak örgüte eleman devşirmektedir. Yurt içi ve yurt dışından birçok kişinin PKK'nın örgüte insan kaynağı sağlamak için belirlemiş olduğu stratejilere maruz kaldığı bilinmektedir. Bu bağlamda da görelî yoksunluk teorisi ve sosyal kimlik teorisi ele alınırken, PKK'nın bireyleri radikalleştirilmesi ve bireylerin radikalleşerek PKK'a katılması ve olarak iki farklı teoride iki farklı perspektiften incelenecektir.

4.1.1.2.1. PKK Radikalleşmesinin Görelî Yoksunluk Teorisi Perspektifinden Analizi

PKK ve yoksulluk ilişkisinin izahında, PKK gibi kompleks yapıya sahip bir örgüte katılan bireylerin neden radikalleştiklerini yalnızca mutlak yoksulluk ile izah etmek son derece dar bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim PKK'nın aktif eylem yılı olarak kabul edilen 1984 yılından günümüze kadar uzanan tarihsel aralıkta faaliyet göstermiş olduğu coğrafyalarda mutlak yoksullukla birlikte görelî yoksunluğunda son derece etkili olduğu bilinmektedir.

Tablo 4.1.1.2.1.1. PKK'nın Radikalleştirmesi ve Birey Radikalleşmesinin Görelî Yoksunluk Teorisiyle Analizi

PKK	Birey
Stratejik şiddet kullanımı	Sosyo-ekonomik yoksunluk
Eğitim olanaklarından mahrum bırakma	Sosyal dışlanmış hissi
Sosyo- ekonomik yoksunluk	İŞİD'e karşı tepki
Sosyo- kültürel izolasyon	
Yazılı, görsel ve sosyal medya propagandası	

Yukarıdaki tabloda görelî yoksunluk teorisi bağlamında bireylerin radikalleşmelerine etki eden faktörlerin yanı sıra PKK'nın bireylerin radikalleşmesi için görelî yoksunluktan kaynaklanan ve örgütün kullanmış olduğu stratejik argümanlar sıralanmıştır. Bu bağlamda da görelî yoksunluk teorisi ve PKK'nın bireyleri radikalleştirmesi: Stratejik şiddet kullanımı, eğitim olanaklarından mahrum bırakma, sosyo-ekonomik yoksunluk, kültürel izolasyon, yazılı, görsel ve sosyal medya propagandası ve İŞİD'e karşı savaşı kahraman Kürt kadını söylemi; bireysel radikalleşme ise sosyo-ekonomik yoksunluk, sosyal dışlanmış hissi ve İŞİD'e karşı tepki bağlamında değerlendirilmektedir.

4.1.1.2.1.1. PKK'nın Bireyleri Radikalleştirmek İçin Kullanmış Olduğu Argümanların Görelî Yoksunluk Teorisiyle Analizi

PKK'nın ilk olarak Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde faaliyetlerine başlamasının önemli bir nedeni bölgedeki Kürt nüfusun yoğunluğunun yanı sıra,

her ne kadar Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren kalkınma planları yapılmış olsa bile, bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda Türkiye’nin Batı’sından daha az gelişmiş olduğu gerçeğidir. Az gelişmiş bölgelerin temel özellikleri ise (Gündüz, 2006: 12,13; Palamut, 1982: 24):

- Faktörlerin verimliliğinin azlığı
- Faktör dağılımlarının bozukluğu
- Altyapı yatırımlarının yetersizliği,
- Doğal çevrenin gelişmeye imkan vermemesi,
- Bölgede gelir dağılımının düzensiz olması nedeniyle göçlerin yaşanması
- Bilim insanlarının sayısının azlığı ya da olmaması,
- Kullanılan teknolojinin basit ya da yetersiz olması,
- Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin az ve yetersiz olması,
- Ekonominin tarıma ya da hayvancılığa dayalı olması olarak sıralanabilmektedir.

Bölgenin az gelişmişliğinden faydalanan PKK, IRA’nın faaliyet göstermiş olduğu yerlerde “girilmez bölge” (no- gozone) ilan ederek meşruiyet sağlama çabasına benzer şekilde Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde IRA’nın benimsemiş olduğu stratejiyi hayata geçirmeye çalışmıştır (UTGAM, 2017: 12). Bu bağlamda da PKK *stratejik şiddet kullanımı* ile köy boşaltma, köyleri yakma, güvenlik güçlerine yönelik saldırılar gibi şiddet içerikli eylemler ile devletin bölgedeki varlığının da sorgulanmasına, bölgedeki hakim gücün örgüt olduğunu yönünde algı oluşturmaya çalışmıştır. Dolayısıyla da PKK’nın stratejik şiddet kullanımı militanlarının ve sempatizanlarını cezbetme açısından önemli bir faktördür (Tezcür, 2014 :10). Söz konusu faktör hem kişisel temelli motivasyonları hem de korku ve intikam gibi duyguları içermektedir (Elster, 1985: 140). Şiddet içermeyen bir hareketin, sosyo-ekonomik ve politik bağlam göz önüne alındığında bazı mekanizmaları oluşturması pek olası değildir. İlk mekanizma güvenilirliktir. Özellikle kırsal kesimde yaşayanlar yoksulluklarının ve adaletsizliklerinin kaynağını her gün etkileşimde bulundukları güçlü toprak sahipleri gibi figürlerle kişileştirdiklerinde, devrimci olduğunu iddia eden bir ideolojiye daha açık olmaktadır (Scott, 1985: 347). Genel itibariyle şiddet içerene bir hareket, güçlü

seçkinlere karşı korkuyu engelleyen kolektif eylemlerin üstesinden gelebilirse aktif destek elde edebilmektedir. Dolayısıyla silahlı şiddet içeren bir hareket, devletle müttefik yerel seçkinlerin (toprak sahiplerinin) saldırılarına karşı kırsal kesimde varlığını sürdürmek için şiddet içermeye bir harekete oranla daha yüksek bir şansa sahiptir. Silahlı eylem, iktidar sahiplerine açık meydan okuma fikrini yalnızca makul değil, aynı zamanda pratikte de uygulanabilir kılmaktadır (Tezcür, 2014: 10). Bu bağlamda da PKK bölgedeki temel sorunlar olarak nitelendirilen kırsal kesim ve devlet arasındaki iletişim kaynaklı sorunlardan faydalanmış ve devletin Kürtlere karşı adaletsiz bir tutum sergilediğine dair söylemler geliştirmiştir. Öcalan'ın propaganda metinlerinde özellikle kırsal kesimde yaşayan ve köylü halkın ayaklanmasına yönelik söylemler dikkat çekicidir. Öcalan'ın Ayaklanma Taktiği Üzerine Tezler ve Görevlerimiz isimli propaganda metninde (Öcalan, 2010 :11):

“Bir anlamda, köylü bir halk için ayaklanma kendini yeniden yaratmadır veya ayaklanma bir anlamda bir halkın yeniden doğuşu demektir. Bir ayaklanma, aynı zamanda emperyalizmin ve sömürgecilerin her türlü ajanlarının onlarca yıllık dünyalarının yıkılması, birçok karşı devrimci çıkarın yerle bir edilmesi, statükonun parçalanması, gerçek yaratıcı gücün halk açısından açığa çıkmasıdır. Uyuyan, çürütülen bir halkın en görkemli bir biçimde kendini yaşama çekmesidir. Eğer bu halk Kürdistan halkıysa, bölgede devrimin en güçlü tahrik gücü olması, diğer halkların yüzyıllardır içinde tutuldukları amansız baskı, köleleştirme ve uykuda olma durumuna büyük bir darbe vurmasıdır.

Söz konusu söylemler etkisini göstermiş ve 2000’li yıllara kadar özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinden PKK’ya yoğun bir halk desteği sağlanmakla birlikte radikalleşen bireylerin örgüte katılımları yüksek düzeyde olmuştur (Kızma,2016: 248). Bu bağlamda da PKK 1987’den sonra devleti temsil eden kamu kurum ve kuruluşları başta olmak üzere bu kurumları temsil eden kişilere yönelik terör eylemlerine başvurmuştur.

Bunlardan en dikkat çekici grubu ise öğretmenler ve okullar oluşturmaktadır (Demir, 2017: 280). PKK'nın bireyleri *eğitim olanaklarından mahrum* bırakarak bireylerin örgüte katılımını arttırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda da PKK özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1987 yılından itibaren okulları yakmaya, öğretmenleri öldürmeye başlamış ve Eylül 1989'a kadar 137 okula saldırmış, on sekiz öğretmeni öldürmüştür (İmset, 1993: 258). PKK terör örgütü tarafından şehit edilen öğretmenler ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi sitesinde yer almaktadır (MEB, 2021). En son ise 2016 yılında Batman'ın Kozluk ilçesinde görevli olan Şenay Aybuke Yalçın ve 2017 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesine bağlı Çiftçibaşı köyünde öğretmenlik yapan Necmettin Yılmaz PKK terör örgütünün bölgedeki kanlı eylemleri sonucunda şehit olmuşlardır (Yardımcı, 2020). 6-7 Ekim olayları olarak bilinen PKK saldırılarında 200 okula eylem düzenleyen örgüt, okullarda büyük tahribata neden olarak eğitimin uzun bir süre aksamasına neden olmuştur (Aşan ve Toktaş, 2016). Netice itibariyle, PKK'nın öğretmenlere ve okullara yönelik terör eylemleri neticesiyle on binlerce öğrenci eğitim olanaklarından yoksun bırakılmıştır (İmset, 1993: 258).

Kirişçi ve Winrow'un aktarmış oldukları istatistiksel bilgilere göre 1985 yılında Güney ve Doğu Anadolu bölgesinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı %44 ve %36 olarak belirtilmiştir (Kirişçi ve Winrow, 2008: 142,143 akt. Demir, 2017: 287). TÜİK'ten elde edilen verilere göre ise okuma yazma bilmeyenlerin oranı tüm Türkiye'de %3.78 iken Doğu Anadolu'nun %7.5 ve Güneydoğu Anadolu'nun ise %8.09'dur. Türkiye'de iktidar olan her hükümetin bölgedeki eğitim aksaklıklarını gidermek için yoğun çaba sarf ettiği, ancak bölgeye atanan öğretmenlerin PKK'nın tehdit ve şantajları maruz kaldığı bilinmektedir.

PKK Suriye'de de eğitim ile ilgili benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Ülkede yaşanan iç savaş neticesinde alan hakimiyetini genişleten PKK ve onun uzantıları SDG, YPG, YPJ Esad rejiminin elinden almış oldukları okullarda görev yapan öğretmenlerden 61 öğretmeni gözaltına almış, Rakka, Deyrizor ve Haseke'de PKK'nın müfredatını işlemek istemeyen ve YPG'nin zorunlu askerlik uygulamasına tabi olmayan 550 öğretmen işten çıkarılmıştır. YPG'nin okullarda zorla Öcalan'ın propaganda metinlerini okutması, örgüte dair dokümantasyonları

ders notu haline dönüştürmesi ile okulları kendine eleman devşirmek için merkez edindiğine dair yaygın bir görüş ortaya çıkmıştır. Nitekim SDG ve YPG'nin bu tutumu sebebiyle binlerce öğretmen işsiz kalırken yarım milyondan fazla çocuk eğitim olanaklarından mahrum kalmaktadır (SNHR, 2021: 2-9).

PKK'nın özellikle Kürt toplumu başta olmak üzere bireyleri eğitimden yoksun bırakma nedeni örgüt lideri Öcalan'ın talimatında açıkça ifade edilmiştir. Öcalan ve örgüt propaganda metinlerinin birçoğunda; militanların üniversite ve lise eğitimi alan kişilerinden oluşması, PKK içerisinde kendi düşünceleri, örgütün eylemleri ve ideolojisinin sorgulanmasına ve hatta karşıt seslerin yükselmesine neden olduğu vurgulanmaktadır (Öcalan, 1983). Dolayısıyla da PKK katılan ya da katılımı sağlanacak eğitilmiş kişilerin istenilen radikalleşme sürecine erişebilmeleri için örgüte en uygun kişi profili eğitimsiz bireyler olmakla birlikte eğitim düzeyinin en yüksek ilköğretim mezunu olması gerektiğine dair ortak bir görüşe varılmıştır.

PKK'nın bireylerin radikalleşerek örgüte katılmaları adına gerçekleştirmiş olduğu faktörler ise *sosyo-ekonomik yoksunluk* ve *sosyo-kültürel izolasyondur*. Sosyo ekonomik yoksunluk ile örgütün bölgede sosyal olanaklar ve iş imkanı için kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik saldırılarda bulunduğu ve aynı zamanda da özel sektör yatırımlarına yönelik sık sık saldırı düzenleyerek engellediği bilinmektedir. En bilinen örneklerden biri 9 Mühendis Katliamı olarak bilinen 21 Mart 1990 tarihli PKK saldırısıdır. PKK, Elazığ- Kovancılar'da yol keserek bölgede faaliyet gösteren Ferrokrom işletmesi ve Alarko firmasında çalışan 9 mühendis öldürülmüştür. Yakın tarihte ise 6-7 Ekim olayları olarak bilinen dönemde PKK özel sektöre yönelik saldırılarına yenilerini eklemiştir. Olaylar neticesinde bölgede gerçekleştirilecek otel, tatil köyü, özel hastane gibi büyük yatırımlar askıya alınmış, bölge işletmecileri ise olaylarda işletmelerinin zarar görmemesi için uzun süre kepenk kapatmak zorunda kalmıştır (Sarı ve Tinas, 2018: 36,37). Bölgede sosyal ve kültürel faaliyetlere yönelik saldırı düzenleyen örgüt kitap fuarı, hayvancılık fuarı gibi bölgeyi tanıtacak ya da bölgeyi sosyalleştirecek etkinlikleri engellemektedir (Aşan ve Toktaş, 2016).

Devlet ve özel sektörün Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da gerçekleştirmek istediği tüm yatırımları, sosyo-kültürel etkinlikleri terör eylemleri, tehdit ve şantaj yoluyla engellemeye çalışan örgüt, PKK’a katılım sağlayan bireylere Avrupa’da iş imkanı, PKK’nin siyasi kolu HDP’nin gençlik teşkilatları aracılığıyla miting, kongreler, newruz kutlamaları, piknik etkinlikleri gibi sosyo-kültürel faaliyetler düzenleyerek bölgede kendisini devlete alternatif bir yapı olarak göstermektedir (Ersöz, 2019). Böylelikle PKK, yatırımların aksaması, istihdam olanaklarının azalması ve örgütün sözde vaatleri gibi etkenler neticesinde bölgedeki Kürt vatandaşlar başta olmak üzere özellikle gençlere yalnızca örgütün bir çıkış yolu olduğuna yönelik propagandası için zemin oluşturmaktadır.

PKK’nın bireyleri radikalleştirmesinde kullandığı bir diğer önemli faktör ise *yazılı, görsel ve sosyal medya propagandasıdır*. 1990’lı yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası düzeyde görsel ve yazılı medyayı propaganda amaçlı kullanan PKK, bu maksatla birçok dergi, gazete ve TV kanalı kurmuştur. Bunlardan bazıları; Med TV, Medya TV, Roj TV, Mezopotamya TV, Rojhelat TV, MMC TV, ANF gibi televizyon kanalları; Fırat ve Dicle isimli haber ajansı, Serhildan ve Mezopotamya’nın Sesi isimli radyo kanalları; Yeni Özgür Politika, Özgür Gündem, Gündem ve Azadiya Welat, Fırat News isimli gazetelerin yanı sıra Serxwebûn isimli dergi önemli olanlarıdır (Demir, 2017: 296).

PKK’nın yazılı ve görsel medyada ilk dönemler ele alındığında bireyleri radikalleştirmesindeki özellikle MED TV’nin yayınları dikkat çekicidir. 30 Mart 1995 tarihinde kurulan MED TV’e Öcalan ve örgüt üst düzey yöneticileri sıklıkla bağlanarak örgüt sempatanlarına örgütün Kürdistan için yapmış olduğu fedakarlıklardan söz etmiş, militanlarına ise eylem ve faaliyetlere ilişkin talimatlar verilmiştir. MED TV’nin örgüte dair propaganda yayınları neticesinde PKK’a eleman devşirmesinin akabinde 22 Mart 1999 tarihinde Avrupa Konseyi Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi Daimi Komitesinin düzenlemiş olduğu toplantı sonucunda ilk olarak kanalın faaliyetleri 21 gün süreyle askıya alınmış, akabinde de kapatılmıştır (Demirel, 2007: 478). Her ne kadar MED TV kapatılsa bile yeni radyo ve TV kanalları açan PKK eleman devşirmek için propagandasına devam etmiştir.

PKK'nın yazılı ve görsel medya da yer alan ifadelerinden etkilenen bir kadının ifadesi şu şekilde yer almıştır (Özeren, Sözer ve Başbüyük, 2015: 77):

“Lise ikinci sınıftan sonra okul arkadaşlarımla etkisiyle örgütü anlatan internet sitelerine girmeye başladım. Ayrıca ROJ TV ve Mezopotamya FM de dinliyordum. Buralarda gördüğüm gerillalardan, duyduğum haberlerden çok etkileniyordum. Özellikle kadın gerillaların halkları uğruna savaşması beni çok etkiliyordu. Dayımın kızı ile sürekli bu meseleleri konuşuyorduk ve sonunda birlikte örgüte katılmaya karar verdik”.

Özellikle son dönemlerde örgütün aktif dergisi Serxwebûn'da, haber kanalı Fırat News'de Duran Kalkan, Murat Karayılan gibi üst düzey örgüt yöneticilerinin yanı sıra PKK içerisindeki militanlarında neden PKK katıldıklarına dair haberler yayınlayarak, örgüte eleman devşirilmesinde etkili olduğu ileri sürülmektedir. Örgüt militanlarının neden PKK'ya katıldıklarına dair “Önderlik yoluna girmenin vermiş olduğu huzur”, “dağda özgür oldukları”, “sömürgeciliğe karşı savaştıkları” söylemleri sıklıkla tekrar edilmektedir. Fırat News de sözde İstanbul üniversitesi öğrencisiyken PKK katılan teröristin Türkiye ve diğer sömürgeci güçlerin saldırılarına verilecek en iyi cevabın sıkı bir örgütlenme olduğundan söz ettiği ifadesinde şu sözlerle yer vermiştir (Botan, 2017):

“Rojava, Rojhilat, Güney ve Kuzey Kürdistan'da bulunan tüm halklar beraber direnirse bu faşizmi durdurup zafer kazanabilir. Benim bir yanımda Türk bir yanımda Kürt. Sadece Kürt ve Türk halkları değil diğer tüm halkların bu zulme sessiz kalmaması gerekiyor. Bunun üstesinden ancak birlikte gelebiliriz. Türkiye'nin demokratikleşmesini isteyen biri olarak çağrıda bulunuyorum. Herkesin doğru örgütlenmesi ve mücadeleye katılması gerekiyor”.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, internetin ve ona bağlı sosyal medyanın gelişimi PKK'nın bireyleri devşirmek için kullanmış olduğu görsel ve yazılı medyadaki propagandasını YouTube, Instagram, Twitter, Pinterest gibi sosyal medya ağlarına taşımıştır. Bu alanlardaki propagandası Türkiye başta olmak üzere

yurt dışından birçok kişinin PKK katılımını sağladığı bilinmektedir. YPG'nin Twitter, Facebook ve Instagram gibi sosyal medya hesapları üzerinden PKK'a katılım için çağrı yapılmaktadır. Alman iç istihbarat raporunda yer alan bilgiler doğrultusunda Suriye'ye savaşmak için gitmek isteyen PKK sempatizanlarının örgütün yayınlamış olduğu propaganda videolarını izledikten sonrasında radikalleştikleri ve PKK'a katıldıkları bilinmektedir (Bayraklı, Yalçın ve Yeşiltaş, 2019 :85).

4.1.1.2.1.2. Bireylerin Radikalleşerek PKK'ya Katılmasının Görelî Yoksunluk Teorisiyle Analizi

Bireylerin PKK'ya katılımında görelî yoksunluk teorisinin radikalleşme süreçlerinin analiz edilmesi neticesinde sosyo- ekonomik yoksunluğun ve sosyal dışlanmış hissinin etkisinin itici güç olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda da ele alınan görelî yoksunluk teorisinde vurgulanan temel nokta, mutlak yoksulluğun ötesinde bireyin ya da aidiyet hissetmiş olduğu grubun hedeflediği ya da ulaşmak istediği mevcut ekonomik, sosyal, kültürel ve toplumsal olanaklara erişmeme durumu olarak tanımlanmaktadır (Gurr, 1970). Bireylerin radikalleşmesinde özellikle bireyin kendisini ya da aidiyet hissetmiş olduğu grubu, diğer birey ya da gruplarla kıyaslayarak hissetmiş olduğu yoksunluk hissi görelî yoksunluğun ana temasını oluşturmaktadır (Flynn: 2011: 108).

PKK terör örgütünün coğrafi ve iklimsel zorluklar nedeniyle Güney ve Doğu Anadolu bölgelerine merkezi hükümet tarafından Batı'ya oranla yeterli yatırım, istihdam ve iş olanaklarının oluşturulmadığı(Kürkçü, 2016: 17), kamu hizmetlerine erişimin kısıtlı olduğu ve bu durumun da Kürtlerin yoğun olarak yaşamış olduğu söz konusu bölgelerde ekonomik ve sosyal olarak mutlak yoksunlukla birlikte görelî yoksunluğun meydana geldiği argümanı PKK'nın ortaya çıkışının yanı sıra bireylerin de radikalleşerek PKK'ya katılımındaki temel argümanlardan biri olarak görülmektedir.

Radikalleşen ve akabinde de terör örgütüne katılan bireylerin çoğunluğunun genç olduğu bilinen bir gerçektir (Özeren, Sözer ve Başibüyük, 2015: 70). Bu bağlamda da özellikle gençlerin son dönemlerde kitle iletişim araçlarının yaygınlığı

ve sosyal medyanın da yadsınamaz etkisiyle kendi yaşamış oldukları bölgedeki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel eksiklikleri kendisini alternatif bir çıkış yolu olarak sunan PKK'ya katılarak gidermeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda da PKK'nın Kürt halkını mobilize etmek, kendi saflarına katmak için söz konusu coğrafyalarda iş ve istihdama yönelik engelleme, sosyo-kültürel olanakları kısıtlama gibi görece yoksunluk durumunu derinleştirerek bireylerin radikalleşmelerine zemin hazırladığını söylemek mümkündür (Harris, 2018: 2656).

Bireylerin radikalleşerek PKK katılmalarındaki bir diğer faktör ise *sosyal dışlanmışlık hissidir*. Sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak sosyal dışlanma; politik, ekonomik, kültürel ve sosyal vatandaşlık haklarından mahrum bırakılma olarak tasvir edilmektedir (Çakır, 2002: 84). Bu bağlamda da sosyal dışlanmanın bireyin görece yoksunluk teorisi bağlamında ulaşmak istediğı, arzuladığı standartlara erişememesinin temel esaslarını içerisinde barındırdığını söylemek mümkündür. PKK'nın sözde Kürt halkı için savaştığı ve bu bağlamda da Kürtlerin Türklerden ayrı bir millet olarak yaşaması gerektiğine yönelik söylemleri, Kürt kökenli bireylerin ayrışmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda PKK'nın sıklıkla Kürt vatandaşlara yönelik ayrımcılık yapıldığına dair propaganda söylemleri bireylerin sosyal dışlanmışlık hissi yaşamasına ve kendi haklarını savunduğunu iddia ettiği örgüte yakınlaşmasına neden olmuştur.

4.1.1.2.2. PKK Radikalleşmesinin Sosyal Kimlik Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

Sosyal kimlik teorisi insanların kim olduklarını ve hangi gruba dahil olduklarının bir kategorizasyonunu sunmaktadır. Söz konusu kategorizasyon; bireyleri grup içerisinde olmayan kişilerden ayırmaya yararakla birlikte, bir grup içerisindeki bireylerin kendileri arasındaki özdeşleşmeyi yani gruplaşmayı da sağlamaktadır (Tajfel ve Turner, 1979: 38). Bununla birlikte grup dışı olarak isimlendirilen birey ve gruplara karşı aidiyet hissedilen grubun karşılaştırılması gerçekleştirilerek aidiyet hissedilen grubun önemi, vazgeçilmezliği gibi unsurlar vurgulanmaktadır. Sosyal kimlik teorisi bağlamında kimliğin PKK'ya katılan bireyler üzerindeki yadsınamaz etkisinin varlığının söz konusu olduğunu söylemekle birlikte sosyal kimlik teorisi

PKK'ya katılan bireylerin radikalleşme süreçlerine neyin hizmet ettiğine dair bir açıklama izah etmek üzere çalışmada kullanılmıştır.

Sosyal kimlik teorisi bağlamında ele alınan PKK örneğinde “biz” ve “onlar” kavramının terör örgütü üyesi bireyler tarafından dış grup üyesi ve/veya dış gruplar olarak nitelendirilen birey ve/veya gruplara karşı “savaşılması gereken kişi ya da kişiler”, “düşman” vb algısının yerleştirilmesi ile daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Sosyal kimlik teorisi bağlamında özellikle bu biz anlayışı ile Kürt olanlar ile olmayanlar arasında tehdit unsurunun belirleyici bir rol oynaması, söz konusu tehdidin fiziksel, psikolojik, ya da kültürel tehdit olarak algılanması bireyin bu tehdidi nasıl algıladığına dair görüşü ile doğru orantılı olarak ifade edilebilmektedir. Daha genel bir ifadeyle sosyal kimlik teorisine göre insanlar aidiyet hissettikleri gruba karşı kendilerini etiketleme eğilimindedirler. Söz konusu etiketleme ise benlik saygısını arttırmak, diğer gruplardan bireyi ve aidiyet hissedilen grubu ayırarak farklılaşmak için kullanılmaktadır (Myers, 2012).

PKK'nın 1970'lerin sonundan itibaren Güney ve Doğu Anadolu bölgesindeki diğer Kürt gruplara ve aşiretlere yönelik uygulamış olduğu şiddet eylemleriyle birlikte hedef kitlesine karşı kullanmış olduğu propaganda dili ile Kürtlük bilincinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bölgede sıklıkla dile getirilen ekonomik, sosyal geri kalmışlık söylemi, Türkiye'nin Kürt halkını sömürgeleştirdiği söylemi yerine Kürt kimliğine yapılan vurgu, PKK'nın ve gerçekleştirmiş olduğu şiddet eylemlerinin meşruluğunun kazanılmasının önünü açmıştır. Söz konusu meşruluk ile bölgedeki halk örgütün aşiretlerin itibarının zayıflatılmasıyla feodal düzene duymuş oldukları saygının yerine Kürt milliyetçiliği bilincini benimsemişlerdir (Kurubaş, 2004: 29). Müslüman kimliği ön planda olan toplum kendisini önce Müslüman sonra Kürt olarak betimlerken süreç içerisinde hem Müslüman hem Kürt olarak tasvir etmeye başlamış, akabinde ise önce Kürt sonra Müslüman haline dönüşmüş, dini ve etnik kolektif kimliklerin ağırlıkları yer değiştirmiştir. Bu bağlamda da Kürt kimliğinin ön plana çıkması ile vatan ve vatandaşlık algısında da değişimler yaşanmaya başlanmıştır (İmıl, 2019: 226, 227). PKK'nın Marksist Leninist ideolojiden Öcalan'ın demokratik konfederalizm açılımı ile şekil değiştirmesi ve son

dönemlerde jineoloji ile tanıçalaştırdığı kadın profili ile Kürtlerin üzerinden yeni bir propaganda söylemi geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda da sosyal kimlik teorisinde iki farklı kategoride radikalleşme süreçleri incelenecektir. İlk olarak PKK'nın etnik kimlik kullanımı, ataerkil aile düzenine karşıtlığı ve jineoloji ideolojisi, IŞİD ile savaşı Kürt kadın profili örgüt düzeyinde; ikinci olarak ise etnik milliyetçilik ve IŞİD'e karşı tepki bireysel düzeyde analiz edilecektir.

4.1.1.2.2.1. PKK'nın Bireyleri Radikalleştirmek İçin Kullanmış Olduğu Argümanların Sosyal Kimlik Teorisiyle Analizi

PKK kuruluşundan günümüze kadar üç farklı ideoloji benimsemiş ve her ideolojide örgüt kendisini yeniden biçimlendirmiştir. Ancak temelde değişmeyen tek unsur Kürt milliyetçiliği olmuş, örgüt, militanlar ve sempatizanlar arasında da merkez konumda yer almıştır (Davis vd., 2012: 100). Sosyal kimlik teorisi bağlamında ilk olarak etnik milletçilik söylemine dair PKK'nın eleman devşirmesi sıklıkla kullanılan bir argüman olduğuna dair analiz ile Kürt milliyetçiliğinin PKK tarafından nasıl kullanıldığının anlaşılması büyük bir önem taşımaktadır. Bu argümanı etnik milliyetçilik kalıbı içerisinde aile ve akraba bağları kullanılarakta güçlendirilmektedir

Ataerkil ailesi yapısı bağlamında; Kürt kimliği ve Kürt nüfusun yoğun olarak yaşamış olduğu bölgelerde (özellikle Ortadoğu ve Türkiye bağlamında) aşiret ve akrabalık ilişkileri PKK'nın bireyleri radikalleşmesinde kullanmış olduğu önemli bir argüman olduğunu söylemek mümkündür. Kürt bölgelerinin çoğunda akrabalık ve aşiretçilik hala toplumun önemli yapı taşı olmakla birlikte, yurt dışında yaşayan Kürt nüfusu da bir arada tutan yapı taşı olarak görülmektedir (Aytekin, 2019: 70). Kürt toplumundaki akrabalık ve aile altı bağlarını inceleyen Yalçın Heckmann altı farklı gruba ayırarak söz konusu bağları incelemiştir. Bunlar; miras, toplum ve seferberlik esnasında yetki ve statü, ekonomik etkinlik (ticari faktörler), kırsal ve özellikle köylerde toplu hayat, evlilik ve Kürt gelenek ve görenekleridir (Heckmann, 2012: 273, 274). Ayrıca Heckmann kardeşler arasındaki akrabalık bağlarının çok sıkı olduğu, Kürt toplumunda ağabey figürünün baba figürü ile eş değer statüde olduğu vurgusu dikkat çekicidir (Heckmann, 2012: 282, 283).

Alternatif Kürt tarihi, Kürt toplumu gibi alanlarda eserler ortaya koyan Öcalan ve PKK Kürt toplumunun aile ve akrabalık bağlarının yanı sıra Kürt örf ve adetlerinin güçlü ve zayıf yanlarına bilmelerinden dolayı bu alanı eleman devşirmek için istismar ettiği bilinen bir gerçektir. Öcalan’a göre Kürt tarihi sömürgeci ve istismarcı güçler tarafından yazılmıştır. Bu bağlamda da Öcalan’a göre gerçek Kürt tarihi Kürt bilincinin, Kürt milliyetçiliğinin yeniden şekillenmesinin yanı sıra Kürt akrabalık ve aile içi düzenin tesisi için mutlak yapılması gereken bir zorunluluktur. Bu misyonu da şüphesiz Kürtlerin savunucusu olduğunu iddia eden PKK ve ideolojik, düşünsel alanlarda fikir babası olan Öcalan gerçekleştirmelidir (Öcalan, 2013).

Kürt milliyetçiliğine dair kitap, dergi, eğitim dokümanlarından oluşan binlerce sayfa yazı olmakla birlikte, söz konusu propaganda materyallerinin birçoğu Öcalan’a ait kitaplar, makaleler, ses kayıtları, videolar ya da söyleşilerden oluşmaktadır (Davis, vd., 2012:102). PKK, kitap ve dergi gibi basılı materyallerini özellikle şehir bölgelerinde sempatizan toplamak için yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Öcalan’ın kitaplarını okuyan PKK sempatizanının konuyla ilgili (Özgür Politika, 2021);

Kürt Halk Önderi Abdullah Öcalan’ın kitaplarını okuduğunu ve fikirlerinden çok etkilendiğini de belirten Pablo, “Tarih üzerine yaptığı değerlendirmeler birçok kişiden farklı. Özellikle ataerkil sisteme ilişkin analizi çok etkileyici. Öcalan klasik tarihçiler gibi bilindik şeyleri yazmıyor. O bir ideolog, düşünce üretiyor. Ürettiği fikirlerden çok etkilendim”.

sözleri yukarıdaki savı destekler niteliktedir. Bu bağlamda da PKK’nın bireyleri radikalleştirmek için geniş ölçüde kitaplardan yararlandığına dair yaygın bir kanı mevcuttur (Aytekin, 2019: 75).

Ataerkil aile sistemine tamamen karşı çıkan örgüt, Kürtlük bilincinin yeniden şekillenmesi için ataerkil aile sisteminin mutlak suretle terkedilmesinin gerekliliği üzerinden kadınların radikalleştirerek örgüte devşirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda da kadının aile ve toplum içerisindeki rolünün yeniden tanımlanmasının gerekliliği üzerinden propaganda geliştirmeye başlamıştır. Hem kadınların radikalleşerek örgüte katılması hem de kadınların örgüte eleman kazandırması açısından PKK ve Öcalan

kadına iki önemli rol biçmiştir. Bunlar; ezilmiş, köleleştirilmiş Kürt kadın profili ve kahraman, savaşçı Kürt kadın profilidir. İlk olarak Öcalan ve PKK propaganda yayınlarında kadınların ataerkil sistem içerisinde köle, alınıp-satılan mal olarak görüldüğü, özellikle evlilik rolü ile ataerkil sistem içerisine sıkıştırıldığından söz etmektedir (Öcalan, 2013: 24,25). Bu bağlamda da PKK'nın kuruluşundan itibaren Sakine Cansız, Kesire Yıldırım (Öcalan'ın eski eşi) gibi figürler ile kadınların örgüt içerisinde aktif olduğu bilinmekte, cinsiyet eşitliğinin dair söylemler örgüt dokümanlarında ve Öcalan'ın propaganda metinlerinde PKK içerisindeki bazı militanların kadın karşıtlığına rağmen sıklıkla yer almaktadır (Marcus, 2007: 42). Öcalan'ın Kürdistan'da Kadın ve Aile isimli 375 sayfalık propaganda metninde kadın ve özgürlük kavramlarının 1475 kez kullanılması bu anlamda dikkat çekicidir (Öz Yıldız, 2020: 69). Kadınların ataerkil sistem içerisindeki sömürülen varlıklar olarak tasvir edilen rollerinden sıyrılması, sözde Kürdistan devriminin gerçekleşmesi için Öcalan ve PKK'nın kadınların radikalleşmeleri için üretmiş oldukları ana argüman olarak ortaya konmaktadır. Kadınların radikalleşmesi ve örgütle iltisaklı hale gelmeleri için kullanılan ikinci rol olan kahraman Kürt savaşçı kadın modellemesi üzerinden başlatılan propaganda silsilesi ise (Novellis, 2018: 121, 122); ilk olarak 1996 yılında Tunceli'de PKK'nın ilk canlı bomba eylemini gerçekleştiren Zilan kod isimli Zeynep Kınacı ile başlamıştır. Kınacı'nın gerçekleştirmiş olduğu eylem PKK içerisinde kadınların ön cephe rollerine geçiş yapmasına zemin hazırlamıştır. Öcalan'ın ve PKK'nın propaganda metinlerinde Kınacı şehit sıfatıyla anılmış, PKK tarafından sonradan Kınacı'ya ait olduğu iddia edilen sözde vasiyetinde kadınların örgüt için gerçekleştireceği her türlü fedakarlığın sözde Kürdistan ve Kürt toplumu için ne denli kutsal bir görev olduğundan bahsedilmiştir (Öcalan, 2021: 57). Bu bağlamda da sıklıkla Kınacı'nın gerçekleştirmiş olduğu eylemin yüceliğine vurgu yapılmış ve Kınacı kahraman ilan edilmiştir (White, 2000). PKK ve Öcalan propaganda metinlerinde bir adım daha öteye giderek Kınacı'yı modern çağın özgürlük tanrıçası olarak nitelendirmeye başlamış ve sözde Kürt tarihindeki modern dönem Kawa misyonu yüklenmiştir (Çağlayan, 2012: 13). Bilindiği üzere Demirci Kawa mitinde Medler, Asur imparatorluğu tarafından köleleştirilen Kürtlerin ataları olarak betimlenmiştir. Asur imparatoru Dehak'tan dağlara kaçan Kürt gençleri, Demirci Kawa liderliğinde imparatora isyan etmişler, dağda isyan ve özgürlüklerini

kutlayan genç Kürtler şenlik ateşleri kurmuşlardır. Söz konusu alıntıda şenlik ateşine o günden sonra Kürtler Newroz, Newruz ya da Nevruz olarak isimlendirmiş ve özgürlük lideri, Kürtlerin kurtarıcısı ve kahramanı Demirci Kawa anılmaya başlanmıştır (Demirer, 2005). Kadınların Kınacı ile PKK'da başat aktör konumuna getirilmesi ile Kawa miti kadın tanrıçalaştırılmasına dönüştürülmüştür. PJAK'ın (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) kadın kolu olan HPJ (Kadın Savunma Güçleri) Koçerin Koçer isimli kadın teröristin Kınacı'nın gerçekleştirmiş olduğu eyleme yönelik ifadesinde (Serdem, 2021);

“Büyük komutanımız Zilan yoldaş, Kürt halkının iradesini kırmak ve varlığını yok etmek isteyen tüm güçlere fedai eylemi ile cevap verdi. Zilan yoldaş yaptığı eylemle bize fedakarlığı öğretti. Kadın gerillalar olarak Zilan'ın takipçileriyiz, Kürdistan toprakları için üzerimize düşen görevi yapmaya hazırız.”

söylemine yer vererek mitleştirilen Kınacı'nın kadınların radikalleştirilerek örgüt tarafından nasıl istismara açık hale getirildiğine somut bir örnek ortaya koymuştur. Ayrıca Kınacı üzerinden yürütülen bu söylem örgütün siyasi kanadı, medya uzantıları tarafından da her yıl Türkiye, Irak, İran, Suriye ve özellikle Batı'da Almanya, İngiltere, Hollanda ve ABD'de PKK tarafından düzenlenen sözde şehitleri anma programlarında da kullanılmıştır. Stockholm'da düzenlenen programda PKK'lı militan Kınacı'nın eyleminin özgür Kürt kadın kimliğinin kalıcılığı ve derinleşmesine katkıda bulunduğunu ifade etmiş, devamında da Kınacı ile birlikte kadın hareketinin PKK içerisinde yeni bir ideolojik kimliğin ortaya çıkmasına zemin hazırladığından söz etmiştir (Yeni Özgür Politika, 2020). Bu bağlamda da kadınların örgüt içerisindeki yerinin ideolojik temelleri atılmaya başlanmış, Öcalan örgüt içerisindeki tüm militanların ve sempaticianların cinsiyet ayrımı gözetmeksizin *jineoloji ideolojisinin* benimsenmesini söylemiş, aktif olarak ideolojik eğitimlere başlanmıştır (Novellis, 2018: 116). Öcalan'ın Kürt feminizmi olarak bahsetmiş olduğu jineoloji ideolojisi ile resmiyete dönüşen bu durum, örgütün uluslararası düzeyde kadınların radikalleşerek örgütle iltisaklı hale getirilmesi için kullanılmaya

başlanmıştır. Bu bağlamda da jineoloji ile ilgili; “Jineolojiye Giriş” kitabı, aktif her ay yayımlanan “Jineoloji” dergisi ve www.jineoloji.org isimli web sitesi faaliyete geçirilmiştir. Jineoloji ile ilgili İngilizce başta olmak üzere, Fransızca, İspanyolca, Almanca ve Felemenkçe broşürler yayınlanmıştır (Al- Ali ve Kaser, 2020: 11). Ayrıca Suriye’nin kuzeydoğusunda Rojava Üniversitesi içerisinde Andrea Wolf Kürt Enstitüsü olarak isimlendirilen birimde Jineoloji fakültesi kurulmuş (Jineoloji, 2021), siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda jineoloji temellendirilmeye çalışılmıştır.

Jineoloji ideolojisi ile birlikte Suriye’deki iç savaşta ABD’nin proxy gücü olarak işlevsellik kazanan PKK ve uzantısı olan YPG ve YPJ’nin sözde IŞİD ile savaştığına dair uluslararası kamuoyunda oluşturulan algı ile örgüt içerisindeki kadınlar Kürt savaşçı modellemesi ile tüm dünyaya servis edilmişlerdir. Kürt savaşçı modellemesi ABD ve Batı’nın desteği ile uluslararası bir propaganda aracına dönüştürülmüş, konuyla ilgili Girls of The Sun, Fear Us Women gibi filmler (Lemire, 2019), Jiyan: Story Of A Guerilla Fighter gibi belgeseller, BBC, CNN gibi kanallardaki haber dizileri yapılmıştır. Söz konusu film, belgesel ve haberlerde ise PKK’lı terörist kadınlar; “cesur Kürt savaşçı kızlar”, “IŞİD’e karşı savaşan Kürt savaşçı kadınlar” olarak uluslararası alana servis edilmiştir (Fear Us Women, 2021). PKK’nın ve onun destekçisi Batı’nın yürütmüş olduğu propaganda meyvelerini vermeye başlamış, birçok kadın PKK’nın ve uzantılarının IŞİD karşısında Kürtlerin haklarını, topraklarını savunduğu yanılgısı ile örgüte sempati duymaya başlamışlardır. Söz konusu bu durumu destekler nitelikte YPJ’ye katılan kadın terörist ifadesinde IŞİD tarafından topraklarından sürüldüklerini, eskiden kadınların savaş alanlarında olamayacaklarını ancak YPJ içerisindeki kadınların cesaretlerini gördükten sonra kendisinin de YPJ katılarak topraklarını, ailesini savunabileceğini ve artık hayatta kendisinin de bir amacı olduğunu belirtmiştir (Flock, 2021). Sosyal kimlik teorisi önermesinde PKK’daki Kürt kadınları “biz”, IŞİD’deki teröristleri “onlar” olarak temellendiren propaganda ile kadınlar, IŞİD’i aidiyet hissettikleri Kürt grup olan PKK’a karşısında savaşılması gereken kişi ya da kişiler olarak görmüş ve PKK’a sempati duymaya başlamışlardır. Nitekim ellerinde AK47 ile

poz veren kadınlar sözde kendi evlerini, topraklarını koruyan ve bu uğurda şehit olan bireyler olarak lanse edilmiş, Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ın yanı sıra Avrupa'daki kadınların söz konusu söylemler ile radikalleşmelerine kapı aralamışlardır.

4.1.1.2.2. Bireylerin Radikalleşerek PKK'ya Katılmasının Sosyal Kimlik Teorisiyle Analizi

Bireylerin radikalleşmesi ile ilgili sosyal kimlik teorisinde ilk olarak ele alınan önemli faktör *etnik kimliktir*. Sosyal kimlik teorisi içerisinde kimlik ile ilgili yürütülen tartışmalarda, kimliklerin kendine benzemeyen ötekine göre konumlandırılmasına dair birçok farklı yorum bulunmaktadır. Özellikle türdeşlik ve aynılık çeşitli semboller eşliğinde sürekli olarak belirginleştirilmekte ve söz konusu bu durum bir taraftan birbirine hiç benzemeyenlerin ötekileştirilmesine aracılık etmektedir. Netice itibariyle de bireyin ve onun bireysel farklılık ve tercihlerinin, bir kavram, bir etnisite ya da bir sembol altında yok edilerek, türdeş bireylerden oluşan kolektif bir kimlik oluşturulmasını sağlamaktadır (Altun, 2013: 52). Oluşturulan kolektif kimlik ile de bireylerin neden grup varlığı ya da aidiyeti için mücadele edeceği sorusunun cevabına verilecek olan cevap bireylerin neden radikalleşme sürecine girdiklerini izah edebilmektedir (Kurubaş, 2008: 24). Bu sorunun cevabına ilişkin Vamık D. Volkan dost ve düşman edinme ihtiyacı yaklaşımını ortaya koymuştur. Volkan, bireylerin kendileri ile aynı düşünceyi paylaşanlarla olumlu, başka düşüncede olanlarla saldırgan ve bölücü bağlar kurma eğiliminde olduğunu ve bu bağlamda da sosyalleşme süreçlerinde grup açısından dost ve düşman edinme ihtiyacının doğduğunu, bireylerin de bu sayede kimliklerini koruyabildiklerini ve grupla özdeşim sağlayabildiklerini ileri sürmektedir (Volkan, 1988 akt. Kurubaş, 2008: 24). Bu savı destekler nitelikte Moghaddam'ın merdiven metaforunda grup içindeki sosyal özdeşleşme dinamikleri ile bireyin radikalleşme sürecinin hız kazandığı bilinmekte (Strindberg, 2020: 52), dolayısıyla grup aidiyetin bağlamında etnik milliyetçilik üzerinden bireylerin radikalleşerek PKK katılımında önemli bir etken olarak görülmektedir. Bireylerin sosyal kimlik teorisi içerisinde etnik kimliğe atfettiği değer “ezilmiş Kürt halkı”, “hakları gasp edilmiş

Kürt toplumu” gibi söylemler ile derinleşmiş ve bireylerde “biz” ve “onlar” ayrımının meydana gelmesine neden olmuştur. Bu duruma örnek teşkil edecek şekilde, Sözer ve arkadaşlarının çalışmasında yer alan PKK terör örgütü mensuplarının ifadeleri dikkat çekicidir. Bunlar:

“Ben 1998’den beri terör örgütü mensubuyum. Örgüte bilerek ve isteyerek katıldım. Amacım Türkiye Cumhuriyeti içerisinde demokratik özerk bir Kürt bölgesi kurulmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda da yaşamaya devam edeceğim.” (Özeren, Sözer ve Başbüyük, 2015:73)

Bir diğer teröristin ifadesinde ise;

“Mersin’de üniversite öğrencisi iken dergi dağıtımı ile uğraşıyordum. Bu süreçte yapılan bir operasyon neticesinde tutuklandım. Cezaevinden çıktığımda askerlik sürecim de yaklaşıyordu. Ancak askere gitmek istemiyordum çünkü devlet düzenine karşıyım. Örgütün Kürt halkının özgürlüğü için mücadele ettiğine inandığım için askere gitmek yerine bu harekete katılmaya karar verdim” (Özeren, Sözer ve Başbüyük, 2015:73) ifadeleri yer almaktadır. Her iki ifade de etnik milliyetçilik kalıplarının bireylerin radikalleşmesine olan etkisi ortaya çıkmaktadır.

Bireylerin radikalleşerek PKK katılmasındaki bir diğer önemli faktör ise *İŞİD* karşı tepkidir. Sosyal kimlikte teorisinde bireyler aidiyet hissetmiş oldukları gruba karşı meydana gelen adaletsizlik, saldırı altında olduğuna dair hisler ile mobilize olabilmektedir. Özellikle Batı’nın *İŞİD*’e karşı PKK ve uzantılarına finansal, askeri ekipman ve mühimmat desteği sağlaması, askeri eğitim gibi birçok alanda destek vermesi, uluslararası basında ve sosyal medyada *İŞİD* gibi son dönem dünya konjektöründe bilinen en tehlikeli terör örgütüne karşı savaşan kahraman Kürt müttefik grup propagandası (Barfi, 2015) bireylerin radikalleşerek *İŞİD*’e katılmalarında önemli etki oluşturmuştur. Kürtlerin hakkını korumak adına *İŞİD* ile savaşmak için PKK’a katılan kişi sayısı azımsanmayacak kadar fazla olmakla birlikte, söz konusu durum PKK’nın gerçekte *İŞİD*’ten farklı olmadığını görerek örgütten ayrılan eski terör örgütü mensuplarının ifadelerinde sıklıkla yer almaktadır (Akşam, 2020). Ancak PKK ve Batı’nın YPG, YPJ gibi grupların *İŞİD* ile savaşması neticesinde terör örgütü olarak görülmemesi dolayısıyla da PKK’nın

meşrulaştırılma çabalarıyla ilgili görsel, yazılı ve sosyal medyada yürütmüş oldukları propagandalar halen bireylerin radikalleşmesine zemin oluşturmaktadır (Flock, 2021). PKK söz konusu propaganda ve meşrulaştırma çabalarını ise kadınlar üzerinden yürüterek, son dönemlerde erkeklere oranla daha fazla kadını radikalleşmelerini sağlayarak örgüte eleman olarak devşirmektedir. PKK'nın bireyleri radikalleştirilmesi perspektifinde IŞİD'e karşı savaşan kahraman Kürt kadını etkeni, kadınların IŞİD'e karşı tepkilerinden dolayı radikalleşerek PKK'ya katılımlarını kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur. Söz konusu bu durumu destekler nitelikte YPJ'ye katılan kadın terörist ifadesinde IŞİD tarafından topraklarından sürüldüklerini, eskiden kadınların savaş alanlarında olamayacaklarını ancak YPJ içerisindeki kadınların cesaretlerini gördükten sonra kendisinin de YPJ katılarak topraklarını, ailesini savunabileceğini ve artık hayatta kendisinin de bir amacı olduğunu belirtmiştir (Flock, 2021). Sosyal kimlik teorisi önermesinde PKK'daki Kürt kadınları "biz", IŞİD'deki teröristleri "onlar" olarak temellendiren propaganda ile kadınlar, IŞİD'i aidiyet hissettikleri Kürt grup olan PKK'ya karşısında savaşılması gereken kişi ya da kişiler olarak görmüş ve PKK'ya sempati duymaya başlamışlardır.

4.1.2 Dini Radikalizm ve Yoksulluk: IŞİD Örneği

11 Eylül saldırıları ve akabinde Batı'da gerçekleştirilen terör saldırılarında Müslüman kimliklerin ön plana çıkması neticesinde ABD ve Batılı devletler ve aynı zamanda da bilim adamları tarafından İslamcı terörizmin kalbinde dinin yattığı varsayılmıştır. Söz konusu varsayım bazılarında; radikalleşen bireyleri bulmak için Müslüman topluluklara ve kullanılan dindar ifadelerle bakılması gerektiği önermesine yol açmıştır. Nitekim Müslüman kimlik çatısı altında gerçekleştirilen terör saldırıları ABD ve Batı'da hükümetlerinde İslam'ın terörizmi harekete geçirdiğine yönelik yanlış bir anlayışla politika üretmeleri ile sonuçlanmıştır (Patel, 2011: 10). Oysa inkar edilemez bir şekilde, kısmen Batılı hükümetlerin dış politikadaki hamleleri ile Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde ortaya koymuş oldukları askeri, siyasi ve ekonomik yıkımlar, günümüzün İslamcı terörizmin kökenlerinden birini oluşturmaktadır. Ancak bu, dünya çapındaki Müslüman nüfusun sadece küçük bir azınlığının neden radikal İslamcılığa

dönüştüğünü açıklamakta da yeteriz kalmaktadır. Bu nedenle; “neden bazı bireyler radikalleşiyor ve masum sivillerin öldürülmesini haklı çıkararak İslam adına şiddet içeren davranışlarda bulunuyor?” sorusunun tam anlamıyla cevabı bulunamamıştır. Bu soruya cevap verebilmek için radikalleşen bireylerin zihniyet değişimine katkıda bulunan faktörlerin ve bunun sonucunda ortaya çıkan şiddet davranışlarının açığa kavuşturulması gerekmektedir (Yusoufzai ve Emmerling, 2017: 69). Bu bağlamda da Afganistan ve Irak savaşı sonrası bölgesel ve uluslararası bilinirliği giderek artan IŞİD terör örgütünün varlığı, devşirmiş olduğu elemanlar ve örgüt militanlarının radikalleşmelerinin nedenlerine dair yapılacak olan analiz, IŞİD üzerinden İslamcı radikalleşmenin hangi parametreler doğrultusunda gerçekleştiğine bir katkı sağlayabilecektir.

IŞİD ister “canavar” (Cameron, 2014) olarak isterse “psikopat canavarlar” (Kerry, 2015) ya da “kamyonetlerin arkasındaki savaşçılar” (Obama, 2016) veya “İslam kanun kaçakları” (Abdullah, 2015) olarak adlandırılsın, Ortadoğu’da bölgesinde ortaya çıkan ve dünya güvenliğine yönelik en büyük çağdaş terörizm tehditlerinden biri olarak algılanmaktadır (Poushter ve Manevick, 2017: 3). Üstelik askeri kapasitesi, maddi kaynakları, acımasız eylemleri ve ideolojik çekiciliği bağlamında El- Kaide’yi bile gölgede bırakmıştır. IŞİD 2014 yılında gerçekleştirmiş olduğu saldırılar neticesinde Belçika büyüklüğünde bir bölgede alan hakimiyetini sağlayarak tüm dünyayı dehşete düşürmüştür (Gilsinan, 2014). Aynı zamanda gerçekleştirmiş olduğu terörizm eylemleri neticesinde dört milyondan fazla kişinin evlerini terk etmesine neden olmakla birlikte, eşi benzeri görülmemiş bir mülteci krizine neden olmuştur (UNHRC, 2016). Dünyadaki tüm insanlar için şok edici ve dehşet verici görüntülerle dolu IŞİD videoları, terörizmin medya ve özellikle sosyal medyadaki görünürlüğünü arttırmakla birlikte IŞİD’in eleman devşirmek için kullanmış olduğu yepyeni bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bazı tahminlere göre 2015 yılı sonu itibariyle Suriye, Irak, Türkiye, İran gibi bölge ülkelerinin yanı sıra Avrupa ve ABD’de dahil olmak üzere 86 farklı ülkeden 30.000’den fazla kişi IŞİD saflarına katılmıştır (The Soufan Group, 2015). Bu bağlamda da Irak ve Suriye’deki güç boşluklarını değerlendiren devlet dışı aktörlerin arasında IŞİD; benimsemiş olduğu ideoloji, ortaya koymuş olduğu şiddet

eylemleri, uluslararası yürütmüş olduğu propagandalar ve uluslararası düzeyde örgüte eleman devşirmesi ile kendisinden sıklıkla söz ettirmiştir.

4.1.3.1. IŞİD Terör Örgütü

IŞİD'in ortaya çıkışı ve yükselişine dair ilgili literatürde birçok çalışma bulunmakla birlikte kabul gören gelişim seyrine dair ortak bir tarihsel akış mevcuttur. Söz konusu tarihsel akış IŞİD'in varlığını 1999 yılına kadar götürmektedir. Bu bağlamda da ortaya çıkışından günümüze kadar örgütün almış olduğu isimler aşağıdaki tablo da listelenmiştir.

Tablo 4.1.3.1.1. IŞİD: Kronolojik İsim Değişikliği

Tarih	Örgütün Adı	Bağlı Olduğu Örgüt	Faaliyet Gösterdiği Ülke
1999-2004	Tevhid ve Cihat Örgütü	-	Afganistan – Irak
2004-2006	Irak El- Kaidesi	El- Kaide	Irak
2006 (Ocak)	Mücahitler Şura Konseyi	El- Kaide	Irak
2006 (Ekim) – 2013	Irak İslam Devleti	-	Irak – Suriye
2013 – 2014	Irak Şam İslam Devleti	-	Irak – Suriye
2014 -	İslam Şam İslam Devleti	-	Irak – Suriye

Kaynak: (Wilson Center, 2019; Özer, 2016: 257; Zelin, 2004: 1)

Yukarıdaki tabloda IŞİD'in kuruluşundan günümüze kadar farklı isimlendirilmeleri kronolojik olarak ele alınmıştır. Söz konusu isim değişikliklerinin ise El- Kaide ile olan ilişkilerinin yanı sıra bölgesel temasları, örgütün genişleyip hakim olduğu alanlar gibi parametreler neticesinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda da isim değişikliklerinin nasıl ortaya çıktığı ise ilgili bölümlerde izah edilmiştir.

4.1.2.1.1. Ebu Mus'ab El- Zerkavi Dönemi: ABD'nin Irak İşgali ve Sünni - Şii Çatışması

IŞİD'in kökenleri ayrılmaz bir şekilde örgütün kurucu babası olarak bilinen Ebu Mus'ab El- Zerkavi'ye dayanmaktadır. IŞİD'in ideolojik köklerine aykırı şekilde Zerkavi gençlik yıllarında hırsızlık suçlarına karışmış ve sıklıkla alkol ve uyuşturucu kullanmıştır. Ailesinin Zerkavi'nin durumunu düzeltmek için Selefi öğretilerin yaygın kullanıldığı bir dizi kurslara yönlendirmiş, söz konusu kurslar ise Zerkavi'yi üzerinde büyük değişim ve dönüşümlerin açığa çıkmasına neden olmuştur. Cihatçı bir kimliğe bürünen Zerkawi, kendini kanıtlamak için 1989'da Kızıl Ordu'ya karşı savaşmak adına Mücahitlere katılmıştır (Warrick, 2015: 60; Weaver, 2006). Afganistan savaşının sonuna yetişen Zerkawi, savaş sonrasında da Afganistan'dan ayrılmamış ve gerçek İslam'ın algılanan düşmanlarına karşı savaşa devam etmek için can atan, kendisi ile aynı fikirde olan aşırılık yanlılarından oluşan bir sosyal ağ kurma fırsatı yakalamıştır. Zerkavi, ideolojik inceliği ve derinliği olduğunu ifade ettiği manevi öğretmeni Ebu Muhammed el- Makdisi ile birlikte 1992 yılında Ürdün'e geri dönmüştür (Gambill, 2004). Zerkavi ve Makdisi 1994 yılında terör eylemi gerçekleştirmeden önce üzerlerinde silah ve patlayıcı bulundurmak suçundan tutuklanmışlardır. Hapishanede Zerkavi ve Makdisi'ye daha da yakınlaşmıştır (Warrick, 2015: 61). Zerkavi'nin hapishane yıllarında görmüş olduğu işkenceler onun kişiliğinde derin izler bırakmış (Gerges, 2016: 55), akıl hocasının ideolojik eğilimlerinin yalnızca teoride kaldığını, uygulamaya geçmenin daha akılcıca olduğunu ileri sürmeye başlamıştır. Bu doğrultuda da Zerkavi gücünü ve karizmasını arttırmak için hapishanede kendi kurmuş olduğu dövüş grubuna diğer mahkumları dahil etmeye başlamış ve bürünmüş olduğu acımasız kişilik ve başkaları üzerindeki etkisi sayesinde hızlı bir şekilde diğer mahkumlar arasında liderliğe yükselmiştir (Warrick, 2015: 62, Gerges, 2016: 56). Zerkavi 1999 yılında Ürdün Kral'ı Abdullah'ın çıkarmış olduğu genel af ile hapishaneden çıkmıştır. Hapishane de geçirmiş olduğu süre içerisinde edinmiş olduğu sosyal ağ ile El- Kaide lideri Bin Ladin'e ulaşmış ve Ladin'den maddi desteğin yanında organizasyon desteği talep etmiştir (Warrick, 2015: 63). Zerkavi'nin Selefilik ile ilgili radikal görüşleri, Müslümanları bile öldürme

düşüncesi, suç geçmişinin yanı sıra hapisyanede sildirmeye çalıştığı ancak başarılı olmadığı dövme hali Ladin’de iyi bir izlenim yaratmamış, birçoğuna göre de görüşme Zerkavi adına kötü geçmiştir (Weaver, 2006). Olumsuz havaya rağmen Ladin, Zerkavi’ye inisiyatif tanınması ve El- Kaide’nin finansörlüğünde Batı Afganistan’da yer alan Herat’ta eğitim kampı kurulmasına destek vermiştir (Gerges, 2016: 59). Zerkavi’nin bağlantıları ve organizasyon yeteneği ile terörist hücre hızla büyümüştür. Ancak IŞİD’in ortaya çıkışının önemli etkilerinden biri 11 Eylül 2001 saldırılarının akabinde ABD’nin değişen terörizm ile mücadele yöntemlerinin bir yansımasının olduğu açıktır. Bu bağlamda da ABD 11 Eylül faaili olan El- Kaide’ye yönelik operasyonları için ilk olarak 2001 yılında Afganistan’a saldırmıştır. ABD’nin Herat’a düzenlemiş olduğu bombalı saldırı akabinde Zerkavi ve beraberindekilerin Kandahar’a kaçmaya karar vermişlerdir. Afganistan işgali Zerkavi için olumsuz bir durum olmuştur. 2003 yılı başına kadar örgüt ağını genişletmek için İran, Ürdün ve Irak arasında seyahat eden Zerkavi, Irak’ın batısındaki Al- Anbar eyaletinde IŞİD’in öncüsü olan Tevhit ve Cihat örgütünü kurmuştur (Gerges, 2016: 65). ABD ise El- Kaide tehdidinin akabinde bölgede Saddam Hüseyin’in kitle imha silahlarına sahip olduğu iddası üzerine Irak operasyonunu başlatmıştır. 20 Mart 2003 tarihinde eski ABD başkanı George W. Bush’un Irak’ı işgal ettiğini duyurmuş, Nisan 2003’de Saddam Hüseyin devrilmiştir (Stern ve Berger, 2016). Mayıs 2003 tarihinde ise Bush tarafından atanan Irak’taki Geçici Koalisyon başkanı Paul Bremer’in Irak ordusunu dağıtmış ve eski iktidardaki Baas Partisi’nin tüm üyelerini kovmuştur (Stern ve Berger, 2016). Bremer’in bu hamlesi Baas partisinin önde gelen 10.000 üyesinin bertaraf edilmesinin yanı sıra Irak istihbarat servislerini feshetmesi ve Irak ordusunda görev yapan öfkeli ve silahlı 100.000’den fazla Sünni Baasçıları işsiz bırakmıştır (Otterman, 2005). ABD’nin Irak’ta Saddam sonrası siyasi, askeri ve toplumsal dezenformasyonu büyük bir güç boşluğunun açığa çıkmasına zemin hazırlamıştır. Zerkavi söz konusu boşluğu kendi lehinde kullanmış, özellikle örgütünü büyütme için Sünniler ve Şiiler arasında mezhepsel şiddet sarmalını başlatmıştır (Gambill, 2004). Zerkavi Şiileri hain olarak görmekle birlikte onları “kafirler” ile eş tutmuştur. Bu bağlamda da Sünniler haricinde bölgede ortaya koyacağı yıkıcı şiddetin tüm düşmanlarına korku salacağına düşünerek ilk olarak Irak’taki BM

karargahına (UN, 2003), Bağdat'taki Ürdün büyükelçiliğine ve akabinde de Necef'teki Şii Mabedi olan İmam Ali Camii'ne saldırılar düzenlemiştir. Zerkavi'nin düzenlemiş olduğu bu terör saldırıları Irak'ta günlük şiddetin yayılmasına önemli ölçüde etki etmiştir (Gerges, 2016: 79; Hamasaeed ve Nada, 2020). Yakalamış olduğu rehinelere yönelik şiddet içerikli (kafa kesme, canlı olarak yakma vb) eylemleri videoya çekerek tüm dünyaya servis etmesi, bölgede düzenlemiş olduğu intihar saldırılarının yanı sıra bomba yüklü kamyonlarla semt pazarlarını bombalatması Irak'ta büyük bir kaos yaratmakla birlikte, bölgedeki ve tüm dünyadaki cihatçılara büyük bir mesaj göndermiştir. Afganistan'dan sonra Irak artık cihatçı mücadelenin yeni üssü olarak gidilecek ve savaşılabilecek bir yer haline dönüştürülmüştür (Warrick, 2015: 70). Irak'taki Zerkavi'nin yükselişi ise Ladin arasındaki çekişmeyi derinleştirmiştir. Ladin, Zerkavi'nin Sünniler ile Şiiler arasında ortaya çıkarmak istediği mezhep çatışması fikrinin yanı sıra benimsemiş olduğu aşırı şiddet yanlısı tutumundan da memnun değildi. Ancak Ladin'in Zerkavi'yi El- Kaide içerisindeki cihatçı davayı ilerletmek için en yetenekli kişi olarak görmesi ve sonunda Zerkavi'nin Ladin'e bağlılık sözü vermesi Ekim 2004 tarihinde Irak El- Kaide'sinin kurulmasını sağlamıştır (Kirdar, 2011: 4). Zerkavi'nin Irak El- Kaide'sinin emiri olması, aşırı şiddet kullanımı, medya ve sosyal medya aracılığıyla bu şiddeti servis etmesi ve Saddam sonrası ABD'nin Irak'taki kusurlu siyaseti birleşerek popülaritesini giderek arttırmıştır. (Stern ve Berger, 2015; Gerges, 2016: 74,77).

ABD'nin Sünnileri kasıtlı olarak dışlaması, kurulan yeni parlamentoda Şiilerin hakim olması Irak'taki mevcut mezhepsel gerilimi arttırmakla birlikte Zerkavi'nin Şii düşmanlığını daha da ileri bir seviyeye taşımıştır (Gerges, 2016: 80). ABD'nin Sünniler ve Şiiler arasında ortaya çıkmaya başlayan isyana yönelik yanlış stratejik hamleleri güvensizlik duygusunu pekiştirmekle birlikte Zerkavi'ye verilen desteği daha da arttırmıştır. Bölgedeki küçük sayılan radikal gruplar Zerkavi'nin El- Kaide'si çatısı altında birleşmeye başlamıştır (Kirdar, 2011: 4). Ayrıca bölgede Şiilerin baskısı neticesinde birçok Sünni aşirette Zerkavi'yi desteklemeye başlamış ve iki mezhep arasında büyük kırılmalar yaşanmaya başlanmıştır. 22 Şubat 2006 tarihinde Şiilerin baskısına ağır bir tepki veren Zerkavi

ve örgütü 944 yılında inşa edilen Şiilerin mabedi sayılan Samarra'daki Altın Kubbe olarak bilinen El- Askari Camii'sini bombalamıştır. Bazı Şii lideri bu saldırıyı 11 Eylül'e benzetmiş, tepkileri gecikmemiş ve her iki mezhep arasında ağır çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Ülke içinde suikastler, canlı bombalar ile düzenlenen eylemlerin sayısında anormal bir artış gerçekleşmiş, nitekim 1 hafta içerisinde binden fazla sivil yaşamını yitirmiştir (Crowley, 2014).

Zerkavi'nin Şiilere yönelik nefretinin ağır boyutları tepki çekmeye başlamış ve Irak'ta yaşanan şiddet sarmalı Zerkavi ve Irak El- Kaide'sine duyulan güveni sarsmıştır. Yerel Sünni aşiretler Zerkavi'den desteklerini çekmeye başlamış, istikrar ve güvenlik ortamının sağlanması için ABD ile işbirliği yapmayı kabul etmişlerdir. Irak El- Kaide'sinin düşüşü Ambar Uyanışı olarakta bilinen 25 Sünni aşiret ve ABD koalisyonu El- Kaide'ye karşı operasyon düzenlemiş, birçok El- Kaide üyesi yakalanmış ya da öldürülmüştür (Al- Jabouri ve Jensen, 2010: 9; Weiss ve Hassan, 2015). Haziran 2006 tarihinde Zerkavi'nin ABD'nin düzenlemiş olduğu bir saldırı sonucunda ölmesinin akabinde ise Ebu Hamza el- Muhacir Zerkavi'nin planını hayata geçirmiştir (Gerges, 2016: 92). Ekim 2006 tarihinde Irak El- Kaidesi artık Irak İslam Devleti (ISI) olarak isim değiştirmiştir. El- Kaide'den ayrılarak yeniden yapılanmaya giden örgüt, hem örgüt üyelerinin bazıları hem de merkez El- Kaide tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Zerkavi sonrası Muhacir'in zayıf bağlantıları, yönetim ve askeri becerilerden yoksun olması ve ABD'nin ISD karşı yoğun olarak gerçekleştirmiş olduğu operasyonlar neticesinde ISD popülaritesini kaybetmekle birlikte örgüt tabanını ve örgütsel kapasitesini de yitirmeye başlamıştır (Gerges, 2016: 93). Irak El- Kaidesi için Sünni gruplarla ABD'nin ittifakı ISD döneminde de devam etmiş, örgüte yönelik operasyonlar neticesinde yakalanan ISD militanları ABD'nin Irak'ta Bucca hapisanesine gönderilmiştir. Aralarında Saddam'ın partisi Baas'ın üyelerinin de yer aldığı Sünniler ile ISD'in sıkı bağlar geliştirdiği Bucca hapisanesi ISD yeni eleman devşirme alanına dönüşmüştür (Warrick, 2015: 70). Ebu Ahmed isimli örgüt üyesi söz konusu durumu;

“Bağdat'ta ya da başka bir yerde asla bu şekilde bir araya gelemezdik. Bu inanılmaz tehlikeli olurdu. Burada sadece güvende değildik aynı zamanda tüm El-Kaide liderlerinden yalnızca yüz metre uzaktaydık. Eğer Irak'ta ABD hapisanesi

olmasaydı, şimdi IŞİD olmazdı. Bucca bir fabrikaydı. Hepimizi o yaptı. İdeolojimizi Bucca'da inşa ettik” şeklinde ifade etmiş ve Bucca popülaritesi kaybolmuş ISD’nin yeniden canlanmasına, örgütün tabanının genişlemesine ve daha da önemlisi El-Kaide sempatzanı olarak hapishanede bulunanların bile radikalleşerek örgüte katılımını sağlamıştır (Chulov, 2014). Bucca kampı 2009 yılında kapatılmış ancak burada kurulan bağlantılar ve ağlar daha sonra da aktif bir şekilde devam etmiştir. İstihbarat kaynaklarına göre içlerinde Ebu Bekir el- Bağdadi’nin de olduğu birçok üst düzey örgüt üyesi Bucca kampında bulunmuştur. Dolayısıyla Bucca, uzun dönem bir arada kalan bu örgüt figürlerinin radikalleşmelerine ve örgütü yeniden şekillendirmelerine zemin hazırlamıştır (McCoy, 2014; Mclaughlin, 2014).

ISD’in iki lideri Ebu Eyyub El- Masri ve Ebu Ömer el- Bağdadi 8 Nisan 2010 tarihinde ABD’nin düzenlemiş olduğu hava saldırısında öldürülmüş, yerlerine eski örgüt lider profillerden farklı olarak, askeri deneyiminin olmamasına rağmen örgütün askeri kanadından sorumlu Samir al- Khlifawi tarafından desteklenen doktora derecesine sahip, hitabeti kuvvetli ve Bucca hapishanesinde örgüt militanları arasında sevilen bir karakter olan Ebu Bekir el- Bağdadi getirilmiştir (Warrick, 2015: 87,88). ISD’in yeniden yapılanmaya gittiği bu süreçte Ortadoğu bölgesinde beklenmedik bir şekilde halk ayaklanmaları meydana gelmeye başlamıştır. O dönem ki adı ISD olan örgüt ise bölgedeki kaos ve ABD’nin iç ve dış politika revizeleri neticesinde Irak’tan çekilecek olmasının meydana getirmiş olduğu boşluktan yararlanmıştır.

4.1.2.1.2. IŞİD’in Yükselişi ve Düşüşü

2010 sonunda Tunus’un Bouaz Muaziz’in kendisini yakmasıyla başlayan protesto dalgası 2011 yılı boyunca dünya medyasında tek bir konunun, “Arap Baharı”nın hakim olmasını sağlamıştır. Protestolarda özgürlük, demokrasi arayışları Ortadoğu’daki onlarca yıldır iktidarda olan diktatör rejimleri sadece birkaç haftada yerle bir etmiştir. Protestolar neticesinde (Gabriel, 2015: 10):

- Tunus’ta hükümet devrilmiş ve Cumhurbaşkanı Bin Ali ülkeyi terk etmiş,
- Mısır’da geniş çaplı gösteriler neticesinde Cumhurbaşkanı Mübarek istifa etmiş ve yargılanmaya başlanmış,

- Libya'daki barışçıl göstericiler ile Kaddafi'nin kanlı çatışmasına dış müdahale gecikmemiş, Fransa ve Nato'nun müdahalesi ile ülkede iç çatışma derinleşmiş ve Kaddafi öldürülmüş,
- Yemen'de Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih görevden el çektirilmiş ve halen devam eden iç savaşın fitilleri ateşlenmiş,
- Ürdün, Fas, Lübnan, Umman Kuveyt, Irak ve Cezayir'de gösteriler neticesinde protestocular hükümetleri anayasal reformlar yapmaya razı etmiş,
- Suriye'de başlayan protestolar ise Esad rejiminin göstericilere karşı acımasız tutum sergilemesiyle kanlı iç savaşın başlangıcı olmuştur.

Irak'ta ise Arap Baharı'nın etkisi ülkede var olan kaos ortamını daha da derinleştirmiştir. Bu süreçte Bağdadi örgütü yeniden şekillendirmek için hamleler yapmaya başlamış ve örgütü eski gücüne getirmeye çalışmıştır. Bağdadi'nin ilk adımı Saddam'ın eski askeri ve istihbarat servislerinde çalışanlarını ISD'in üst kademelerine yerleştirmek olmuştur (Nakhoul, 2015). Ayrıca ISD Irak'taki istikrarsızlık ortamından faydalanarak "Duvarları Yıkma" adı altında ülkedeki sekiz farklı hapisaneye (iki hapisanede eylemleri başarılı olmuştur) saldırı düzenlemiş, hapisanelerindeki mahkumların topluca firar etmesini sağlayarak kendi saflarına katmıştır (Lewis, 2013: 7). ISD hızla eski gücüne erişmesindeki bir diğer önemli neden ise ABD'nin Irak'tan çekilme kararı olmuştur. Irak El- Kaidesi ve daha sonra ISD ile mücadelesinde ittifak kurmuş olduğu yerel Sünni aşiretlere vaat etmiş olduğu ekonomik ve siyasi yardımları gerçekleştirilmeden yönetimi ve askeri kontrolü Irak hükümetine bırakarak Irak'tan çekilme kararı tüm bölgeyi ve hatta dünyayı etkileyecek gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır (Warrick, 2015: 89). Büyük bir hayal kırıklığına uğrayan Sünni gruplara karşı Irak yönetiminin siyasi, sosyal ve ekonomik baskılarının yanı sıra Irak ordusundaki Şiiilerin baskıları neticesinde artan tutuklamalar ISD'in Sünni gruplarla yeniden diyalog kurmasını, birçok aşiretin ve binlerce Sünni'nin yeniden IŞİD'e katılımını sağlamıştır (Hamasaed ve Nada, 2020). ISD'in bölgede giderek güçlenmesinin temel nedenlerinden biri ise şüphesiz Suriye'de patlak veren iç savaş olmuştur. Savaşı Irak'tan sonra Suriye topraklarına taşıyan Bağdadi, 2013 yılında Irak ve

Suriye İslam Devleti (İŞİD) olarak örgütün isminde yeniden değişikliğine gitmiştir (Gerges, 2016: 99). Irak ordusunun sayıca fazla olmasına rağmen İŞİD içerisindeki deneyimli militanların saldırıları kısa sürede Irak ordusunun dağılmasına neden olmuş ve İŞİD 2013'te Felluce'yi ele geçirmiştir. Ülkenin üçte birini kontrol eden İŞİD Haziran 2014'te az bir direniş ile karşılaşarak Musul'u da ele geçirmiştir (Hamasaed ve Nada, 2020). Musul'un ele geçirilmesinin akabinde 29 Haziran 2014 tarihinde Bağdadi halifelliğini ilan etmiş ve tüm dünyadaki Müslümanların kendisine biat etmesi için çağrıda bulunmuştur (Gerges, 2016: 128). İŞİD örgütün yapısını daha da genişleterek Mısır, Yemen, Cezayir ve Suudi Arabistan'ın bazı bölgelerine ulaşmış, Afganistan ve Pakistan'da da yerli grupların İŞİD'e katılmasının akabinde Kafkaslar'da da giderek etki alanı oluşturmaya başlamıştır (Rasler, 2015: 7). İŞİD'in inanılmaz yükselişinin yanı sıra bölgede ve tüm dünyada gerçekleştirmiş olduğu saldırılar, Eylül 2014'te tarihinde ABD, NATO, Avrupa Birliği ve Arap Ligi dahil olmak üzere 79 ülke ve kurumdan oluşan uluslararası İŞİD karşıtı bir koalisyonun kurulması sağlanmış, akabinde de 17 Ekim 2014 tarihinde İŞİD'le mücadele kapsamında askeri eylemleri resmileştirmek için Birleşik Müşterek Görev Gücü- Doğal Kararlılık Operasyonu'nu resmen kurmuştur. (Hamasaed ve Nada, 2020; CJTF, 2021). İŞİD'in ise bölgedeki yükselişi hızla devam etmiş 2014 sonlarında 89.000 kilometrekarelik bir bölgeyi kontrol altına alan örgüt, 2015 Nisan'da bu alanı 138.000 kilometrekareye kadar çıkarmıştır (Sönmez, 2018: 4).

Koalisyon güçlerinin müdahaleleri, İŞİD içerisindeki militanların karışmış oldukları yolsuzluk, hırsızlık vb suçlar nedeniyle örgüt içerisinde yaşanan bir takım sorunlar, örgüt içerisindeki yabancı savaşçıların aktif saha da askeri alandaki yetersizlikleri ve kontrol edilememeleri gibi nedenler ile Şubat 2018'e gelindiğinde İŞİD elindeki toprakların %98'ini kaybetmiş ve sözde hilafet çökmeye başlamıştır. Mart 2019 tarihinde ise Irak ve Suriye'deki İŞİD hilafeti tamamen ortadan kalkmıştır. Ekim 2019 tarihinde ise ABD'nin düzenlemiş olduğu operasyon neticesinde Bağdadi'nin öldürülmesi İŞİD'in aldığı ağır darbelerden biri daha olmuştur (Seldin, 2020).

IŞİD'in halifeliği fiziksel olarak kısa sürmüş olsa bile halen ABD güvenlik raporlarında IŞİD'in son derece tehlikeli bir örgüt olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, Suriye ve Irak'ta kaybetmiş olduğu topraklar ve militanların yanı sıra finansal olarak varlıklarının sonlandırılmasına yönelik operasyonlar, örgütün başka aktif sahalara yönelmesine neden olmuştur. Özellikle uluslararası alanda militanlara sahip olması, hücre yapıları IŞİD saldırılarının dünyanın çeşitli bölgelerinde devam etmesine olanak sağlamıştır (Cordesman, 2020). Afrika'da bir dizi yerel örgüt IŞİD'i tanımış ve IŞİD'e yeni şubeler açılmasına yardımcı olmakla birlikte Sahel, Çad Gölü Bölgesi ve Doğu Afrika'da olmak üzere kıtada yayılmaya başlamıştır. IŞİD Güney ve Güneydoğu Asya'da da bir dizi eylem gerçekleştirmiştir (U.S. Department of State Bureau of Countertorism, 2019: 2). Özellikle 21 Nisan'da Sri Lanka'da IŞİD bağlantılı "Sri Lanka'da IŞİD" isimli grubun eş zamanlı düzenlemiş olduğu üç ayrı saldırıda 268 kişi ölmüş ve 500'den fazla kişi yaralanmıştır. Nitekim terör eyleminden üç gün sonra IŞİD saldırıları üstlenmiş ve örgüt lideri Ebu İbrahim El Haşimi El Kuraşi eylemin Batı'ya bir mesaj olduğunu ifade etmiştir (The United State Department of Justice, 2021).

Koalisyon güçleri IŞİD'in aktif şekilde yer aldığı internette üzerinde de operasyonlar düzenlemiş, siber alanda yürütülen söz konusu operasyonlar (Seldin, 2020) IŞİD'in Afrika ve Asya'daki varlığını hızlı bir şekilde artmamasına önemli ölçüde katkı sağlasa bile, eski yöntem olarak bilinen hücre yapılanmaları IŞİD'in varlığını devam ettirmesini sağlamaktadır. Nitekim ABD Merkez Komutanlığı (USCENTOM), IŞİD'in bir tehdit olduğunu düzenli şekilde raporlamaktadır. USCENTOM'un 24 Nisan- 23 Mayıs 2020 tarih aralığını kapsayan raporunda IŞİD'in Irak ve Suriye'de saldırılarını yoğunlaştırdığını belirtmektedir. Irak'taki saldırıların muhtemel artış nedeni ise Irak Güvenlik Güçleri'nin COVID-19 kontrol altına alma önlemleriyle meşguliyeti gibi faktörlerin bir araya gelmesiyle IŞİD'in durumdan istifade ettiğini belirtmektedir (Evans, 2020).

Sonuç olarak IŞİD'in hilafet varlığı ortadan kaldırılmış olsa bile, örgüt birçok kıtada ve ülkede kendine yayılma fırsatı bulmaya devam etmektedir. Bunun temel nedeni olarak ise IŞİD içerisinde en aktif döneminde binlerce yabancı terörist savaşçının yer alması, IŞİD'e karşı gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde bu

yabancı terörist savaşçıların dünyanın dört bir yanındaki ülkelerine geri dönmesi önemli bir etken olmaktadır. Ayrıca IŞİD'in vücut bulduğu Irak, Suriye ve Afganistan gibi ülkelerdeki ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel dezenformasyonların devam etmesi, bireylerin eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerine erişimlerindeki aksaklıklar ve eksiklikler IŞİD'in bölgede tamamen bitmesine önemli diğer engel olarak görülmektedir.

4.1.2.2. IŞİD Radikalleşmesi: İtici Çekici Güçler Teorisi ve Göreli Yoksunluk Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

IŞİD'in başta Ortadoğu olmak üzere tüm dünyada El- Kaide'den sonra en tehlikeli terör örgütü olarak ilan edilmesi, eleman devşirmek için kullanmış olduğu propaganda yöntemleri ve örgüt lideri Bağdadi'nin 2014 yılında ilan etmiş olduğu halifelik ve tüm dünyadaki Müslümanlara IŞİD'e katılıp kendisine biat etmesine yönelik çağrısı, IŞİD'e katılmak isteyen birey ve grupları çeşitli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda da IŞİD karşıtı kurulan uluslararası koalisyonun yanı sıra birçok ülke IŞİD'e katılan ülke vatandaşlarının neden ve nasıl radikalleşerek IŞİD'e katıldığını araştırmaya başlamış, akabinde de uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra birçok ülke ve üniversitelerde radikalleşme enstitüleri kurmuştur (UIO, 2021; CPRLV, 2021).

Siyasi, sosyal ve psikolojik teoriler kapsamında IŞİD'e katılan bireylerin radikalleşmesi ve IŞİD'in bireyleri radikalleştirmesi tez içerisinde IŞİD radikalleşmesi "itici çekici güçler teorisi (bu teoriye bağlı maliyet fayda yaklaşımı) ve göreli yoksunluk teorisi ile izah edilmiştir.

4.1.2.2.1. IŞİD Radikalleşmesinin İtici ve Çekici Güçler Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

İtici ve çekici faktörler bağlamında terör örgütündeki bireylerin radikalleşmesi; IŞİD savaşçısı olmanın olası maliyetlerini karakterize etmek için (çekme faktörleri), IŞİD savaşçısı olmanın potansiyel faydaları (itme faktörleri), bir ülkede kalmanın olası maliyetleri (itme faktörleri) ve potansiyel bir ülkede kalmanın faydaları (çekici faktörler) olarak sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda da itici ve çekici faktörler bağlamında örgütü desteklemek için IŞİD'e katılan bireyler ilk

olarak İŞİD'in yaymış olduğu propagandalarına yavaş yavaş sempati duymaya başladıkları bir süreçten geçmişlerdir (Ranstorp ve Hyllengren, 2013: 85,87). Söz konusu süreçte ise hilafet kararının yadsınamaz bir etkisi söz konusudur.

Her hilafet kararı, çeşitli faktörlerin belirlediği karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle hilafetini ilan eden yalnızca birey değil, aynı zamanda ikamet ettiği ülkedeki topluluk, aile ve topluluk bağları ve ayrıca hilafetini ilan eden kişi tarafından seçilen ülkenin sunduğu koşullarda araştırılmalıdır. Bu bağlamda da söz konusu durum için göç olgusunu açıklayan itici çekici güçler teorisinde üç yaklaşımın izahı önemlidir (Wojtasik ve Szczepanski, 2017: 123). İlk olarak belirli bir bireyin değerler sistemini, ihtiyaçlarını, hedeflerini ve insan sermayesini analiz eden mikro yaklaşım; ikinci olarak, ekonomik, politik ve demografik durumlara odaklanan makro yaklaşım; üçüncüsü ise, mezo yaklaşım, kolektif bağlantılar biçimindeki ek bir boyutu, yani bir birey ile bir topluluk arasındaki sosyal ve sembolik bağları vurgulamaktadır (Faist, 2000:7). Göçün temel nedenlerini açıklayan makro türünün popüler bir modeli, itme ve çekme teorisidir. Bu teoriye göre kişinin anavatanını terk etme kararının genellikle karmaşık bir süreç olduğu gerçeğine uygun olarak bir kişiyi mevcut ikamet yerinden uzaklaştıran faktörler ve bir kişiyi belirli bir varış noktasına çeken çeşitli faktörler olmak üzere birkaç neden söz konusudur (Balicki ve Stalker, 2006: 29 akt. Wojtasik ve Szczepanski, 2017: 124). Ancak göçe dair söz konusu bu yaklaşım önemli eleştiriler almıştır. Anthony Giddens, karmaşık mekanizmaların ve çok taraflı göç süreçlerinin aşırı derecede basitleştirildiğini öne sürmektedir. Bu nedenle göçler, makro ve mikro seviyelerde meydana gelen fenomenler arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak ele alınmalıdır (Wojtasik ve Szczepanski, 2017: 124). Makro düzey, belirli bir alanda evrensel olarak işleyen faktörler; göç yasaları ve düzenlemeleri, küresel ekonomik değişiklikler gibi parametreleri içerirken, mikro düzey bilgi düzeyi ve göçmenlerin durum tanımıyla ilgilidir (Balicki ve Stalker, 2006: 37,39). Bu bağlamda da İŞİD'in hakim olduğu topraklara doğru yapılan “göç” olgusu analiz edilirken fenomeni araştırmak için hem mikro hem de makro düzeyde araştırmak için itme ve çekme teorisi ve ona maliyet fayda yaklaşımı birleştirilerek karma bir yaklaşım benimsenmiştir.

Aşağıda yer alan tablolarda hilafete hicret için itme çekme faktörleri potansiyel maliyet ve potansiyel faydanın birbiriyle ilişkisi bağlamında ikili setler olarak hazırlanmıştır. 4.1.2.2.1.2. numaralı tablo bireyi IŞİD’e katılması için iten faktörlerden oluşmakta ve IŞİD militanı olmanın sağladığı potansiyel faydalardır. 4.1.2.2.1.1 ve 4.1.2.2.1.2. numaralı tablolarda yer alan faktörlerin etkisi 4.1.2.2.1.3. ve 4.1.2.2.1.4. tablolarda yer alan faktörlerin etkisinden daha fazla ise IŞİD’e bireyin katılımı muhtemeldir (Wojtasik ve Szczepanski, 2017: 123).

Tablo 4.1.2.2.1.1. IŞİD Militanı Olmanın Olası Maliyeti

Suriye ve Irak’a seyahatin maliyetleri ve zorlukları,
İkamet edilen ülkeye geri dönme imkanının olmaması,
Bir sınırda ve/veya havalimanında terörizm suçlamasından durdurulma ve/ veya tutuklanma tehlikesi
Kişinin ailesinden ve arkadaşlarından ayrılması, mevcut hayatın, durumun terk edilmesi
Kültürel farklılıklar, dil engeli
Sakat kalma veya ölüm riskinin yanı sıra sürekli olarak hayatını tehlikeye atma
Farklı kültür, dil ve dindeki militanlar arasında yalnız kalma
Acımasız, totaliter bir yarı devlette yaşam
Aktif saha alanlarında yaşamayla ilgili zorluklar
Firar ya da ihanet durumlarında karşılaşılabilecek ölüm cezası
Alkol tüketiminin, tütün ve uyuşturucu kullanımının resmi olarak yasaklanması
Masum insanları öldürmeye zorlanmak
Müslümanları öldürmeye zorlanmak

Kaynak: (Wojtasik ve Szczepanski, 2017: 124)

Tabloda IŞİD’e katılmanın gerçek veya olası maliyetlerini içermektedir. Bunlar; mevcut ikamet edilen ülkeden ayrılmayı caydıran ve karar verme sürecinin engelleyen argümanlardır. Tabloda detaylı şekilde izah edilen argümanlar özellikle

bireylerin IŞİD’e katılımını engelleyen bu argümanlar bireylerin ve grupların radikalleşmelerini önleyici etkiler ortaya koymaktadır.

Tablo 4.1.2.2.1.2. IŞİD’e Katılmadan Mevcut Bulunan Ülkede Kalmanın Olası Faydaları

Kalınan ülkede (özellikle Batı’da) nispeten güvenli ve istikrarlı bir yaşam olasılığı
Bireyin ailesinin ve arkadaşlarının varlığı
Kalınan ülkede (özellikle Batı’da) sunulan sosyal/ tıbbi bakım olanakları
Kalınan ülkenin (özellikle Batı’da) vatandaşlığı ve bundan doğan yasal haklar
Eğitime, işgücü piyasasına, kamu hizmetlerine erişim
Görel olarak sivil özgürlükler ve demokratik bir sistem içerisinde yaşama
Benimsenmiş cihat anlayışı ile terörist hücre kurma şansı
Yalnız kurt olarak terör eylemi gerçekleştirme şansı

Kaynak: (Wojtasik ve Szczepanski, 2017: 126)

Tabloda da IŞİD’e katılma kararını engelleyen, bireyin kendi ülkesinde kalması ile ilgili potansiyel faydaları içermektedir. Söz konusu argümanlar bireylerin ve grupların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi faydalarının varlığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra IŞİD tarafından radikalleşen ya da bireysel olarak radikalleşerek IŞİD’e katılmak isteyen bireylerin yalnız kurt terör eylemlerini gerçekleştirmek adına kendi ülkelerinde kalarak mevcut yaşam şartları içerisinde barınarak IŞİD’e sempatzanı ya da militanı olma durumunun da varlığını söz konusudur.

Tablo 4.1.2.2.1.3. IŞİD Militanı Olmanın Potansiyel Faydaları

Dini bir görev olarak görülmesi
Şehitlik mertebesine ulaşılacağına dair yaygın kanı
Öldükten sonra cennete girme şansı (sonsuz mutluluk)
Kafirlerle silahlı mücadele, onları öldürme şansı
Haçlı olarak görülen Batı’nın emperyalist ve sömürgeci siyasetine karşı mücadele etme şansı

Ortadoğu (Irak ve Suriye başta olmak üzere) Müslümanlara yapılan haksızlıklar
Macera ve heyecan vaadi
Militanlar arasındaki silah kardeşliği ve dostluğu
Sadist eğilimlere, öldürmeye ve eylemlere girişme şansı
Maddi avantajlar (ücret, destek, savaş ganimeti)
İŞİD'in hakim olduğu topraklar içerisinde işlenen suçların cezasından kurtulma
Ailesi ile birlikte İŞİD'e katılma şansı ve ailesi için güvenlik ve sosyal bakım vaadi
Müslüman bir toplumda aile kurma ve çocuk yetiştirme şansı
İŞİD militanın ölümü halinde ailesine maddi tazminat ödenmesi vaadi
Müslümanlar tarafından Müslümanlar için yaratılmış bir ülkede yaşama vaadi

Kaynak: (Wojtasik ve Szczepanski, 2017: 124, 125)

Tablo 4.1.2.2.1.4. İŞİD'e Katılmadan Mevcut Bulunan Ülkede Kalmanın Olası Maliyeti

Cihada fıkırsel anlamda katılım sağlayıp fiziksel olarak katılım sağlayamama
Kafirlere karşı silahlı mücadelede bulunamama eksikliği
Müslümanlara karşı yapıldığı düşünülen sıkı kontrol önlemleri (dinsel, ırksal gerekçeler)
Batı'nın yoksun bölgelerinde yaşamak ve dolayısıyla işsizlik ve umut eksikliği
Yetişkinliğe erişildiği halde işgücü piyasasında aktif olamama
Hayata ve geleceğe dair umut eksikliği
Kendi kimliğini arama
Batı'nın sözde ahlaki çürümesi
Tutarlı etik ve ahlaki ilkeler dizisi arayışı
Anomi (Aksionormatif sistem içerisindeki bir tutarsızlık, belirsizlik duygusu ve ani sosyal değişimler ve bozulmalar neticesinde toplumdan uzaklaşma)

Kaynak: (Wojtasik ve Szczepanski, 2017: 125)

Yukarıdaki 4.1.2.2.1.3. ve 4.1.2.2.1.4. tablolarında yer alan çekme faktörlerin genel bir analizi yapıldığında sosyolojik, politik, dini ve psikolojik güdülerin etkili olduğu görülmektedir. İlk olarak sosyolojik olarak ele alınan güdülerin analizinde IŞİD'e katılan bireylerde Batı toplumunda duyulan; öfke, kin, nefret gibi yoğun duyguların önemli sosyolojik bir motivasyon aracı olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanların kolluk kuvvetleri tarafından ayrımcılığa uğradığını hissetmesi (Khan, 2015a), özellikle kadınların başörtüsü gibi dini inanışlarının gereği tercih ettikleri giyim tarzları yüzünden toplum içerisinde ayrıştırılmaları bireylerdeki ırkçılık, tecrit ve hayal kırıklığı duygularını beslediğini söylemek mümkündür (De Bode, 2015; Khan, 2015a). Ayrıca Batı'daki bazı bireylerin Müslüman oldukları ya da esmer oldukları için toplumun büyük bir kesimi tarafından nefret edildiğine dair inanış, bireylerin günlük yaşamlarında market, pazar, hastane ya da kamu kurum ve kuruluşlarında sıradan bir merhabalarına bile karşılık bulamamaları, toplum içerisindeki iletişimsizlik ve toplum içerisinden düşmanca tavır ve tepkiler almak bireylerin radikalleşmesini kolaylaştırmaktadır (Khan, 2015a). Bu bağlamda da radikalleşerek IŞİD'e katılan bireylerin birçoğunda "bu ülkede/ toplumda bana bir yer ve gelecek yok" algısı oluşmakta ve bireylerin söz konusu hissetmiş oldukları hayal kırıklıkları neticesinde kendilerini yaşamış oldukları toplumun bir parçası olarak görememektedirler (Rahimi ve Graumans, 2015: 48). Örneğin Belçika'da göçmen kökenli bir gencin annesine Arap soyadlarından dolayı herhangi bir işe girmek için diğer Belçikalılara göre iki kat daha efor sarf etmek zorunda olduğu, kendisini yaşamış olduğu ülke vatandaşı olarak hissetmediği ve dolayısıyla da yaşamış olduğu hayal kırıklığı ve ayrımcılık neticesinde radikalleşerek IŞİD'e katılması topluma entegre olma konusunda yaşanan sorunlardan bir tanesidir (De Bode: 2015). Genel olarak Ortadoğu ülkelerinde ya da Batı'da göçmen 2. ya da 3. nesillerdeki pek çok genç ve erkek kadın gelecekte iyi bir iş umudu, iyi bir sosyo-ekonomik yaşam için arayış içindedirler. IŞİD ise arayışta olan bu bireylere sosyo-ekonomik vaatler ve Müslüman bir ülkede Müslümanca yaşama vaadi sunarak bireyleri devşirmektedir. Nitekim IŞİD'in güçlü finansal kaynakları (el koydukları bankalar, ele geçirdikleri petrol kuyuları, rehineler karşılığında para almaları, toplamış oldukları vergiler vb) radikalleşerek IŞİD'e katılan bu bireylere söz konusu vaatleri sunduğu sosyal medya aracılığı ile tüm dünyaya göstermek ve

vatandaşı olduğu ya da yaşamış olduğu ülkede elde edemedikleri refaha ulaşmak isteyen birçok genç ve kadın ise bu propaganda karşısında IŞİD’e katılmaktadır. Ayrıca yaşadıkları ülkelerde kendilerini dışlanmış hissedenden bireylerin Irak ve Suriye’ye giderek IŞİD’e katıldıklarında savaşçı ve kahraman kardeşler olarak karşılanmaları kendilerini değerli hissetmelerine de yol açmaktadır (Fabbour, 2016).

Bireylerin radikalleşmesindeki politik güdüler ise Batı’nın İsrail’e vermiş olduğu destek, Afganistan, Irak, Suriye başta olmak üzere İslam coğrafyasında yürütmüş olduğu politikalar motive edici faktörler olarak hizmet etmektedir. IŞİD’e katılmadan önce havaalanında tutuklanan genç bir Amerikalı’nın *“Amerika’lı Müslümanların vergileri neden İsrail’i desteklemeye gitsin? İsrail hükümeti bu parayı Gazze’deki Müslümanları öldürmek için kullanıyor”* söylemi bireylerin radikalleşmesindeki önemli bir örnektir (Fabbour, 2016). Batı’nın Afganistan, Irak ve Suriye gibi ülkelerde yürütmüş olduğu dış politikaya yönelik bireylerin hissetmiş olduğu bu öfke, sözde Müslüman toplumu temsil IŞİD’e bir saldırı olarak algılanmaktadır (Rabasa ve Benard, 2014: 34). Dolayısıyla Batı’nın Müslüman karşıtlığında yürütmüş olduğu politikalar, Müslümanlara yönelik bir saldırı olarak algılanan durumlar, bireyler için politik birer motivasyon kaynağı olarak radikalleşmelerine zemin hazırlamaktadır.

Dini güdüler bağlamında ise IŞİD’in bireyleri radikalleşirmesinin yanı sıra bireylerin radikalleşmesi için motive edici önemli faktörlerdir. Dünyanın birçok ülkesinde insanlar hukukun üstünlüğü altındaki bir devlette yaşamayı tercih etmiş olsalar bile, bu her bireyin vatandaşı olduğu ülkenin ulusal adalet sistemini kabul ettiği anlamına gelmemektedir. Hollanda da göçmen, Fas kökenli Meclis Başkanı Khadija kendi bloğunda belirttiği gibi şeriat kanunlarına göre yaşamaya değer veren kişiler de vardır. IŞİD’in ilan etmiş olduğu hilafette de İslamın yaygın şekilde uygulamak dine dair arayış içerisinde olan bireylerin radikalleşmelerinde motive edici bir faktör olarak görülmektedir (Peresin, 2015:). Batı demokrasilerinde dini özgürlükler kanunen yasalarda yerini almış olsa bile, 11 Eylül saldırıları ile başlayan El- Kaide ve IŞİD gibi terör örgütlerinin eylemleri ve varlıkları sonrasında İslamafobi ile birlikte toplumlarda İslam ve İslami sembollere karşı bir ön yargı ve

hatta düşmanca bir tutum söz konusudur. Bu bağlamda da bireyler gerçek dini yaşamak adına hilafet ilanında bulunan IŞİD'e katılmanın cazibesine kapılmaktadırlar. Ancak, söz konusu cazibe, IŞİD'e bağlı sosyal medya hesaplarında sıklıkla kullanılmış bir anlatı olsa bile, IŞİD'in propaganda materyallerinde tam tersinin olduğu tespit edilmiştir. IŞİD'e katılmak için giden bireylerin ilk olarak İslami bilgilerini de belirtmek zorunda oldukları bir istihdam formu doldurmak zorundadırlar. Söz konusu formların analizinde ise Batı'dan katılan bireylerin dini bilgileri temel yani en düşün kategori olarak sınıflandırılmış, buna karşılık genellikle Müslüman ülkelerden gelen batılı olmayan bireylerin ise ileri İslam bilgisi olduğu belirtilmiştir (Batrawy ve Hinnant, 2016). Buna ek olarak IŞİD' katılmak isteyen iki İngiliz sempatzanın bilgisayarlarında yapılan incelemenin akabinde Amazon'dan "aptallar için Kuran" ve "aptallar için İslam" kitaplarının sipariş verdikleri ortaya çıkmıştır (Batrawy ve Hinnant, 2016).

IŞİD'e katılımda bireyleri daha çok kadınları etkileyen ve literatürde sıklıkla tartışılan faktör ise psikolojiktir. Bazı akademisyenler, radikalleşme sürecinde IŞİD'e katılan kadınlar için cihatçı gelin olma fikrinin önemli bir etken olduğunu ileri sürmektedirler (Peresin ve Cernova, 2015: 500). Ayrıca kadınların naif ve kolayca manipüle edilebilirlikleri IŞİD'in kadınları devşirmesini kolaylaştırıcı bir etken olarak görülmektedir. Çünkü IŞİD'in propaganda yayınlarında kadınların cihatçı gelin olarak IŞİD'e katılarak kutsal bir savaşçıyla evlenme fikri, kadınlara cazip gelmektedir. Özellikle ergenlik çağındaki kız çocuklar söz konusu bu propagandaya daha açıktırlar. Onlar için Suriye'de ya da Irak'ta genç bir erkek savaşçıyla evlenmek ve hayatlarının sonuna kadar onunla birlikte kalmak büyük saf bir romantizm ile heyecan uyandırmakta ve dolayısıyla onlar için motive edici bir faktör olarak görülmektedir (Sherwood vd., 2014). Psikolojik faktörler içerisinde bir diğer önemli husus ise bireylerin yaşamış oldukları travmalardır (Speckhard, 2015: 142). Hem erkek hem de kadınların aile içi fiziksel ve psikolojik şiddetin yanı sıra tecavüz veya aile içi istismar ile herhangi bir biçimde şiddete maruz kalmak, bireylerin radikalleşmelerine zemin hazırlayabilmektedir (Khan, 2015b). Söz konusu bu zemin teşvik edilebilecek adaletsizlik duygusuyla tetiklenebilmektedir. Bu bağlamda da adalet sistemine duyulan öfke ve memnuniyetsizlik ya da genel

olarak toplumu suçlamaya yol açmakta ve şiddete maruz kalan bireyi intikam almaya sevk edebilmektedir (Khan, 2015b). Psikolojik faktörler içerisindeki IŞİD'e katılımı tetikleyen başka bir faktör ise özellikle ergen sayılabilecek bireyler arasında yaygın olarak görülen aidiyet ve kimlik arayışıdır. Bu söz konusu durum se ikinci ya da üçüncü nesil göçmen bireylerin Müslüman kimlikleri ile yaşamış oldukları ülkedeki kimlik krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Netice itibarıyla IŞİD'in ortaya koymuş olduğu İslamcı kimlik ile Batı'nın modern kimliğinin çatışması bireyler arasında psikolojik bunalımlara itmekte ve bireylerin radikalleşerek IŞİD'e katılmasında önemli bir etken olarak görülmektedir (Khan, 2016).

Sonuç olarak tablolarda yer alan faktörler; sosyolojik, dini, politik ve psikolojik motivasyonlar ile IŞİD'e katılan bireylerin radikalleşme süreçlerine katkı sunan itici ve çekici faktörlerin genellemelerinden oluşmaktadır. Söz konusu itici ve çekici faktörler Irak, Suriye ve Mağrip (Tunus, Cezayir, Libya) gibi görece az gelişmiş, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkları Batı ile oranla daha az olan ülkeler bağlamında incelendiğinde bazı hususlarda farklı itme ve çekme faktörlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu itme ve çekme faktörlerinin yanı sıra azınlık durumunda olan, sosyo-ekonomik şartları mutlak yoksulluk üzerinde olan bireylerin radikalleşmesi ve IŞİD'in söz konusu bu bireyleri radikalleşmesi ise büyük ölçüde göreceli yoksunluk teorisi ile izah edilebilmektedir. Özellikle Batı'da yaşayan Müslümanların veya azınlıkların hissetmiş oldukları göreceli yoksunluğun IŞİD'e katılımındaki etkisinin de yadsınamaz etkisi söz konusudur. Bu bağlamda IŞİD radikalleşmesinin itici çekici güçler teorisi ile birlikte göreceli yoksunluk teorisiyle de değerlendirilmesi daha sağlıklı sonuçların ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

4.1.2.2.2. IŞİD Radikalleşmesinin Göreceli Yoksunluk Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

Ted Gurr, göreceli yoksunluğu, bir kişinin hak ettiğiinden daha azını alma inancı olarak tanımlamaktadır (Gurr, 1970). Dolayısıyla göreceli yoksunluk, bir kişinin grubuna diğer gruplardan daha az iyi davranıldığı algısını içermektedir (Feddes,

Mann ve Doosje, 2005: 405). Bu kolektif tutarsızlığın hayal kırıklığı yarattığı ve bunun sonucunda da şiddet kullanımına katkı da bulunduğu iddia edilmektedir. Dolayısıyla IŞİD’e katılan bireylerin hangi şartlarda, hangi ülkeden neden ve nasıl örgüte katıldıkları radikalleşme süreçlerine dair önemli ipuçları vermektedir. Bu bağlamda da görelî yoksunluk teorisinin IŞİD’e katılan bireylerin radikalleşmesindeki rolünün incelenmesine dair verilerin bir kısmı; hükümetlere ve uluslararası kuruluşlara istatistiksel istihbarat bilgileri sağlayan Sofuan Grup için Richard Barrett’in hazırlamış olduğu iki rapordan derlenmiştir (Barrett, 2014; Barrett, 2015). Söz konusu rapordaki bilgiler açık kaynaklı olmakla birlikte Suriye’de savaşmak için seyahat eden her ülkenin vatandaş ve sakinlerinin resmi tahminleri kullanılarak IŞİD’e katılan yabancı terörist savaşçıların sayısı hesaplanmıştır. Aşağıdaki tabloda Sofuan Gruba ait rapordaki verilerden elde edilen bilgilere göre aşağıda IŞİD’e katılan yabancı terörist savaşçıların katılmış oldukları ülke ve sayılara yer verilmiştir.

Tablo 4.1.2.2.2.1. IŞİD’e Katılan Yabancı Terörist Savaşçıları ve Ülkeleri

Ülke	Resmi	Resmi Olmayan	Ülke	Resmi	Resmi Olmayan
1. Tunus	6.000	7.000	26. İspanya	133	250
2. Suudi Arabistan	2.500	-	27. Kanada	130	-
3. Rusya	2.400	-	28. Danimarka	125	125
4. Türkiye	2.100	-	29. Avustralya	120	255
5. Ürdün	2.000	2.500	30. Azerbaycan	104	206
6. Fransa	1.700	2.500	31. Malezya	100	-
7. Fas	1.200	1.500	32. Filipinler	100	-
8. Lübnan	900	-	33. Arnavutluk	90	150
9. Almanya	760	-	34. İtalya	87	-
10. Birleşik Krallık	760	-	35. Norveç	81	60
11. Endonezya	700	500	36. Finlandiya	70	85
12. Mısır	600	1.000	37. Pakistan	70	330
13. Belçika	470	470	38. Sudan	70	100
14. Tacikistan	386	-	39. İsviçre	57	-

15. Bosna	330	217	40. İsrail	50	-
16. Avusturya	300	233	41. İrlanda	30	50
17. Çin	300	-	42. Hindistan	23	45
18. Kazakistan	300	-	43. Yeni Zelanda	7	6
19. İsveç	300	300	44. Brezilya	3	-
20. Kosova	232	-	45. Madagaskar	3	-
21. Hollanda	220	210	46. Singapur	2	-
22. Maldivler	200	60	47. Kamboçya	1	-
23. Cezayir	170	225	48. Moldova	1	-
24. ABD	150	250	49. Romanya	1	-
25. Makedonya	146	100	50. Güney Afrika	1	-

Kaynak: (Barrett,2014; The Soufan Group, 2015)

Yukarıdaki tablodaki rakamlar kaynaklar her ne olursa olsun kaçınılmaz olarak belirsizlikler içermektedir. Örneğin 2015 yılındaki Soufan Grup'a ait Fransız yabancı terörist savaşçıların sayısının 1.700 değil kabaca 1.000 olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Tunus'taki yabancı terörist savaşçıların sayıları da revize edilmiştir. Bunun yanı sıra 12. tabloda yer alan bilgilere göre resmi olan ve resmi olmayan IŞİD yabancı terörist savaşçıların vatandaşı olduğu ya da ikamet ettiği ülkeler sıralanmaktadır. Tablonun da gösterdiği gibi Tunus (6.000) en fazla yabancı terörist savaşçıya sahipken onu Suudi Arabistan (2.500), Rusya (2.400), Türkiye (2.100) ve Ürdün (2.000) izlemektedir. Batı Avrupa'daki ülkeler arasında en fazla IŞİD yabancı terörist savaşçısına ise Fransa (1.700) sahipken, onu Almanya (760), Birleşik Krallık (760) ve Belçika (470) izlemektedir. Kamboçya, Moldova, Romanya ve Güney Afrika'nın her birinde yalnızca bir yabancı terörist savaşçı vardır. Ayrıca yukarıda tabloya ek olarak: İlk dönemler Ortadoğu bölgesinde eleman devşiren IŞİD sağlamış olduğu alan hakimiyeti, gerçekleştirmiş olduğu sansasyonel eylemler, sosyal medyadaki aktifliği ve Bağdadi'nin halifeliğini ilan etmesinin ardından 80 farklı ülkeden binlerce yabancı teröristi devşirdiği bilinmektedir (Speckhard ve Ellenberg, 2020: 3). BM'den elde edilen bilgilere göre Irak ve Suriye'de IŞİD saflarında savaşan YTŞ 2013'te 6.000'den 2014 Haziran'da

20.000'e 2017 yılına gelindiğinde ise 40.000'e ulaşmıştır (UNSC, 2017). Özellikle IŞİD içerisindeki yabancı terörist savaşçı sayısının 40.000 civarında olması ve dünyanın farklı birçok ülkesinden IŞİD'e katılmaları birçok sorunu beraberinde getirmekle birlikte çoğunluğu Müslüman olan ve Batı'da yaşayan bireylerin radikalleşmesi ve IŞİD'in bireylerin radikalleştirilmesi görece yoksunluk teorisi bağlamında: Sosyo-ekonomik yoksulluk, ikinci ya da üçüncü nesil göçmenler ve sonradan İslam'ı seçenler olarak ele alınmıştır.

Sosyo-ekonomik yoksulluk ve ikinci ya da üçüncü nesil göçmeler bağlamında analiz edildiğinde;

Tablo 4.1.2.2.2. Ülkelerdeki Müslüman Nüfusa Göre IŞİD Yabancı Terörist Savaşçıların Sayısı (Milyon)

Ülke	Müslüman Başına Yabancı Terörist Savaşçı	Ülke	Müslüman Başına Yabancı Terörist Savaşçı
1. Finlandiya	1.590.9	34. Japonya	70.8
2. İrlanda	724.6	25. Moldova	69.4
3. Belçika	699.4	36. ABD	58.8
4. İsveç	631.2	37. İtalya	54.6
5. Avusturya	619.2	38. Tacikistan	47
6. Trinidad ve Tobago	615.8	39. Arnavutluk	37.8
7. Tunus	546.6	40. Fas	35.4
8. Danimarka	544.4	41. İsrail	34.5
9. Norveç	529.4	42. Kazakistan	30.8
10. Maldivler	508.1	43. Türkiye	28.1
11. Fransa	342.4	44. Arjantin	21.4
12. Lübnan	335	45. Kuveyt	21.3
13. Ürdün	306.7	46. Filipinler	19.8
14. Karadağ	270.3	47. Romanya	16.8
15. Avustralya	268.8	48. Brezilya	14.6
16. Birleşik Krallık	256.2	49. Çin	12.2
17. Hollanda	236.7	50. Madagaskar	11.6
18. Sırbistan	228.4	51. Azerbaycan	11.1

19. Bosna	208.8	52. Mısır	7.1
20. Makedonya	199.2	53. Somali	6.8
21. Portekiz	192.3	54. Katar	5.9
22. Almanya	187.9	55. Malezya	5.5
23. Yeni Zelanda	172.8	56. Cezayir	4.5
24. Rusya	142.7	57. Kamboçya	4.1
25. Kosova	140.6	58. Endonezya	3.1
26. Kanada	130.8	59. Sudan	2.5
27. İspanya	124.6	60. Singapur	2.4
28. İsviçre	122	61. Birleşik Arap Emirlikleri	2.2
29. Gürcistan	105.8	62. Afganistan	1.6
30. Libya	98.6	63. Güney Afrika	1.2
31. Kırgızistan	97.1	64. Pakistan	0.4
32. Suudi Arabistan	82.3	65. Hindistan	0.1
33. Türkmenistan	72.8		

Tablo da yer alan bilgilere göre ise her ülkedeki Müslüman nüfusa göre IŞİD yabancı terörist savaşçıların sayısı (milyon) gösterilmektedir. Tabloda gösterildiği gibi, Finlandiya, Müslüman nüfusuna göre en fazla IŞİD yabancı terörist savaşçıya sahiptir ve akabinde de onu İrlanda, Belçika, İsveç ve Avusturya izlemektedir. Bu tabloda, IŞİD'e katılan yabancı terörist savaşçıların temel nedeninin eşitsizlik veya yoksulluğun olası olmadığını dair bulguların varlığını göstermektedir. Netice itibarıyla, Finlandiya'nın 2010 yılındaki kişi başına düşen GSYİH'sı 46.205 \$'a eşit ve 27.1'lik bir gini katsayısına sahiptir. Bu da Finlandiya'yı sadece dünyanın en zengin ülkelerinden bir değil, aynı zamanda en eşitlikçi 11. ülke konumuna taşımaktadır. Aynı şekilde, eşitlik açısından dünya çapında dördüncü ve kişi başına düşen GSYİH'de en üst beşinci yüzdalık dilimde yer alan Norveç, Müslüman nüfusuna göre en fazla IŞİD yabancı terörist savaşçısı olan ilk on ülke arasında yer almaktadır. Tablo 13'te IŞİD yabancı terörist savaşçı sayısında üçüncü ve dördüncü sırada yer alan Belçika ve İsveç ise dünyanın en eşitlikçi 12. ve 15. ülkeleri

konumundadır. Bu bağlamda da mutlak yoksulluğun IŞİD'e katılımı da etkili olmadığı, açıkça görece yoksunluğun yadsınamaz bir etkisi olduğu ortadır.

Müslümanların işgücüne katılım, istihdam ve mesleki kazanımlarının düşük olması gibi ekonomik yoksulluğun yanı sıra 21. yüzyılda görece yoksunluğu da derinden hissettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla Batılı Müslümanların dinlerini saldırı altında olarak algılamalarının yanı sıra Batı'da vatandaşı oldukları ya da ikamet ettikleri ülke ve içinde yaşadıkları toplum tarafından sosyal damgalama bir nevi görece yoksunluk bileşenleri radikalleşmeye iten önemli bir etkidir (Yusoufzai ve Emmerling, 2017: 73). Freytag ve arkadaşları 1971 ve 2007 yılları arasında 110 ülke için bir dizi regresyon analizi gerçekleştirmiş ve akabinde de zayıf sosyo-ekonomik gelişmenin terörizme elverişli olduğu hipotezini test etmişlerdir. Bulguları; sosyo- ekonomik faktörlerin terörizmde gerçekten bir rol oynadığını ima etmektedir (Freytag vd., 2011). Pek çok Batılı Müslüman'ın yaşadığı dezavantaj düzeyleri göz önünde alındığında, birçok Müslüman topluluğun kendilerini haksızlığa uğramış bulması ise şaşırtıcı bir bakış açısı olmamaktadır (Silke, 2008: 105). Bu marjinalleşme duyguları aynı zamanda “*bize karşı onlar*” zihniyetine de katkıda bulunmakta ve kişinin toplumdan uzaklaşmasına, şiddete uzanan radikalleşme cazibesine kapılmasını pekiştirebilmektedir (Feddes, Mann ve Doosje, 2005: 407). Müslüman ülkelere gelen ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler kültürel, dini ve sosyal farklılıklardan dolayı homojen Batı toplumlarına entegre olmakta zorlandıklarına dair literatürde birçok çalışma bulunmaktadır (Shtuni, 2016; Zimmermann ve Rosenau, 2009). Çoğunluğu Batı'da ikamet ettikleri ülkede kendilerini yabancılaşmış ve sosyal olarak dışlanmış hissettikleri bilinen bir gerçektir. Bu durumun ise Batı'da başlayan bir radikalleşme sürecine yol açtığına dair kuvvetli iddiaların gündeme gelmesine neden olmaktadır. Marjinalleşme ve ayrımcılık duygularının yanı sıra hissetmiş oldukları görece yoksunluk onları IŞİD propagandasına açık hale getirmekte ve akabinde de radikalleşme süreciyle birlikte aidiyet ve kimlik arayışı nedeniyle yabancı savaşçılar olarak IŞİD'e katılmaktadırlar (Boutin vd., 2016).

Eylül 2001'den Eylül 2006'ya kadar Avrupa'da terörist faaliyetlere karışan bireyleri ve onların ağlarını inceleyen Bakker'ın keşif çalışması, çok az cihatçı

olarak isimlendirilen teröristin yüksek sosyo-ekonomik sınıftan olduğunu göstermektedir. Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak göçmelerin çoğu, yüksek sosyo-ekonomik sınıftan olmakla birlikte, toplumun alt katmanlarından geldikleri konusunda ortak özelliklere sahiptirler (Bakker, 2006: 43). Söz konusu bu durum ilk bakışta İslamcı teröristlerin “fakir” bir kesimden geldiklerine dair tipik imajı güçlendiriyor gibi görünse de, Bakker’ın bulguları ve örneklemdeki işsizlik oranı, göçmen Müslüman topluluklardaki oran ile genel Avrupa ortalamasının birbirinden farklı olmadığını göstermektedir. (Bakker, 2006: 43) Ancak görece yoksunluk algısı ile Batılı Müslümanlar arasında ana akım nüfusa oranla daha yüksek işsizlik oranının hem çalışan hem de işsizlerde adaletsizlik duygularına katkıda bulunduğu ve bu nedenle şiddet içeren davranışlarda bulunmaya katkıda bulunabileceği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda da bir kişiyi harekete geçmeye motive edecek olan kişisel görece yoksunluktan ziyade kolektif yoksunluk algısının daha tetikleyici olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir (King ve Taylor, 2011: 615). Dolayısıyla bir açıdan da kolektif kimlik duygusunun, adaletsizlik duygularının arkasındaki itici güç konumunda olduğunu söylemek mümkündür.

İstihdam ve düşük gelir açısından görece yoksunluğun yanı sıra, Batılı Müslüman topluluklar kamusal alanda da yeteri kadar temsil edilemediği bilinen bir gerçektir (Murshed ve Pavan, 2011: 261) Ayrıca dünyanın geri kalanındaki Müslümanların yaşamış oldukları haksızlıklar, adaletsizlikler, Batı toplumuna karşı kızgınlığa ve Batı’da yaşayan Müslümanların şiddete başvurmasına neden olmaktadır. Bu durum IŞİD gibi terör örgütlerinin Batı’daki kullanmış oldukları terör propagandası bireyleri radikalleştiren bir faktör olmaktadır (Silke, 2008: 108).

Sonradan İslam’ seçerek IŞİD’e katılan bireylerin radikalleşmesi ise; bireylerin radikalleşmesi ve örgütün bireyleri radikalleştirmesi bağlamında iki farklı perspektiften değerlendirilebilmektedir. IŞİD’in ideolojik olarak kendi varlığını ortaya koyarak çarpık ve dezenformasyona uğratılmış İslam anlayışı örgütün propaganda yayınlarında eleman devşirmek için sıklıkla başvurmuş olduğu bir yöntemdir. Özellikle IŞİD’in propaganda yayınlarını yürütmüş olduğu Al-Hayat Media Center’a bağlı Dabıq, Rumiya gibi dergilerde kendi İslam anlayışına, cihada yönelik söylemleri dikkat çekicidir:

“Darüislamın ve şeriatın müdafaası sadece mücahidlerin sorumluluğunda değildir. O halde, maymun ve domuz kardeşleri ile taş, ağaca ve insana tapanlar ona ulaşırsa, hiçbir kulun Allah nezdinde ve Müslümanlar nezdinde bir mazereti yoktur. O halde cihat kervanına katılmak için acele edin ve Allah yolunda savaşınlara her türlü yardımda bulunun, savaşta, zenginlikte, kıskırtmada ve duada yardım edin (Al- Muhajir, 2016: 7).”

Yayınlanmış oldukları dergilerde Kur'an'ı Kerim ve hadislerden alıntılar yapan örgüt, Arapça bilmeyen, İslam ile yeni tanışmış kişilerin söylemlerine kolayca inanmasını sağlamıştır. İslam ile yeniden tanışan kişilerin söz konusu durum ise bireylerin eğitimsiz olmasından kaynaklı görülmemekle birlikte, aidiyet hissettikleri ya da özlem duydukları kimliklerine kavuşmak için kendilerine sunulan bilginin sorgulanmamasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Nitekim IŞİD'e katılan bireylerin tamamının eğitimsiz olduğuna dair bir bakış açısı örgüt içerisindeki militanların profilleri ile uyuşmamaktadır. Örgüt içerisindeki bireylerin en düşük eğitim seviyesi ortaokul olmakla birlikte, IŞİD içerisinde bilgisayar, İngilizce veya fizyoloji dalında doktora derecesine sahip olanlarda vardır (Dearden, 2016). Netice itibarıyla, özellikle Batı'da eğitim durumu ne olursa olsun, bireylerin sosyo-ekonomik olarak düşük gelirli işlerde çalışmaları ya da arzu ettikleri istihdam olanaklarına ulaşamamaları hayal kırıklıklarına neden olmakla birlikte (Rabasa ve Cherly, 2014: 3), yaşamış oldukları toplum içerisinde aidiyetlerini de sorgulamalarına neden olmaktadır. Bu aidiyetlerini ise kimlik arayışına dönüştürmekte ve bu noktada da IŞİD tarafından istismar edilerek bireylerin radikalleşmesine zemin hazırlanmaktadır.

5. BÖLÜM

SONUÇ

Tez kapsamında ilk olarak yoksulluk, terörizm ve radikalleşme kavramlarının çalışmadaki sınırlamaları ve birbirileri ile olan ilişkilerinin nasıl olduğunda dair çalışmanın detayları belirtilmiş, akabinde de kavramlarla ilgili detaylı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

İkinci bölümde ise yoksulluk, terörizm ve radikalleşme kavramları detaylı analizi gerçekleştirilmiş, söz konu kavramların ilgili literatürde multidisipliner olduğu dolayısıyla da tartışmalı bir şekilde yer aldığı ortaya koyulmuştur. Kavramlarla ilgili bilim insanların yanı sıra devletler ve uluslararası kurum ve kuruluşlarında tanımlamalarına yer verilerek yoksulluk, terörizm ve radikalleşmeye dair neden ortak bir tanımlamanın yapılamamasının detayları verilmiştir. Bölüm sonunda ise radikalleşme kavramının statik bir durumdan ziyade bir süreci ifade ettiği belirtilmiş, akabinde de radikalleşme literatüründe yer alan en bilinen on radikalleşme modeli analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde ele alınan radikalleşme teorileri psikolojik sosyolojik ve siyasi teoriler olarak ele alınırken, radikalleşme süreçlerinin izah edilmesi için dördüncü bölümün temelini oluşturmak üzere analiz edilmiştir. Bölüm sonunda ise yoksulluk-radikalleşme ve yoksulluk-terörizm ilişkisi genel çerçevede değerlendirilirken, kapsam daraltılarak görece yoksunluğun radikalleşmeye olan etkisi değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde ise PKK ve IŞİD terör örgütünün tarihsel gelişimlerinin yanı sıra örgütün alan hakimiyetleri, eleman devşirmek için kullanmış oldukları stratejiler radikalleşme görece yoksunluk, sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisi perspektifinden değerlendirilmiş, terör örgütlerinin bireyleri radikalleştirmelerinin yanı sıra bireylerin radikalleşerek neden ve nasıl terör örgütlere katıldıklarına dair bulgulara yer verilmiştir.

Yoksulluğun terörizme doğrudan neden olduğuna dair son dönem yapılan ampirik çalışmalar ve gerçekleştirilen terör saldırıları incelendiğinde ise mutlak

yoksulluk yerine görelî yoksulluğun terörizme bir şekilde neden olduğunu görüşü yaygınlaşmaya başlamıştır.

Tez içerisindeki terörizme dair tanımlamalara bakıldığında zaman bilim adamları, uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra devletlerin kavramla ilgili ortak bir tanım ortaya koymadıkları anlaşılmaktadır. Her ne kadar terörizm kavramıyla ilgili ortak bir tanımlama gerçekleştirilememiş olsa bile, kavramla ilgili temel iki ortak perspektifin varlığı söz konusudur. İlki terörizmin psikolojik bir etki ortaya koymasındır. Kavramın tanımlanmasında: “korkutmak”, “yıldırımak”, “toplumun bir kesimini ya da tamamını etkisi altına almak”, gibi unsurların sıklıkla tekrar edilmesi söz konusu savı destekler niteliktedir. İkincisi ise kavramı tanımlarken “aşağılayıcı”, “aykırı”, “ahlak dışı” gibi unsurların kullanılmasıdır. Her iki unsur göz önüne alındığında terörizm kavramının popülaritesinin nedeni anlaşılmaktadır. Bu bağlamda da bireylere ve/veya toplumun bir kısmına ya da tamamına bir kavramla ilgili psikolojik bir üstünlük sağlanması, kavramın gerçekleştirilen şiddet eylemleri ile sürekli gündemde olmasını sağlamaktadır.

Terörizm ve bağlantılı olduğu literatür taranırken 2000’li yıllar sonrasında terörizme dair yapılan çalışmalarda teorik olarak büyük bir değişimin gözlemlenmediği sonucu ortaya atılmıştır. Söz konusu değişim; 11 Eylül ve akabinde ABD’nin ortaya koyduğu terörizm ile mücadele stratejileri, Ortadoğu’da başta Afganistan ve Irak’taki işgali ve Arap Baharı sonrasında bölgede yaşanan güç boşluğu sonrasında ortaya çıkan terör örgütleri, bilgi iletişim teknolojileri ve internetin gelişmesiyle ortaya çıkan değişimler terörizmin gelişimini etkilemekle birlikte yeni terörizm türlerinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Radikalleşme ve şiddete varan aşırıcılığın terörizm eylemleri ile sonuçlandığı durumların analizlerine bakıldığında ilgili literatürün Batı ve özellikle ABD epistemolojisi ve kültürünün etkisiyle Batı’dan kaynaklanan söylemsel çerçevenin egemenliği dikkat çekicidir. Nitekim radikalleşmenin tek bir teolojik bakış açısı, kültür, psikolojik ve sosyolojik durumla incelenmesi kavramın asıl anlamını kısıtlamaktadır. Bu bağlamda da radikalleşme üzerine yapılan çalışmaların tartışılmasında kapsayıcı ve kabul gören bir tanımlanmasının yapılabilmesi için

alternatif kültürel ve teolojik bakış açılarının geliştirilmesine ihtiyaç olduğu açığa çıkmıştır.

Radikalleşme ile ilgili Sedgwick, Schmid, McCauley ve Moskalenko, Neumann, Borum, Sprinzak, Kundnani gibi literatüre önemli katkılarda bulunan bilim insanlarının tanımlamalarının yanı sıra devletler ve uluslararası kuruluşların tanımlarına bakıldığında ortak ciddi anlaşmazlıkların olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu anlaşmazlıkların ortaya çıkmasındaki sebepler ise aşağıda listelenmiştir.

- Radikalleşmenin ortak, kabul gören bir tanımının olmaması,
- Radikalleşmenin göreceli bir kavram olduğu,
- Radikalleşmenin teolojik, psikolojik, teolojik-psikolojik, teolojik-kültürel, siyasi tanımlamalarının 11 Eylül saldırıları öncesinde ve sonrasında farklılaştığı,
- Radikalleşmenin sıklıkla literatürde İslam ile özdeşleştirildiği,
- Radikalleşmenin “ılımlı” ve “aktivist” gibi kavramlar ile içiçe geçtiği durumlarının ayrımlarının yapılamadığı,
- Radikalleşmenin literatürde sıklıkla “aşırıcılık”, “fundamentalizm”, “terörizm” ile birbirinin yerine kullanıldığı,
- Radikalleşmenin yapılan tanımlamalarının çoğunda kavramın şiddete uzanan bir eylem biçimi olarak tasvir edilmesi,
- Radikalleşmenin özellikle güvenlik güçleri tarafından daha keskin ve terörizme uzanan eylemler ile özdeşleştirildiği oysa radikalleşen her bireyin terörist olmadığı gerçeğidir.

Radikalleşmenin kavramsal olarak ortak bir tanımı olmasa bile konuyla ilgili yapılan çalışmaların ortak noktası, radikalleşmenin bir süreç içerisinde ortaya çıkmış olmasıdır. Nitekim radikalleşme süreçlerini inceleyen NYPD’nin çalışmasında radikalleşmenin iki ya da üç yıl gibi bir zaman diliminde ortaya çıktığı öne sürülmektedir. Konuyla ilgili Silke (2008)’de radikalleşmenin aylar ya da yıllar sürdüğü iddia etmektedir. Aynı zamanda İspanya’da tutuklanan Cihatçıların sosyolojik profilini ortaya koyan Reinares’te (2006) söz konusu cihatçıların tutuklanmadan on yıl öncesinde radikalleştiklerinden bahsetmiştir. Radikalleşmenin aylar ve hatta yıllar

sürdüğünü öne süren çalışmaların ortak bir noktası ise, terörizme uzanan eylemin gerçekleştirilmesi ile ilgili karar birkaç saat ya da dakika ile ifade edilirken, eylemin planlanması ise haftalar ve hatta aylar aldığı ile ilgili zaman çizelgesidir. Bu bağlamda da radikalleşmenin bir süreç ile birlikte ortaya çıktığı savı güçlenmektedir.

Radikalleşme süreçleri ile ilgili sosyal bilimler literatüründe ampirik çalışmalarda dahil olmak üzere onlarca radikalleşme modeli ortaya konulmuştur. Tez içerisinde ele alınan radikalleşme modellerinde ise ortak payda; radikalleşmenin bireylerin toplumda ve siyasette arzu ettikleri değişimi elde etmek için şiddet araçlarını kullanmaya giderek daha fazla motive oldukları yönündedir. Aynı zamanda tez kapsamında ele alınan söz konusu radikalleşme modellerinin ortak paydaları olmakla birlikte farklılaştıkları alanlar da mevcuttur. Özellikle bireylerin terör eylemine uzanan radikalleşme safhalarında Moghaddam merdiven modelinde bir sıralamadan söz ederken McCauley ve Moskalkenko iki piramit modelinde radikalleşme sürecinde bireylerin ve/veya grupların sıralama takip etmeden radikalleşerek şiddet içeren terörizm eylemlerine başvurabileceğinden söz etmiştir. Söz konusu farklı aşamaların varlığı söz konusu olsa bile çalışmada değerlendirilen modellerin hepsinde bireysel değişimin radikalleşmenin bir aşaması olduğunda fikir birliği mevcuttur. Ayrıca bireysel değişimi tetikleyen unsurlar ise; artan dindarlık, dışsal faktörlerin de etkili olduğu kimlik arayışı, yaşanan ayrımcılık, ırkçılık ve söz konusu ayrımcılık ve ırkçılık ile doğru orantılı olarak artan fiziksel, psikolojik saldırıya maruz kalma sonucunda bireyler benzer kişilerle sosyalleşmeye başladığında radikalleşmenin meydana geldiğidir. Yukarıda da vurgulandığı üzere modellerde farklılaşan unsurlardan biri de bireylerin değişime uğrayan unsurlarının farklı aşamalarda meydana gelmesidir. Bu aşamalar sıralı olmamakla birlikte birçok modelde birbiriyle örtüşmektedir. Birey bahsedilen aşamalardan bazılarını da atlayarak radikalleşebileceği gibi radikalleşme sürecini de şiddete evrilmediği sürece herhangi bir basamakta tamamen terk edebilmektedir. Sonuç olarak radikalleşme modellerinde incelenen radikalleşme süreçlerinin çeşitliliği ve her bireyin radikalleşme serüveninin farklı olması radikalleşmenin de birden fazla türü ve süreci ile birlikte zaman içerisinde bireylere, toplumlara, kültürlere, ekonomik süreçlere, sosyal süreçlere, psikolojik süreçler dahil

olmak bir çok parametreyle doğru orantılı olarak değişim gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tez kapsamında radikalleşme süreçlerindeki modellerin ortaya çıkmasında kullanılan radikalleşme teorileri ise temelde bireyin neden ve nasıl radikalleştiğinin anlaşılmasını için analiz edilmiştir. Söz konusu analizde radikalleşme süreçlerindeki modeller incelendiğinde onlarca teorinin radikalleşmeyi açıklamak için kullanıldığı anlaşılmıştır. Her bir teori radikalleşmeye farklı bir disiplinde ele almış ve farklı bir perspektiften değerlendirmiştir. Daha genel bir ifadeyle her radikalleşme modelinin farklı bir disiplinindeki bir teori ya da birden fazla teori ile izah etmeye çalışmış olduğu radikalleşme sürecinin ise radikalleşen bireylerin yanı sıra örgütlerin radikalleşmesinde ya da örgütlerin radikalleştiirdiği bireylerde farklı şekilde etkiler ortaya koyduğunu dair bulgular elde edilmiştir. Bu bağlamda da radikalleşme teorilerinin analizi neticesinde, bireylerin ve/veya grupların radikalleşme süreçlerine etki eden teorilerinin tek başına etkili olmadığı birçok bilim insanı tarafından tartışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Radikalleşme teorilerinin analizi ile terörizm eylemine uzanan süreçlerin izahında yoksulluk olgusunun radikalleşme ve terörizme neden olup olmadığı sorusunun cevabı aranmıştır. Nitekim 11 Eylül sonrasında bilim insanları, politikacılar ve medya uzun süre bireylerin radikalleşmesi ve/veya terör örgütlerinin bireyleri radikalleştiirmesi ve terörizme uzanan eyleme giden süreçlerin analiz edilerek hem radikalleşmenin hem de terörizmin önlenmesi üzerine tartışmalar yürütmüşlerdir. İlk dönemlerde bireylerin radikalleşmesinde temel problem yoksulluk olarak görülmüş bu bağlamda da yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ilişkin argümanlar ve politikalar geliştirilmiştir. Tez kapsamında analiz edilen literatürde, 11 Eylül sonrası ortaya konan argümanların ve üretilen politikaların genel olarak yoksulluğun tek bir boyutu üzerinden temellendirildiği anlaşılmıştır. Özellikle terör örgütlerinin, radikalleşerek şiddet eylemine başvuran bireylerin yoksul olmaları, yoksul ülkelerde yaşamaları üzerinden hareketle ABD öncülüğünde yürütülen yardım kampanyaları BM ve OECD gibi uluslararası kuruluşlarında radikalleşme ve terörizmi engellemek için ekonomik yardım kampanyaları başlatmalarını sağlamıştır. Netice itibariyle de radikalleşme ve şiddete uzanan terörizm eylemlerinin mutlak yoksulluk ile ilişkilendirildiği yargısının

ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ancak 11 Eylül sonrasında gerçekleştirilen, doyurucu bir şekilde teorik çalışmanın yanında ampirik çalışmalar yetersiz kalsa bile, radikalleşmenin terörizme uzanan süreçlerine dair ortaya konulan çalışmalarda mutlak yoksulluğun radikalleşmeye direk nedeni olmadığı iddiası açığa çıkmıştır. Nitekim 11 Eylül saldırılarını düzenleyen teröristlerin maddi gelirlerinin iyi olduğu ve mutlak yoksulluk yaşamadıkları ortaya konmakla birlikte El- Kaide üyeleri üzerinden gerçekleştirilen çalışmada birçok terör örgütü üyesinin mutlak yoksulluk yaşamadığı ortaya konmuştur. Dolayısıyla bilim insanları yoksulluk-radikalleşme ve yoksulluk-terörizm ilişkisini derinleştirmişlerdir. Bu bağlamda da bireylerin ve grupların radikalleşmesine ilişkin sosyal bilimlerde birden fazla disiplinde yer alan teoriler ile radikalleşme süreçlerinin terörizme evirildiği nokta incelenmeye başlanmıştır. Tez kapsamında da ana eksen olarak görelî yoksunluk teorisinin radikalleşme ve terörizme evirildiği süreç analiz edilmiştir. Ortaya çıkan bulgular neticesinde de görelî yoksunluk teorisinin tek başına bireyin ve/ veya grubun radikalleşmesine yeterli düzeyde açıklama getiremediği tespit edilmiş, bu bağlamda da sosyal bilimler içerisinde psikoloji, sosyoloji ve siyaset biliminde yer alan radikalleşme teorileri de incelenmiştir.

Radikalleşme teorilerinin detaylı analizinin akabinde de örneklem olarak ele alanına PKK ve IŞİD radikalleşmesinin hangi teorilerin etkisinde gerçekleştiğinin anlaşılması için ana çıkış noktasını oluşturmuştur. Tezin temel çıkış noktası olan görelî yoksunluk teorisinin etkisi bağlamında hem PKK hem de IŞİD örneğine bakıldığında bireyleri harekete geçiren görelî yoksunluk algısının, bireysel görelî yoksunluk algısı yerine kolektif görelî yoksulluk algısı neticesinde şiddete uzanan radikalleşmede de daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hem IŞİD'e hem de PKK'a katılan bireylerin grup algısının dışında da radikalleşerek örgütlere katıldığı tez kapsamında yapılan araştırma sonucunda elde edilen bir bulgudur. Dolayısıyla görelî yoksunluk teorisinin radikalleşme sürecinin açıklanmasında tek başına yeterli olmadığı kanısı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda da tez kapsamında etnik ayrılıkçı terörizm örneklemesinde ele alınan PKK terör örgütünün radikalleşme süreci görelî yoksunluk teorisi ve sosyal kimlik teorisi; dini radikalizm sürecinde ise IŞİD örneği görelî yoksulluk teorisi ve çerçeveleme teorisi bağlamında değerlendirilmesi için her iki terör

örgütünün nasıl ortaya çıktığı, bağlantıları, tarihsel perspektifte ele alınmıştır. Bu bağlamda da ilk olarak PKK akabinde de İŞİD terör örgütü analiz edilmiştir.

PKK'nın detaylı analizinde kuruluşundan günümüze kadar üç farklı ideolojik yaklaşımı benimsediğini ortaya çıkmıştır. İlk olarak PKK'nın ideolojik olarak temellerinin atıldığı 1970'li yıllar itibariyle Marksist Leninist bir çizgide ilerlemiştir. İkinci olarak Öcalan'ın Muray Bookchain'in fikirlerinden etkilenmesi sonucunda örgüt ideolojisinde değişimler yaşanmaya başlamış ve demokratik konfederalizm (demokratik komünalizm olarakta bilinen) benimsenmiştir. Akabinde de Öcalan tarafından kadınların ön planda olduğu ve feminizmin bir üst segmenti olarak jineoloji ideolojisine geçiş yapılmıştır. Söz konusu her ideolojik değişimde PKK'nın eleman devşirmek için kullanmış olduğu propaganda dilinde de önemli değişimlerin yaşandığı ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda da PKK'nın kuruluşundan günümüze kadar diğer benimsemiş olduğu ideolojilerin yanı sıra ana söylem olarak "Kürt milliyetçiliği", "ezilen Kürt halkı", "yoksul Kürt" gibi kavramları propaganda malzemesi haline getirdiği bilinmektedir. Özellikle bu kavramları Türkiye'de Batı bölgelerine oranla daha az gelişmiş olan Güney ve Doğu Anadolu'da Kürtlerin yoğun olarak yaşamış olduğu bölgelerde dile getirmektedir.

İdeolojik olarak demokratik konfederalizmi benimsemesinin akabinde de hem Kürt milliyetçiliği hem de Kürt ulusunun gerekliliği üzere propaganda söylemini genişleten örgüt, tekrardan bir yapılanmaya giderek Öcalan'ın Kürt feminizmi olarak tasvir ettiği jineoloji üzerinden kadınların örgütün görünen yüzü olmasını hedeflemiştir. PKK etnik milliyetçi, demokratik konfederalizm akabinde de jineoloji ideolojisi bağlamında bireyler üzerinden yoğun bir propaganda gerçekleştirmiş ve görelî yoksunluk teorisi ve sosyal kimlik teorisi üzerinden eleman devşirmeye başlamıştır. Detaylandırılacak olur isek; PKK'nın bireyleri radikalleştirmesinin yanı sıra bireylerin radikalleşerek örgüte katılmasında: Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel az gelişmişlik, eğitim olanaklarından mahrum bırakma, stratejik güç kullanımı, etnik kimlik, etnik kimlik üzerinden İŞİD ile savaşmak, jineoloji, sosyal dışlanmışlık hissi ve görsel, yazılı ve sosyal medya faktörler ile bireylerin radikalleşme süreçlerine geçişlerini kolaylaştırıldığı ortaya konulmuştur.

Netice itibariyle söz konusu faktörlerin görelî yoksunluk teorisiyle hem bireysel radikalleşme hem de PKK'nın bireyleri radikalleştirilmesi üzerindeki yadsınamaz bir etkisinin olduğunu söylemekte mümkündür. Ancak PKK'nın bireyleri radikalleştirilmesi ya da bireylerin radikalleşerek örgüte katılımı tek başına izah etmemektedir. Bu bağlamda da her iki perspektiften de radikalleşmenin söz konusu faktörler ile izah edilebilmesi için sosyal kimlik teorisinden yararlanılmıştır.

Görelî yoksunluk teorisi bağlamında ilk olarak PKK'nın bireyleri radikalleştirilmesi; stratejik şiddet kullanımının ile köyleri yakma, güvenlik güçlerine saldırı ve güvenlik güçlerinin halka baskı yapmasını sağlayarak örgütün kendisini toplumsal tabana ve güvenlik güçlerine ispat etme çabası olarak değerlendirilirken, söz konusu şiddetin sempaticianları cezbediği varsayımı ortaya konmuştur. Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamda ise; bölgede istihdam ve iş imkanlarına yönelik kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra özel sektör girişimlerine yönelik saldırılar gerçekleştirdiği ve bu bağlamda da bölgedeki bireylerin kendisinden başka çıkar yolu olmadığı algısını yerleştirerek devşirmesine yönelik bulgular açığa çıkarılmıştır. PKK'nın bireyleri radikalleştirilmesinde kullanmış olduğu bir diğer faktör ise görsel ve yazılı medyanın yanı sıra sosyal medyada yürütmüş olduğu propagandalar. Bu faktörde Öcalan ve üst düzey yöneticilerin PKK'nın Kürdistan halkı için Türkiye'ye karşı yürütmüş olduğu faaliyetlerden, fedakarlıktan söz edilmiş ve her Kürt vatandaşında örgüte destek vermesinin Kürt ulusunun mücadelesine katkı vereceği yönünde argüman üretilerek bireyler radikalleştirilmeye çalışılmış/ radikalleştirilmiştir.

Bireylerin radikalleşerek PKK'ya katılmasında ise sosyo-ekonomik faktör ve sosyal dışlanmışlık faktörünün etkili olduğu anlaşılmıştır. PKK'nın kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra özel sektör girişimlerine yönelik saldırıları neticesinde Güney ve Doğu Anadolu bölgelerindeki istidam olanaklarının kısıtlanmasının sebebini devlet olarak göstermesi, bu bağlamda da bireylere tek çıkış yolu olarak örgütü göstermesi bireylerin örgüte katılımında önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Kürtlerin sözde savunucu olarak kendini lanse eden PKK'nın Kürt Türk ayrımını sürekli gündem tutması, Kürt vatandaşlara ikinci derece vatandaş

muamelesi yapıldığını iddia etmesi bireylerin radikalleşmesine zemin hazırladığı bulgusu ortaya çıkmıştır.

Etnik kimlik kullanımı, biz ve onlar (Kürtler ve Türkler) ayrımını propaganda söylemlerinde sürekli gündemde tutan PKK terör örgütünün bu söylemiyle birlikte, ataerkil aile karşıtlığı, jineoloji ideolojisi ve IŞİD ile savaşan Kürt kadın savaşçısı söylemi örgütsel düzeyde; etnik kimlik ve IŞİD karşı tepki bireysel radikalleşme bağlamında sosyal kimlik teorisi ile analiz edilmiştir.

PKK'nın etnik kimlik kullanımı örgütün temel argümanı olmakla birlikte kuruluşundan günümüze kadar sıklıkla eleman devşirmek için bireyleri radikalleştiği unsur olduğu tez kapsamında ortaya konulmuştur. Bu bağlamda da Öcalan'ın propaganda metinlerinin yanı sıra örgüt materyallerinde alternatif bir Kürt tarihi ortaya konulmuş ve sözde Kürdistan'ın için sözde Kürtlük bilinci uyandırılmaya çalışılmıştır. Alternatif Kürt tarihinde ise ataerkil aile düzenine tamamen karşı çıkan örgüt, bu bağlamda da söz konusu eleman devşirme stratejisini kadınlar üzerinden kurgulamaya başlamıştır. Kadının aile içerisindeki, toplum içerisindeki rolü üzerinden söylemler üretilmiş, örgüt içerisinde de kadınlar sıklıkla ön cephe rollerinde kullanılmaya başlanmıştır. PKK'nın ilk canlı bomba eylemi olan 1996 yılındaki Tunceli saldırısında Zeynep Kınacı isimli kadın teröristi kullanması da sosyal kimlik teorisi içerisinde kadın kimliğinin ön plana çıkarılması bağlamda değerlendirilmiştir. Öcalan ve PKK bir adım daha öteye giderek yurt dışından da eleman devşirmek, kadının örgüt içerisindeki rolünü güçlendirmek ve uluslararası alanda terör örgütü sıfatından kurtularak bireyleri radikalleşirmek için Öcalan tarafından Kürt feminizmi olarak isimlendirilen jineoloji kavramını oluşturmuştur. Söz konusu kavram ile kadınlar sosyal, ekonomik ve siyasi alanda daha fazla ön planda tutulmuş ve hatta kadınlar örgüt içerisinde tanrıçalaştırılarak propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Almanya, Hollanda ve birçok Batılı devletin yanı sıra ABD'nin de desteğini alan PKK IŞİD ile mücadele de kadınları örgütün görünür yüzü kılmış, IŞİD ile savaşan Kürt kahraman savaşçı kadın profili ile de Kürt kadınlar başka olmak üzere bireylerin Kürtlerin haklarını korumak için örgüte katılmaya davet etmiştir. Nitekim bu söylem bireylerin etnik kimlikleri ile olan bağlarını yeniden sorgulamalarına neden olurken IŞİD ile

savaşmanın uluslararası kamuoyunda kutsanması birçok genç Kürt kadın ve erkeğin sözde Kürdistan için IŞİD ile savaşmak adına radikalleşerek PKK saflarına katılmasına neden olmuştur.

PKK, El- Kaide gibi terör örgütlerinden sonra küresel ölçekte insanların en çok korktuğu, merak ettiği ve acımasız eylemleri, kullanmış olduğu propaganda yöntemleri, bu yöntemleri internet ve ona bağlı sosyal medya araçlarında sunuş şekli ile kendisinden söz ettiren IŞİD'in kısa sayılabilecek bir sürede etki alanını nasıl genişlettiğine dair birçok argüman üretilmiştir. Bu bağlamda da temelde ulaşılabilecek yargı: Zerkavi'nin saplantılı Şii düşmanlığının yanı sıra ABD'nin Irak'taki yanlış stratejik hamleleri neticesinde Sünnilerin siyasi ve askeri alandan dışlanması mezhepsel çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Bu bağlamda da Irak'ta toplumsal kaos ortamının yanı sıra ve siyasi ve askeri güç boşluğu IŞİD ile ilgili çalışan bir çok uzman tarafından IŞİD'in yükselişine önemli katkı sağladığına dair argümanını üretmelerine neden olmuştur. Bir diğer tartışma ise bireyleri nasıl radikalleştirip örgüte devşirdiğinin yanı sıra bireylerin radikalleşerek neden IŞİD'e katıldığına dair tartışmalar halen devam etmektedir. Bu bağlamda da tez kapsamında IŞİD'in ortaya çıkışı ve El- Kaide ile dirsek teması, alan hakimiyetini nasıl genişlettiğine dair geniş bir analizin akabinde, radikalleşme teorileri ele perspektifte ana eksen olarak görelî yoksunluk teorisi ve itici çekici güçler teorisi bağlamında ele alınmıştır. Söz konusu iki teorisi ile bireylerin radikalleşerek IŞİD'e katılması ve IŞİD'in bireyleri radikalleştirilmesi sonucunda karma bir şekilde değerlendirilmiştir.

İlk olarak belirtmek gerekir ki bireylerin radikalleşmeleri için örgütlerin ortaya koymuş oldukları propaganda söylemlerine duyarlı olmaları gerekmektedir. Başka bir deyişle bireysel motivasyonlarla birlikte IŞİD'in de eleman devşirmek için ortaya koyduğu propagandanın başarılı olması için belirli ön koşulların bireylerin dürtüsel olarak hissetmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda da itici ve çekici faktörler teorisi IŞİD'in radikalleştirmesinin yanı sıra bireyin radikalleşmesinin izahında da önemli bir yer tutmaktadır.

İlk olarak itici çekici güçler bağlamında ele alınan birey ve IŞİD radikalleştirmesindeki faktörler genel olarak sosyolojik, politik, dini ve psikolojik motivasyonlar altında analiz edilmiştir. Söz konusu analizde ise ilk olarak; sosyolojik faktörlerde bireylerin dini inanışları ve dini sembolleri, etnik ve ırksal kökenlerinden dolayı toplum ve aynı zamanda da kamu kurum ve kuruluşları tarafından dışlandıklarına dair hissetmiş oldukları algıların radikalleşmeye uzanan süreçte etkili olduğu ortaya konmuştur. İkinci olarak ele alınan politik faktörde ise Müslüman bireylerin vatandaşı oldukları ya da yaşadıkları ülkelerin dış politikada Müslüman ülkelere karşı tutum ve tavırlarının bireylerin radikalleşme süreçlerinde katalizör görevi gördüğü anlaşılmıştır. Üçüncü olarak ele alınan dini motivasyonda ise IŞİD'in hilafetini ilan etmesi ve tüm Müslümanları kafir Batı'ya karşı cihatta çağırması bireylerde karşılık bulmuştur. Yaşamış oldukları Batı kültürü ile kendi öz kimlikleri arasında sıkışan bireyler ilk andan itibaren hilafet çağrısının cazibesine kapılmışlardır. Son olarak ele alınan psikolojik motivasyonlarda ise birden fazla tetikleyici faktörün varlığından söz edilmiştir. İlk olarak IŞİD'in naif ve kandırılması kolay olarak görmüş olduğu kadınlar üzerinden yürütmüş olduğu propaganda özellikle Batı'da karşılık bulmuş ve literatürde cihatçı gelinler olarak isimlendirilen genç yaştaki birçok kadın Müslüman genç bir erkekle birlikte romantik bir evlilik yapmak adına örgüte katıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Psikolojik faktörler içerisinde özellikle vurgulanan bir diğer önemli etkenin ise bireylerin toplum içerisinde ve özellikle aileleri içerisinde yaşamış oldukları travmalar olduğu anlaşılmıştır. Fiziksel, psikolojik şiddet ve cinsel istismar gibi bireyleri intikam arayışına sürükleyen şiddetin her türlü ve aynı zamanda söz konusu şiddetin karşılığında adaletin sağlanmaması radikalleşme sürecinin başlaması ve hızlanmasında önemli bir etken olarak görülmüştür.

Görelî yoksunluk teorisi bağlamında birey ve IŞİD radikalleşmesi ise temelinde bireylerin hak ettiklerinden azını aldıkları ve sonucunda ortaya çıkan hayal kırıklıkları ile birlikte tetiklenen bir olgu olarak ifade edilmiştir. Nitekim Sofuan Grubun verilerinden yararlanarak IŞİD'e katılan yabancı terörist savaşçıların katılmış oldukları ülkeler ve sayılarının yanı sıra ülkelerdeki Müslüman nüfusa göre IŞİD yabancı terörist savaşçılara ait verilerinden yola

çıkılarak ortaya konulan analizde; ilk söz edilebilecek unsurun mutlak yoksulluğun bireylerin IŞİD'e katılımına tek başına etki etmediğidir. Ancak yoksulluğun önemli bir boyutu olarak görelî yoksunluğun etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda da bireylerin hissetmiş oldukları adaletsizlikler, özellikle Batı'da yaşayan ikinci ve üçüncü nesil göçmenlerin istihdam sorununu kimlikleri ile özdeşleştirerek bize karşı onlar yaklaşımı ve kendilerini kamusal alanlarda kendilerinin yeteri kadar temsil edilmediğini hissetmeleri hem bireylerin radikalleşmelerinde hem de IŞİD'in bireyleri görelî yoksunluk teorisi bağlamında radikalleştirmelerine olanak sağladığı anlaşılmıştır.

Örneklem olarak ele alınan hem PKK hem de IŞİD terör örgütünün bireylerin radikalleşmesinin yanı sıra bireyleri radikalleştirmede kullanmış olduğu argümanların teorik olarak değerlendirilmesi sonucunda görelî yoksunluk teorisinin tek başına bu durumu izah etmediği ortaya çıkmıştır. Görelî yoksunluk teorisi ile birlikte kullanılan sosyal kimlik teorisi ve itici çekici güçler teorisinin her iki örgütte bireysel ve grup perspektifinde radikalleşmeyi daha anlamlı bir şekilde izah ettiği tez kapsamında analiz edilmiştir. Lakin her iki örgütünde halen varlıklarını devam ettirmeleri, değişen dünya konjektörü, bölgesel ve uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler örgütlerin eleman devşirme stratejilerini değiştirebileceği gibi bireylerin radikalleşmelerinde de değişimlerin olabileceğidir.

KAYNAKÇA

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>,

A de Graaf, B. & Bos, V. D (2021). Religious radicalization: Social appraisals and finding radical redemption in extreme beliefs, *Current Opinion in Psychology* , (40), 56–60.

Abadie, A. (2004). Poverty, political freedom, and the roots of terrorism, *National Bureau of Economic Research, Inc., NBER Working Papers*. 10859.

Abed al-Jabouri, N. & Jensen, S. (2010). The Iraqi and AQI roles in the sunni awakening, *National Defense University Press*, 2(1).

Abrams, D. & Hog, M. (2006). *Social identifications: a social psychology of intergroup relations and group processes*, Florence, US: Routledge.

Abrams, D. & Hogg, M. (2009). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*, Routledge.

Acar, H. & Karaağaç, Y. (2020). Siyasal şiddet, terör ve terörizm kavramları, (ed).Hasan Acar ve Serkan Yenel, *Siyasal şiddet ve radikalleşme bağlamında terör örgütleri*, Nobel Yayınevi.

Aghabi, L., Bondokji, D., Osborne, A. & Wilkinson, K. (2017). Social identity and radicalisation: A review of key concepts, West Asia-North Africa Institute(WANA Institutes).

Aghapouri, J.H. (2019). Towards pluralistic and grassroots national identity: a study of national identity representation by the Kurdish diaspora on social media, *National Identities*, (22)2. 173-192.

Agnew, R. (1992). Foundation for a general theory of crime and delinquency, *Criminology*, 30. 47–87.

Agnew, R. (2017). General strain theory and terrorism, (ed). Gary LaFree and Joshua D. Freilich, *the handbook of the criminology of terrorism*, John Wiley & Sons.

Agnew, Robert (2010). A general strain theory of terrorism. *Theoretical Criminology*, 14(2). 131–153.

Ahmad R. & Yunus, Z. (2012). A dynamic cyber terrorism framework, *International Journal of Computer Science and Information Security*, 30(30).

Ak, R., Türk, A. Bingül, B. A. (2018). yoksulluğun ölçülmesi, (ed). Gökçe Cerev ve Bora Yenihan, *yoksulluk farklı boyutlarıyla*, Dora Yayıncılık.

Akkaya, A. H. (2005). Ateşten Tarih (video).
https://www.youtube.com/watch?v=zj2aEyWi_w8&list=PLTxwn3eNKw0GjXHs9ps_zJ4zQxIvEQPdrD.

Akşam (2020). *PKK Terör Örgütünden Kaçan Teröristler İtirafçı Oldu*, 3 Ağustos 2020, <https://www.aksam.com.tr/guncel/pkk-teror-orgutunden-kacan-teroristler-itarafci-oldu/haber-1098309>.

Al- Muhajir, A. H. (2016). You will remember what I have told you: A speech by the official spokesman of the Islamic State” *Rumiyah*, 4.

Al-Ali, N. & Kaser, I. (2020). Beyond feminism? Jineoloji and the kurdish women’s freedom movement, *Politics and Gender Journal*, 1(32).

Alan, E. (2016). *Terör – PKK 40 yıllık ihanet*, Bilgi Yayınevi.

Aldırmaz, Y. (2016). Terör ve terörizm ders notları, https://www.academia.edu/32829756/Ter%C3%B6r_ve_Ter%C3%B6rizm

Alesina, A., Devleeschauwer, A., Easterly, W., Kurlat, S., & Wacziarg R. (2003). Fractionalization, *Journal of Economic Growth*, 8. 155-194.

Altun, N (2013). Modern Türkiye’de kimlik: kürk kimliğinden kürk sorununa, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2).

Andersen, J.C. & Sandberg, S. (2018). Islamic state propaganda: between social movement framing and subcultural provocation, *Terrorism and Political Violence*, 32(7). 1506- 1526.

Arslan, M. (2014). *28 şubat süreci ve ana akım medyanın siyaset mühendisliğindeki rolü*, Ankara, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aşan, C. & Toktaş, Ş. (2016). *PKK bölgenin geleceğini baltalıyor*, Anadolu Ajansı, 22 Eylül 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pkk-bolgenin-gelecegini-baltaliyor/650466> .

Aya Batrawy ve Lori Hinnant (2016). *Leaked Isis documents reveal recruits have poor grasp of Islamic faith*, Independent, 26 Eylül 2016, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-documents-leak-recruits-islam-sharia-religion-faith-syria-iraq-a7193086.html>.

Ayhan, H. (2015). Terör kavramı, güvenlik konseyi ve genel kurul özelinde Birleşmiş Milletler'in 2001 sonrasında terör yaklaşımı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(21). 117-147.

Aytekin. M. (2019) Radicalisation processes of the Kurdistan Workers
B. Lygre, R., Eid, J. Larsson, G. & Ranstorp, M. (2011). Terrorism as a process: A critical review of Moghaddam's "Staircase to Terrorism, *Scandinavian Journal of Psychology* 52. 609–616.

Bakker, E. (2006). Jihadi terrorists in Europe, their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study, *Netherlands Institute Of International Relations Clingendael*.

Balcı, Ç. (2019). Etno- mezhepsel radikalleşme: Sistan beluçistan'da radikal gruplar, *İran Araştırmaları Merkezi (İram)*. Eylül 2019.

Bandura, A. (2004). The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism. F. M. Moghaddam & A. J. Marsella (Ed). *Understanding terrorism: psychosocial roots, consequences, and interventions american psychological association*, 121–150.

Barfi, B. (2015). *Kurds now our best ally against ISIS in Syria*, The Washington Institute for Near East Policy, 9 Ekim 2015, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/kurds-now-our-best-ally-against-isis-syria>.

Barrett, R. (2014). Beyond the caliphate: Foreign fighters and the threat of returnees, The Soufan Group Center.

Barrett, R. (2015). An updated assessment of the flow of foreign fighters into Syria and Iraq, Aralık 2015, The Soufan Group, <https://templatelab.com/foreign-fighters-in-syria-update/>. (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

Bayraklı, E., Yalçın, H.S. & Yeşiltaş, M. (2019). *Avrupa'da PKK yapılanması*, Seta Kitapları.

Benevento, A. (2020). Understanding the process of radicalisation from psychological perspective, *ERC AdG Post-doctoral Researcher European Institute İstanbul Bilgi University*.

Benli, A. & Yenihan, B. (2018). Yoksulluğun kavramsal çerçevesi. Gökçe Cerev ve Bora Yenihan (Ed). *Yoksulluk farklı boyutlarıyla*, Dora Yayıncılık.

Benmelech, E. & Esteban F. Klor (2018): What explains the flow of foreign fighters to ISIS?, *Terrorism and Political Violence*, (32)7. 1458-1481.

Berntzen, L.E. & Sandberg, S. (2014) The collective nature of lone wolf terrorism: Anders behring breivik and the anti-islamic social movement, *Terrorism and Political Violence*, (26)5. 759-779

Best, S. & Nocella, A.J. (2004). *Terrorist or freedom fighters?: Reflections on the liberation of animals*, New York: Lantern Books. .

Bhattacharjee, A. (2012). *Social science research: Principles, methods, and practices* Tampa, Florida: University of South Florida.

Bjorgo, T. (2005). *Root Causes of Terrorism Myths, Reality and Ways Forward*, Taylor & Francis, New York, S.2

Blakeley, R. (2010). State terrorism in the social sciences: theories, methods and concepts, (ed.) Richardson, Jackson, Eamon Murphy ve Scott Poynting, *Contemporary State Terrorism Theory and Practice*, New York, Routledge Books, ss12-28.

BM Genel Kurulu. (1994). https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/49/185.

Borum, R. (2004). *Psychology of terrorism*, University of South Florida.

Borum, R. (2011). Radicalization into violent extremism i: A review of social science theories, *Journal of Strategic Security* , (4)4. 7-36.

Borum, R. (2017). The etiology of radicalization, (ed). Gary LaFree and Joshua D. Freilich, *the handbook of the criminology of terrorism*, John Wiley & Sons.

Bos, K. Van den. (2020). *Unfairness And Radicalization*, Annual Review of Psychology, (71) 563-588.

Botan, Z. N (2017). Üniversite öğrencisiydi şimdi ise bir gerilla, 17 Ocak 2017, <http://firatnews.com/toplum/universite-ogrencisiydi-simdi-ise-bir-gerilla-84625>.

Bourguignon F. & Morrisson, C. (2002). Inequality among world citizens: 1820-1992, *The American Economic Review*, 92(4)

Boutin, B., Chauzal, G., Dorsey, J., Jegerings, M., Paulussen, C., Pohl, J., Reed, A. & Zavagli, S. (2016). The foreign fighters phenomenon in the European union profiles, threats & policies, *International Centre for Counter Terrorism- The Hague*.

Breuer, J. & Elson, M. (2017). Frustration-aggression theory, *The Wiley Handbook of Violence and Aggression*, Peter Sturmey ed. John Wiley & Sons Ltd.

Brown, R. (2000). Social identity theory: past achievements, current problems, and future challenges, *European Journal of Social Psychology*, 30. 745–778.

Buğra, A. (2013). *Kapitalizm, yoksulluk ve türkiye’de sosyal politika*, İletişim Yayınları, 6. Baskı.

Bush, G.W. (2002). International Conference on Financing for Development <http://www.un.org/ffd/statements/usaE.htm>.

Byman, D.(1998). The logic of ethnic terrorism, *Studies in Conflict and Terrorism*, (21)2. 149-169

C. Lim, K. I. Eng, & A. S. Nugroho (2010). Implementation of intelligent searching using self-organizing map for webmining used in document containing information in relation to cyber terrorism, *Second International Conference on Advances in Computing, Control, and Telecommunication Technologies*.

Cambridge (2021). <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/radicalization>.

- Cambridge. (2021). <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/terrorism>.
- Cameron, D. (2014, September 14). *ISIS are not muslims but monsters*, <https://www.theguardian.com/world/video/2014/sep/14/isis-muslims-monsters-david-cameron-iraq-video>.
- Cantaner, Ö.F. & Tümlü, F. (2016). Pkk terör örgütünün eylemlerinin güvenlik güçleri zayıflığı açısından analizi, *Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1). 1-22.
- Castells, Manuel (1997). *The information age: Economy, society, and culture volume II: the power of identity*, Oxford, UK: Blackwell Publishers
- Chaliand, G. & Blin, A. (2016). *Zelotlar ve haşhaşiler Terörizmin tarihi: Antikçağdan İslam'a*. (çev). Masis Kürkçüoğlu, Nora Kitap.
- Chambers, R. (2006). What is the poverty? Concepts and measures, *International Poverty Centre Poverty In Focus*, UNDP International Poverty Centre.
- Christmann, K. (2012). Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of the Research Evidence, *Youth Justice Board for England and Wales*.
- Chulov, M. (2014). *Isis: the inside story*, The Guardian, 11 Aralık 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/dec/11/-sp-isis-the-inside-story>.
- CJTF (2021). History of CJTF, <https://www.inherentresolve.mil/About-CJTF-OIR/>.
- Cohen, S.J. (2019). The unconscious in terror: An overview of psychoanalytic contributions to the psychology of terrorism and violent radicalization, *International Journal Applied Psychoanal Studies*, 16. 216–22.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Collier, P. & Hoeffler, A. (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, 56(4). 563–595.

Collin, B. (1996). The future of cyberterrorism, *Proceedings of the 11th Annual International Symposium on Criminal Justice Issues*, The University of Illinois at Chicago.

Cordesman, A. H. (2020). *The real world capabilities of ISIS: The threat continues*, center for strategic international studies, 9 Eylül 2020, <https://www.csis.org/analysis/real-world-capabilities-isis-threat-continues>.

Cottee, S. & Hayward, K. (2011) Terrorist (E)motives: The existential attractions of terrorism, *Studies in Conflict & Terrorism*, (34)12, 963-986

Crenshaw Martha. (1998). *The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice*, Reich, Walter. *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*, Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press.

Crenshaw, M. (1992). Decisions to use Terrorism: Psychological Constraints on Instrumental Reasoning. (ed). D.D. Porta, *In Social Movements and Violence*, London: JAI Press.

Crenshaw, M. (2006). *Tangled roots: Social and psychological factors in the genesis of terrorism*, NATO Security through Science Series, Human, and Societal Dynamics.

Cress, D. M. & Snow, D. A. (2000). The outcomes of homeless mobilization: The influence of organization, disruption, political mediation, and framing, *American Journal of Sociology*, 105(4). 1063–1104.

Crowley, M. (2014). *How the fate of one holy site could plunge Iraq back into civil war*, Time, 26 Haziran 2014, <https://time.com/2920692/iraq-isis-samarra-al-askari-mosque/>.

Çağlayan, H. (2013). From Kawa the blacksmith to ısthtar the goddess: gender constructions in ideological- political discourses of the kurdish movement in post-1980 Turkey. *European Journal of Turkish Studies*.

Çakır, M.F., Aslan, Ö., Kıyıcı, H., İlbaý Söylemez, H., Öztürk, M., Şahin, Y. & Demirbaş, M. (2017). Radikalleşme, şiddet içeren aşırılık ve terörizm, *Polis Akademisi Yayınları*, No. 26

- Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3).
- Çelik, E. (2019). Siber Çatışmalar: Kodların Silahlaştırılması, *Orsam Analiz Dergisi*, 10(87) . Mayıs- Haziran.
- Çelik, H. & Ekşi, H. (2008). Söylem analizi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(27).
- Çelik, N & Karaçuka, M. (2017). Kırılgan- başarısız devlet olgusu ve terörizm ilişkisi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (19)1. 20-41.
- Çelik, Ş. (2019). Barack Obama döneminde radikalleşme ve şiddet içeren aşırılıkla mücadele, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 303-336.
- Çevik, A. (2008). *Politik psikoloji*, Dost Kitapevi.
- Dalgaard-Nielsen, A. (2008). Studying violent radicalization in Europe 1. The potential contribution of social movement theory, *Danish Institute for International Studies*, DIIS.
- Dalgaard-Nielsen, A. (2010). Violent radicalization in Europe: What we know and what we do not know, *Studies in Conflict & Terrorism*, (33)9, 797-814
- Dama,N. (2017). Dünya Yoksullukla Mücadele Günü'nün 25. yılında Türkiye'nin yoksulluk karnesi, *Seta Perspektif*.
- Davis, P.K. & Cragin, K. (2009). Social science for counterterrorism: putting the pieces together, *Santa Monica, CA: RAND Corporation*, Promise of Framing Theory, *Civil Wars*, 17(2). 120-140.
- Dean, V. (2019). Kurdish female fighters: the western depiction of ypg combatants rojava, *Glocalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*
- Dearden, L. (2016). Isis documents leak reveals profile of average militant as young, well-educated but with only 'basic' knowledge of Islamic law, 22 Nisan 2016, Independent, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-documents-leak-reveals-profile-average-militant-young-well-educated-only-basic-knowledge-islamic-law-a6995111.html>.

Della Porta, D. (1992). Introduction: In individual motivations in underground political organizations. (Ed.) Daniel Della Porta, *In social movements and violence*, London: JAI Press.

Demir, C.K. (2017): *Sebeplerinden mücadele yöntemlerine etnik ayrılıkçı terörizm: ETA, PIRA, PKK*, Nobel Yayın Evleri, 1. Basım.

Demir, C.K. (2008). Öğrenen örgütler ve terör örgütleri bağlamında PKK, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(19). 57- 88.

Demirci, S. (2012). Nükleer terörizm ve tehdit boyutlarına yönelik çıkarımlar”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(1). 59-84.

Demirden, A. (2019). Terör örgütlerinde radikalleşme süreçlerinin psikolojik analizi: fetö örneğinde iki piramit modeli, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 21(2). 149-162.

Demirel, E. (2007). *Terör*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Demirer, Y. (2005). Rite of passage as a communal classroom :the pedagogical recycling of traditional New Year celebrations in Turkey.’ In E. Thomas Ewing (ed.), *Revolution and Pedagogy: Interdisciplinary and Transnational Perspectives on Educational Foundations*. New York: Palgrave Macmillan

Demiroğlu, E.T. (2014). Yeni toplumsal hareketler: Bir literatür taraması, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1).133-144.

Department for Education (2015). *Departmental advice for schools and childcare providers*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/439598/prevent-duty-departmental-tavsiye-v6.pdf.

Derek, S.M. (2018). Radicalisation: The journey of a concept, *Race And Class*, 59(4).

Derin, G. & Öztürk, E. (2019). Terör ve terörizmin psikolojik dinamikleri ve radikalleşme, *V. Uluslararası Türkçe Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitapçığı*, 1125- 1132.

Desrosiers, M.E. (2015) Tackling puzzles of identity-based conflict: The promise of framing theory, *Civil Wars*, (17)2. 120-140

Diani, M. (1992). The concept of social movement, *The Sociological Review*, 40(1). 1–25.

Dilmaç, S. (1997). Terörizm sorunu ve Türkiye, *EGM Yayınları*, Ankara.

Dollard, M. J., Neal. E., Doob, Leonardo. W., Mowrer, O. H. & Sears, R.R. (1939). *Frustration and aggression*, New Haven, CT: Yale University Press.

Dönmez, S. (2013). Öcalan calls on Kurdish militants to bid farewell to arms for a new Turkey”, *Hurriyet Daily News*, 21 Mart 2013, <https://www.hurriyetdailynews.com/ocalan-calls-on-kurdish-militants-to-bid-farewell-to-arms-for-a-new-turkey-43373>.

Dönmezer, S. (2005). .çağdaş toplumda şiddet ve mafia suçları”, *Cogito (Şiddet)*, S. 6-7, (Kış-Bahar,) Yapı Kredi Yayınları.

Edward, M., Satyanath, S. & Sergenti, E. (2004). Economic shocks and civil conflict: An instrumental variables approach, *Journal of Political Economy*, 112(4). 725–53.

El-Sherbini, Magda (1990). Terrorism: Current readings, *References Services Review*, 18(4). 49-63.

Elster, J. (1985). Rationality, morality, and collective action, *Ethics* 96 (1). 136–155.

Eroğlu, D. (2018). *Işid ağları: Türkiye’de radikalleşme, örgütlenme, lojistik*, İletişim Yayınları.

Ersöz, S. (2019). PKK Gençleri Kandırıp Böyle Dağa Çıkıyor, *Milliyet*, 6 Ağustos 2019, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/pkk-gencleri-boyle-kandirip-daga-kaciriyor-6028793>.

EUR Lex, *Council framework decision of 13 june on 2020 combating terrorism*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32002F0475>.

European Commission (2021). *Prevention of radicalisation*, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/counter-terrorism/radicalisation_en.

European Commission's Expert Group on Violent Radicalisation (2008). *Radicalisation processes leading to acts of terrorism*, European Commision Report.

Evans, J. (2020). Coronavirus: how has isis dealt with the outbreak of covid-19?, *The Week*, 21 Ekim 2020, <https://www.theweek.co.uk/108452/coronavirus-how-has-isis-dealt-with-pandemic>.

Fabbour, N. (2016). 10 reasons muslims are eager to join ISIS, *Zwemer Center for Muslim Studies*, <https://www.zwemercenter.com/sample-post-with-a-title/>.

Faist, T.(2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*, Clarendon Press, Oxford.

FAS (2021).Nuclear and radiological terrorism: Defining the threats, *Federation of American Scientists*, <https://fas.org/issues/nuclear-and-radiological-terrorism/>.

FBI (2021). Terrorism, <https://www.fbi.gov/investigate/terrorism>.

FBI (2021). *What is violent extremism?*, <https://www.fbi.gov/cve508/teen-website/what-is-violent-extremism>.

Fear Us Women (2021). <https://fearuswomen.com/>.

Feddes, A. R., Mann, L. & Doosje, B. (2015). Increasing self-esteem and empathy to prevent violent radicalization: a longitudinal quantitative evaluation of a resilience training focused on adolescents with a dual identity. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(7). 400-411.

Feldman, M. (2013). Comparative Lone Wolf Terrorism: Toward a Heuristic Definition, *Democracy and Security* 9(3). 270-286,

Flemming, P. & Stohl, M. (2000).Myths and realities of cyberterrorism, *Proceeding on Countering Terrorism through Enhanced International Cooperation*, 70-105.

Flock, E. (2021). *Rights and freedom now i've a purpose: Why more kurdish women are choosing to fight*, *The Guardian*,<https://www.theguardian.com/global-development/2021/jul/19/came-to-fight-stayed-for-the-freedom-why-more-kurdish-women-are-taking-up-arms>.

Flynn, S.I. (2011). Social movement theory: Relative deprivation theory,” in Sociology Reference Guide. Theories of Social Movements, ed. Salem Press editors Hackensack, NJ: Salem Press.

Freytag, A., Krüger, J. J., Meierrieks, D., & Schneider, F. (2011). The origins of terrorism: Cross-country estimates of socio-economic determinants of terrorism, *European Journal of Political Economy*, 27. 5-16.

G. İmset (1993). Pkk: ayrılıkçı şiddetin 20 yılı (1973-1992), Turkish Daily News Yayınları.

G.E Andersen. (2013). Toplumsal riskler ve refah devletleri” (Der. Buğra, A. ve Keyder Ç.), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, 6.Baskı. 35-39.

Gabriel, M.A. (2015). *Islam and terrorism*, Charisma Media/Charisma House Book Group.

Gambill, G. (2004). Abu Musab Al- Zarqawi: A Biographical Sketch, *Terrorism Monitor*, 2(24).<https://jamestown.org/program/abu-musab-al-zarqawi-a-biographical-sketch-2/>.

Gerber, D & Brincat, S. (2018). When Öcalan met Bookchin: The kurdish freedom movement and the political theory of democratic confederalism, *Geopolitics*, (26)4. 973-997

Gerges, F.A. (2016). *ISIS: A history*. Princeton University Press..

Gill, P. (2008). Suicide Bomber Pathways Among Islamic Militants, *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 4 (2).

Gill, P., Horgan, J., & Deckert, P. (2014). *Bombing alone: Tracking the motivations and antecedents behaviors of lone-actor terrorists*, *Journal Of Forensic Sciences*, 59, 425–435.

Gilsinan, K., The many ways to map the ıslamic ‘state’, *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/08/the-many-ways-to-map-the-islamic-state/379196/>.

- Ginges, J., Atran, S., Sachdeva, S. & Medin, D. (2011). Psychology out of the laboratory: the challenge of violent extremism, *American Psychologist*, 66(6). 507-519.
- Goedhart, T., Halberstadt, V., van Praag, B. M. S., & Kapteyn, A. J. (1977). The poverty line: Concept and measurement. *The Journal of Human Resources*, 12. 503-520.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*, New York: Harper Colophon.
- Goldthorpe, J. (2007) *On sociology second edition: Volume one critique and program*, Stanford University Press.
- Goodwin, R., Willson, M. & Gaines, S.J.R. (2005). Terror the threat perception and its consequences in modern Britain, *British Journal of Psychology*, 96. 389-406.
- Gordon, D. (2005). Indicators of poverty and hunger, *Expert Group Meeting on Youth Development Indicators United Nations Headquarters*, New York 12th – 14th December 2005.
- Gordon, S. & Ford, R. (2002). Cyberterrorism, *Computers and Security*, 21(7)
- Groom, D. (2020). *Threat assessment of radicalized extremist right-wing white nationalist subcultures in Canada: A social media analysis*. Wilfrid Laurier University.
- Gruenewald, J., Chermak, S., & Freilich, J. D. (2013). Distinguishing “loner” attacks from other domestic extremist violence, *Criminology and Public Policy*, 12(1).
- Gunn, A. & Demirden, A. (2019). Radikalleşmenin önlenmesi ve terörizm olgusu, AB - Türkiye terörizmle mücadele eğitim ortaklığı projesi - 2 Çalıştay Raporu, Haziran, Polis Akademisi Yayınları.
- Gunning, J. (2009). Social movement theory and the study of terrorism, in critical terrorism studies: a new research, (ed.) Richard Jackson, Marie Breen Smyth, ve Jeroen Gunning, *Critical terrorism studies a new research agenda*, New York: Routledge 156–177.
- Gurr, T.R. (1970). *Why Men Rebel*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Gurr, T.R. (2016). *Why men rebel*, New York, Routledge.
- Gündüz, A.Y. (2006). *Bölgesel kalkınma politikası*, Ekin Kitabevi.
- Gür, T. (2013). post-modern bir araştırma yöntemi olarak söylem çözümlenmesi, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(1).
- H.R. (1955). (110th): *Violent radicalization and homegrown terrorism prevention act of 2007*, 24 Ekim 2007, <https://www.govtrack.us/congress/bills/110/hr1955/text>,
- Hamasaeed, S. & Nada, G. (2020). Iraq Timeline: Since the 2003 War, 29 Mayıs 2020, <https://www.usip.org/iraq-timeline-2003-war>.
- Hamm, M.S. & Spaaij, R. (2017). *The age of lone wolf terrorism*, Columbia University Press.
- Harris, L.M. (2018). Water rich, resource poor: Intersections of gender, poverty, and vulnerability in newly irrigated areas of southeastern turkey, *World Development*, 36 (12). 2643-2662.
- Hechter, M. & Kanazawa, S. (1997) Sociological rational choice theory, *Annual Review of Sociology*, 23. 191-214.
- Hewit, S. (2020). Terrorism by The State is Still Terrorism, University of Birmingham, <https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/terrorism-by-the-state-is-still-terrorism.aspx>.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi ideolojiler: Bir giriş*, (Çev.) Ş. Akın, A.K. Bayram, vd., 5. Baskı. Adres Yayınları.
- Hilker, L.M. & Fraser, E. (2009). Youth exclusion, violence, conflict and fragile states, *Birmingham, UK: Governance and Social Development Resource Center*, <http://www.gsdrc.org/docs/open/con66.pdf>.
- Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*, Columbia University Press.
- Hogg M. A., Terry, D.J. & White, K.M. (1995). A tale of two theories: a critical comparison of identity theory with social identity theory, *Social Psychology Quarterly*, 58(4).

Horgan, J. (2005). The social and psychological characteristics of terrorism and terrorists, (ed.) Tore Bjørge, *root causes of terrorism: myths, reality and ways forward*, Routledge.

Horgan, J.N. (2005). *The psychology of terrorism*. New York: Routledge.

Hoskins, A., Awan, A. & O'Loughlin, B. (2012). *Radicalisation and media connectivity and terrorism in the new media ecology*, Londra, Routledge.

<https://sozluk.gov.tr/?q=yoksulluk&aranan>.

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/radicalization>.

Hudson, R. A. (2018). *Why becomes a terrorist and why? The psychology and sociology of terrorism*, Skyhorse Publishing.

Human Development Report (2016). *Multidimensional poverty index(MPI)*. UNDP

IATE (2021). <https://iate.europa.eu/entry/slideshow/1618956262433/3567189/en>

İmil, M. (2019). *Pkk ve din: ulus inşa sürecinde pkk ve din ilişkisi*, Nobel Yayınları.

J. Balicki & P. Stalker, (2006). *Polityka Imigracyjna I Azyłowa*, Warszawa.

Jenkins, J. (2021). Terrorism, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/terrorism>,

Jineoloji (2021). <https://jineoloji.org/en/category/academic-works/andrea-wolf-institute/>

Jineoloji (2021). <https://jineoloji.org/en/category/academic-works/andrea-wolf-institute/>

Jongerden, J. (2012). *Rethinking politics and democracy in the Middle East, presentation at the 9th international conference on the EU, Turkey and the Kurds*, Organized by the Turkey-EU Civic Commission, European Parliament, Brussels.

Jost, J.T. & Kay, A.C. (2010). Social justice: history, theory, and research, (eds.), Susan T. Fiske, Daniel T. Gilbert, & Gardner Lindzey, *Handbook of social psychology* Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Juergensmeyer, Mark (2001). *Terror in the mind of god, fourth edition: The global rise of religious violence*, University of California Press.

Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve mücadele yolları*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, s. İi.

Kabaş, T. (2010). *Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları*, Nobel Kitapevi.

Kahn, J. & Weiner, T. (2002). World leaders rethinking strategy on aid to poor, The New York Times, 18 Mart, <https://www.nytimes.com/2002/03/18/world/world-leaders-rethinking-strategy-on-aid-to-poor.html>.

Kastanidou, E. S. (2004). Defining terrorism, *European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice*, 12.14-35.

Kaya, A. (2021). *Extremism and Radicalization: What makes difference*, Bilgi Prime Youth, <https://bpy.bilgi.edu.tr/en/blog/extremism-and-radicalization-what-makes-difference/>.

Kerry, J. (2015). *John Kerry calls Isis 'psychopathic monsters' after paris attacks*, <https://time.com/4115823/paris-attacks-john-kerry-isis-terrorism/>.

Khan, D. (2015a). *For Isis women, it's not about 'jihadi brides': it's about escape*, 21 Haziran 2015, TheGuardian, <https://www.theguardian.com/world/2015/jun/21/isis-women-its-not-about-jihadi-brides-its-about-escape>.

Khan, D. (2015b) *What Muslim extremists and rightwing racists have in common*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/theobserver/she-said/2015/jun/13/what-muslim-extremists-and-right-wing-racists-have-in-common>.

Kızmaz, Z. & Önder, M.S. (2016). Köy korucularının kürt sorunu ve pkk örgütü konusundaki görüşleri üzerine sosyolojik bir çalışma, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1). 245-260.

King, M. & Taylor, D.M. (2011). The radicalization of homegrown jihadists: a review of theoretical models and social psychological evidence, *Terrorism and Political Violence*, (23)4. 602-622.

- King, M., & Taylor, D. M. (2011). The radicalization of homegrown jihadists: A review of theoretical models and social psychological evidence, *Terrorism and Political Violence*, 23(4). 602-622.
- Klumpp, J.F. (1973). Challenge of Radical Rhetoric: Radicalization at Columbia, *Western Speech*, 37(3). 146–156.
- Köse, T. (2017) Çözüm sürecinin yükselişi ve düşüşü, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4(1). 13-40.
- Krueger, A. B & Laitin, D. D. (2003). “Kto Kogo? A cross-country study of the origins and targets of terrorism.” Unpublished Paper.
- Kruglanski, A. (2009). Full committed-suicide bombers motivation and the quest for personal significance, *Political Psychology*, 30(3). 331-357.
- Kundnani, A.(2012). Radicalisation: The journey of a concept, *Race and Class*, 54(2), 3-25.
- Kurubaş, E. (2004) *Kürt sorununun uluslararası boyutu ve Türkiye: 1960’lardan 2000’lere (cilt 2)*. Nobel Yayınları.
- Kurum, M. & Avcı, E. (2019). Radikalizm ve Aşırıcılıktan Terörizme: Siyasal Şiddetin Araştırılması, *Güvenlik Stratejileri*, 14(28). 37- 90.
- Kürkçü, E. (2016). Ekonomik yatırım programlarının terörü azaltmaktaki etkisi: Türkiye GAP projesi ve PKK, *Düşünce Dünyasındaki Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 7(37). 9-36
- Laderchi, C. R., Saith, R. & Stewars. R. (2003). Does it matter that we do not agree on the definition of poverty? A comparison of four approaches, *Oxford Development Studies*, 31(3).
- LaFree, G., & Bersani, B. E. (2014). Country-level correlates of terrorist attacks in the United States, *Criminology and Public Policy*, 13. 455–481.
- LaFree, G., ve Ackerman, G. (2009). The empirical study of terrorism: Social and legal research, *Annual Review of Law and Social Science*, 5. 347–374.
- Laquer, W. (2017). *A history of terrorism*, Routledge, New York.

Leach, C. W., Iyer, A. & Pedersen, A. (2007). Angry opposition to government redress: When the structurally advantaged perceive themselves as relatively deprived, *British Journal of Social Psychology*. (46)1. 191–204.

Lemire, C. (2019). Girls of the Sun, <https://www.rogerebert.com/reviews/girls-of-the-sun-2019>.

Lemyre, L. Turner, M.M., Lee, J.E.C. & Krewski, D. (2006). Public perspection of terrorism threats and related information sources in Canada: Implications fort the management of terrorism risk, *Journal of Risk Research*, (9)7. 755-774

Lewis, J.D. (2013). Al-qaeda in iraq resurgent the breaking the walls campaign, part 1, middle east security report , *Institu for The Study of War*.

Lorenzo-Penalva, J. (2018). Situational understanding on violent radicalization that results in terrorism. two graphic models that provide clarity on the topic, *Grupo De Estudios En Seguridad Internacional International Security Studies Group (GESI)*.

Lozada, C. (2020). Does poverty cause terrorism?, *The National Bureau of Economic Research*, <https://www.nber.org/digest/may05/w10859.html>.

M.J. Kirdar (2011). Al qaeda ın Iraq, aqam futures project case study series, Homeland Security & Strategic and International Studies, Counterterrorism Program Transnational Threats Project.

Maerli. B. (2002). Nuclear terrorism: Threats, challenges and responses, *Security Policy Library, Oslo: Norwegian Atlantic Committee*.

Mango, A. (2005). *Türkiye'nin terörle savaşı*, Doğan Kitapçılık.

Mansoob, S. & Pavan, S. (2011). Identity and Islamic Radicalization in Western Europe, *Civil Wars*, 13(3). 259-279.

Marcus, A. (2007). *Blood and belief: The PKK and the kurdish fight for independence*, New York Press.

Marcus, A. (2007). *Blood and belief: The pkk and the kurdish fight for independence*. NYU Press.

Maskaliūnaitė, A. (2015). *Exploring the theories of radicalization, international studies. interdisciplinary political and cultural journal* 17 (1). 9-26.

McAdam, D., McCarthy, J.D. & Zald, M.N. (1996). Introduction: Opportunities, mobilizing structures, and framing processes—toward a synthetic, comparative perspective on social movements, (ed.) Doug McAdam, John D. McCarthy & Mayer N. Zald, *Comparative perspectives on social movements: political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*, Cambridge, UK: Cambridge University Press. 1–20.

McAllister, B., & Schmid, A. P. (2011). Theories of Terrorism, (ed.). A. P. Schmid, *The Routledge handbook of terrorism research*, London: Routledge, 201–271.

McCauley C. & Moskaleiko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism, *Terrorism and Political Violence*, (20)3. 415-433.

McCauley, C. & Moskaleiko, S. (2017). Understanding political radicalization: The two-pyramids model, *American Psychologist*, 72(3). 205-216.

McGregor, I. , Hayes, J. & Prentice, M. (2015). Motivation for aggressive religious radicalization: goal regulation theory and a personality, threat, affordance hypothesis, *frontiers in psychology. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 17. 9-26.

Mclaughlin, J. (2014). Was iraq's top terrorist radicalized at a us-run prison?, *Mother Jones*, 11 Temmuz 2014, <https://www.motherjones.com/politics/2014/07/was-camp-bucca-pressure-cooker-extremism/>.

MEB (2021). <http://www.meb.gov.tr/belirligunler/sehitogretmenler>.

Moghaddam, F.M. (2005). The staircase to terrorism: Psychological exploration, *American Psychologist*, 60(2). 161-169.

Moskaleiko, S. & McCauley, C. (2010) Measuring political mobilization: The distinction between activism and radicalism, *Terrorism and Political Violence*, 22(4).

Moskaleiko, S. & McCauley, C. (2017). Understanding political radicalization: The two-pyramid model, *American Psychologist*, 72 (3), 205-216

Muro, D. (2017). What does radicalisation look like? four visualisations of socialisation into violent extremism, *University of St Andrews & Barcelona Centre of International Studies (CIDOB)*.

Myers, D.G. (2012). *Exploring social psychology*. New York: McGraw-Hill.

Nakhoul, S. (2015). *Saddam's former army is secret of baghdadi's success*, Reuters, 16 Haziran 2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-baghdadi-insight-idUSKBN0OW1VN20150616>.

Neumann, P. (2013). The trouble with radicalization, *The Royal Institute of International Affairs*, 89(4), 873-893.

Novellis, A. (2018). The rise of feminism in the ? Ideology or strategy?, *Zanj: The Journal of Critical Global South Studies*, (2)1. Kurdish Culture.

Nur Bilge Criss, (2008). The Nature of PKK Terrorism in Turkey, *Studies in Conflict and Terrorism* 18:1, ss.17-37.

OECD, Pensions at A Glance 2017 OECD and G20 Indicators, https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/pension_glance-2017-en.pdf?expires=1624853300&id=id&accname=guest&checksum=A38D4AEF43234125F509BF5F5146472B.

O'Kane, R. (2012). H. T. Terrorism. 2nd ed. Pearson, Partial Theory, in *Social Movements in an Organizational Society*, ed. William A. Gamson New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Oktik, N. (2008). Yoksulluk olgusuna kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar, Nurgün Oktik(der), *Türkiye'de yoksulluk çalışmaları*, Yakın Yayınları, ss.21-56.

Otterman, S. (2005). Iraq: Debaathification. *Council on Foreign Relations*, 22 Şubat 2005, <https://www.cfr.org/background/iraq-debaathification>.

Oxford Advanced Learner Dictionary (1989).

Öcalan, A. (1978). *Kürdistan devrimin yolu (Manifesto)*, Cologne: Weşanen Serxwebun.

Öcalan, A. (1981). *Devrimciler Ne için Savaşıyor?*

- Öcalan, A. (1983). *Kürdistan'da zorun rolü*, Cologne: Weşanen Serxwebun.
- Öcalan, A. (2009). *Demokratik uygarlık manifestosu 3. kitap: özgürlük sosyolojisi*, Aram Yayınları.
- Öcalan, A. (2010). *Ayaklanma taktiği üzerine tezler ve görevlerimi*, Azadi Matbası.
- Öcalan, A. (2017). *The political thought of abdullah öcalan kurdistan, woman's revolution and democratic confederalism*, Pluto Press.
- Öcalan, A. (2021). *Eşitliğe ve özgürlüğe yürüyüş (kadın ordulaşmasına doğru)*, Bilim Aydınlanma Yayınları.
- Öcalan, A. *Demokratik konfederalizm*, Sosyal Bilimler Akademisi Yayınları, <https://anarcho-copy.org/free/demokratik-konfederalizm.pdf>. (Erişim Tarihi: 2.2.2021).
- Öktem, E. (2007). *Terörizm insancıl hukuk ve insan hakları*, Der Yayınları.
- Özcan A. K. (2006). *Turkey's kurds: A theoretical analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*. London: Routledge.
- Özcan, N.A. (1999). *pkk (kürdistan işçi partisi) tarihi, ideolojisi ve yöntemi*, Asam Yayınları, Ankara.
- Özçelik, N. & Miş, N (2018). Türkiye'deki seçim süreçlerinde PKK'nın silahlı eylem stratejileri, *SETA Rapor*.
- Özçelik, N. (2018). Türkiye'de Terör Tehdidi ve Terörle Mücadele (Ed). Fahrettin Altun, Hasan Basri Yalçın, *Terörün Kökenleri ve Mücadele Stratejisi*, SETA Yayınları, 121. 115-125.
- Özer, A. (2016). *Kabul devlet ve Işid, suriye, çatışma ve uluslararası hukuk*, Nobel Yayınları.
- Özeren, S. Sözer, A. & Başbüyük, O. (2015). Bireylerin terör örgütüne katılmasına etki eden faktörler üzerine bir alan araştırması: pkk/kck örneği, *International Journal of Security*, 3(2)
- Özgüler, V.C. (2014). *Gelir, servet ve yoksulluk*, Cinius Yayınları.
- Özgür Politika (2021). *Pablo: Burada Umut Var*, 9 Şubat 2021, <https://www.ozgurpolitika.com/haberi-pablo-burada-umut-var-10139>.

- Öztürk, Y. (2015). *Sivil toplum örgütleri ve yoksulluk*, Akademik Kitaplar.
- Palamut, M.E. (1982). Tarım ve Vergileme, *Uludağ Üniversitesi Yayınları*, No:3-028-0076.
- Party (PKK): Ideology and Recruitment Tactics, *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 14(1), 62- 81.
- Patel, F. (2011) Rethinking radicalization, *Brennan Center for Justice at New York University Law*.
- Perry, T. (2017). Exclusive: Syrian Kurdish YPG aims to expand force to over 100,000, in “Reuters”, <http://www.reuters.com/article/usmideast-crisis-syria-ypg-exclusive-idUSKBN16R1QS>.
- PET (2009). Radikalisering of terror, *Center for Terroranalyse* (Denmark), Ekim 2009, http://www.pet.dk/upload/radikalisering_og_terror.pdf.
- Pettigrew, T.F. et al., (2008). Relative Deprivation and Intergroup Prejudice, *Journal of Social Issues* (64)2., 385–401.
- Piazza, J.A. (2006). Rooted in poverty? Terrorism, poor economic development, and social cleavages , *Terrorism and Political Violence*, (18)1.159-177.
- Piazza, J.A. (2011). Poverty, minority economic discrimination, and domestic terrorism, *New Frontiers of Terrorism Research*, 48(3).
- Pick, T., Speckhard, A. & Jaunch, B. (2009). homegrown terrorism: understanding and addressing the root causes of radicalisation among groups with an immigrant heritage in Europe, Brüksel: Enstitü Physics Press.
- Pisiou, D. (2012). *Islamist radicalisation in europe: An occupational change process*. London: Routledge.
- Pluchinsky, D.A. (2014). Ethnic terrorism and insurgencies, (Ed.) Albrecht Schnabel & Rohan Gunaratna, *Wars from within understanding and managing insurgent movements*, Imperial College Press, 33-58.
- Poushter, J. & Manevich, D. (2017). Globally, people point to ısis and climate change as leading security threats, *PEW Research Center*.

Precth, T. (2007). Home grown terrorism and islamist radi-calisation in Europe, *Danish Ministry Of Justice*. 1-98.

Quintan Wiktorowicz (2004) Joining The Cause: Al-Muhajiroun And Radical Islam , ss.7-11.<https://securitypolicylaw.syr.edu/wp-content/uploads/2013/03/Wiktorowicz.Joining-the-Cause.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.121.2020).

Rabasa, A. & Cheryl, B. (2014). *Eurojihad: patterns of islamist radicalization and terrorism in Europe*, Cambridge University Press.

Radil, S.M. & Pinos, C.R. (2019). Reexamining the four waves of modern terrorism: A territorial interpretation, *Studies in Conflict and Terrorism*, ss.1-20.

Rahimi, S. & Graumans, R. (2015). Reconsidering the relationship between integration and radicalization, *Journal for Deradicalization*, 5(16).

Randall Horton , Stephen K. Rice , Nicole Leeper Piquero ve Alex R. Piquero (2012) On the Variability of Anger Cross-Culturally: An Assessment of General Strain Theory's Primary Mediator, *Deviant Behavior*, 33:4, ss. 260-281.

Rapoport, D. C. (2004). The four waves of modern terorism, (ed). A. Cronin, J. Ludes, *Attacking Terrorism: Elements of Grand Strategy*. Washington: Georgetown University Press.

Rapoport, D. C. (2013). The four waves of modern teror: International dimensions and consequences. (Ed.) Jussi M. Hanhimäki, Bernhard Blumenau, *An international history of terrorism western and non-western experiences*, Routledge.

Rassler, D. (2015). Situating the emergence of the islamic state of khorasan, *CTC Sentinel*, 8(3).

Richardson, L (1999). Terrorists as transnational actors, terrorism and political violence, *The Future Of Terrorism*, 11(4). 209-219.

Rimlinger, G. V. (1996). Welfare policy and economic development: A comparative historical perspective, *The Journal of Economic History* , 26(4).556 – 571.

Roser M. & Ortiz-Ospina, E. (2017). *Global extreme poverty*, Our World in Data, <https://ourworldindata.org/extreme-poverty/>.

Runciman, W. (1966). *Relative deprivation and social justice*. New York: Penguin.

Sageman, M. (2004). *Understanding terror networks*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sageman, M. (2008). *Leaderless jihad: Terrors networks in the twenty-first century*, Universty of Pennsylvania Press.

Samuel Freije-Rodríguez, Michael Woolcock , R. Andrés Castañeda, Alexandru Cojocaru, Elizabeth Howton, Christoph Lakner , Minh Cong Nguyen, Marta Schoch, Judy Yang ve Nishant Yonzan, (2020).Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune, World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34496/211602ov.pdf>.

Sanchez-Martinez, M. & Davis, P. (2014). A review of the economic theories of poverty, National Institue of Economic and Social Research Center (NIESR), Discussion Papers 435,

Sandler, T. (2018). *Does poverty cause terrorism*, Oxford University Press.

Sarı, B. & Tınas, M. (2018). İnsanlığa ve demokrasiye terör tehdidi: PKK örneği, *Polis Akademisi Yayınları*, 57(16).

Sarıpek, D.B. (2018). Yoksulluğun tanımlanmasında yeni boyutlar: karşılaştırmalı bir analiz, (Ed). Gökçe Cerev & Bora Yenihan, *Yoksulluk farklı boyutlarıyla*, Dora Yayınları.

Schmid, A. P. & Jongman, A. J. (1998). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories and literature*. North-Holland Publishing Company.

Schmid, A. P. (2004). Terrorism the definitional problem, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 36(2). 375-419.

Schmid, A. P. (2013). Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review, *International Center for Counter-Terrorism: The Hague*.

Schmid, A.P. & Jongman, A. J. (2005). *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories and literature*. Transaction Publisher, 2. Baskı

Schmid, A.P. (2011). *The routledge handbook of terrorism research*, New York and London: Routledge.

Schwartz, H.H., Struch, N. & Bilsky, W. Values and intergroup social motives: A study of Israeli and German students, *Social Psychology Quarterly*, 53(3). 185–198.

Scott, J.C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. New Haven, CT: Yale University Press

Scruton, R. (2007). *The palgrave macmillan dictionary of political thought*. Springer.

Sedgwick, M. (2010). The concept of radicalization as a source of confusion, *Terrorism and Political Violence*, 22(4). 479-484.

Seldin, J. (2020). 2019 yılı Işid terör örgütünün çöküşü oldu, VOA, 4 Ocak 2020, <https://www.amerikaninsesi.com/a/i%C5%9Fi%CC%87d-ter%C3%B6r-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BCn%C3%BCn-%C3%A7%C3%B6k%C5%9F-y%C4%B1%C4%B1-oldu/5231984.html>,

Sen, A. (1983), "Poor, relatively speaking", *Oxford Economic Papers*, 35. 153-169.

Senzai, F. (2003). Making sense of radicalization, American jihad, *American Journal of Islam and Society*: (20)3-4.

Serdem, B. (2021). *Attığım her adım, her başarı şehitlerimizin intikamıdır*, ANF News, 1 Temmuz 2021, <https://anfturkce.com/kadin/attigimiz-her-adim-her-basari-sehitlerimizin-intikamidir-158577>.

Seth J. Schwartz, Curtis S. Dunkel Ve Alan S. Waterman (2009). Terrorism: An Identity Theory Perspective, *Studies In Conflict & Terrorism*, 32. 537–559.

Sherwood, H., Laville, S., Willsher, K., Knight, B., French, M. & Gambino, L. (2014) *Schoolgirl jihadis: the female Islamists leaving home to join Isis fighters*, The

Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/29/schoolgirl-jihadis-female-islamists-leaving-home-join-isis-iraq-syria>.

Shtuni, A. (2016). *Dynamics of radicalization and violent extremism in kosovo*, United States Institute Of Peace, <https://www.usip.org/publications/2016/12/dynamics-radicalization-and-violent-extremism-kosovo>.

Silber M.D. & Bhat, A. (2007). *Radicalization in the West: The homegrown threat*, The New York City Police Department (NYPD).

Silke, A. & Brown, K. (2016). 'Radicalisation': The transformation of modern understanding of terrorist origins, psychology and motivation. In Shashi Jayakumar (Ed.), *State, society, and national security: Challenges and opportunities in the 21st century*, 129-150. Singapore: World Scientific Publishing.

Silke, A. (2008). Holy Warriors Exploring The Psychological Processes Of Jihadi Radicalization. *European Journal Of Criminology*, 5(1), ss.99-123.

Silke, A. (2008). Holy warriors: Exploring the psychological processes of jihadi radicalization," *European Journal of Criminology*, (5)1. 99–123.

Sinai, J. (2008). How to define terrorism, perspectives on terrorism , *Terrorism Research Initiative*, 2(4). 9- 11

Skeat, W.W. (2005) *A concise etymological dictionary of the english language*, Cosimo, New York.

Smelser, N. (2007). *The faces of terrorism*, Princeton University Press.

Smith, A. (1776). *An enquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, London: Methuen & Co., Ltd.

Smith, H.J. & Ortiz D. J (2002). Is it just me? The different consequences of personal and group relative deprivation, (ed.) Iain Walker and Heather J. Smith, *Relative deprivation: Specification, development, and integration*, Cambridge University Press, 91–115.

SNHR (2021). Syrian Democratic Forces Have Arrested/ Detained at Least 61 Teachers Over Educational Curricula and for Forced Conscription Since the Beginning of 2021, 19 Şubat 2021, https://sn4hr.org/wp-content/pdf/english/Syrian_Democratic_Forces_Have_Arrested_Detained_at_Least_61_Teachers_Over_Educational_Curricula_en.pdf, (Erişim Tarihi: 5.07.2021).

Snow, D. A. & Benford R. D. (1992). Master frames and cycles of protest, (ed.) Aldon D. Morris & Carol M. Mueller, *Frontiers in Social Movement Theory*, New Haven: Yale University Press, 133–155.

Snow, David, E. Burke Rochford, Steven Worden, and Robert Benford (1986). Frame alignment processes, micro-mobilization, and movement participation, *American Sociological Review* 51. 464-481.

Sökmen, A. İ. (2012). *İdeolojik boyutu ile PKK terör örgütü*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Sönmez, G. (2017). Çoklu radikalleşme safhasında Türkiye ve mücadelesi, *Journal of Security Studies*, 19(1). 1-19

Sönmez, G. (2018). İşid'in dönüşümü ve önümüzdeki yeni meseleler, *Orsam Analiz*, 217.

Speckhard, A.& Ellenberg, M. (2020). The effects of assad's atrocities and the call to foreign fighters to come to Syria on the rise and fall of the ISIS caliphate, *Behavioral Sciences Of Terrorism And Political Aggression*.

Speckhard, A.(2015). *Bride of ISIS: One young woman's path into homegrown terrorism*, Advances Press.

Spencer, A. (2006). Questioning the concept of 'New Terrorism'. *Peace Conflict & Development*, No. 8.

Sprinzak, E. (1991). Violence and catastrophe in the theology of rabbi meir kahane: the ideologization of mimetic desire, *Terrorism and Political Violence*, 8(2). 133- 154.

Stern, J., & Berger, J. (2016). *ISIS: The state of terror*. New York: Harper Collins Publishers

Stets, J.E. & Burke, P.J. (2000). Identity theory and social identity theory, *Social Psychology Quarterly*, 63(3). 224-237.

Stevens, M.J. (2005). What is terrorism and can psychology anything to prevent it?, *Behavioral Sciences and The Law*, 23(4). 507-526.

Strindberg, A. (2020). Social Identity Theory and The Study of Terrorism and Violent Extremism, *FOI Report*.

Strindberg, A. (2020). Social identity theory and the study of terrorism and violent extremism, *Stockholm: Swedish Defense Research Agency*. FOI.

Suistola, J. & Volkan, V.D. (2018). *Tarihi ve psikolojik boyutlarıyla uluslararası terörizm*, Pusula Yayın Evi.

Şen, F. (2018). *Demokratik toplumlarda siyasal şiddet ve terörizm: Nedenlere ve sonuçlara ilişkin kavramsal bir çözümleme*, Kilit Yayınları.

Şen, Y. F.(2018). *Demokratik toplumlarda siyasal şiddet ve terörizm nedenlere ve sonuçlara ilişkin kavramsal bir çözümleme*, Kilit Yayınlar.

Şenses, F. (2014). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*, İstanbul, İletişim Yayınları

T. Veldhuis and J. Staun, *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model* (The Hague:

Taarby, M. (2005). Recruitment of islamist terrorists in Europe: Trends and perspectives, *Research Report funded by Danish Ministry of Justice*.

Tajfel, H. & Turner, J (1979). An integrative theory of intergroup conflict, Stephen Worchel and William Austin (ed.) *The social psychology of intergroup relations*, Monterey: Brooks/Cole, 33-47.

Tajfel, H. (1972). Social categorization, english manuscript of, La cate'gorisation sociale, In S. Moscovici (Ed.), *Introduction a` la Psychologie Sociale*, Vol. 1, ss. 272–302. Paris: Larousse.

Taylor, D.M. & Moghaddam, F.M. (1994). *Theories of intergroup relations: International social psychological perspectives*, Westport, CT: Praeger.

TDK (2021). http://www.tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&view=karsilik&kategori1=abecesel&kelimelime2=T,.

TDK (2021). <https://sozluk.gov.tr/?q=yoksulluk&aranan=>

Terrence McCoy, T. (2014). How the Islamic State evolved in an American prison. The Washington Post, 4 Kasım 2014. <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/11/04/how-an-american-prison-helped-ignite-the-islamic-state/>, (Erişim Tarihi: 3.12.2020).

Teun Adrianus van Dijk, “Critical Discourse Analysis”, Teun A. van Dijk (2008). Critical Discourse Analysis, ss. 352- 372. (Ed.) Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, ve Heidi E. Hamilton, The Handbook of Discourse Analysis, Blackwell Publishers.

Tezcür, M. (2014). Violence and nationalist mobilization: The onset of the kurdish insurgency in turkey, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, (43)2. 248-266.

The United State Department of Justice (2021). Three Foreign Nationals Charged with Conspiring to Provide Material Support to ISIS, Department of Justice Office of Public Affairs, <https://www.justice.gov/opa/pr/three-foreign-nationals-charged-conspiring-provide-material-support-isis>.

Thorbecke, E. (2013). The interrelationship linking growth, *Inequality and Poverty in Sub-Saharan Africa Journal of African Economies*, 22.15-48.

Tilly, C. (2005). Terror as strategy and relational process, *International Journal of Comparative Sociology*, 46(1-2). 11-32.

Topgül, S. (2013). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1).

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*, London, Allen Lane and Penguin Books.

Townsend, P. (1985). Sociological approach to the measurement of poverty—a rejoinder to professor Amartya Sen, *Oxford Economic Papers*, 37. 659-668.

Trochim, W.M.K. (2006). Qualitative measures, *Research Methods Knowledge Base*, <http://www.socialresearchmethods.net/kb/qual.php>.

Tuncay Güloğlu ve Muharrem Es (2004). Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi , (1) , ss. 79-93.

Turner, J.C. (1985). Social categorisation and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior, (ed.) E. J. Lawler, Greenwich, *Advances in group processes: Theory and research*, CT: JAI Press,

Türk, F. (2011). Siyaset biliminde kuram- yöntem- güncel yaklaşımlar, (ed). A.Baran Dural, *Siyaset biliminde temel yaklaşımlar, siyasetin serüveni ve metodolojisi*, Kriter Yayınları.

U.K. Home Office (2011). Prevent Strategy, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97976/prevent-strategy-review.pdf.

U.S. Department of State [Bureau Of Counterterrorism](https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/Country-Reports-on-Terrorism-2019-2.pdf) (2019). Country Reports on Terrorism 2019, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/Country-Reports-on-Terrorism-2019-2.pdf>.

UIO (2021). CRE-X / Center for Research on Extremism, <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/>,

UN The Office of the Assistant Secretary-General for Human Resources, Remembering Our Fallen Friends and Colleagues, September 2003. UN, https://www.un.org/en/memorial/pdfs/Sec_News_Tribute.pdf,

UNDP (2016). Human Development Report 2016, Multidimensional Poverty Index, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf. (Erişim Tarihi: 08.09.2020)

UNDP (2020). Beyond income:A broader picture of poverty, <https://feature.undp.org/multidimensional-poverty/>.

UNDP (2020). The next frontier human development and the anthropocene, human development report 2020, The United Nations Development Programme, https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2020.html.

UNESCO(2021)<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/poverty/>.

UNHCR (2016). Syria regional refugee response. UNHCR, Government of Turkey. Retrieved from <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>,

UNSC, ‘Greater Cooperation Needed to Tackle Danger Posed by Returning Foreign Fighters, Head of Counter-Terrorism Office Tells Security Council’, United Nations Security Council, 28 Kasım 2017, <https://www.un.org/press/en/2017/sc13097.doc.htm>.

UTGAM (2017). Terör çalıştayı raporu, *Polis Akademisi Yayınları*, 13(1).

UTSAM (2010). Dini İstismar Eden Terörle Mücadelede Önleme Stratejilerinin Geliştirilmesi Projesi Raporu. Ankara.

Victoroff, J. (2005). The mind of the terrorist a review and critique of psychological approachesjournal of conflict resolution, *SAGE Journal*, 49(1). 3-42.

Victoroff, J. (2005). The mind of the terrorist-a review and critique of psychological approaches- jeff victoroff, *Journal of Conflict Resolution*, 3(42).

Vikram Rajakumar (2013). Alternative Perspectives on the Radicalization of Home-grown and “Leaderless” Terrorists, *Counter Terrorist Trends and Analyses* Vol. 5, No. 8.

Wagle, U. (2002). Rethinking poverty: Definition and measurement, *International Social Science*, 54.155-165.

Walker, I & Smith, H.J. (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*, Cambridge: Cambridge University Press.

Warrick, J. (2015). *Black flags: The rise of ISIS*. Doubleday.

Weaver, M. A. (2006). The short, violent life of Abu Musab al-Zarqawi. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/07/the-short-violent-life-of-abu-musab-al-zarqawi/304983/>

Webber, D. & Kruglanski A. W. (2016). Psychological factors in radicalization: A “3 N” approach. (ed). Gary LaFree & Joshua D. Freilich, *The handbook of the criminology of terrorism*, John Wiley & Sons.

Weiss, M., & Hassan, H. (2015). *ISIS: Inside the army of terror*. Regan Arts.

White, P. (2000). *Primitive rebels or revolutionary modernizers?* London and New York: Zed Books

White, P. (2015). *The Pkk: Coming down from the mountains*, Zed Books.

Wiktorowicz, Q. (2004). Joining the cause: Al-muhajiroun and radical islam: rhodes college, (ed.) Q. Wiktorowicz, *Introduction: Islamic activism and social movement theory, in islamic activism. A social movement theory approach*, . Indiana: Indiana University Press.

Wilkinson, P. (1992). International terrorism: New risks to world order, (ed). John Baylis ve Nick Rengger, *Dilemmas of world politics: International issues in a changing world*, London: Clarendon Press: 228–257.

Williams, M., Armstrong, L. & Sizemore, D.C. (2020). Biologic, chemical, and radiation terrorism review, *NCBI Bookshelf. A service of the National Library of Medicine, National Institutes of Health*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK493217/?report=printable>.

Wilner, A. S. & Dubouloz, C. J. (2010). Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understanding radicalization, *Global Change, Peace & Security (formerly Pacifica Review: Peace, Security & Global Change)* (22)1.

Wintrobe, R. (2006). *Can suicide bombers be rational? in rational extremism: the political economy of radicalism*, Cambridge: Cambridge University Press. ss. 108-143.

Wittek, R. Tom, A.B. Snijders & Nee, V. (2013). Introduction: Rational choice social research, (ed). Rafael Wittek, Tom A. B. Snijders & Victor Nee, *the handbook of rational choice social research*, Stanford University Press.

Wojtasik, K. & Szczepański, M. S. (2017). Caliphate calls to arms. European ISIS fighters in the light of sociological analysis, *Security Dimensions*, 21, 118-129.

Wood, J. C. (1988). *Karl Marx's economics: Critical assessments*, Croom Helm Ltd., London.

Woolf, L.M. & Hulsizer, M.R. (2005). Psychosocial roots of genocide: Risk, prevention, and intervention, *Journal of Genocide Research*, 101–128.

World Bank Institute (2014). Introduction to poverty analysis (English). Washington, D.C., World Bank Group, <http://documents.worldbank.org/curated/en/775871468331250546/Introduction-to-poverty-analysis>, (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

World Bank, Monitoring global poverty, *Report of The Comission on Global Poverty*.

Yalcin L. Heckmann (2012). Kurtlerde Asiret ve Akrabalik Iliskileri (3rd ed.). Istanbul: Iletisim Yayinlari.

Yardımcı, T. (2020). Şehit öğretmenler unutulmuyor, Anadolu Ajansı, 24 Kasım 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sehit-ogretmenler-unutulmuyor/2054181>.

Yaroslav Trofimov (2016). Radicalization of Islam or Islamization of Radicalism?, *The Wall Street Journal*, 16 Haziran 2016, <https://www.wsj.com/articles/radicalization-of-islam-or-islamization-of-radicalism-1466069220>, (Erişim Tarihi: 12.01.2021).

Yenel, S. (2020). Radikalleşme ve köktencilik bağlamında terör ve terörizm, (ed. Hasan Acar ve Serkan Yenel), *Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri*, Nobel Yayın, 21-43.

Yeni Özgür Politika (2020). Zilan kararlığından korkun, 2 Temmuz 2020, <https://www.ozgurpolitika.com/haberi-zilan-kararliligindan-korkun-1996>.

Yenişeri, Z. & Dönmez, A. (2008). Terörizm ve terörist algısı: Silahı kimin tuttuğu ne kadar etkili? *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 93-103.

Yeniçeri, Z. & Us, Ö.E. (2020). Radikalleşmenin ölçülmesi: Aşırıılık ölçeğinin ve aşırıılık ölçeği ile ilişkili şiddet yanlılığı ve yasadışı davranışlar ölçeğinin türkçeye uyarlanması, *Güvenlik Bilimler Dergisi*, Şubat Özel Sayı, 261-287.

Yıldız, S.Ö. (2020). Terörizmin toplumsal cinsiyet analizi: Terör örgütlerindeki kadınlar, (ed. Muhittin İmıl) *Yeni Nesil Terörizm*, Nobel Yayınları

Yılmaz, M. *Disengaging from terrorism: Lessons from the Turkish penitents*. New York: Routledge.

Yusoufzai, K. and Emmerling, F., (2017). How Identity Crisis, Relative Deprivation, Personal Characteristics, and Empathy Contribute To The Engagement Of Western Individuals in Islamist Terrorist Behavior. *Journal of Terrorism Research*, 8(1). 68–80.

Zald, M.N. & McCarthy, J.D. (2009). Resource mobilization and social movements: A partical theory, *American Journal of Sociology*, (82)6

Zelin, A.Y. (2004). The war between isis and al-qaeda for supremacy of the global jihadist movement, *The Washington Institute for Near East Policy*.

Zimmermann, D. & Rosenau, W. (2009). Introduction, (ed). Doron Zimmermann & William Rosenau, *The radicalization of diasporas and terrorism*, Center For Security Studies, 80.

Zomeran, M. V., Postmes, T. & Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives, *Psychological Bulletin*, 134(4). 504–535.